

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HASAN SEZÂYÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ, HALÎFELERİ VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Resül ÇAY

Danışman

Doç. Dr. Halil BALTACI

Erzincan/2021

TEZ BİLDİRİMİ

“Hasan Sezâyî’nin Hayatı, Eserleri, Halîfeleri ve Tasavvufî Görüşleri” isimli “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımca intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Resül ÇAY

HASAN SEZÂYÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ, HALÎFELERİ VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLER

Resül ÇAY

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Aralık 2021

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Halil BALTACI

ÖZET

Hasan Sezâyî Efendi, 1080/1669'da Mora, Gördüs'te (Korint) dünyaya gelmiştir. Venedikliler'in 1098/1687'de Mora'ya istilâsı sonucunda 18 yaşında İstanbul'a, bir müddet sonra Edirne'ye gelmiş, burada Halvetiyye Kolu Gülşeniyye Tarîkatı'na intisap etmiştir. Hasan Sezâyî Efendi, kendi mahlasına nisbet edilen Sezâiyye'nin kurucusudur. Sezâyî Efendi, Dîvân ve Tekke edebiyatı tarzındaki şiirleri ile dikkat çekmektedir. Bu yönüyle döneminin Tekke edebiyatı temsilcilerinden sayılmıştır. Daha çok *Dîvân*'ı ile meşhur olan Sezâyî'nin en az onun kadar önemli bir başka eseri de *Mektûbât*'ıdır.

Bu bilgilerden hareketle çalışmamızın birinci bölümünde başta Hasan Sezâyî Efendi'nin eserleri olmak üzere birçok farklı kaynağa müracaat edilerek hayatı, kişiliği, eserleri, halîfeleri, te'sirleri hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde, Tasavvuf ve tarîkat mes'eleleri, nefs ve nefisle mücâdele yolları, hal ve makamlarla ilgili tasavvufî görüşleri *Dîvân* ve *Mektûbât*'ı ışığında sunulmuştur. Bu çalışmamızla hedefimiz hayatı, kişiliği, eserleri ve ağırlıklı olarak daha önce ele alınmamış tasavvufî görüşlerine değinerek bir Hasan Sezâyî portresi oluşturabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Hasan Sezâyî, Gülşeniyye, Sezâiyye, Edirne, Halîfe, Derviş, Tekke, Dîvân, Mektûbât.

HASAN SEZAYI’S LIFE, WORKS, CALIPHS AND HIS VIEWS ON SUFISM

Resül ÇAY

Erzincan Binali Yıldırım University, Institute of Social Sciences,
Department of Basic Islamic Science M. A. Thesis, December 2021

Thesis Supervisor: Associate Professor Halil BALTACI

ABSTRACT

Hasan Sezâyî Efendi was born in Mora, Gordus (Corinth) in 1080/1669. As a result of the Venetians' invasion of the Peloponnese in 1098/1687, he came to Istanbul at the age of 18, and after a while to Edirne, where he joined the Halvetiyye Branch Gülşeniyye Sect. Hasan Sezâyî Efendi is the founder of Sezaiyye, which is attributed to his own pseudonym. Sezâyî Efendi draws attention with his poems in the style of divan and lodge literature. In this respect, he was considered one of the representatives of dervish lodge literature of his period. Another work of Sezâyî, who is mostly famous for his *Dîvân*, is at least as important as his *Dîvân* is *Mektûbât*.

Based on these information, in the first part of our study, information about his life, personality, works, caliphs were given by applying to many different sources, especially the works of Hasan Sezâyî Efendi. In the second part, his views on status and ranks, Sufism and sect problems, nafs and the ways to struggle with nafs, were presented in the light of his *Dîvân* and *Mektûbât*. Our aim with this study is to create a portrait of Hasan Sezâyî by referring to his life, personality, works and his mystical views that have not been discussed before.

Keywords: Sufism, Hasan Sezayi, Gulsheniyye, Sezaiyye, Edirne, Caliph, Dervish, Lodge, Divan, Letter.

ÖN SÖZ

Dinî hayatımızın önemli unsurlarından biri olan tasavvuf, koyduğu bazı kuralları, dinin ahlâkî yönünü aktif hâle getirerek toplum içerisinde dini daha iyi yaşayabilmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Geleneğimizin bir parçası olan mutasavvıflar, tarih boyunca Anadolu irfânında ve toplum nazarında önemli konumda bulunmuşlardır. Hasan Sezâyî Efendi de mutasavvıf kimliği ve edebî yönüyle her zaman örnek kişiliğe sahip olmuş, irşâd hizmetlerini Edirne Âşık Musa Dergâhı'ndan yürütmüş, tasavvuf târihimizde önemli bir yer edinmiştir.

Bu tez çalışmamızda, 1687–1738 yılları arasında, Edirne'de yaşamış, Halvetiyye'nin Gülşeniyye kolu Sezâiyye şubesinin öncü şahsiyetlerinden mutasavvıf ve bir edîb olan Hasan Sezâyî Efendi hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Sezâyî Efendi'nin hayatı hakkında bilgiler elde edilirken öncelikle kendi eserleri ve tabakat kitapları ile önemli bazı ikincil kaynaklara başvurulup ortaya çıkan bilgiler karşılaştırılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Hasan Sezâyî Efendi'nin hayatı, kişiliği, eserleri ve tasavvufî görüşleri konulu bu çalışma, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmamızın konusu, amacı, önemi, metodu belirtilmiş ve çalışmamızda, başvurduğumuz kaynaklar değerlendirilmiştir. Birinci bölümde; Sezâyî Efendi'nin hayatı, dinî ve edebî kişiliği, eserleri, seyahatleri, tarîkatı, tasavvufa intisâbı, mürşidleri, halîfeleri, devlet yönetimindeki müntesip ve muhibleri, Sezâiyye Tekkeleri ve tespit edilebildiği kadarıyla diğer tarîkatlara ve devlet yönetimindeki te'sirlerine işâret edilmiştir.

İkinci bölümde, Hasan Sezâyî Efendi'nin tasavvufî görüşleri kapsamında tasavvuf ve tarîkat mes'eleleri; nefis ve nefisle mücâdele yolları ile tasavvufî hâl ve makamlara dâir görüşleri ele alınıp değerlendirilmeye çalışılmıştır. Hasan Sezâyî Efendi'nin hayatı ve tasavvufî yönü hakkında ele alınmış çalışmalar incelendiğinde tasavvufî görüşlerinin tamamına yer verilmediği görülmüştür. Bu bölümde, daha önce değerlendirilmemiş tasavvufî görüşlerine ağırlıklı olarak yer vermeye çalıştık.

Sezâyî Efendi'nin hayatı, kişiliği, eserleri, halîfeleri, *Dîvân* ile *Mektûbât*'ından yararlanılarak tasavvufî görüşlerinin ortaya çıkarılması üzerine yapacağımız bu çalışmanın yakın dönem tasavvuf araştırmalarına katkı sunmasını temenni etmekteyiz.

Bu vesileyle lisans eğitimimden itibaren bilgi ve tecrübelerinden istifâde ettiğim, bu çalışmamda ziyâdesiyle desteğini gördüğüm, danışman hocam sayın Doç. Dr. Halil BALTACI'ya şükranlarımı sunarım. Prof. Dr. Selami ŞİMŞEK ve Dr. Murat VANLI Hocalarıma; Lüleburgaz İlçe Vâizleri, Eren KAHRAMAN, Sezgin DÜLGEROĞLU ve Gülûzar İÇELLİ'ye; istifade imkânı bulduğum ve burada adını zikredemediğim tüm hocalarıma ve büyüklerime; eserlerinden faydalandığım tüm müelliflere; teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca ma'nevî desteklerinden dolayı annem, babam ve eşime müteşekkirim.

Resül ÇAY

Erzincan, 2021

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
ÖN SÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	XV
TABLO LİSTESİ	XVII
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
2. Kaynakların Değerlendirilmesi	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HASAN SEZÂYÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ, HALÎFELERİ VE ŞAHSİYETİ

1.1. Hayatı	12
1.1.1. İsim, Mahlas ve Lakabı	12
1.1.2. Doğumu, Çocukluk ve Gençliği	14
1.1.3. Tahsîli ve Görevleri	16
1.1.4. Ailesi, Çocukları ve Torunları	17
1.1.5. Tarîkata İntisabı ve Mürşidleri	19
1.1.6. Halîfeleri	22

1.1.6.1. Şeyh Peyk Ahmed Remzi Dede	23
1.1.6.2. Hayrabolulu Muhammed Mahvî Efendi.....	24
1.1.6.3. Şeyh Ahmed Müsellem Efendi.....	25
1.1.6.4. Muhammed Sâdık Efendi	27
1.1.6.5. Şeyh Hâfız Mustafa Efendi	28
1.1.6.6. Şeyh Kırımî Hasan Efendi.....	29
1.1.6.7. Tatar Hasan Efendi.....	30
1.1.6.8. Şeyh Muhammed Fakrî Kırımî.....	30
1.1.6.9. Amedci Şeyh Süleyman Efendi.....	31
1.1.6.10. Şeyh İbrâhim Nazîrâ Efendi	31
1.1.6.11. Şeyh Gürcü Ali Efendi	33
1.1.6.12. Şeyh Mîr Mehmed Hasîb Bey	33
1.1.6.13. Şeyh Muhammed Vefâ b. Müsellem.....	35
1.1.6.14. Şeyh Abdullah b Müsellem	36
1.1.6.15. Dervîş Yusuf Efendi	37
1.1.6.16. Şeyh Seyyid Osman Edirnevî.....	37
1.1.6.17. Hayrabolulu eş-Şeyh Fâzıl Dede	38
1.1.6.18. Karasulu Ali Dede	38
1.1.6.19. Çukadar Muhammed Efendi	39
1.1.6.20. Recep Dede.....	39

1.1.6.21. Boğazhisârî Şeyh Ahmed Efendi	39
1.1.6.22. Keşfi Hüseyin Efendi	40
1.1.6.23. Filibeli eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Efendi	40
1.1.6.24. el-Hâc Mehmed Dede.....	40
1.1.6.25. Tezkireci Seyfullah Efendi	41
1.1.6.26. Girid Müftüsü eş-Şeyh Osman Efendi	42
1.1.6.27. Yeniçeri Efendisi Siyahî Mehmed Efendi.....	42
1.1.6.28. Nakkâş Salih Dede	42
1.1.7. Tarikat Silsilesi	42
1.1.8. Hasan Sezâyî Efendi'nin Vefatından Sonraki Silsilesi	46
1.1.9. Devlet Yönetimindeki Müntesip ve Muhibleri	49
1.1.9.1. Habeşîzâde Rahmi Bey	52
1.1.9.2. Seyyid Vehbi Bey.....	53
1.1.9.3. Yeğen Mehmed Paşa	54
1.1.9.4. İmam-ı Sultanî Arapzâde Abdurrahmân Bahîr Efendi.....	55
1.1.9.5. Nakîbü'l-Eşrâf Ak Mahmudzâde Mehmed Zeynî Efendi	56
1.1.9.6. Ağazâde Örfî Mahmud Ağa	57
1.1.9.7. Filibe Kadısı Hasan Efendizâde Senâyî Efendi.....	58
1.1.10. Seyahatleri ve İrşad Faaliyetleri.....	59
1.1.11. Hanım Müridelerine Tavsiyeleri	60

1.1.12. Gülşeniyye-yi Sezâiyye Tekkeleri	62
1.1.12.1. Sezâyî Tekkesi.....	63
1.1.12.2.Veli Dede Tekkesi	65
1.1.12.3.Himmet Dede Tekkesi.....	66
1.1.12.4.Hacı Zekeriya Zâviyesi	67
1.1.12.5. Uzunköprü Gülşenî Tekkesi	68
1.1.12.6.Mora, Gördüs Sezâiyye Tekkesi	68
1.1.12.7.Tekfur Dağı Sezâyî Tekkesi	69
1.1.12.8.Gülşenihâne Tatar Efendi Tekkesi	70
1.1.12.9.Peyk Dede Tekkesi.....	70
1.1.12.10.Molla Aşkî Mahallesi Gürcü Ali Efendi Tekkesi.....	71
1.1.12.11. Çekmece Tekkesi	72
1.1.12.12. Nasuh Baba Tekkesi.....	72
1.1.12.13.Ali Cennet Tekkesi.....	72
1.1.12.14.Şemseddin Efendi Dergâhı	73
1.1.12.15.Ahmed Sarbân Tekkesi	73
1.1.12.16.Osman Baba Tekkesi.....	73
1.1.12.17. Sarmaşık Tekkesi	73
1.1.12.18. Ekmel Tekkesi Sofular Tekkesi	74
1.1.12.19. Şırağan Dergâhı Ümmî Sinan Tekkesi.....	74

1.1.12.20.Durmuş Dede Tekkesi	74
1.1.12.21.Süleyman Efendi Tekkesi.....	75
1.1.12.22.Başçı Tekkesi	75
1.1.13. Menkıbeleri	75
1.2.Kişiliği	82
1.2.1. Şemâili, Dinî ve Tasavvufî Kişiliği.....	82
1.2.2. Edebî ve İlmî Kişiliği	86
1.2.3.Vefatı, Tekkesi ve Türbesi	91
1.3. Hasan Sezâyî'nin Eserleri	97
1.3.1. <i>Dîvân-ı Sezâyî</i>	98
1.3.2. <i>Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî</i>	99
1.3.3. <i>Niyâzî-i Mısrî'nin Bir Gazeli'nin Şerhi</i>	104
1.3.4. <i>Menâkıb-ı Şeyh Sezâyî Gülşenî</i>	106
1.3.5. Kaside ve Gazellerine Yapılan Şerhler	107
1.3.5.1. Şumû-ı Lâmi' fî Beyân-ı Etvâr-ı Sâbi	107
1.3.5.2. İzâhü'l-Merâm fî Meziyyeti'l-Kelâm.....	110
1.3.5.3. El-İmdâd fî'l-Mebde ve'l-Me'âd.....	111
1.3.5.4. Nüzhetü'l-İhvân.....	112
1.3.6.Sezâyî Efendi'yi Etkileyen Şahsiyetler	113
1.3.6.1. Pîr İbrahim Gülşenî	113

1.3.6.2. Şeyh Muhammed Sırrî Efendi	116
1.3.6.3. Şeyh La'li Muhammed Fenâyî	117
1.3.6.4.Niyâzî-i Mısırî	119
1.3.6.5.Enîs Receb Dede	120
1.4.Te'siri	122
1.4.1. Diğer Tarîkatlarla İlişkileri ve Etkiledikleri.....	124
1.4.1.1. Cemâleddîn Uşşakî.....	126
1.4.1.2. Mevlevî Şeyhi Halil Efendizâde Mehmed Memîş Efendi.....	128
1.4.1.3. Şâmîzâde Üsküdârî Ahmed Efendi.....	128

İKİNCİ BÖLÜM

HASAN SEZÂYÎ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

(MEKTÛBÂT VE DÎVÂNÎ IŞIĞINDA)

2.1. Tasavvuf ve Tarîkat Mes'eleleriyle İlgili Görüşleri.....	131
2.1.1. Mürşid ve Mürid	131
2.1.2.Veli.....	136
2.1.3. Seyr u Sülûk	138
2.1.4. Sâlik ve Tâlib	142
2.1.5. Dervişlik ve Hizmet	145
2.1.6.Sohbet.....	150
2.1.7. Şerîat ve Sünnete İttibâ	153

2.1.8. Dünya Hayatı (Ehli Dünya'nın Tasviri).....	156
2.1.9. Kutb.....	159
2.1.10. Dest-gîr, Derd-mend	160
2.1.11. Güzel Ahlâk	162
2.1.12. Âdâb ve Erkân.....	164
2.1.13. Râbta	166
2.1.14. Gülşenî	171
2.1.15. Âyin ve Semâ	173
2.1.16. Gönül, Basîret ve Gaflet.....	176
2.1.17. Keşf ve Kerâmet.....	181
2.1.18. Ma'rifet	184
2.1.19. Âyine ve Teveccüh.....	186
2.1.20. Vahdet-Kesret	190
2.1.21. Kenz-i Mahfî	192
2.1.22. Zâhir ve Bâtın.....	195
2.1.23. Himmet.....	197
2.1.24. Halvet der-encümen	199
2.1.25. Hûş Der-dem	202
2.1.26. Bâz-geşt.....	205
2.1.27. Yâd-dâst	208

2.2.Nefs ve Nefsle Mücadele Yolları	210
2.2.1.Mücâhede ve Riyâzat	210
2.2.2. Nefs-i Emmâre	214
2.2.3. Tezkiye-i Nefs ve Tasfiye-i Kalp.....	220
2.2.4.Tefekkür	223
2.3.Tasavvufî Hâl ve Makâmlarla İlgili Görüşleri	225
2.3.1. Hâl ve Makâm.....	225
2.3.2.Aşk-Muhabbet.....	229
2.3.3.Vuslât	234
2.3.4.Kabz ve Bast	237
2.3.5. Fenâ-Bekâ	239
2.3.6.Mahv ve İsbât.....	242
2.3.7. Ebü'l-Vakt ve İbnü'l-Vakt	245
2.3.8. İstiğrâk ve Vecd	248
2.3.9.Müşâhede ve Nazar	251
2.3.10.Cezbe.....	254
2.3.11.Tecellî.....	257
2.3.12.Rızâ	260
2.3.13.Zikir ve Evrâd	263
2.3.14.Zühd, Takvâ ve Mâsiva.....	268

2.3.15.Fakr	272
SONUÇ	275
KAYNAKLAR.....	278
İNTERNET KAYNAKLARI.....	293
ARŞİV BELGELERİ	294
EKLER.....	296

KISALTMALAR

a.	:Yazma eserlerde sayfanın birinci yüzü
A.G.E	:Adı geçen eser
a.s.	:Aleyhisselam
AÜSBE	:Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
b.	:Yazma eserlerde sayfanın ikinci yüzü
b.	:Bin, ibn (oğlu)
bkz.	:bakınız
c.	:Cilt
çvr.	:Çeviren
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ens.	:Enstitüsü
Fak.	:Fakültesi
h.	:Hicrî
haz.	Hazırlayan
Hz.	:Hazret-i
m.	:Milâdî
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
MÜİF	:Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi
Neşr.	:Neşreden
No	:Numara
ö.	:Ölümü
r.a.	:Radiyallâhu anhu/ Rahmetullâhi aleyh

s.	:Sayfa
Sy	:Sayı
s.	:Sayfa
s.a.v	:Sallalâhu ‘aleyhi vesellem
t.y.	:Yayın tarihi kaydı yok
TDEA	:Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
Trs.	:Tarihsiz
vr.	:Varak
vd.	:ve diğerleri
yk.	:Yaklaşık, Takriben
yay.	:Yayınlayan/yayınları
y.y.	:Yüzyıl
y.y.	:Yayın yeri yok

TABLO LİSTESİ

		Sayfa No
Tablo 1	Sezâyî Efendi'nin Devlet Yönetimindeki Bazı Müntesipleri	49

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu çalışmanın amacı, Halvetiyye kolu Gülşeniyye şubesi Sezâiyye'nin tesis edilmesinde önemli konumda bulunan Hasan Sezâyî Efendi'nin *Dîvânı* başta olmak üzere *Mektûbât*'ının incelenmesi ile hayatı, kişiliği, eserleri, halîfeleri ve tasavvufî mes'elelere dâir görüşlerinin ele alınmasıdır. Öncelikle Sezâyî Efendi'nin eserleri *Dîvân* ile *Mektûbât*'ından istifâde edilerek tasavvufî görüşlerinin değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu çalışmamız; Hasan Sezâyî Efendi'nin hayatı, kişiliği, eserleri, tarîkata intisabı, silsilesi, seyahatleri, mürşidleri, halîfeleri, tarîkat faaliyetleri, devlet yönetimindeki müntesip ve muhipleri, te'sirleri ve tasavvufî görüşlerini içermektedir. Bu bağlamda *Dîvân*'ında bulunan şiirler ve mektuplarındaki tasavvufî görüşlerinden yola çıkılarak tasavvuf anlayışına açıklık getirilmesi hedeflenmektedir.

Hasan Sezâyî Efendi'nin şiirleri üzerine edebiyat alanında bazı çalışmaların yapıldığı görülse de *Dîvân* ile *Mektûbât*'ındaki tasavvufî muhtevânın bütünüyle ele alınmadığı anlaşılmaktadır. Böyle bir ihtiyaç üzerine *Dîvân* ve *Mektûbât*'ının tasavvufî açıdan değerlendirilmesinin gerektiğine inanılmış, bu çalışmanın yapılmasına karar kılınmıştır.

Sezâyî Efendi'nin tasavvufî görüşlerini incelemekten önce sûfî gelenek tarafından tasavvufî kavramların nasıl yorumlandığı üzerinde durulmuş, akabinde müellifimizin tasavvufî anlayışının ele alınması ile genelden özele doğru bir yönetime müracaat edilmiştir. Ayrıca bu çalışmayla, yapılmış olan bazı çalışmalardaki, eksikliklerin giderilmesi ve dağınık şekilde bulunan bazı bilgilerin de bir araya getirilerek incelenmesi amaçlanmıştır.

2. Kaynakların Değerlendirilmesi

Hasan Sezâyî Efendi'nin hayatı, kişiliği, eserleri ve tasavvufî görüşleri ile ilgili çalışmamız esnasında istifâde ettiğimiz birincil kaynaklar elbette Sezâyî Efendi'nin kendi eserleridir. Özellikle tasavvufî görüşlerinin ortaya konulmasında Hasan Sezâyî Efendi'nin ulaşıp inceleme imkânı bulabildiğimiz bütün eserleri dikkate alınmış, öncelikle Sezâyî Efendi'nin mürşidi La'î Fenâyî Efendi'nin *Şerh-i Ma'nevî-yi Şerif'i*

ile Hasan Sezâyî Efendi'ye ait *Tercüme-i Hâl-i Hazret-i Pîr Gülşenî* ve *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî* adıyla 1289/1872'de İstanbul'da yayımlanan bu eser¹ ve La'li Fenâyî'nin *Divançe* 'siyle 1256/1840'da neşredilen *Niyazî-i Mısri'nin Bir Gazeli'nin Şerhi* ve *Dîvân-ı Sezâyî*'den istifâde edilmiştir.²

Tabakat kitaplarından: *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye*;³ *Osmanlı Müellifleri*;⁴ *Riyâz-ı Belde-i Edirne*;⁵ *Sicill-i Osmânî*;⁶ *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâ'ü'l-Mü'ellifîn ve Âsârü'l-Muşannifîn*;⁷ *Tezkiretü's-Şuarâ*'dan⁸ istifade edilmiştir. Bunların dışında Hasan Sezâyî Efendi'nin yaşadığı dönemde ve yakın zamanda oluşturulan bazı önemli ikincil kaynaklara mürâcaat edilmiştir.

Hasan Sezâyî Efendi'nin 1289/1872 yılında İstanbul'da *Şerh-i Mâ'nevî-yi Şerif*'in son kısmıyla neşredilen *Mektûbât*'ın matbu nüshası Himmet Konur tarafından mektub metinleri sadeleştirilerek Latin harflerine dönüştürülmüştür.⁹

¹ *Şerh-i Ma'nevî-yi Şerif, Tercüme-i Hâl-i Hazret-i Sezâyî ve Mektûbât-ı Sezâyî*, Matbaa-i Âmire Taş Baskı, İstanbul 1289/1872; Himmet Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, Tıbyan Yay, İzmir 2003, s. 23; Cezair Yazar, *Mektûbât-ı Hz Sezâyî*, Dîvân Yayınları, İstanbul 2001, s. 11.

² *Dîvân-ı Sezâyî*, Bulak-Kahire, 1256/1840, s. 141; *Dîvân-ı Sezâyî* Tophane-İstanbul, 1267/1851, s. 150; Ali Rıza Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, Buhara Yay, İstanbul, 2019, s. 23.

³ Sâdık Vîcdânî, *Tarikatlar ve Silsileleri*, (haz. İrfan Gündüz) İstanbul 1995.

⁴ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, (haz. İsmâil Özen-Ali Fikri Yavuz) İstanbul 1972.

⁵ Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, (haz. Niyazi Adıgüzel, Raşit Gündoğdu) Trakya Üni Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014, c. 1/1.

⁶ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, I-VI, 1327/1909, (haz. Nuri Akbayan, Seyit Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996; c. 1, s. 1-7.

⁷ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâ'ü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Muşannifîn*, I, nşr. Kilisli Muallim Rifat-İbnülemin Mahmud Kemâl, II, nşr. İbnülemin Mahmud Kemâl-Avni Aktuç, İstanbul 1951-1955, Tahran 1387/1967.

⁸ Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, (haz. Adnan İnce), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018, s. 1-5.

⁹ Bu eserde 3. bölümde Sezâyî Efendi'nin muhataplarına gönderdiği mektupları Türkçe harflere aktararak sunulmuştur. Geniş bilgi için bkz. Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 109-242.

Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı adıyla yayımlanan bu eser ile Ali Rıza Özuygun'un 1999 yılında tamamladığı doktora tezini esas alarak 2005 yılında geniş bir inceleme sonucunda tenkitli metin olarak neşrettiği çalışma, Selami Şimşek tarafından inceleme kısmından bir bölüm çıkarılarak diğer kısımları gözden geçirilip 2019 yılında yayımlanan *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvân*'ından yararlanılmıştır.¹⁰

2001 yılında Cezair Yarar'ın İstanbul'da 1289/1872'de neşredilen nüshadan sadeleştirerek yayımladığı *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*'den bazı konularda istifade edilmiştir.¹¹ Edirne'de faaliyette bulunan tüm tarikatlerle ilgili bilgilere, Selami Şimşek'in *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü* çalışmasından ulaşılmıştır.¹²

Diğer faydalandığımız Türkçe kaynaklardan bazıları ise: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz tarafından sadeleştirilen *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*,¹³ İrfan Gündüz'ün tercüme ettiği *Tarikatlar ve Silsileleri (Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye) Melâmiyye, Kâdiriyye, Halvetiyye, Sofi ve Tasavvuf*;¹⁴ A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen tarafından sadeleştirilen *Osmanlı Müellifleri*;¹⁵ Nuri Akbayer tarafından neşredilen *Sicill-i Osmânî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*¹⁶ ile Şahver Çelikoğlu'nun günümüz Türkçesi'ne aktarıp yayımladığı *Sezâyî-i Gülşenî*¹⁷ adlı eserden istifade edilmiştir.

¹⁰ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 12.

¹¹ Yarar, *Mektûbât*, s. 4.

¹² Selami Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, Buhara Yayınları, İstanbul 2008, s. 65-493.

¹³ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (haz. Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz), Kitabevi, İstanbul 2006, c. 1, s. 5.

¹⁴ Vîcdânî, *Tarikatlar ve Silsileleri*, s. 257-258.

¹⁵ Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 5.

¹⁶ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, I-VI, 1327/1909, (haz. Nuri Akbayer), eski yazıdan aktaran Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

¹⁷ Şahver Çelikoğlu, *Sezâyî Gülşenî*, Yazı Yayıncılık, İstanbul 1985, s. 8.

Hasan Sezâyî Efendi'nin Tasavvufî görüşleri ele alınırken öncelikle kendi eserlerinin Türkçe tercümelerinden faydalanılmıştır. Mektuplarını günümüz Türkçesi'ne aktaran Himmet Konur'un *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*; Ali Rıza Özuygun'un günümüz alfabesiyle yayımladığı *Hasan Sezâyî Gülşenî Divân'ı* istifade ettiğimiz eserlerin başında gelmektedir.

Bu çalışmamızda, eser isimleri yazılırken *Diyanet İslam Ansiklopedisi* örnek alınmış, eser isimleri *italik* olarak yazılmış, ayrıca bazı Osmanlıca kelimelerin yazılış biçimi için *Kubbealtı Lügati* adlı internet programından¹⁸ faydalanılmıştır.

Tasavvufî terimlerin lügat manalarını beyân etmek için İbn Manzûr'un *Lisânü'l-Arab*;¹⁹ Mütercim Âsım Efendi'nin Osmanlı Türkçesi'ne çevirdiği, Mustafa Koç ile Eyüp Tanrıverdi'nin yayıma hazırladığı *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*;²⁰ Süleyman Uludağ'ın yayımladığı *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*,²¹ Selami Şimşek'in hazırladığı *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*²² ile Ethem Cebecioğlu'nun yayımladığı *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*'nden²³ faydalanılmıştır. Selami Şimşek'in yayımladığı *Edirneli Kabûlî Mustafa Efendi, Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri*;²⁴ Murat Vanlı'ya ait doktora tezi *17. Yüzyıl Türk Şiirinde Tasavvuf Telakkisi*²⁵ çalışmalarından da istifade edilmiştir.

¹⁸ <http://lugatim.com/> 11.10.2021.

¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (Thk. Abdullah Ali Kebir, Muhammed Ahmed Hasbillah, Hâşim Muhammed eş-Şâzelî), Dar'ul Maârif Matbaası, Kahire 1119.

²⁰ FÎRÛZÂBÂDÎ, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, Mütercim Âsım Efendi, (haz. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi) Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013, c.1/6.

²¹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2012.

²² Selami Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Litera Yayıncılık, İstanbul 2017.

²³ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yay, Ankara 2020.

²⁴ Selami Şimşek, *Edirneli Kabûlî Mustafa Efendi, Kenzü'l-Esrâr ve Divân'ı*, Buhara Yayınları, İstanbul 2005.

²⁵ Murat Vanlı, *17. Yüzyıl Türk Şiirinde Tasavvuf Telakkisi*, Ankara Üniversitesi (Türk-İslam Edebiyatı) Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2017.

Çalışmada tasavvufî kavramların ıstılah manaları konusunda Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî (ö.465/1072) *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*;²⁶ Muhammed b. İbrâhim Kelâbâzî'nin (ö.380/990) *et-Ta'arruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf* u²⁷ ve Hücvirî'nin (ö.465/1072) *Keşfu'l-Mahcûbu*;²⁸ Ebû Nasr es-Serrâc'ın (ö.378/988) *el-Lüma*;²⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî'nin (ö.386/996) *Ķûtü'l-Ķulûbu*;³⁰ Seyyid Şerîf Cürcânî'nin (ö.816/1413) *et-Ta'rîfât*³¹ eserlerinin Türkçe çevirilerinden yararlanılmıştır.

Akademik çalışmalardan: Necdet Şengün'ün 2001 yılında hazırladığı *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî-Edebî Muhtevâ* adlı yüksek lisans tezi;³² Ali Rıza Özuygun'un doktora tezi, *Hasan Sezâyî Efendi'nin Hayatı, Kişiliği, Eserleri, Dîvân'ının Tenkitli Metni ve İncelemesi*;³³ Muhittin Pektaş'a ait yüksek lisans tezi, *Sezâyî Câbî Hasan Dede Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvân'ının Tenkitli Metni*'nden³⁴ de faydalanılmıştır.

²⁶ İmam Ebu'l-Kasım Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, (haz. Ali Arslan), Alperen Yay, Ankara 2003.

²⁷ Muhammed b. İbrâhim Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta'arruf)*, (çev: Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2019.

²⁸ Ali b. Osman Cüllâbî Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb-Hakikat Bilgisi*, (çev. Süleyman Uludağ), Dergâh Yay., 4. bs., İstanbul 2014.

²⁹ Ebu Nasr Serrac Tûsi, *el-Luma İslam Tasavvufu*, (terc. Hasan Kâmil Yılmaz), İstanbul 1996.

³⁰ Ebû Tâlib Mekkî, *Ķûtü'l-Kulûb, Kalplerin Azığı (1-4)* (çev. Yakup Çiçek, Dilaver Selvi), Semerkand Yay., 5. bs., İstanbul 2014.

³¹ Seyyid Şerîf Cürcânî, *Ta'rîfât-Tasavvuf İstılahları*, (çev. Abdurrahman Acer), Litera Yay. İstanbul 2014.

³² Necdet Şengün, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî-Edebî Muhteva*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Ankara 2001.

³³ Ali Rıza Özuygun, *Hasan Sezâyî-Hayatı-Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni İnceleme-Metin*. Basılmamış Doktora Tezi. Erzurum 1999.

³⁴ Muhittin Pektaş, *Câbî Hasan Dede, Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği ve Dîvân'ının Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniv, 1998.

- **Hasan Sezâyî Efendi'nin Kendi Eserleri**

- ***Dîvân-ı Sezâyî***

Sezâyî Efendi'nin manzum eseridir. Tekke ve dîvân edebiyatının inceliklerine hâiz olup, şiirleri üslûp yönünden başarılıdır. Büyük bir bölümü tasavvuf muhtevâlî mürettep ve matbu *Dîvân-ı Hakâyık*'i³⁵ gazel, muhammes, tesdis, rubai, tahmis gibi şiirlerinden oluşmaktadır. Ayrıca hayatına dâir doğum târihi, mahlası, tarîkata intisabı, müşidleri, vefatı gibi bilgilere de bu eserden ulaşabilmekteyiz. *Sezâyî Gülşenî Dîvânı*; *Niyazî-i Mısırî'nin Bir Gazeli'nin Şerhi*; La'li Fenâyî'nin *Dîvânçe*'si ile 1250/1834-1256/1840 da iki defa neşredilmiştir.³⁶ Bu eser daha sonraları 1985 yılında Şahver Çelikoğlu tarafından günümüz alfabesiyle yayımlanmıştır.³⁷

Dîvânı üzerine bir adet yüksek lisans tezi; bir de doktora tezi bulunmaktadır. *Dîvânı*'yla ilgili; Ali Rıza Özuygun'un hazırladığı *Hasan Sezâyî'nin Hayatı, Eserleri, Dîvânı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi* adlı doktora tezi;³⁸ Muhittin Pektaş'ın hazırladığı *Sezâyî Câbî Hasan Dede Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvân'ının Tenkitli Metni* adlarında çalışmaları bulunmaktadır. Yazma eser kütüphanelerinde *Dîvân*'ın 41 adet mürettep el yazması nüshasının bulunduğu tesbit edilmiştir. Sezâyî Efendi'nin *Dîvân'ı* mürid ve muhiplerince okunup, çeşitli makamlarda bestelenmiştir.³⁹

- ***Mektûbât-ı Sezâyî***

Mektûbât, Sezâyî Efendi tarafından halife, mürid, muhib, oğlu, damadı, kız kardeşleri ve birçok devlet görevlisine gönderdiği mektuplarından oluşmaktadır. Hayatı, doğumu, mahlası, tarîkata intisabı, müşidleri; târihi hâdiseler ve şahsiyetler

³⁵ Mehmed Tâhir Bey Sezâyî Efendi'nin dîvânı için *Dîvân-ı Hakâyık* kavramını kullanmıştır. Geniş bilgi için bkz. Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 186.

³⁶ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 23.

³⁷ Çelikoğlu, *Sezâyî Gülşenî*, s. 8.

³⁸ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 4; Ayrıca bkz. Ali Rıza Özuygun, *Hasan Sezâyî Dîvânı*, Buhara Yayınları, İstanbul 2005, s. 1-638.

³⁹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî*, s. 23; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 22.

ile vefatı gibi bilgileri ihtivâ etmektedir.⁴⁰ Bu eser, meşhur ve matbudur.⁴¹ Sezâyî Efendi'nin mürşidi La'î Efendi'nin *Şerh-i Ma'nevî-yi Şerif'i* ile *Tercüme-i Hâl-i Hazret-i Pîr Gülşenî ve Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî* adıyla yayımlanmıştır.⁴² Bu eserin ilk 168 sayfası İbrahim Gülşenî'nin *Mesnevî-i Ma'nevî'si*'nin bir şerhi olan *Şerh-i Ma'nevî-yi Şerif; Mektûbât-ı Sezâyî*'nin 1-7 sayfalar arası Sezâyî Efendi'nin hayat hikâyesinin anlatıldığı kısım ise *Tercüme-i Hâl-i Hazret-i Sezâyî*; 7-145 sayfalar arası ise *Mektûbât-ı Sezâyî* olup mektuplarından oluşmaktadır. *Mektûbât*'ının iki adet el yazması da bulunmaktadır.⁴³

2003'de Himmet Konur tarafından *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı* adlı çalışmada 1289/1872'da neşredilen matbu eserdeki mektuplar günümüz harflerine çevrilerek yayımlanmıştır.⁴⁴ Bu matbu nüsha aslına uygun bir şekilde, 2001'de Cezair Yazar tarafından *Mektûbât-ı Hz Sezâyî* adı altında Türkçe'ye çevrilerek sadeleştirilmiştir.⁴⁵

Elimizde bulunan matbu nüshada, Sezâyî Efendi'nin tüm mektupları bulunmadığı gibi bulunan mektuplarının bir kısmı da kısaltılmış olarak verilmiştir. Özuygun'un aktardığına göre kendi eserlerine herhangi bir vesileyle kaydettiği bazı mektuplar bu matbu nüshada yer almamaktadır.⁴⁶

⁴⁰ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı* s. 24.

⁴¹ Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 186.

⁴² Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 23

⁴³ Bu matbu eser *Şerh-i Ma'nevî-yi Şerif, Tercüme-i Hâl-i Hazret-i Sezâyî ve Mektûbât-ı Sezâyî* (İstanbul (1289/1872), Matbaa-i Âmire Taş Baskı) adıyla neşredilmiştir. Bu eserler Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah sultan 268 diğeri Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 201 de bulunmaktadır. Bkz. Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 24.

⁴⁴ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 23.

⁴⁵ Biz bu çalışmamızda, bu eserden ziyâde matbu nüshadan mektupları vermeye çalışacağız. Ayrıca Himmet Konur'un *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı* adlı çalışmada Türkçe harflere çevirdiği mektuplardan da yararlanılmıştır. Bkz. Yazar, *Mektûbât*, s. 11.

⁴⁶ Bu bilgi için bkz. Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 26; Matbu eserde tüm ulaşabilen mektuplardan yararlanılmıştır. Bazı mektupların kısaltıldığını biz de görmüş olduk. Mektuplar için bkz. Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s.10-145.

- **Niyazî Mısırî'nin Bir Gazeli'nin Şerhi**

Niyazî-i Mısırî'nin altı beyitten oluşan “Halk içre bir ayineyem herkes bakar bir ân görür” mısra'ıyla başlayan gazelinin şerhidir.⁴⁷ Sezâyî Efendi'ye bu mahlası Niyazî-i Mısırî vermiştir. Bu sebeple ona vefâ borcunu ödeme amacıyla bu gazeli şerh etmiştir.⁴⁸ Bu şerh, *Dîvân-ı Sezâyî*'nin sonunda ilâve olarak yer almış, 1276/1859'da İstanbul'da yayımlanmıştır.

Niyazî-i Mısırî'nin Sezâyî Efendi tarafından şerh edilen bu gazeline, Abdullah Çaylıoğlu'nun 1999'da *Niyazî-i Mısırî'nin Şerhleri* adıyla oluşturduğu eserinde; Şahver Çelikoğlu'nun *Dîvân-ı Sezâyî*'nin son bölümünde;⁴⁹ Cezair Yazar'ın sâdeleştirdiği *Mektûbât*'ın son bölümünde yer verilmiştir.⁵⁰

- **Tabakat Kitapları**
- **Mehmed Süreyyâ (ö.1326/1909); Sicill-i Osmânî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye**

XIV. asrın ilk dönemlerinden XIX. asrın son dönemlerine kadar Osmanlı târihinde adı geçen yirmi bin civarında kişinin biyografisinin yer aldığı bu eserin kaynaklarından biri de günümüzde tahribe uğramış mezar taşlarındaki kitâbelerdir. Mehmed Süreyya Bey, (ö.1326/1909) eseri otuz yılda tamamlamıştır. Eser iki farklı yayın ekibi tarafından yeni harflere aktarılarak istifadeye sunulmuştur.⁵¹

- **Ahmed Bâdî Efendi (ö.1927/1910) Riyâz-ı Belde-i Edirne**

Bu eserde; Edirne'nin tarihi, önemli mekânları, sanat eserleri; Edirne'de medfun, âlim, kadı, şair, şeyh gibi şahsiyetlere yer verilmiştir. Eser üç ciltten

⁴⁷ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 23.

⁴⁸ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 26.

⁴⁹ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 23.

⁵⁰ Sezâyî Efendi'nin Niyâz-i Mısırî'nin bir gazeline yazdığı şerhi Cezair Yazar'ın hazırladığı sadeleştirilmiş, *Mektubat-ı Sezâyî de* yer almaktadır. Geniş bilgi için bkz. Yazar, *Mektûbât*, s. 243-249.

⁵¹ Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, c. 1, s. 7; Bu eserin diğer Türkçe yayınlanmış baskıları için bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, I-V, (haz. Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Metin Hülâgü), Sebil Yay. İstanbul 1996; Abdülkadir Özcan, *Mehmed Süreyyâ*, DİA, Ankara 2003, c. 28, s. 527-529.

oluşmaktadır. Edirneli Abdurrahman Hıbrî, (1359-1633) târihler arasını anlattığı *Enîsü'l-Müsâmirîn* adlı eserde bazı düzenlemeler yaparak 1042/1633'ten 1317/1900 yılına kadar olan 267 yıllık dönemi de ekleyerek bu eseri oluşturmuştur. Edirne Halk Kütüphanesi, T.Y. 2315 numarada eserin orijinalı bulunmaktadır. Ayrıca İstanbul Bâyezid Devlet Kütüphanesi T.Y. 10391 numarada kayıtlıdır. Bu eserin yazma müsveddesi, Edirne Selîmiye Kütüphanesi'ndedir. Edirne Sancağı ve tüm Trakya Bölgesi üzerine yazılmış geniş kapsamlı kaynak eserlerimizdendir.⁵²

- **Bağdatlı İsmâil Paşa (ö.1338/1920); *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâ'ü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin***

İki ciltten oluşan bu eser büyük bir biyografi ve bibliyografya ansiklopedisi olarak bilinmektedir. Arapça yazılan bu eserde dokuz bin kadar müellifin hal tercümesi, bu kişilere ait çeşitli ilim dallarında elli bine yakın kitab ismi kaydedilmiştir. Bu eser alfabetik olarak tertip edilmiştir.

Bu eserde bir müellifin hayatından söz edileceği zaman sırasıyla şu bilgiler verilmiştir: “Müellifin ve babasının adı, mahlası, doğduğu yer, mezhebi, vefat târihi” Eser iki cilt hâlinde yayımlanmış olup⁵³ sonraki zamanlarda eserde adı geçen müelliflerin künye, nisbe, lakap ve mahlasları esas alınarak Nail Bayraktar tarafından yeni bir indeks çalışması yapılmış bu indeks çalışması da Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır.⁵⁴

⁵² Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c.1/1, s.30; Erkut Güngör, “Ahmet Bâdî Efendi”, DİA, İstanbul 1989, c. 2, s. 46-47.

⁵³ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâ'ü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, I, nşr. Kilisli Muallim Rifat-İbnülemin Mahmud Kemâl, II, nşr. İbnülemin Mahmud Kemâl-Avni Aktuç, İstanbul 1951-1955, Tahran 1387/1967; Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 3, s. 32; Hulusi Kılıç, *Bağdatlı İsmail Paşa*, DİA, İstanbul 1991, c. 4, s. 447-448.

⁵⁴ Nâil Bayraktar, *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâ'ü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin Şöhretler İndeksi*, c. 1-2, MEB Yay, İstanbul 1990; Kılıç, *Bağdatlı İsmâil Paşa*, DİA, İstanbul 1991, c. 4, s. 447-448.

- **Bursalı Mehmet Tâhir (ö.1342/1924), *Osmanlı Müellifleri***

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1323/1906 yılına kadar Osmanlı topraklarında yaşamış “meşâyih, âlim, şâir, edîb, târihçi, tabîb, matematik ve coğrafya âlimlerinin hal tercümeleri ve eserleri” anlatılmıştır. 1990'da üç cilt olarak daha sonra A. Fikri Yavuz ve İsmâil Özen tarafından sadeleştirilerek 1333/1915'de günümüz alfabesiyle neşredilmiştir. Ayrıca M. A. Yekta Saraç tarafından 2016'da üç cilt hâlinde yayımlanmıştır.⁵⁵

- **Hüseyin Vassâf (ö.1347/1929), *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâ-ı Esrâr***

Bu eserde Osmanlı döneminde yaşamış iki bin kadar mutasavvıfın hayatı, tarikatı, silsileleri ve eserleri hakkında bilgiler verilmektedir. 5 ciltten oluşan ansiklopedi olma özelliğine sahip olan bu eser yirmi yılda tamamlanmıştır. Ayrıca bu eser günümüz harflerine aktararak istifadeye sunulmuş vaziyettedir.⁵⁶ 5 ciltlik olan bu eserin, bizim konumuzla ilgili 3. cildinde Halvetiyye Tarîkatı, kolları, şubeleri ile sûfiler hakkında bilgiler verilmektedir. Bu eserde hakkında bilgi verilen mutasavvıfların kitap ve şiirlerinden alıntılar yapılmış, resmî görevleri ve tarikat faaliyetlerini yürüttüğü tekkelerden de söz edilmiştir.

Hüseyin Vassâf Efendi, sağken bu eser, matbaaya verilmiş, ancak harf inkılâbından dolayı basılamamıştır. Müellifin yazdığı nüsha, Süleymânîye Kütüphanesi'nde yazma bağışlar, nr. 2305-2309'da yer almaktadır. Bu eser, Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz tarafından 2006'da günümüz harfleriyle neşredilmiştir.⁵⁷

- **Sâdık Vîcdânî (ö.1357/1939) *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye***

Tarîkatlar, silsileleri ve şubeleri hususunda dört kitaptan oluşan külliyat *Melâmîlik; Kâdiriyye Silsilenâmesi; Halvetiyye Silsilenâmesi; Sûfî ve Mutasavvıf*

⁵⁵ Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c.1, s. 4; *Osmanlı Müellifleri*'nin tasavvuf târihi açısından önemi için bkz. Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İz Yay. İstanbul 2006, s. 249-256.

⁵⁶ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. 1, s. 5-8.

⁵⁷ Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı, *Hüseyin Vassâf*, DİA, İstanbul 1999, c. 19, s. 18-19, bkz. Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 1, s. 8-23.

bölümlerinden oluşur. Külliyyatın yayımlanan bölümleri *Melâmîlik; Kâdiriyye Silsilenâmesi; Halvetiyye Silsilenâmesi*’dir.⁵⁸ Ayrıca bir kısım tasavvufî kavramların açıklamalarına da yer verdiği en önemli eseridir.⁵⁹ Müellif, *Rifâiyye Silsilenâmesi; Mufasssal Nakşbendiyye Silsilenâmesi* ve *Mufasssal Bektâşiyye Silsilenâmesi* adlı kitapların neşrini yapacağını söylediği halde görevi icabı Aydın’a gitmesi hasebiyle bu kitapları neşredememiştir.⁶⁰

Bu eserde özellikle, tarîkatın ma’nevî hususiyetleri, Halvetiyye şubeleri, Demirtâşiyye kolu ve Gülşeniyye-i Halvetiyye, Sezâiyye-i Halvetiyye, Hâletiyye-i Halvetiyye’nin ağırlıklı olarak işlendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu eser İrfân Gündüz tarafından 1995’te *Tarîkatler ve Silsileleri* adıyla günümüz alfabesiyle neşredilmiştir.⁶¹

⁵⁸ Vicdânî, *Tarîkatlar ve Silsileleri*, s. 257-258.

⁵⁹ Vicdânî, *Tarîkatlar ve Silsileleri*, s. 2-3-257; Reşat Öngören, *Sâdık Vicdânî Tomâr-ı Turuk-ı Aliye*, DİA, İstanbul 2012, c. 41, s. 237-238.

⁶⁰ Gündüz, *Tarîkatler ve Silsileleri, Sûfî ve Tasavvuf*, s. 257.

⁶¹ Tuğrul Tezcan, *Sâdık Vicdânî ve Dînî Eserleri*, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Ankara, 2015, Sayı: 4, c. 4, s. 886; Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, s. 234-236; Semih Ceyhan, *Sâdık Vicdânî*, DİA, İstanbul 2008, c. 35, s. 401-402.

BİRİNCİ BÖLÜM

HASAN SEZÂYÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ, HALÎFELERİ VE ŞAHSİYETİ

1.1. Hayatı

Hasan Sezâyî Efendi, tanınmış bir mutasavvıf olmasına rağmen hayatı hakkında öğrenebildiğimiz bilgiler sınırlı kalmaktadır. Sezâyî Efendi'nin kendi eserlerinin matbu nüshalarında, hayatının gençlik çağından sonraki devri hakkında bilgiler verilmiş, ancak çocukluk dönemi ve hayatının diğer bazı kısımları hakkında çok fazla bir bilgiye yer verilmemiştir. Çocukluk ve gençlik dönemleriyle ilgili özellikle Mora'dan İstanbul'a göç etme dönemine kadar yaptığı seyahatler ve Mısır'a yolculuklarının târihi seyri ve vefatına kadar Edirne'de yaşadığı dönem hakkında kaynaklarda çok fazla bilgiye ulaşılamamıştır. Bununla beraber başta kendi eserleri olmak üzere, kendisiyle ilgili bilgi veren çeşitli kaynaklardan istifade edilerek hayatı, şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi vermek mümkündür.

1.1.1. İsim, Mahlas ve Lakabı

Adı Hasan, mahlası Sezâyî'dir. Bu mahlası, aynı dönemde yaşamış kendisinden ma'nevî istifâdede bulunduğu Niyâzî-i Mısırî Efendi tarafından verildiği ifade edilmektedir.⁶² Sezâyî mahlasının verilme hâdisesinden şöyle söz edilmektedir: Niyâzî-i Mısırî, 1103/1692 yılında II. Ahmed zamanında sûfileriyle beraber Avusturya seferine katılmak istemişti. Padişahın etrafındaki hasetçi bazı kimseler bu sefere Mısırî Efendi'nin katılmaması gerektiği hususunda II. Ahmed'i tehdit etmişler, bunun üzerine II. Ahmed, Mısırî'nin sefere katılmaması, Edirne'de kalması ve duada bulunması için Mısırî'ye, Hatt-ı Hümayun⁶³ göndermiştir.

⁶² Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c.1, s. 186; Vassâf, *Sefine-i Evliya*, c. 3, s. 190; *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 82.

⁶³ Padişahlar tarafından bir maslahat zımında ortaya çıkan yazılı emirlerdir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, İstanbul 1971, c. 1, s. 767.

Ancak Niyazî-i Mısrî, bu durumu kabullenmemiş, iki yüz kadar sûfiyle birlikte Edirne'ye sefere katılmak için gelmiştir.⁶⁴ Mısrî bu hâdise sonucunda, soruşturmaya tabi tutulmuş, Yunanistan'ın Limni Adası'na sürgün edilmesine karar verilmiştir. La'lî Efendi, sürgün kararına üzüldüğü için Niyazî-i Mısrî'nin yanına Hasan Sezâyî Efendi'yi göndermiştir. Sezâyî Efendi, Edirne'den ayrılmakta olan Niyazî-i Efendi'yle karşılaşmış ve onu görünce önüne kapanıp kendisinden afv dilemiştir. Niyazî-i Mısrî de bu durum üzerine “Kalk Evlâdım, sen afva yüksek makâmlara sezâsın” iltifâtında bulunmuştur. Bundan sonra Sezâyî Efendi, “Sezâyî” mahlasıyla anılmaya başlamıştır.⁶⁵

Bazı kaynaklarda isminin Hasan b. Abdullah Lârendevî; babasının adının da Abdullah olduğu; memleketinin ise Lârende olduğu ifade edilmekteyken;⁶⁶ bu bilginin yanlış olduğu belirtilmiştir. Çünkü kendi eserinde bile babasının isminin Ali Efendi, Dedesi'nin isminin de Kurtbeyzâde Hasan Efendi olduğu belirtilmiştir.⁶⁷ Karaman Lârendeli olduğuyula ilgili Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin* kitabında Sezâyî Lârendevî adı altında hayatından söz etmiş, Sezâyî Efendi'nin babasının adının da Abdullah olduğunu belirtmiştir.⁶⁸

⁶⁴ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 21.

⁶⁵ Sezâ: uygun layık yaraşan münasip olan manalarına gelir. Sezâ kelimesi hakkında geniş bilgi için bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik lûgat*, Aydın Kitabevi Ankara 2001, s. 948; Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 30; Mustafa Tatçı, *Sezâyî Gülşenî'nin Mahlası*, İslamî Edebiyat İnceleme ve Araştırmaları, yıl: 1992, s. 14-15; İltifât-ı Mısrî ile tahallüs ettikleri mevsûkaten mervîdir ki o zaman hicretin 1104 senesine müsâdiftir ki Sezâyî Efendi, 24 yaşındadır. Niyâzî-i Mısrî'nin bir gazelini şerh etmesi, o mülâkatın bir hatıra-i şükrâniyyesi nâmına âbide-i irfân olması nazariyesine hizmetten ibârettir. Geniş bilgi için bkz. Yarar, *Mektûbat*, s. 7.

⁶⁶ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin, Esmâ'ü'l-Mü'ellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, c. 1, s. 298.

⁶⁷ Hasan Sezâyî Gülşenî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1289, (Taşbasması), (*Tercüme-i Hâl-i Sezâyî*), s. 2; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 13.

⁶⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, c. 1, s. 298.

Genel kanaate göre bu bilgilerin doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Sezâyî Efendi'ye verilen diğer bir lakab ise La'lî Fenâyî Efendi'ye intisap ettikten sonra onun muhabbetini kazanması hasebiyle dergâhın vakıf gelirlerini toplama görevinden dolayı Câbî⁶⁹ Hasan Dede Efendi lakabı verilmiştir.⁷⁰ Tekke ve Dîvân edebiyatının inceliklerine hâkim olması hasebiyle de Hasan Sezâyî Efendi, Osmanlı'nın "Hâfız-ı Şîrazî"⁷¹ si⁷² olarak nitelendirilmiştir.⁷³

1.1.2. Doğumu, Çocukluk ve Gençliği

Gülşeniyye Tarîkatı'nın güzel gülü tâbiriyle adlandırılan Hasan Sezâyî Efendi, Mora, Gördes'te şimdiki adı Korent veya Korinthos⁷³ olan bu şehirde, (1080/1669)

⁶⁹ Câbî: باع المغرة كسب المال Arapçada "kırmızı çamuru sattı ve para elde etti" manasında kullanılan bir kelimedir. Yani; "tahsildarlık, vergi toplama görevi" manasında kullanılır. Bkz, Komisyon: İbrahim Mustafa, Ahmed Hasan Ziyad, Hamid Abdülkadir, Muhammed Ali Neccar, *El-Mu'cemü'l Vasi*, Kahire 1960, s. 136; Türkçe'de Cizye haraç vergilerini toplayan ve vakıf gelirlerinin elde edilmesini sağlayan kişi hakkında kullanılır. Bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 1, s. 252.

⁷⁰ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 18; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 14; Çelikoğlu, *Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 7; *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 81.

⁷¹ "Hâce Şemseddîn Muhammed Hâfız, (717/1317)- (726/1326) yılları arası bir tarihte, İran'ın Şîraz şehrinde dünyaya geldiği belirtilmektedir. Öğrenimini devam ettirirken Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlediği için 'Hâfız' lakabını almıştır. Dinî ilimler ile başta Arap edebiyatı olmak üzere çok iyi bir edebiyat kültürü aldığına şiirlerinden ulaşılabilmektedir. Eserlerinde, döneminin mûsiki ve çeşitli sanatlarında bilgili olup fasih bir dile sahiptir. İyi satranç oynadığına ait bilgiler bulunmaktadır." bkz. Ayşe Kaş, *Hâfız-ı Şîrazî Divanı'ndaki Bazı Tasavvufî Kavramların Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2018, s. 14-15-16; Tahsin Yazıcı, *"Hâfız-ı Şîrazî"* DİA. İstanbul 1997, c. 15, s. 103-106.

⁷² Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c.1, s. 186; Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, (haz. Adnan İnce), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018, s. 247-248.

⁷³ Günümüzdeki Korent şehrine eski Osmanlılar döneminde verilen isimdir. Bkz. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.1, s. 185; bkz. *Menâkıb-ı Şeyh Sezâyî Gülşenî*, İstanbul Üniv. Ktp. TY 424, yk.2b; s.1-2. Bu eser Sezâyî Efendi vefat ettikten sonra İbrahim Nazîrâ tarafından ele alınmış Sezâyî Efendi'nin hayat hikâyesi, mektupları ve menkıbelerinden oluşan eserdir. Biz bu yazma esere ulaşabildik, şu an da elimizde olmasına rağmen yazısı okunamadığından okuyabildiğimiz kadarıyla hayat hikâyesinden bazı kesitler vermeye çalıştık. Eserin tanıtımı ileriki başlıklarda gelecektir.

dünyaya gelmiştir.⁷⁴ Babası Ali Efendi dedesi ise Kurtbeyzâde Hasan Bey'dir. Babası, Gördüs'ün öncü şahsiyetlerinden, halk tarafından sevilen bir zâttır.⁷⁵

W. Björkman, Hasan Sezâyî Efendi'nin Rûm soyundan geldiğini ifade etmiştir. Ancak bu, yanlış bir bilgidir. Bu yalan iddianın *Kâmûsü'l-Â'lâm*'da “an asl Moralı” Mora asıllı yazılı ibârenin yanlış anlaşılmasından kaynaklandığı ileri sürülmektedir.⁷⁶ Sezâyî Efendi'nin kendi eserlerinde, babasının adı Ali; dedesinin adı Kurtbeyzâde Hasan Efendi'dir. Moralı olduğu da bu bilgilerle birlikte verilmektedir.⁷⁷

Bu bilgilerden Hasan Sezâyî Efendi'nin Rûm asıllı olmadığı da anlaşılmaktadır. Çocukluk dönemini Gördüs'te geçirdiği Venedikliler'in, Mora'ya düzenledikleri istilâ sonucu bu beldeyi terk etmek zorunda kaldığı, 18 yaşında 1098/1687 Temmuz, Ramazan ayında Gördüs'ten yolcu gemisiyle ayrılarak pâyitaht şehri İstanbul'a geldiği ifade edilmiştir.⁷⁸ Bu sırada, Avusturya ve Venedik'in Osmanlı'ya karşı yaptığı istilâları engellemek için dönemin Sultanı IV. Mehmed (Avcı) Han b. İbrahim ordusuyla Edirne'ye gelmiş, Hasan Sezâyî Efendi de bu konu sebebiyle Edirne'ye varıp IV. Mehmed'in huzuruna çıkmıştır.⁷⁹ Bu sırada Piyâde

⁷⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî)*, s. 2; Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 185, Şemseddin Sami, *Kamûsu'l Âlâm*, İstanbul, 1311, c.4, s. 2562; Bâdî *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, 1. baskı, c.2/2, s. 1755; *Vefeyât-ı Ayvansarayî*- (haz. Ramazan Ekinci) İnceleme Tenkitli Metin, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler Yayınlar Genel Müdürlüğü Yay, Ankara 2017, s. 81; Fatî Efendi, *Hâtîmetü'l-Eş'âr*, (haz. Ömer Çiftçi), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017, s.242. bkz. Fatî Efendi, son klasik Osmanlı şuarâ tezkiresinin müellifi olarak bilinmektedir. Fatî Efendi hakkında bkz. Ömer Faruk Akün, *Fatî Efendi*, DİA, İstanbul 1995, c. 12, s. 256-260; Yarar, *Mektûbât*, s. 15.

⁷⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî)*, s. 2; *Menâkıb-ı Şeyh Sezâyî Gülşenî*, TY 424, y.k; 2b, s.1-2; bkz. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.1, s. 185-186; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c.3, s. 190, Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 23; Yarar, *Mektûbât*, s. 15.

⁷⁶ Sami, *Kamûsu'l-Â'lâm*, c.4, s. 2562; Tahsin Yazıcı, *Sezâyî*, İslam Ansiklopedisi, MEB Yay, İstanbul 1993, c. 10, s. 547,

⁷⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî)*, s. 2-3; *Menâkıb-ı Şeyh Sezâyî Gülşenî*, TY 424, y.k, 2b, s. 1-2.

⁷⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî)*, s. 2; bkz. *Tercüme-i Hâl-i Sezâyî*, (*Şerh-i Manevî Şerîf*, *Mektubat-ı Sezâyî* ve *Şerh-i Gazel-i Niyazî-i Mısrî* ile birlikte Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1289, s.2; *Menâkıb-ı Şeyh Sezâyî Gülşenî*, TY 424, s.2-3; Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 190, İsmail Hamî Danişmend, “*İz'ahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*”, Türkiye Yay. İstanbul 1972, c. 3, s. 464.

⁷⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî)*, s. 2-3; Yarar, *Mektûbât*, s. 16.

Mukâbeciliği görevinde bulunan Ali Efendi'ye evlat olarak verilmiştir. Sezâyî Efendi, gençliğinde birçok tecrübî bilgiyi Ali Efendi tarafından öğrenmiş onun yanında Mukâbele Kalemi'nde çalışmaya başlamıştır.⁸⁰

1.1.3. Tahsîli ve Görevleri

Hasan Sezâyî Efendi'nin tahsîli ile ilgili çok fazla bir bilgiye ulaşılammıştır. Mora'ya Venedikliler'in istilâlarından dolayı, 1098/1687'de 18 yaşında İstanbul'a göç etmek zorunda kalmış, İstanbul'dan Edirne'ye geçiş yapmış,⁸¹ Edirne'ye geldiği zamanlarda Edirne'de Piyâde Mukâbeciliği vazîfesinde bulunan Ali Efendi tarafından Mukâbele Kalemi'nde kendisine görev verilmiştir. Görevleriyle ilgili resmî bilgileri, Ali Efendi'den öğrenmiş, maddî ve ma'nevî tüm konularda ondan tecrübe kazanmıştır.⁸²

Bu görevde bulunduğu zamanlarda Edirne'deki bazı âlimlerden de zâhirî dersler almıştır. Bu görevin iyi bir tahsil gerektiren bir meslek olması hasebiyle Sezâyî Efendi'nin Mora'da iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. İstanbul ve Edirne'de, zâhirî ve bâtinî ilimlerle meşgul olmuş, 14 yıl boyunca tasavvufî eğitimini devam ettirmiştir. Dinî anlamda da iyi bir eğitimden geçtiği ve yüksek ilim sahibi olduğu anlaşılmaktadır.⁸³

⁸⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî, (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî)*, s. 2-3; *Menâkıb-ı Şeyh Sezâyî Gülşenî*, T.Y 424, y.k, 3a, s. 2-3; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 11.

⁸¹ Fatîm Efendi, *Hâtimetül-Eşâr*, s. 242.

⁸² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî, (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî)*, s. 2; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 80.

⁸³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî, (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî)* s.1-2; *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 15; Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, s. 247-248; Ayrıca bkz. Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 81; Komisyon, *Evliyalar Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul 1992, c. 7, s. 42-43.

32 yaşında Âşık Musa Dergâhı'nda irşad vazîfesine başlamış, Mürşidi La'lî Efendi'nin vefat etmesiyle de Veli Dede Dergâhı şeyhliği görevinde bulunmuştur.⁸⁴ Ayrıca La'lî Efendi tarafından vakıf gelirlerini toplamak, denetlemek ve tâkip etmek amacıyla tahsildarlık görevi verilmiş, bu görevle birlikte Câbî Hasan Dede unvanı ile anılmıştır.⁸⁵ Hayatının 53 senesini Edirne'de sürdürdüğünden söz edilmektedir.⁸⁶

1.1.4.Ailesi, Çocukları ve Torunları

Kaynaklarımızda Hasan Sezâyî Efendi'nin hanımı ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak bu konuda şu bilgi verilmektedir: Ali Efendi onu Edirne'ye gelince evlat olarak kabul etmiş, belli bir zaman sonra Seyyid Osman Efendi'nin kızıyla evlendirmiştir. Evlendikleri vakit yaşlarının küçük olduğundan söz edilmektedir. Ayrıca kayınpederi Şeyh Seyyid Osman Efendi'ye gönderdiği mektupları mevcuttur.⁸⁷

Bu izdivaçtan kaç çocuğu olduğu tam bilinmemekle beraber bir oğlu ve iki kızı dünyaya geldiği beyan edilmiştir. Büyük oğlunun adı Muhammed Sâdık; büyük kızının ismi Zehra; diğer kızının adı bilinmemektedir.⁸⁸ Kızlarından Zehra Hanım'ı Ahmed Müsellem Efendi'yle; diğer kızını da Şeyh Gürcü Ali Efendi'nin halîfesi Hâfız Mustafa Efendi'yle evlendirmiştir.⁸⁹

⁸⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî, (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî)* s.1-2; Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı, s. 15; Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, s. 247-248; Ayrıca bkz. Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 81; Komisyon, *Evliyalara Ansiklopedisi*, c. 7, s. 42-43.

⁸⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî, (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî)*, s. 4; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 15; Komisyon, *Evliyalara Ansiklopedisi*, c. 7, s. 43.

⁸⁶ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 15; Şahver Çelikoğlu, "Sezâyî Gülşenî Divanı" s. 7. Yarar, "Mektûbât", s. 6; Komisyon, *Evliyalara Ansiklopedisi*, s. 46.

⁸⁷ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c.3, s. 220; Necdet Şengün, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî-Edebî Muhteva*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Ankara 2001), s.11. Tahsin Yazıcı, Sezâyî'nin çocuklarından bir oğlu ile bir kızının adının Mehmed Sadık ve Zehra olduğunu beyan etmiştir. Bkz. Yazıcı, *Sezâyî, İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, c. 10, s. 547-549; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 82; Mektuplar için bkz. Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 71.

⁸⁸ *Menâkıb-ı Şeyh Sezâyî Gülşenî*, TY 424, vr. 5a; Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 21-22; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 82.

⁸⁹ *Menâkıb-ı Şeyh Sezâyî Gülşenî*, İ.Ü.TY, No: 424, vr. 48a; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 82.

Bunların dışında bir oğlunun daha olduğu belirtilmiştir. Ancak bu net bir bilgi değildir. Bir küçük kızının daha bulunduğu isminin de Fatma Zehra olduğu, ancak küçük yaşlarda bu kızının vefat ettiği,⁹⁰ Hasan Sezâyî Efendi'nin de onun vefatına şu târîh kıt'asını düştüğü bilgilerine ulaşılmıştır:

Olup hemnâm-ı Zehrâ çünkü ya Rab dilerim senden

Enis-i Fatıma-i Zehrâ ola ol yevm-i dehşette

Sezâyî fevtine târîh duâlar eyleyip dedim

*Çiçek gibi açılsın Fatımam gülzâr-ı cennette (Târih, 1/4)*⁹¹

Sezâyî Efendi'nin büyük kızı Zehra Hanım, Sezâyî Efendi'nin halîfesi Ahmed Müsellem Efendi'yle; diğer kızı ise Şeyh Gürcü Ali Efendi'nin halîfesi, Hâfız Mustafa Efendi ile nikâhlanmıştır.⁹² Ayrıca Hasan Sezâyî Efendi'nin Mora Yarımadası'nda, kayınbiraderi İbrahim Efendi'nin yaşamış olduğundan söz edilmektedir. Hasan Sezâyî Efendi, Gördüs'te doğduğu evini zâviyeye çevirmiş, bu binada, tarîkat faaliyetlerini yürütmesi için kayınbiraderi İbrahim Efendi'yi görevlendirmiştir. Bu bilgiye *Mektûbât*'ından ulaşılmaktadır.⁹³

Sezâyî Efendi'nin vefatı üzerine oğlu Sâdık Efendi, şeyhlik vazîfesinde bulunmuş, 24 yıl şeyhlik görevinden sonra 1170/1757 yılında ana vatanını ziyaret etme amacıyla Mora'ya gitmiş ve orada vefat etmiştir. Bundan sonra Sâdık Efendi'nin büyük oğlu Çelebi Hasan Efendi, şeyhlik vazîfesini yürütmüştür. Onun ise Hatice, Tevhide, Derviş, Zeynep ve Zehra isminde kızları, Sezâyî adında da bir oğlu dünyaya gelmiştir. Hasan Çelebi'den sonra Derviş Hanım'ın oğulları Şeyh Mahmud ve Şeyh Ahmed Efendi şeyhliği paylaşmışlardır. 1289/1872 yılında şeyh

⁹⁰ Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 82.

⁹¹ Çelikoğlu, *Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 233. (Târih/ 407); Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 365. (Tarih,1/4)

⁹² *Menâkıb-ı Şeyh Sezâyî Gülşenî*, no, 424, vr. 48a; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 82.

⁹³ Kayınbiraderi İbrahim Efendi'ye gönderdiği mektuplar belirtilen sayfalarda yer almaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 19-20-22-23-24.

Mahmud'un kızının oğlu şeyh Mehmed'in postnişin olduğunu *Mektûbât* 'tan öğrenmekteyiz.⁹⁴

Hasan Çelebi'nin oğlu Sezâyî Efendi de şeyhlik görevinde bulunmuş, Mahmud Efendi'nin çocuğu olmayınca şeyhlik vazîfesi Ahmed Efendi'yle devam ettirilmiştir.⁹⁵ Edirne'de Hayalî Efendi adındaki bir zât, Hasan Sezâyî Efendi'nin torunu, Sezâyî'nin çocuğunun olmadığını beyan etmiştir.⁹⁶ Günümüzde ise Hasan Sezâyî Efendi'nin nesebinin devam ettiği ifade olunmaktadır. Damadı Ahmed Müsellem Efendi'nin torunlarından olan Kemaleddin Keçeci adında bir zâtın hayatta olduğu bilgisi ile ayrıca Hasan Sezâyî Efendi'nin torunlarının çocuklarından olduğu varsayılan Emekli Doktor Makbule Raika Erkurt adında bir hanımefendinin yaşadığı da beyan edilmektedir.⁹⁷

1.1.5.Tarîkata İntisabı ve Mürşidleri

Hasan Sezâyî Efendi, gençlik çağında Mora'dan İstanbul'a göç ederken gemide tanıştığı Halvetî şeyhlerinden bir zât ile sohbetinde bulunmuş, akabinde hafif bir uyuklama sırasında güzel bir rüya görmüş,

Bu rüya üzerine dilinden şu beyitler dökülmüştür:

Nedür bu katrelerde bahr-ı ummân oldıgun cânâ

Nedür bu zerrelere şems-i tâbân oldıgun cânâ

Çü sensin zâhir ü bâtın hakikatde olan mevcûd

Nedür bu nakş-ı gûn-â-gûnda pinhân oldıgun cânâ (Gazel, 2/1)⁹⁸

⁹⁴ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 22; Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî* s. 6.

⁹⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, (Tercüme-i Hal-i Sezâyî), s. 6-7.

⁹⁶ Şengün, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî-Edebî Muhteva*, s. 13-14.

⁹⁷ Bostanpazarı Semti'nde Türbesi Bulunan Hasan Sezâyî Hazretleri'nin 11. kuşak torunları olan Erkut Kardeşlerin, Edirne'de büyük bir okul yaptırdıkları bilgisine ulaşabilmekteyiz. Ayrıcabkz.<https://www.haberler.com/hasan-sezai-hazretlerinin-11-kusak-torunlarindan-haberi/> (11.13.2021); Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 22.

⁹⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî), s. 3; Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 179, Gazel/2; Yarar, *Mektûbât*, s. 17; *Menâkıb-i Şeyh Sezâyî Gülşenî*, TY, NO: 424, vr. 48a, yk.2b.

Halvetî şeyhi olan bu zât da ona, şu ifadelerle karşılık vermiştir: “Ey gözümün nuru! Siz tarikat-ı aliyenin seçkini, velîlerin dayanağısınız. Eteğinizden tutanlar selâmete ve huzûra ereceklerdir.”⁹⁹ Bu yolculuk sonucunda İstanbul’a gelmiş, burada çok fazla kalmadan Edirne’ye geçmiş, Edirne’de bir mürşidi kâmile intisab etmek için yollara revân olmuştur. Gördüğü rüya üzerine, Edirne’de Halvetî Tarikatı şubesi, Rûşenî koluna bağlı Ömer Rûşenî’nin halîfesi Âşık Musa Dede’nin Edirne Hacı Hallâc Mahallesi’nde bulunan Âşık Musa Hankâhı’nda Ali es-Saffetî’nin¹⁰⁰ birâderi Şeyh Hasan el-Ahsenî’den icâzet almış olan Şeyh Muhammed Sırrî Efendi’ye intisap etmiştir.¹⁰¹ Tüm kaynaklarda bu bilgi verilmektedir.

Diğer rivayete göre, Sezâyî Efendi’nin menkıbelerinin anlatıldığı *Menâkıb* eserinde Sezâyî Efendi’nin ilk önce Şeyh Muhammed Sırrî Efendi’ye intisap etmediği, onun oğlu ve vekili kabul edilen Seyyid Ali Efendi’ye bîat ettiğinden söz edilmiştir.¹⁰² Aynı eserde Şeyh Muhammed Sırrî Efendi’nin yerine Kutbî Seyyid Muhammed Efendi’nin postnişîn olduğu onun vefat etmesiyle Muhammed Sırrî Efendi’nin halîfesi Seyyid Ali Efendi’nin meşîhat makamına geçtiği, ayrıca La’lî Fenâyî Efendi ile Seyyid Ali Efendi arasında birbirlerine bîat konusunda sıkıntı olduğu da söz konusudur.¹⁰³

Sezâyî hakkında bilgi veren kaynaklarda Ali Efendi’nin ismine ulaşılammıştır. Bu bilgilerden hareketle Sezâyî Efendi, iki yıl boyunca tarikat âdâb ve erkânını öğrenip çile çıkarmış, bir süre sonra şeyhi Muhammed Sırrî Efendi’nin vefatı üzerine onun yerine geçen La’lî Fenâyî Efendi’ye intisap etmiştir.¹⁰⁴

⁹⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî), s. 3; Ali Rıza Özuygun, *Hasan Sezâyî’nin Hayatı. Edebi Kişiliği, Eserleri, Divan’ının Tenkitli Metni ve İncelemesi*, Basılmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Erzurum 1999, Gazel 2.

¹⁰⁰ Gülşenî-zâde Hayalî Ahmed Efendi’nin oğludur. Âlim, keşf ve dîvân sahibi bir şairdir. Bkz. Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, c. 5, s. 1434.

¹⁰¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, (Tercüme-i Hal-i Sezâyî), s. 3-4; Şengün, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî-Edebî Muhteva*, s. 15; Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 17.

¹⁰² Bu eser bizim elimizde mevcut olup yazıları bozuktur. Geniş bilgi için bkz. *Menâkıb*, a.g.e, yk, 3b; Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 17-19.

¹⁰³ *Menâkıb*, ag.e., yk.40b. s.40; Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, 17.

¹⁰⁴ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 17.

Kaynakların genelinde, ilk önce Âşık Musa Dergâhı'nda bulunan, Muhammed Sırrî Efendi'ye bîat ettiği ifade edilmiştir. İki yıl sonra seyr u sülûk hâlindeyken, nefy ü isbât ve lafza-i celâl zikirleriyle hemhâl olmuştur. Daha sonra Şeyh Şücâeddîn Zâviyesi'nde irşad vazîfesinde bulunan Mehmed La'lî Efendi'ye (ö.1112/1701) bîat etmiş, sonra seyr u sülûkünü tamama erdirdikten sonra hırka giymiş ve kendisine halîfelik verilmiştir.¹⁰⁵

Böylece Veli Dede Dergâhı'nda irşad vazîfesine başlamıştır. Lâ'lî Efendi'nin vefat etmesiyle, Mahmud Hamdi Efendi, postnişin olmuş, altı ay sonra vefat etmesiyle Sezâyî Efendi, tarîkatın başına geçmiştir.¹⁰⁶ Sezâyî Efendi, Veli Dede Dergâhı'nın meşîhatını, damadı Ahmed Müsellem Efendi'ye devretmiş, kendisi de La'lî Efendi'nin yerine geçmiş, Edirne Bostanpazarı'nda bulunan Âşık Musa Dergâhı'ndan irşad vazîfesini sürdürmüştür.¹⁰⁷

Sezâyî Efendi, müşidleri arasında en fazla La'lî Fenâyî Efendi'ye ilgi duymuş, intisab ettikten sonra da sevgisi kat kat artmış, ona karşı hiçbir zaman kusurda bulunmamıştır. Bir manzumesinde, La'lî Efendi'ye bağlılığını ve teslimiyetini şöyle dile getirmiştir:

Şâh-râh-ı âlem-i utlâka girdüm sıdkıla

Kutb-ı âlem-Şeyh La'lî Gülşenîdür rehberüm

Himmetiyle menzil-i maksûda irdüm sıdkıla

*Kutb-ı âlem Şeyh La'lî Gülşenîdür rehberüm (Murabba, 9/1)*¹⁰⁸

Görinür vech-i Sezâyî'den ol

*Bilinür hâl-i Fenâyî'den ol (Metâli 2)*¹⁰⁹

¹⁰⁵ Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 81; Yarar, *Mektûbât*, s. 17-18; Komisyon, *Evliyalar Ansiklopedisi*, c.7, s. 43.

¹⁰⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî, (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî)*, s. 4-5; Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c.2/2, s. 1756; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 14.

¹⁰⁷ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 19; Himmet Konur, *Sezâyî Gülşenî*, DİA, İstanbul 2009, c. 37, s. 79.

¹⁰⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî, (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî)*, s. 4; Özuygun, “*Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*” s. 169, (Murabba, 9/1)

Sezâyî Efendi, Şeyhi La'lî Fenâyî'ye çok fazla sevgisinin bulunduğunu bu beyitlerinden anlamaktayız. Şeyhini âlemlerde en üstün gördüğünü, himmetiyle, erişilebilecek tüm makamlara eriştiğini ifade etmiştir. Ayrıca müşşidi için kutb-ı¹¹⁰ âlem, âlemin kutbu ifadesinde bulunmuştur. *Dîvân* 'ındaki "sitâyışkâr" ifadelerden bu sevgi anlaşılmaktadır. Müşşidi La'lî Efendi'nin de şairlik vasfına sahip olması hasebiyle ona daha çok ilgi ve alâka gösterdiğini söyleyebiliriz.¹¹¹

1.1.6. Halîfeleri

Hasan Sezâyî Efendi'nin yirmi beşin üzerinde halîfesi olduğu tespit edilmiştir. Gönderdiği mektuplardan halîfeleri ile ilgili genel bilgiye ulaşabilmekteyiz. Hüseyin Vassâf Efendi, *Sefîne-i Evliya* eserinde Sezâyî Efendi'nin on üç halîfesinden söz etmiştir. Tam olarak kaç halîfesi olduğu bilinmemektedir. Bunlar: "Şeyh Sâdık, Şeyh Ahmed Müsellem, Şeyh Vefâ Müsellem, Şeyh Abdullah b. Müsellem, Şeyh Hâfız Mustafa, Şeyh Gürcü Ali Efendi, Şeyh Peyk Remzi Dede, Şeyh Hasib Efendi, Şeyh Kırımî Hasan, Şeyh İbrahim Nazîrâ, Şeyh Mehmed Fahrî-i Kırımî, Derviş Yusuf, Seyyid Osman Efendi"dir.¹¹²

Vassâf Efendi, "Selim Ağa Kütüphanesi târih kısmı, 122 numaralı tomarda, başka isimleri de Sezâyî Efendi'nin halîfeleri olarak gördüğünü beyan etmiştir." Bu isimler de şunlardır: "Peyk Ahmed Dede, Hayrabolulu Fazıl Dede, Karasulu Ali Dede, Çukadar Muhammed Efendi, Recep Dede, Şeyh Süleyman Dede, Hayrabolulu Muhammed Mahvî, Yazıcı Hüseyin Efendi, Yusuf Dede, Mahmud Efendi, Kırımî Muhammed Dede, Boğazhisarî Ahmed Efendi, Keşfî Hüseyin, Seyyid Osman

¹⁰⁹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 367; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 81.

¹¹⁰ Sözlükte, değirmen taşının mili, kâinat denem kozmos milin kutbun etrafında nasıl dönüyorsa öylece döndüğü, tasavvufî manası manevi derecesi büyük bir veli kul, âlemin ruhu anlamlarında kullanılır. Detaylı bilgi için bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 295.

¹¹¹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 18.

¹¹² Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 221; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 36-42.

Edirnevî, Filibeli Seyyid Muhammed, damadları Şeyh Ahmed Müsellem ve Hafız Mustafa, Tatar Hasan Dede, Muhammed Sâdık Çelebi.”¹¹³

Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi, 201 numaralı *Mektûbât*’ın sonundaki listede bunlara ek olarak “Girit Müftüsü Osman Efendi, Nakkâş Sâlih Dede, Odabaşı Mehmed Dede, Siyâhî Mehmed Efendi, Recep Dede, Yazıcı Hüseyin ve Sadık Efendi’nin de isimleri zikr edilmiştir.” Bu listelerde birbirinde olmayan isimler ortaya çıkmaktadır. Matbu *Mektûbât*’ta¹¹⁴ ise sadece beş halîfesinin olduğundan söz edilmektedir. Mezkûr isimlerin halîfe olup olmadığı konusuna, hilâfetnâmelerinin olup olmamasına veya başka bir delile ulaşım imkânı buluncaya kadar ihtiyatla bakılması gerekmektedir.

Bazı müridlerin bazı çevrelerce meşhur olması, Sezâyî Efendi’nin halîfeleri arasında isimlerinin bulunmasına sebebiyet vermiş olabileceği düşüncesi de ortaya çıkmaktadır. Biz de bu çalışmayla *Sefîne-i Evliya* ile diğer tabakat kitapları ve *Mektûbât*’taki mektupları inceleyerek halîfelerini tespit etmeye çalıştık. Alt kısımda verdiğimiz halîfeleri hakkında kaynaklarımızda bazılarının bilgisine ve ismine dahî ulaşamadık.¹¹⁵ Tespit edebildiklerimizin hayatlarını vefat târihlerine göre kronolojik olarak vermeye çalışacağız.

1.1.6.1. Şeyh Peyk Ahmed Remzi Dede

Hasan Sezâyî Efendi’nin sohbet ve feyzine mazhar olmuştur. Asıl adı Ahmed Remzi Efendi’dir. Doğum târihi ve nerede doğduğu bilinmemektedir. Hasan Sezâyî Efendi’nin yanında seyr u sülûkünü tamamlamış ve halvette kalmıştır. Kemâle

¹¹³ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 221; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 37; Şimşek, *Osmanlı’nın İkinci Başkenti Edirne’de Tasavvuf Kültürü*, s. 84.

¹¹⁴ 1289’da neşredilen matbu nüshadaki mektuplarda mektupların başlıklarında mektub gönderilen kimselerin görev, künye ve lakablarına yer verildiğini görmekteyiz. Hulefâsından veya halifelerinden diye belirttiği mektubun sayısı 5 adettir. Buradan matbu nüshaya göre beş halifesi olduğu bilgisi ortaya çıkmakta olup veya bu durum mektub gönderilen kimselerin mektuplar gönderildiği zamanlarda halîfesi olmadığı yorumlarına da kapı açmaktadır. bkz. Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 221; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 37.

¹¹⁵ Halifeleri için bkz. Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 221; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 37.

erdikten sonra İstanbul'da görevlendirilmiş ve Silivrikapı'da tekke kurmuştur. Bu tekke, bi'l-âhare Kadirî Tekkesi olmuş ve bu tekkeye Şeyh Galip Efendi görevlendirilmiştir. Hüseyin Vassâf, bu zâtın Sezâyî Efendi'nin halîfesi olup olmadığı hususunda şüpheleri olduğunu, ancak Sezâyî Efendi'nin gönderdiği mektuplardaki ifadelerinden halîfesi olduğuna kanaat getirdiğini ifade etmiştir.¹¹⁶

Ahmed Remzi Dede'nin *Etvâr-ı Seb'a*¹¹⁷ adlı bir eseri de bulunmaktadır.¹¹⁸ Süleymaniye Câmii vâizlerinden Âşık İsmâîl Efendi onun halîfelerindendir. Diğer halîfesi de oğlu Mustafa Efendi'dir.¹¹⁹ 1100/1688-89 târihleri, ölüm yılı olarak belirtilmiştir.¹²⁰ Sezâyî Efendi halîfesi Mehmed Dede'ye gönderdiği mektubunda Peyk Dede'den şöyle söz etmiştir: “Benim ruhum! Üç sene teknilinde bizi ziyaret edesin. Peyk Derviş Ahmed'e mahsus duâmı ifade edesin.”¹²¹

1.1.6.2. Hayrabolulu Muhammed Mahvî Efendi

Muhammed Mahvî Efendi, Hayrabolu'da dünyaya gelmiştir. Asıl ismi Muhammed'dir. Dinî ilimleri tahsil etmiş, Halvetiyye Tarîkatı'na ve Gülşeniyye Tarîkatı, Hâletiyye koluna intisap etmiştir.¹²² Hâletiyye şubesi, Hayrabolulu Muhammed Mahvî Efendi, Şeyh Şuayb Şerefeddin Efendi ile (ö.1328/1911) devam ettiği ifade olunmuştur.¹²³ Adı, Hasan Sezâyî'nin halîfelerinin isimlerinin yazılı

¹¹⁶ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 223.

¹¹⁷ “Atvâr-ı Seba” yedi tavır (tabiat nefis, kalp, ruh, sır, hafi, ahfa, bazı mutasavvıflar Allah'ın insanı yedi mertebede yarattığını (Nuh 14) bu tavırları ise yedi kat sema gezegen vadi ve yedi iklime benzettiklerini savunurlar. Bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay, İstanbul 2012, s. 52, Yedi tavır, emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziye, marziye, kâmile) dir. Geniş bilgi için bkz. Osman Türer, “*Letâif-i Hamse*”, DİA, Ankara 2003, c. 27, s. 143.

¹¹⁸ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 39.

¹¹⁹ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 223.

¹²⁰ Kara, *Gülşeniyye*, DİA, İstanbul 1996, c. 14, s. 256-259.

¹²¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 126; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 223.

¹²² Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 250; Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c.2/2, s. 2119.

¹²³ Semih Ceyhan, *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, İsam Yayınları, İstanbul 2015, s. 714.

olduğu tomarda geçmektedir.¹²⁴ Halkalı Dergâhı'nda şeyhlik görevinde bulunmuş, bu sırada Şuayp Şerâfeddin Efendi'yle tanışıp, feyizyâb olmuştur.¹²⁵ 1150/1737'de vefat etmiştir. Çorumlu Mustafa Bey Camii Hazîresi'nde medfun bulunmaktadır. Müsellem Efendi, vefatına şöyle târîh düşmüştür:

Hîç add edip cihânı târîh okur Müsellem

*Mahvî Efendi oldu reh-bîn-i dâr-ı vahdet*¹²⁶

1.1.6.3. Şeyh Ahmed Müsellem Efendi

Sırp şehri Belgrad'da, 1106/1695'te dünyaya gelmiştir.¹²⁷ Babası, Seyyid Ali Efendi'dir. II. Mustafa devrinde yaşamış, büyük âlim, devrin önemli mutasavvıflarındandır. Müsellem Efendi, Edirne'de Hasan Sezâyî ile tanıştıktan sonra ona talebe olmuş, sonrasında onun damadı, hem de halîfesi olmuştur. Edirne Lâri Camii yakınında bulunan Veli Dede Dergâhı'nda irşad vazîfesine başlamıştır.¹²⁸

Hasan Sezâyî Efendi'ye intisap ettikten bir müddet sonra Sezâyî Efendi'nin Zehra adlı kızıyla evlenmiştir. Bu izdivaçtan, iki oğlu dünyaya gelmiştir. Oğullarının ismi, Muhammed Vefâ ve Abdullah'tır. Ayrıca kendisine Ebu'l-Vefâ künyesinin¹²⁹ oğlu Muhammed Vefâ'dan dolayı verildiği beyan edilmiştir.¹³⁰ Müsellem Efendi, Sezâyî Efendi'nin yanında seyr u sülûkünü tamamladıktan sonra ondan hilâfet almış

¹²⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 221; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 37.

¹²⁵ Ceyhan, *Şuayp Şerafeddin Efendi*, DİA, c. 39, s. 223-224.

¹²⁶ Bu beyt için bkz. Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c.2/2, s. 2119.

¹²⁷ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 238; Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c.2/2, s. 1851; Selami Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları (Şerh-i Kasîde-i Şumû-ı Lâmi fî Beyân-i Etvâr-ı Sâbi)* Buhara Yayınları, İstanbul 2021, s. 15.

¹²⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî), s. 5; Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 238; Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c. 2/2, s. 1851; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 36-38; Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 16.

¹²⁹ Künye Ebû'l-Kâsım, Ebû Bekir, Ümmü Seleme, Ümmü Zeyneb gibi ilk çocuğa izafe edilir. Künye, yazım usûlünde lakaptan sonra ve isimle nisbeden önce yazılmaktadır. Bkz. Nebi Bozkurt, "Künye", DİA, Ankara 2002, c. 26, s. 558- 559; Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî,) s. 6-8-15.

¹³⁰ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 239; Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 11; Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 16.

ve irşad vazîfesine başlamıştır. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliya* adlı eserinde Ahmed Müsellem Efendi'nin tarîkate intisabı hakkında, gençliğinden itibaren birçok sırlara hâiz olduğunu, büyük derece ve makamlara yükseldiğini ifade etmiştir.¹³¹

Ancak tarîkate intisap ettiği târîh ile Edirne'ye ne zaman geldiği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ahmet Müsellem Efendi dönemin önemli mutasavvıf ve şairlerindendir.¹³² Eserleri şunlardır: *Şerh-i Kasîde-i Şumû-ı Lâmi fî-Beyân-i Etvâr-ı Sâbi ve Risâletü'l-Fulûsiyye*; ayrıca şiirlerinin bir araya getirildiği mürettep *dîvânı* bulunmaktadır.¹³³ Aynı zamanda hattat olan Ahmed Müsellem Efendi, 1156/1743 yılında bir çeşme yaptırmış ve bu çeşmenin mermerine tâlik hat yazısı ile

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ

“Ve mine'l mâi külle şey'in hayy” “Suyu hayat kaynağı kıldık.”¹³⁴ Ayetini yazmış, altına imzasını atmıştır. İmza attığı yerde: “Harrerehu el-bâni es-sâni el hakîr eş-Şeyh Ahmed Müsellem el-fakîr” şeklinde not düştüğü görülmektedir. Hat sanatını muhtemelen Haffâfzâde Hüseyin Efendi'den meşk etmiştir.¹³⁵ Müsellem Efendi, Hasan Sezâyî'nin vefatından sonra 15 yıl daha kâmil bir zât olarak yaşamış, Allah'a âşık, kemal derecelerine muttasıf bir mümin olarak 60 yaşında 1166/1752 yılında âhirete irtihal eylemiştir.¹³⁶ “Hitâmuhû misk” terkibi ve “Bekânın gülşeni Ahmed Efendi'ye müsellemdir.” Mısraının delâleti olan, bu terkiplerle, ölümüne târîh

¹³¹ Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 156; Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 15.

¹³² Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 156; Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 16.

¹³³ Zafer Topak, *Ahmed Müsellem Efendi ve Dîvân'ın Tenkitli Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, SÜSBE, Sakarya 2006, s. 10-11; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 86-87; Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 17.

¹³⁴ Enbiya, 21/30; Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 17.

¹³⁵ Müstakimzade Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatîn*, (nşr, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal), İstanbul 1928, s. 647; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 85; Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 17.

¹³⁶ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 238; Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 16.

düşülmüştür. Veli Dede Tekkesi hazîresine defnedilmiştir. Definden belli bir zaman sonra türbesi inşâ edilmiştir.¹³⁷

Bu türbede Şeyh Müsellem Efendi ve eşi Zehra Hanım oğlu Şeyh Muhammed Vefâ, Şeyh Muhammed Vefâ'nın oğlu Şeyh Şuayb Efendi (ö.?) Şeyh Şuayb Şerafeddin Efendi (1329/1911)'nin kabirleri bulunmaktaydı. Türbenin tavanının çökmesi ve etrafına tehlike verdiği gerekçesiyle türbede bulunan merkadlar Kıyık Buçuktepe Mezarlığı'na nakledilmiş ardından bu türbe yıkılmıştır.¹³⁸

Sezâyî Efendi, oğlu Sâdık Efendi'ye yazdığı mektubunda damadı Ahmed Müsellem Efendi'nin hanımı olan kendi kızı Zehra Hanım ve dünyaya yeni gelmiş çocuklarından şu cümlelerle söz etmiştir: “Hemşîren (kız kardeşin) Zehrâ'm gereği gibi duâmdadır. Büyük hemşîrenin kız kardeşinin Ebu'l-Vefâ, Mehmed adında bir oğlu dünyaya gelmiştir. Allah sizi de onu da muammer eylesin.” “Âmîn”¹³⁹ Sezâyî Efendi, bu mektubunda, damadı Ahmed Müsellem Efendi'nin bir oğlunun dünyaya geldiğini ifade etmiştir.

1.1.6.4. Muhammed Sâdık Efendi

Edirne'de doğmuştur. Hasan Sezâyî'nin büyük mahdumudur. Hatice, Tevhîde, Derviş, Zeynep, Zehra isimlerinde beş kızı ve Sezâyî adında bir oğlu bulunmaktadır. 1151/1738 yılında babasının halîfesi olarak irşad vazîfesiyle görevlendirilmiştir. Edirne'de 24 yıl irşad vazîfesinde bulunmuştur.¹⁴⁰ Muhammed Sadık Efendi, 1175/1761 yılında oğlu Çelebî Hasan Efendi'ye halîfelik vermiş, doğduğu vatani

¹³⁷ Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli 'Alâ Keşfi'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn* (nşr, Kilisli Muallim Rifat Şerafeddin Yaltkaya), İstanbul 1945, c. 1, s. 530; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 156; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 86; Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 16-17.

¹³⁸ Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 17; Selami Şimşek, *Edirneli Ahmed Müsellem el-Gülşenî Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri, ve Dîvân'ı*, Buhara Yay, İstanbul 2016, s. 13-26.

¹³⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 11; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 121.

¹⁴⁰ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 220-221; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 37-38; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 84.

Mora'ya gitmiştir.¹⁴¹ Bir müddet Mora'da ikâmet etmiş, aynı yıl içerisinde Gördüs Gülşenî Hankâhı'nda 1175/1761'de vefat etmiştir.¹⁴² Hasan Sezâyî Efendi, oğluna birçok defa mektup göndermiştir. Bazı önemli tavsiyelerde bulunduğu bir mektubundan söz etmek istiyoruz. “Gazap ve öfkeni yenmeye çalış. İhtiyarlara izzet ve riayet eyle. Fakîr gördüğün yerde bulunan ile kayır. Hakk Teâlâ, bu sebeple her yerde seni azîz eder, uzun bir hayat yaşarsın”¹⁴³ ifadeleriyle edep ve âdâblara uymasını talep etmiştir.

1.1.6.5. Şeyh Hâfız Mustafa Efendi

Hâfız Mustafa Efendi, Edirne'de dünyaya gelmiştir. Sezâyî Efendi'nin damadı ve halîfesidir.¹⁴⁴ Sâdık Efendi vefat edince dergâhta bir toplantı düzenlenmiş, toplantı sonucu Hasan Sezâyî Efendi'nin damadı Hâfız Mustafa Efendi, halîfe seçilmiştir.¹⁴⁵ Hâfız Mustafa Efendi, Hasan Sezâyî Efendi'nin diğer kızıyla evlenmiş ve damadı olmuştur. Gürcü Ali Efendi'den de halîfelik almıştır.¹⁴⁶

İrşad için İstanbul'a geldiğinde Tophane Kadirîhânesi'ne yakın bir yerde, “Gülşenîhâne” tesisinde bulunmuştur. Bu bina daha sonraları çıkan bir yangın sonucunda yanmış, yok olmuştur. Aradan 5 yıl geçince burada 1179/1766 senesinde vefat etmiş, Tatar Hasan Efendi Zâviyesi'ne defnedilmiştir. Hafız Mustafa Efendi'nin vefatıyla oğlu Mustafa Rıfat Efendi (ö.1255/1840) daha sonra ise Muhammed Şerafeddin Efendi (ö.1269/1853) şeyh olmuştur.¹⁴⁷ Sezâyî Efendi gönderdiği bir mektubunda damadı Hâfız Mustafa Efendi'ye şöyle dua etmiştir:

¹⁴¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî), s. 6.

¹⁴² Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 152; Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 25; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 87.

¹⁴³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 9; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 119; Yazar, *Mektûbât*, s. 23.

¹⁴⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 221-222.

¹⁴⁵ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 21.

¹⁴⁶ *Menâkıb-ı Şeyh Sezâyî Gülşenî*, TY, No: 424, vr. 48a; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 82-84; Özüygun, *Hasan Sezâyî Dîvânı*, s. 21.

¹⁴⁷ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 222-223; Özüygun, *Hasan Sezâyî Dîvânı*, s. 21.

“Hem-vâre hayât-ı kalb ile tecellî-yi cemâle vâsıl ve zevk-ı dâim hâsıl edip cennet-i mârifete dâhil olasın.” “Âmin”¹⁴⁸

1.1.6.6. Şeyh Kırımî Hasan Efendi

Tekirdağ’da hayatını sürdürmüş ve burada irşad vazîfesinde bulunmuştur. Şeyh Seyyid Hasan Efendi (ö.1157/1745) târihinde vefat etmiştir. Başka bir kayıttâ ise ölüm târihi 1179/1766 olarak belirtilmiştir.¹⁴⁹ Ancak Vassâf Efendi, Kırımî Efendi’nin vefatından sonra kabrine ziyaret için geldiğini ancak ne kabrin ne de kabir taşlarının bulunmadığını, kabrin kaybolduğunu, bundan dolayı da çok üzüldüğünü söylemiştir.¹⁵⁰ Şeyh Ahmed-i Celâlî ve Şeyh Mustafa Efendi halîfelerindendir.¹⁵¹

Hasan Kırımî’nin Sezâyî Efendi’nin hulefâsından olduğu belirtilmiştir.¹⁵² Ayrıca Sezâyî Efendi tarafından kendisine mektup gönderilen Tatar Hasan Efendi ile aynı şahıs olabileceği görüşü de mevcuttur.¹⁵³ Sezâyî Efendi, yazdığı bir mektubunda Hasan Dede’ye şu tavsiyelerde bulunmuştur: “Oğlum Hasan Dede, her hususta Hakk’ı mevcûd bilip basîretle amel edesin. Görüştüğün halka, basîreti tebliğ ve da’vette bulunasın.”¹⁵⁴

¹⁴⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 51; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s.156.

¹⁴⁹ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 210.

¹⁵⁰ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 224.

¹⁵¹ Bir vakit Sezâyî Efendi, Tekirdağ’a Kırımî Efendi’yi ziyâret için geldiği zaman kendisiyle sohbet etmiş ve Hasan Kırımî’yle kahve içmiş, kahvenin fincanları da hâtıra olarak bu dergâhta saklanmış, günümüzde de bu fincanlar hâlâ korunmaktadır. Şeyh Ahmed-i Celâlî ve Şeyh Mustafa Efendi halîfelerindendir. Bu bilgi hakkında bkz. Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 40; Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 224.

¹⁵² Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 221; Şimşek, *Osmanlı’nın İkinci Başkenti Edirne’de Tasavvuf Kültürü*, s. 84; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 37.

¹⁵³ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 39.

¹⁵⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 73; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 176.

1.1.6.7. Tatar Hasan Efendi

Doğum târihi bilinmemektedir. Hasan Sezâyî Efendi'nin halîfelerindendir.¹⁵⁵ Topkapı'da, Gülşenî Tatar Tekkesi'ni kurmuş, tarikat faaliyetlerini buradan yürütmüştür. Bu tekke, Gülşenîhâne olarak da bilinmektedir. 1179/1766 yılında âhirete irtihal eylemiştir.¹⁵⁶ Çorlulu Ali Paşa Camii müezzinlik görevlerinde bulunmuştur. Bu görevdeyken Hasan Sezâyî Efendi, Tatar Hasan Dede'ye bir mektup göndermiş, mektubunda eşyada feyz olan vech-i mutlâkın tecellîsini müşâhedeye nâil olması için Tatar Hasan Efendi'ye şöyle dua etmiştir. “Oğlum canım, Hazret-i Allah nûr-ı basîretle tenvîrî'l-ebzar edip kemâ hiye eşyâda feyz olan vech-i mutlakın tecellîsin müşâhede ile zevk-ı dâime vasıl olasız.”¹⁵⁷

1.1.6.8. Şeyh Muhammed Fakrî Kırîmî

Kırım'da dünyaya gelen Muhammed Fakrî Efendi'nin doğum târihine dâir bir bilgi bulunamamıştır. Hamîd Kırîmî, babası olup hem de şeyhidir. Onun vasıtasıyla Halvetîlik'in Cemâliyye koluna intisap edip icâzet almıştır. 1184/1771 yılında vefat etmiştir.¹⁵⁸ Muhammed Fakrî-i Kırîmî, Hasan Sezâyî Efendi'nin teberrûken halîfesi olmuş onun feyzine mazhar olmuştur. Fakrî-i Efendi, Abdullah Ensârî'nin *Menâzilü's-Sâirîn* adlı eserini şerh etmiştir. Nerede medfun bulunduğu bilinmemektedir.¹⁵⁹ Hasan Sezâyî Efendi'nin halîfesi olduğu ifade edilmiştir.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 221; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 84; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 37.

¹⁵⁶ Kara, *Gülşenîyye*, DİA, c. 14, s. 256-258.

¹⁵⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s.33; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvufî Hayatı*, s. 141.

¹⁵⁸ Müzekkir Kızılkaya, *Bursevî'nin Benem İlahisine Muhammed el-Kırîmî'nin Şerhi ve Tasavvufî Açısından Değerlendirilmesi*, Dini Araştırmalar, Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Dergi Park, Makale, Sayı: 24/60, Yıl: 15 Haziran 2021, s. 210.

¹⁵⁹ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 227; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 40.

¹⁶⁰ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 221; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 84, Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 37.

1.1.6.9. Amedci Şeyh Süleyman Efendi

Süleyman Efendi'nin doğumu hakkında bir bilgi bulunamamıştır. Hasan Sezâyî Efendi'nin halîfelerinden olduğu varsayılmaktadır.¹⁶¹ Süleyman Efendi'nin Beykoz'da kendi adına inşâ ettirdiği, bir tekkesi bulunmaktadır. Bu tekke Hâfız Ahmed Efendi (ö.1211/1797) halîfelik görevindeyken Gülşeniyye'ye bağlanmıştır.¹⁶² Şeyh Süleyman Efendi, Emîr-i kethüdâlık görevinde bulunmuş, 1185/1772 yılında vefat ettiği belirtilmiştir.¹⁶³

Sezâyî Efendi, Amedci Şeyh Süleyman Efendi'ye gönderdiği bir mektubunda şunları ifade etmiştir: “Bismihi sübhânehu ve tekaddes, es-Selâmu aleyküm ve rahmetullahi ve berakâtühü, şerrafallahü kadraküm ve zâdeküm behceten ve sürûran Cenâb-ı vâcibü'l vucûd ü cûd maarif-nümûdların ekdâr-ı dareynden masûn edip saâdet-i ezeliyyesiyle âkıbet mahmûd eyleye. Varlığı vâcib olan Rabbimiz ma'rifetlerle dolu vücûdunuzu iki cihânın gam ve kederlerinden korusun ve sonunuzu hayırlı eylesin.” “Âmîn”¹⁶⁴

1.1.6.10. Şeyh İbrâhim Nazîrâ Efendi

Edirne'de dünyaya gelmiştir. Kadılar zümresindendir. İlim irfan ve kalem sahibi bir zat olup öğrenimini bitirince öğretmenlikle meşgul olmuştur. Mesleğinden dolayı pek çok yere seyahatte bulunmuştur. Birçok eseri bulunmaktadır. Hasan Sezâyî Efendi'ye intisap etmiştir.¹⁶⁵ Adı Hasan Sezâyî Efendi'nin halîfelerinin arasında geçmektedir.¹⁶⁶ La'lî Fenâyî'nin akrabalarından olduğu ifade edilmiştir.¹⁶⁷

¹⁶¹ Vassâf, *Sefine-i Evliya*, c. 3, s. 221; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 84; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 37.

¹⁶² Kara, *Gülşeniyye*, DİA, c.14, s. 256-258.

¹⁶³ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 42.

¹⁶⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s.32-33; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 140.

¹⁶⁵ Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s, 417.

¹⁶⁶ Vassâf, *Sefine-i Evliya*, c. 3, s. 221; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 84; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 37.

¹⁶⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s.104.

Lebîb Ahmed Efendi'nin de birâderidir.¹⁶⁸ Edirne mahkemesinde yazı işlerinde çalışmış; Baba-i Atîk (Babaeski) ve Tekfurdağı 1161/1748'de Kesriye'de nâiblik; Mısır ve Zağra-i Atîk'e (Eski Zağra)¹⁶⁹ kadı olmuş, buraya bir hânkâh inşâ etmiştir.¹⁷⁰ Edirne'li büyük şâirlerden Kâmî Efendi'nin yeğenidir. Vefat ettiği yer konusunda farklı bilgiler bulunmaktadır. 1187/1774'de Edirne veya Eski Zağra'da vefat ettiği rivayetler arasındadır.¹⁷¹ Sarıca Paşa Medresesi müderrisi Şeyh Mustafa Gülşenî'nin oğludur. La'î Fenâyî'nin halîfesi olan Nazîrâ Efendi'nin babası Mustafa Efendi, Gülşeniyye Tarîkatı'nda ikinci pîr Sezâyî Gülşenî ile pirdaş sayılırlar.¹⁷²

Amcası Kâmî Mehmed Efendi, Mısır kadılığında bulunurken, Nazîrâ İbrâhim Efendi de 1130/1718 senesinde Mısır'a gidip İbrahim Gülşenî Hankâhı'nda hizmette bulunmuştur. Edirne'de müderrislik; Tekirdağ, Mısır ve Eski Zağra'da kadılık görevlerinden sonra, Eski Zağra'da bir köyde inşâ ettirdiği tekkede faaliyetlerine devam etmiştir. "Nazîrâ-yı Edeb" olarak da bilinmektedir.¹⁷³ Nazîrâ Efendi, Abdurrahman Hibî'nin *Enîsü'l-Müsâmirîn* eserini *Muhtasar Târîh-i Edirne* adıyla ihtisar etmiştir. 29 eseri olduğu ifade edilmiştir.¹⁷⁴

Bir naatı şerifinden:

"Derr-i lutfun bize dârul emandır ya Resûlullah.

Saadet re'fet anda rayegândır ya Resûlullah!"¹⁷⁵

¹⁶⁸ Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c.2/2, s. 1873.

¹⁶⁹ Eski Zağra, günümüzde Bulgaristan'ın Stara Zagora adıyla bilinen eski bir Osmanlı kaza merkezidir. Geniş bilgi için bkz. İlhan Şahin, *Eski Zağra*, DİA, 1995 İstanbul, c. 11, s. 394.

¹⁷⁰ Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c.2/2, s. 1873.

¹⁷¹ Himmet Konur, *Gülşeniliğe Dair Bir Eser. Nazîr İbrâhim'in Beyan-ı Tarikat-ı Gülşenî'si*, Tasavvuf, yıl: 2000, s. 65-66; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 40; Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne'si* 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne'si, c. 2/2, s. 1873; Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 225.

¹⁷² Abdülkerim Abdülkadiroğlu, (haz. İsmail Belîğ) *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyl-i Zübdeti'l-Eşâr*, Ankara 1999, AKM Yay, s. 473-74; Rıdvan Canım, *Edirne Şairleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, s. 409; Mehmet Akkuş, *Nazîrâ İbrâhim Efendi*, DİA, İstanbul 2006, c. 32, s. 454-455.

¹⁷³ Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 417-19; Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c.2/2, s. 1873.

¹⁷⁴ Mehmed Akkuş, *Nazîrâ İbrahim Efendi*, DİA, İstanbul 2006, c. 32, s. 454-455; Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 417-419.

¹⁷⁵ Bu naat için bkz. Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 419.

Sezâyî Efendi bir mektubunda İbrahim Nazîrâ Efendi'ye gönderdiği mektubunda teveccühe devam etmesini şu tavsiyelerle dile getirmiştir: “Oğlum canım benim nazîr-i dil-pezîrım Âdem-i hakîkî ki hülâsa-yı zuhûrdur, Mazhar olduğu âlât-ı kemâliyesin mâ halak lehine sarf eder ve mertebe-i hilafet-i insâniyye ile mükemmil ve mükemmel olup hilâfet-i ma'neviyeye isti'dât hâsıl edip mahrem-i sırr-ı hüviyet olmakla ser-tâc-ı âlem olur. Ba'de sûrî ashâb-ı teveccühe mâni olamaz. Tarafımıza kemâ fi'l-evvel devam ediniz.”¹⁷⁶

1.1.6.11. Şeyh Gürcü Ali Efendi

Gürcü Ali Efendi, Sezâyî Gülşenî'nin İstanbul'daki halîfelerindendir.¹⁷⁷ Molla Aşkî Dergâhı'nın kurucularından olup yıllarca irşâd vazîfesinde bulunmuştur. Gürcü Şeyh Ali Efendi, 1190/1776 senesinde vefat etmiş, tevhithânenin sol tarafına defnedilmiştir.¹⁷⁸ İstanbul, Balat-Eğrikapı'da bir tekke kurmuştur. Bu tekkenin ismi, Gürcü Ali Tekkesi'dir.¹⁷⁹ Mehmed Dede'ye gönderdiği mektubunda Gürcü Ali Efendi'ye özel ilgi göstermesi gerektiği ile ilgili şu ifadelerde bulunmuştur: “Gürcü Ali Dervîş'i gözedesin, televvünü galiptir, okşayarak tutasın.”¹⁸⁰

1.1.6.12. Şeyh Mîr Mehmed Hasîb Bey

1124/1712'de dünyaya gelmiştir. Hayrabolu'ya yerleşmiş olup ilk önce Kanlıcalı¹⁸¹ Şeyh Attâr Efendi'nin müridi olmuş, daha sonra Sezâiyye Tarîkatı'na intisap etmiştir. Lakabı Çorumî-zâde, Çorumlu Kethüdâ-zâdedir. Asıl adı Mîr

¹⁷⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 104; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 204.

¹⁷⁷ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 221; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 36-37; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 84.

¹⁷⁸ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 251-253; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 41; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 84.

¹⁷⁹ Mustafa Kara, *Gülşenîyye*, DİA, İstanbul 1996, c. 14, s. 256-259.

¹⁸⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 126; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 223.

¹⁸¹ Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Kanlıca_Beykoz, (10.09.2020) Kanlıca, İstanbul'un Beykoz İlçesinin ünlü semtlerindendir.

Mehmed Hasîb Bey'dir. Bu adla meşhur olmuştur.¹⁸² Hazret-i Peygamber'in soyundan gelmekte olup "Seyyid"dir. Kethüdâ-zâde Mustafa Efendi'nin âilesindendir. Hasan Sezâyî Efendi'nin önde gelen halîfelerindendir.¹⁸³ Tasavvufî yönünün yanında şairlik özelliği de bulunmaktadır. Hasîb Bey, Sezâyî Efendi'nin gazellerinden bazılarını tahmis etmiştir. Gülşeniyye'nin silsilesini manzum olarak kayıt altına almıştır.¹⁸⁴ Hasîb Bey 1199/1784'de vefat etmiştir. Adına nispetle inşa edilen Hayrabolulu Kethüdâzâde Çorumî Hasip Bey Camii hazîresinde medfun bulunmaktadır.¹⁸⁵

Vefat târihini kendi şiiriyle târih düşerek belirtmiş olup o beyitleri de şöyledir.

Ey o nebî-mesned-i zât-ı nesîb

Eyledi ukbâya güzer ol edîb

Rihletinin târihidir şübhesiz

*Mâte mine 'l-aşki Mehemmed Hasîb (1199/1785)*¹⁸⁶ (مات من العشق محمد حسيب)

Zikirle meşgul olduğu bir vakitte âhiret âlemine vuslat eylemiştir. Bu târih mezâr taşında yazılıdır. Çorumîzâde Hasîb Bey Efendi, Hayrabolu'da yaşamış sevilen naif, zarif bir kimse olup ilim ehli bir zât olarak hayatını sürdürmüştür.¹⁸⁷

¹⁸² Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c. 3, s. 2116; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 40; Hasîb Bey ve Şuayb Şerafeddin Efendi'nin damadı Hâfız Mustafa'nın Hüseyin Vassâf'a gönderdiği mektubta Hasîb Bey hakkında detaylı bilgiler mevcuttur. Geniş bilgi için bkz. Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 21-26.

¹⁸³ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 221; Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c. 3, s. 2116; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 36-37; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 84; Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 21.

¹⁸⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 227-235; Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c. 3, s. 2116; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 41; Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 22.

¹⁸⁵ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 40; Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 22.

¹⁸⁶ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 227; Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c. 3, s. 2116; Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 22.

¹⁸⁷ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 235.

Hasan Sezâyî Efendi, Seyfullah Efendi'ye yazdığı mektubunda Çorumî-zâde Hasîb Bey'in Hacca gideceğinden şu cümlelerle söz etmiştir: “Benim hakikat-bînim, Hayrabolu'da Çorumîzâde Bey oğlumuz, bu sene hacc-ı şerîfe niyyet-bend-i azîmet ile dâîlerin (duacınızı) mahsus fukarâ ile da'vet buyurup tahrîr-i duâ-nâmede azîmet üzere idik. İnşallah Teâlâ Cenâblarıyla mülâkat olduklarında gereği gibi nevâziş-i hâtır (gönül alıcı davranışta) buyurmanızdan mahzûz (büyük haz sahibi) olurum.”¹⁸⁸

1.1.6.13. Şeyh Muhammed Vefâ b. Müsellem

Şeyh Vefâ b. Müsellem, Ahmed Müsellem Efendi'nin iki oğlundan birisidir. Edirne'de Sabuni Hacı Halil Mahallesi'nde doğmuştur.¹⁸⁹ Zâhirî ilimlerden sonra babası Müsellem Efendi'den bâtinî dersler almış, babasına intisap etmiştir. Ahmed Müsellem Efendi'nin vefat etmesiyle Veli Dede Dergâhı'nda irşad vazîfesine başlamıştır.¹⁹⁰ Şeyh Muhammed Vefâ Efendi'den dolayı babası, Ahmed Müsellem Efendi'ye “Şeyhü'l-Vefâ”, “Ebu'l-Vefâ” denilmektedir.¹⁹¹

Hadâiku's-salât adında kırk hadisi; *Şerhu'l-Hadişi'l-Erba'in* i bulunmakta olup kendi şiirlerinden bazıları ile babası Ahmed Müsellem Efendi'nin bazı şiirleri *Nüzhetü'l-İhvân* adıyla neşredilmiştir.¹⁹² Bu eser, 2021 yılında Selami Şimşek tarafından *Dervişlerin Sevinci (Nüzhetü'l-İhvân)* adıyla neşredilmiştir.¹⁹³ Muhammed Vefâ Efendi, ilk eğitimini babasından ve zamanındaki birkaç âlimden tamamlamıştır. Tasavvufî eğitimini tamamlayınca Veli Dede Dergâhı'na şeyh olmuş, bu dergâhta

¹⁸⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 108; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 207.

¹⁸⁹ Selami Şimşek, *Dervişlerin Sevinci, (Nüzhetü'l-İhvân)*, Buhara Yayınları, İstanbul 2021, s. 7.

¹⁹⁰ Müstakimzâde Efendi, *Tuhfe-i Hattatîn*, s. 647.

¹⁹¹ Vassâf, *Sefine-i Evliya*, c. 3, s. 239; Şimşek, *Dervişlerin Sevinci, (Nüzhetü'l-İhvân)*, s. 8.

¹⁹² Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 156; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 41; Bâdi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne'si 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne'si* c. 2/2, s. 1887; Şimşek, *Dervişlerin Sevinci, (Nüzhetü'l-İhvân)*, s. 26.

¹⁹³ Bu eserde Muhammed Vefâ Efendi'nin hayatı, kişiliği, tasavvufî hayatı, tekkesi halîfeleri bilgileri de mevcuttur. Geniş bilgi için bkz. Şimşek, *Dervişlerin Sevinci, (Nüzhetü'l-İhvân)*, s. 1-160.

irşad vazîfesinde bulunmuştur.¹⁹⁴ Ahmed Müsellem Efendi'nin yerine geçen oğlu Muhammed Vefâ zamanında bu tekkenin tâmire ihtiyaç duyulması üzerine Sultan II. Mustafa'nın Vezîr-i Âzam-ı tekkeye bir minâre ekletmiş ve bu binayı yeniden inşâ ettirmiştir. Kaynaklarda Hasan Sezâyî Efendi'nin halîfesi olduğu ifade edilmektedir.¹⁹⁵ Sezâyî Efendi, oğlu Sadık Efendi'ye gönderdiği mektubunda kızı Zehrâ'nın Ebu'l-Vefâ adında bir çocuğunun dünyaya geldiğini şu cümlelerle ifade etmiştir: “Hemşîren (kız kardeşin) Zehrâ'm gereği gibi duâmdadır. “Büyük hemşîrenin kız kardeşinin Ebu'l-Vefâ, Muhammed adında bir oğlu dünyaya gelmiştir.”¹⁹⁶

Vefâ Efendi'den sonraki silsile şu şekilde devam etmiştir: “Şeyh Muhammed Vefâ onun oğlu Şuayb Efendi, onun oğlu Şeyh Muhammed Seyfullah Efendi, onun oğlu Şeyh Şuayb Şerefeddin Efendi.”¹⁹⁷ Sezâyî şeyhlerinden olan Vefâ Efendi, 70 yaşlarındayken 1212/1797'de vefat etmiş, babası Ahmed Müsellem Efendi'nin yanına defnedilmiştir.¹⁹⁸

1.1.6.14. Şeyh Abdullah b Müsellem

Ahmed Müsellem Efendi'nin diğer oğludur.¹⁹⁹ Abdullah Efendi, babası Ahmed Müsellem Efendi'nin yanında döneminin ilimlerini tahsîl edip ona intisab etmiştir.²⁰⁰ İsmi Sezâyî Efendi'nin halîfeleri arasında geçmektedir.²⁰¹

¹⁹⁴ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 41.

¹⁹⁵ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 221; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 84, Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 36-37-41.

¹⁹⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 11; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 121; Şimşek, *Dervişlerin Sevinci, (Nüzhetü'l-İhvân)*, s. 7.

¹⁹⁷ Şimşek, *Dervişlerin Sevinci, (Nüzhetü'l-İhvân)*, s. 10.

¹⁹⁸ Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 89; Şimşek, *Dervişlerin Sevinci, (Nüzhetü'l-İhvân)*, s. 20.

¹⁹⁹ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 221-222.

²⁰⁰ Selâmî Şimşek, *Edirne'li Şeyh Ahmed Müsellem*, Buhara Yayınları, İstanbul 2016, s. 16.

²⁰¹ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 221; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 41, Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 84.

Osmanlı Devleti'nde yüksek rütbeli kadılık ve Bağdat kadılığı görevlerinde bulunmuştur. Vefat târihi bilinmemektedir.²⁰²

1.1.6.15. Dervîş Yusuf Efendi

Dervîş Yusuf Efendi'nin doğum tarihi ve nerede doğduğu bilinmemektedir. Hasan Sezâyî Efendi'nin halîfelerinden olduğu varsayılmaktadır.²⁰³ Yusuf Dede olarak da bilinmektedir. Kaynaklarımızda, Yusuf Dede'nin Dervîş Ahmed adında bir kardeşinin olduğu bilgisine yer verilmiştir.²⁰⁴ Vefat ettiği târih bilgisine ulaşılamamıştır. Hasan Sezâyî Efendi, Gördüs'te doğduğu evini, Gülşenî Tekkesi'ne çevirmiş, Yusuf Efendi'yi de bu tekkede görevlendirmiştir. Sezâyî Efendi'nin Yusuf Efendi'ye derin bir muhabbetinin olduğunu mektuplarından anlamaktayız.²⁰⁵

Sezâyî Efendi, Dervîş Yusuf'a gönderdiği bir mektubunda şunları ifade etmiştir: “Esselâmü aleyküm oğlum Dervîş Yûsuf! Sana iştiyâkım kendinden hezar derecede efzûndur. İnşallah karîben mülâkat olunur.” Bu cümlede Sezâyî Efendi, Yusuf Efendi'yi çok özlediğini, yakında görüşeceğini ifade etmiştir.²⁰⁶ Vassâf Efendi de “Yusuf Dede'nin Yunanistan ve Mora diyarında bulunması ve buraların da ‘hâk ile yeksan’ olması hasebiyle onun hakkında daha fazla bilgi elde edemediği için bu durumdan üzüntü duyduğunu dile getirmiştir.”²⁰⁷

1.1.6.16. Şeyh Seyyid Osman Edirnevî

Doğum târihi bilinmemektedir. Seyyid Osman Efendi, Gördüs'te, Hasan Sezâyî Efendi'nin evini, Gülşenî Tekkesi'ne dönüştürdüğü hânkâh'ta Yusuf

²⁰² Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 222.

²⁰³ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 221; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 84; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 37.

²⁰⁴ Yarar, *Mektûbât*, s. 207.

²⁰⁵ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 37.

²⁰⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazreti Sezâyî*, s. 33; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 141.

²⁰⁷ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 224; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 40.

Efendi'den sonra görevlendirilmiştir. Vefat ettiği târih bilinmemektedir.²⁰⁸ Osman Dede olarak da bilinmektedir. Hasan Sezâyî Efendi, Osman Dede'yi, tekkeye görevlendirdiği zaman bir mektup yazmış, mektupta şu tavsiyelerde bulunmuştur: “Var şu tekyede otur, hâsıl olan galleyi (topraktan alınan ürünü) tekyede sâkin olan ve gelen misafir ve dervîşâna sarf eyle ve ıyâlinle fakîrâne geçin.” Ayrıca bunların dışında beş vakitte vird ve zikirle meşgul olunmasını, tekke de konaklayanlara zikrullahın telkin edilmesini, tekkenin eksik gedik neyi varsa tamamlanması hususunda yardımcı olunmasını istemiştir.²⁰⁹ Bu zâtın Sezâyî Efendi'nin halîfesi olduğu varsayılmaktadır. Seyyid Osman Dede'nin ne zaman vefat ettiği bilinmemektedir.²¹⁰

1.1.6.17. Hayrabolulu eş-Şeyh Fâzıl Dede

Şeyh Fâzıl Dede hakkında çok fazla bir bilgiye ulaşılamamıştır. Adı, Sezâyî Efendi'nin halîfeleri arasında geçmektedir.²¹¹ Zâviyeleri olup bu zâviyede, âyini Gülşenîyye'nin icrâ olunduğu belirtilmiştir. Vefat târihine ulaşılamamıştır.²¹²

1.1.6.18. Karasulu Ali Dede

Sezâyî Efendi'nin halîfelerinden olduğu varsayılmaktadır. Doğum ve ölüm târihi bilinmemektedir.²¹³ Âsitânelerinin meşhur olduğu, çocuklarının da çok olduğundan söz edilmektedir. Vefat ettiği târih bilinmemektedir.²¹⁴

²⁰⁸ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 41; Şimşek, “*Edirne’de Tasavvuf Kültürü*”, s. 84.

²⁰⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 10; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 121.

²¹⁰ Vassâf, *Sefine-i Evliya*, c. 3, s. 221; Şimşek, *Osmanlı’nın İkinci Başkenti Edirne’de Tasavvuf Kültürü*, s. 84; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 37.

²¹¹ Vassâf, *Sefine-i Evliya*, c. 3, s. 221; Şimşek, *Osmanlı’nın İkinci Başkenti Edirne’de Tasavvuf Kültürü*, s. 84, Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 37.

²¹² Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 41.

²¹³ Vassâf, *Sefine-i Evliya*, c. 3, s. 221; Şimşek, *Osmanlı’nın İkinci Başkenti Edirne’de Tasavvuf Kültürü*, s. 84, Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 37.

²¹⁴ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 42.

1.1.6.19. Çukadar Muhammed Efendi

Doğduğu yer ve doğum târihi bilinmemektedir. Hasan Sezâyî Efendi'nin halîfelerinden olduğu belirtilmiştir.²¹⁵ Bir müddet Ayasofya Camii'nde inzivâya çekilmiştir. Sezâyî Efendi, hayattayken bu halîfesinin vefat ettiği bilgisine ulaşmıştır.²¹⁶ Vefat ettiği târih bilgisine ulaşamamıştır.

1.1.6.20. Recep Dede

Recep Dede'nin doğumu ile ilgili bir bilgi bulunamamıştır. Hasan Sezâyî Efendi'nin hulefâsından olduğu ifade edilmiştir.²¹⁷ Vefat târihi bilinmemektedir.

1.1.6.21. Boğazhisârî Şeyh Ahmed Efendi

Hakkındaki bilgiye Sezâyî Efendi'nin gönderdiği mektubundan ulaşabilmekteyiz. Sezâyî Efendi, İnebolu Sol Kol Ağası Hüseyin Ağa'ya gönderdiği mektubunda Boğazhisarı'nda Şeyh Ahmed Efendi adında bir zâtın bulunduğunu ve halîfe olarak orada görevlendirdiğini şu cümlelerle ifade etmiştir: “Benim gözümün nuru, bizim Derviş İbrahimi bu sene güz eyyâmı ne mahalde olursa sefine ile tarafımıza ırsâle himmet edesin. Böyle ki sülûküne bir miktar netice versin. Boğazhisarı'nda Şeyh Ahmed Efendi vardır. Ol tarafa tarafımızdan ‘istihlaf’ (halîfe) olunmuştur. Doğru ona varsın, ol bize îsal eder, maûnet-i râhiyyesin (yol harçlığına yardım etsin) ‘mehmâemken’ (mümkün olduğu kadarıyla) demiştir.”²¹⁸

²¹⁵ Vassâf, *Sefine-i Evliya*, c. 3, s. 221; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 84; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 37.

²¹⁶ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 42.

²¹⁷ Vassâf, *Sefine-i Evliya*, c. 3, s. 221; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 84; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 37.

²¹⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 30-31; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvufî Hayatı*, s. 131, Yarar, *Mektûbât*, s. 45.

1.1.6.22. Keşfi Hüseyin Efendi

Hakkında bir bilgi bulunamamıştır. Hasan Sezâyî'nin halîfelerinden olduğu varsayılmaktadır.²¹⁹

1.1.6.23. Filibeli eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Efendi

Bulgaristan'ın Filibe²²⁰ şehrinde dünyaya gelmiştir. Doğum târihi bilinmemektedir. XVIII. yüzyılda Gülşeniyye Tekkesi'nde Hasan Sezâyî Efendi'nin halîfesi, Filibeli Mehmed Efendi, irşad vazîfesini devam ettirmiştir.²²¹ Vefat edince de oğlu, yerine geçmiştir. Ancak vefat târihine ulaşılamamıştır.²²² Hasan Sezâyî Efendi, Filibeli Mehmed Efendi'ye yazdığı mektubunda şunları ifade etmiştir: “Benim hakikat bîn ü meârif-güzînim. Cenâb-ı Hakk'ın bu taayyüngâhı isbâtta maksûd-u ma'rifet-i zâtıdır ve mârifet-i zâtı yine mir'ât-ı insandan hâil olur.”²²³ Bu cümlelerle, Cenâb-ı Mevlâ'nın tecellîgâhı olan isbâtın gâyesinin onun zâtını bilmek olduğunu, bunun da insan aynasından meydana geleceğini ifade etmiştir.

1.1.6.24. el-Hâc Mehmed Dede

Hâc Mehmed Dede'nin doğum târihi ve nerede doğduğu bilinmemektedir. *Mektûbât*'ın matbu nüshasında Sezâyî Efendi'nin halîfesi olarak 117 numaralı mektubun başlığında şu ifâde yer almaktadır: “Kerâmetli Pîr Efendimiz Hazretlerinin

²¹⁹ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 221; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 84; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 37. Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne* adlı eserinde Hüseyin Efendi'den şöyle söz etmektedir: Haffâfzâde demekle meşhurdur. Tarîk-i Gülşenî müntesiplerindendir. Ancak Keşfi Hüseyin Efendi'nin bu zât olabileceğine şüpheyle bakmaktayız. Geniş bilgi için bkz. Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c.2/2, s. 1912.

²²⁰ Eski ismi Philippopolis'dir. Günümüzde Bulgaristan'ın Sofya şehrinden sonra ikinci büyük merkezlerindendir. Osmanlı hâkimiyetinin sağlandığı şehirlerimizin önemlilerindendir. Cami, medrese tekke gibi dini mekânları ve buralarda yetişen büyük âlimleriyle meşhurdur. Geniş bilgi için bkz. Machiel Kiel, “Filibe”, DİA, İstanbul 1996, c. 13, s. 79-82.

²²¹ Tabibzâde Mehmed Şükrü, *Silsilenâme-i Sûfiyye*, vr. 22b. Hasan Sezâyî'nin, Seyyid Muhammed Efendi'ye yazdıkları mektup için bkz. Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvufi Hayatı*, s. 139-140; Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 221.

²²² Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvufi Hayatı*, s. 37-42.

²²³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s.31-32; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvufi Hayatı*, s. 139.

hulefâlarından el-Hâc Mehmed Dede'ye irsâl buyurdıkları mektub-ı şerifleridir.”²²⁴ Hâc Mehmed Dede'ye gönderdiği mektubunda şunları tavsiye etmiştir: “Gözüm nûru teveccüh-i kalbin bir an bizden ayırma, devamı zikirle meşgul ol ki Cenâb-ı Allah, ‘انا جليس من ذكرني’ *Ene celîsü men zekeranî*” buyurmuştur.²²⁵ Gayb âlemini müşâhede etmesini, zikirle meşgul olmasını, bunun sonucunda, ayne’l-yakînden, hakka’l-yâkîne ulaşabileceğini, ifade etmiştir. Vefat ettiği târîh, bilinmemektedir.²²⁶

1.1.6.25. Tezkireci Seyfullah Efendi

Çorumîzâde Hasib Bey zamanında yaşamıştır. Sezâyî Efendi'nin halîfeleri arasında adı geçmektedir.²²⁷ Seyfullah Efendi'ye gönderdiği mektubunda şunları ifade etmiştir: “Hem-vâre inşirâh-ı sudûr ve inbisât-ı derûn ile vücûd-ı âyîne-i şühûdları vikâye-i sâmedânî de mâsun (dâima gönül ferahlığı ve kalp huzuru ile şehadet aynası olan vücûdunun yüce hakkın himayesinde) olup, tecelliyat-ı cemâl ile dâima mesrur olalar.” “Âmin” duasında bulunmuştur.²²⁸ Seyfullah Efendi'nin ne zaman ve nerede vefat ettiğine dâir bir bilgiye ulaşılamamıştır.

²²⁴ Vassaf Efendi'nin *Sefîne-i Evliya* eserinde bu ismi halifesi olarak vermediğini görmekteyiz. Verdiyse bile belki farklı isimle vermiş olabilir. Bu halifesi hakkında hiçbir detaya ulaşılamamıştır. Ancak matbu nüshadaki bu mektubun başlığından halifesi olduğunu anlamaktayız. Geniş bilgi için bkz. Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 116.

²²⁵ Aclûnî de bu hadis, “*Ene inde zannî abdî bî*” hadisiyle beraber kullanılmış olup Enes b. Malik'ten rivayet olunmuştur. Diğer bir bilgi Aişe r.anhadan rivayetle merfudur. Geniş bilgi için bkz. İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî' *Keşfü'l-ḥafâ' ve Müzîlû'l-ilbâs 'Amme'stehere Mine'l-Eḥâdîs 'Alâ Elsineti'n-Nâs*, (neşr. Şeyh Yusuf b. Muhammed el-Hac Ahmed), Mektebetü'l-İlmi'l-Hadis, Dımaşk Şam (1421/2000) Hadis no: 613, s. 233; Bu hadisi Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği ancak zayıf hadis olduğu da aktarılmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Muhammed b. Ahmed b. Cârullah es-Sadî el-Yemenî, *Nevâfihu'l-itrati*, (neşr. Muhammed b. Abdülkadir Ata), Kütübü's-Sikafiyye, Beyrut (1412/1993), s. 58; Cenab-ı Hakk'ın Hz Musa'ya olan (ben beni zikredenle beraberim) hitabı, hadis-i kudsi olarak belirtilmiştir. Bkz. İbnu'l-Arabî, *Nurlar Hazinesi*, (haz. Mehmet Demirci) İstanbul 2001, s.114; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 215.

²²⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 116; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvufi Hayatı*, s. 215.

²²⁷ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 221; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 37

²²⁸ Vefat ettiği târîh bilgisine ulaşamadığımızı belirtmek isterim. Bkz. Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 107; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvufi Hayatı*, s. 207.

1.1.6.26. Girid Müftüsü eş-Şeyh Osman Efendi

Kasımpaşa'da Hamdi Efendi Tekkesi'nde irşad vazîfesinde bulunmuş, bu tekkenin hazîresine defnedilmiştir. Vefat ettiği târih bilinmemektedir.²²⁹

1.1.6.27. Yeniçeri Efendisi Siyahî Mehmed Efendi

Sabık Başmuhasebeciliği ve Yeniçeri Ağalığı görevlerinde bulunmuştur. Sezâyî Efendi'nin halîfelerinden olduğu varsayılmaktadır.²³⁰ Sezâyî Efendi'yle kırka yakın mektuplaşmaları mevcuttur. Sezâyî Efendi, Siyahî Mehmed Efendi'ye gönderdiği bir mektubunda aralarındaki samimi muhabbeti şöyle dile getirmiştir: “Benim hakikat-bîn-i ihlas güzünim. Birkaç eyyâm inhiraf-ı tab'ların istimâ (sağlığında bir bozulma olduğunu işittim) ve bir-iki hafta nevâziş-nameleri (gönül okşayan mektupların) gelmediğinden azîm muzdarip oldum. Hatta sıhhat-i haber ile mesrur olmak için nezrettim. Lillâhil-hamd himmet-i pîrânla mektupları vusûl ve zuhûruyla ıyd-i ekber ettik. Allah'a hamd olsun, pîrlerin himmeti ile mektupların gelmeye devam edince büyük bir bayram ettik.”²³¹

1.1.6.28. Nakkâş Salih Dede

Hayatı hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Sadece Sezâyî Efendi'nin halîfeleri arasında ismi geçmektedir.²³² Bir mahalle cûlûs etmediğinden söz edilmektedir.²³³

1.1.7. Tarîkat Silsilesi

Hasan Sezâyî Efendi'nin tarîkata intisabı, Halvetiyye kolu Gülşenîlik kurucusu İbrahim Gülşenî'nin halîfesi Âşık Musa Dede ve onun da halîfesi La'lî Muhammed Fenâyî Efendi vasıtasıyla olmuş ve bu vesileyle Gülşeniyye Tarîkatı'yla tanışmış,

²²⁹ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvufî Hayatı*, s.41.

²³⁰ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvufî Hayatı*, s. 37-42.

²³¹ Vefat târihi anlaşılamamıştır. Bkz. Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 47; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvufî Hayatı*, s. 152;.

²³² Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 221; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvufî Hayatı*, s. 37-42.

²³³ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvufî Hayatı*, s. 42.

Gülşenîlik'in kolu Sezâiyye Tarîkatı'nı kurmuştur. Halvetîlik'in kolu Ruşenîlik ve onun da kolu Gülşenîlik vesilesiyle Sezâiyye oluşmuş, Hasan Sezâyî Efendi, Gülşenîlik'in ikinci pîri sayılmıştır. Osmanlı Târîhi'nde, XVI. asırla birlikte Anadolu'da gelişen, tarîkatlardan biri de Halvetîlik'in kolu Gülşeniyye'dir. Tasavvufî, kültürel anlamda şiir ve musikî alanında büyük öneme sahiptir. Bu vesileyle İbrâhim Gülşenî, halîfesi Âşık Musa Dede'yi Edirne'ye; diğer halîfesi Sarı Saltuk'u ise Diyarbakır'a göndermiştir.²³⁴

İstanbul, Edirne'de Gülşeniyye ve Sezâiyye, XVIII. yüzyılın başlarında tarikatın ikinci pîri Hasan Sezâyî Efendi ile geniş kapsamlı olarak yayılma imkânı bulmuştur. Gülşeniyye Tarîkatı'nın Hasan Sezâyî Efendi'ye nisbet edilen şubesine Sezâiyye; Hasan Hâletî Efendi'ye nisbet edilen şubesine ise Hâletiyye denilmektedir.²³⁵ Sezâiyye Tarîkatı, Sezâyî Efendi'den sonra yerine bıraktığı, halîfeleri vasıtasıyla devam ettirilmiştir. Hâletiyye Tarîkatı'nın ise Hasan Hâletî'den sonraki halîfeleri ve tarîkatın faaliyetleri hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.²³⁶

Hasan Sezâyî Efendi'nin tarîkat silsilesi şöyledir:

1. Hz. Muhammed (s.a.v)
2. Hz. Ali
3. Hasan-ı Basrî
4. Şeyh Habib Acemî
5. Şeyh Dâvûd et-Tâî
6. Şeyh Marûf-ı Kerhî
7. Serî es-Sakatî
8. Cüneyd-i Bağdâdî

²³⁴ Hulvi, *Lemezât*, 543-545, 547-549; Vassâf, *Sefine-i Evliya*, c. 3, s. 125; Mustafa Kara, *Gülşeniyye*, DİA, İstanbul, 1996, c. 14, s. 257.

²³⁵ Harîrîzâde Mehmet Kemâleddin Efendi, *Tibyânü Vesâ'ili'l-Hakâ'ik fî Beyânî Selâsili't-Tarâ'ik*, I-III Süleymaniye Kütüphanesi, İbrâhim Efendi, No, 430-432; Harîrîzâde, *Tibyân*, c. 3, s. 89.

²³⁶ Kara, *Gülşeniyye*, DİA, c. 14, s. 259.

- 9.Şeyh Mımşad ed-Dîneverî
- 10.Şeyh Muhammed ed-Dîneverî
- 11.Şeyh Muhammed Bekrî
- 12.Şeyh Vecîhüddîn el-Kâdî
- 13.Şeyh Ömer Bekrî
- 14.Şeyh Ebu'n-Necîp Sühreverdî
- 15.Şeyh Kutbeddîn Ebherî
- 16.Şeyh Rukneddîn Sincasî
- 17.Şeyh Şahâbeddîn Tebrîzî
- 18.Şeyh Cemâleddîn Tebrîzî
- 19.Şeyh İbrahîmî Zâhidî Geylânî
- 20.Şeyh Âhî Muhammed Nûrû'l Halvetî
21. Şeyh Pîr Ömer'ül Halvetî
- 22.Şeyh Âhî Mirîm Ahmed Halvetî
- 23.Şeyh Hacı İzzeddîn Hıyevî
- 24.Şeyh Sadreddîn Hıyevî
- 25.Pir Seyyid Yahyâ-î Şîrvânî
- 26.Şeyh Dede Ömer Rûşenî
- 27.Pîr İbrahim Gülşenî
- 28.Şeyh Ahmed Hayâlî Gülşenî
29. Şeyh Ali Süfûtî veya Safvetî
30. Şeyh Seyyid Hüseyin b. Ahmed b. Hayalî
31. Şeyh Muhammed Sırtemî
- 32.Şeyh Lâ'î Muhammed Fenâyî

33.Şeyh Pîr Hasan Sezâyî Gülşenî²³⁷

Kutbü'l-ârifin, gavsü'l-vâsılın, sultân-ı âşıkîn, Pîr Şeyh Hasan Sezâyî Efendi'nin tarikat silsilesidir. Sultan Abdülaziz Han'ın isteğiyle döneminin meşâyihine bu silsilenâme hazırlatılmıştır. Akabinde bunu neşretmiş, *silsileyi turuk-ı aliyye* tomârından çıkarılmıştır. Ayrıca Sezâyî Efendi'nin halîfelerinden Hasib Bey de *Gülşeniyye Silsilenâmesini* tanzim eylemiştir.²³⁸

Sezâiyye Kolu Şeceresi

1. Pîr İbrahim Gülşenî (ö.940/1534)
2. Oğlu Şeyh Seyyid Şemseddîn Ahmed Hayâlî Gülşenî (Hayâliyye kolu pîri) (ö.977/1570)
3. Oğlu Şeyh Seyyid Ali Sufûti veya Ali Saffetî Efendi (ö. 1005/1596)
4. Kardeşi Şeyh Seyyid Necmeddîn Hasan (ö.1024/1615)
5. Şeyh Mehmed Sırrı (ö.1075/1664)
6. Şeyh Mehmed La'lî Fenâyî (ö. 1113/1701)
7. Şeyh Hasan Sezâyî (ö.1151/1738)
8. Şeyh Ahmed Müsellem (Sezâyî Efendi'nin damadı) (ö.1166/1752)
9. Mehmed Sadık Çelebi (Sezâyî Efendi'nin oğlu) (ö.1175/1761)
- 10.Şeyh Ebü'l-Vefâ Efendi (Müsellim Efendi'nin oğlu) (ö.1196/1781)
- 11.Şeyh Aşk İsmail Efendi (ö.1197/1782)
12. Şeyh Tatar Hasan Efendi (ö.1199/1784)
- 13.Şeyh Peyk Ahmed Efendi (ö.1101/1689)
14. Oğlu Şeyh Mustafa Efendi (?)

²³⁷ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 33.

²³⁸ Özüygun, *Hasan Sezâyî-Hayatı-Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, s. 25-26; Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 227-235.

15. Şeyh Mehmed Mahvî Efendi (ö.1150/1737)²³⁹

1.1.8. Hasan Sezâyî Efendi'nin Vefatından Sonraki Silsilesi

Hasan Sezâyî Efendi, Muhammed La'li Fenâyî Efendi'nin halîfelerindendir. La'li Efendi, vefat edince halîfesi olarak yerine geçmiştir. Lâ'li Efendi, Gülşeniyye, Şâbâniyye, Uşşâkıyye; Bayramiyye kolu Celvetiyye ile Nakşbendiyye'den icâzet aldığı varsayılmaktadır. La'li Efendi'nin Bektâşiyye abdallarının tedrisiyle meşgul olduğundan da söz edilmektedir. Ayrıca Sezâyî Efendi'nin bu tarîkatlarla, irtibat hâlinde olduğu ifade olunmuştur.²⁴⁰

Hasan Sezâyî Efendi'den sonraki silsilenin nasıl devam ettiğiyle ilgili şeyh ve müridlerin belirlenme usullerinde şeyhliğe ehliyetli olup olmadıkları ve şerîata bağlılıklarına dikkat edilmiştir. Ancak her zaman ehliyetin gözetildiği söylenemez. Sezâyî Efendi'den sonraki silsilenin, çocukları ve torunları aracılığıyla devam ettiği anlaşılmaktadır. XVI. yüzyıldan itibaren tarîkatları incelediğimizde, yoldan gelme usûlünün terk edildiği, belden gelme usûlünün tercih edildiği görülmektedir.²⁴¹

Sezâiyye'de İbrahim Gülşenî'nin soyundan gelme şartının aranmadığı, Şube kurucularından sonraki dönemlerde ise soya mensûbiyet arandığı görülmektedir. Sezâiyye silsilesinde, Hasan Sezâyî Efendi'nin vefatından sonraki meşihat makamının, akrabalık bağı ile yürütüldüğü anlaşılmaktadır.²⁴² Hasan Sezâyî Efendi'nin vefatından sonra silsilesi, oğlu Şeyh Sâdık Efendi ile Sadık Efendi'nin vefat etmesiyle, onun da oğlu Çelebî Hasan Efendi ve daha sonra Çelebi Hasan Efendi'nin kızının oğulları Şeyh Mahmud Efendi ve Şeyh Ahmed Efendi ile

²³⁹ Seyyid Osman Ustaoglu, *Geçmişten Günümüze Tarikatlar ve Silsileleri*, Ustaoglu Yayınları, Ankara 2002, c. 3, s. 136; Vicedâni, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye, Tarikatlar ve Silsileleri*, s. 205.

²⁴⁰ Himmet Konur, *Gülşenîliğe Dair Bir Eser Nazîr İbrâhim'in Beyanı Tarikatı Gülşenîsi*, Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, Makale Baskı Yeri/Yılı Ankara / 2000 Sayı: 3, s. 69.

²⁴¹ Hasan Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1994, s. 157.

²⁴² Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 28-29.

müştereken devam etmiştir.²⁴³ Mahmud Efendi vefat ettikten sonra ise Şeyh Ahmed Efendi de meşihat tevahhut etmiştir.²⁴⁴ Bundan sonraki silsilede işler iyice karışmış, şeyhlik mîras gibi pay edilmiştir. Bundan sonra Ahmed Efendi'nin diğer oğlu Sezâyî Efendi ve dayısı Şeyh Mehmed ve oğlu Abdülatîf Efendi ve onun da oğlu Mehmed Âşık Efendi'yle meşihat sürdürülmüştür. Vassâf Efendi, *Sefîne-i Evliya* eserini yazdığı dönemlerde, Hasan Sezâyî Efendi'nin torunlarından, Sezâyî Efendi'nin postnişin olduğundan söz etmiştir.²⁴⁵

Ahmed Muhyiddîn Efendi ise Sezâyî şeyhlerini farklı bir şekilde sıralamıştır. Sıralama şu şekildedir: “Şeyh Hasan Sezâyî (ö.1151/1738) Şeyh Gürcü Ali (ö.1190/1776) Hâfız Mustafa Efendi, (ö.1206/1791) Gürcüzâde Hasan el-Hüsînî (ö.1249/1833) Gürcü Şeyh Ali Rıza (ö.1262/1845) Şeyh Mustafa Hilmî Efendi (ö.1283/1866) Şeyh Şuayp Şerafeddîn Efendi”dir. (ö.1330/1911).²⁴⁶

Diğer bir rivayette, Hasan Sezâyî Efendi'den sonraki silsilenin “Oğlu Mehmed Sâdık Efendi, Sâdık Efendi'nin oğlu, Çelebî Hasan Efendi, kızının oğlu Çelebîzâde Sezâyî Efendi ve kız kardeşinin çocuklarından Şeyh Mahmud ve Şeyh Ahmed Efendi, Çelebi Hasan Efendi'nin kızının oğlu Şeyh Ahmed Efendi, Ahmedzâde Mehmed Efendi, Çelebi Hasan Efendi'nin kızının diğer oğlu Ahmedzâde ve Şeyh Hasan Sezâyî” ile devam ettirildiğinden söz edilmiştir.²⁴⁷

Bu tarikat sadece Edirne'de değil, İstanbul'da da Molla Aşkî Dergâhı'nın temellerini atan, aynı zamanda Sezâyî Efendi'nin halîfesi olan Ali Gürcü Efendi ile devam ettirilmiştir. Sezâiyye Tarîkatı'nın devamını sağlayan şeyhlerden bir diğeri de silsilede müceddîd-i tarîk-ı Gülşenî olarak bilinen, Şeyh Şuayp Şerâfeddîn

²⁴³ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 220; Çelebi Hasan Efendi'nin Hatice, Tevhîde, Zeynep ve Zehra isminde dört tane kızı Ahmed Efendi ise Tevhîde hanımın oğludur. Bkz. Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 29.

²⁴⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 220.

²⁴⁵ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 221; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 28-29.

²⁴⁶ Mustafa Özdamar, *Dersâadet Dergâhları*, Kırk Kandil Yayınları, İstanbul 1994, s. 107; Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 253.

²⁴⁷ Oral Onur, *Edirne Mevlevîhanesi*, y.y. İstanbul 1999, s. 64.

Efendi'dir.²⁴⁸ Gülşenî şeyhlerinden olan Şuayb Şerafeddin Efendi "1258/1842 yılında Edirne'de dünyaya gelmiş, Gülşenî şeyhlerinden Mehmed Seyfullah Efendi'nin oğludur. Seyfullah Efendi'nin de babası Şeyh Şuayb Efendi, onun babası Şeyh Muhammed Vefâ, onunda babası Hasan Sezâyî'nin damadı Ahmed Müsellem Efendi'dir. Böylece Şuayb Şerafeddin Efendi, Sezâyî Efendi'nin beşinci göbekten torunudur.²⁴⁹

Şeyh Şerafeddin Gülşenî, babasının vefat etmesiyle, İstanbul'a gelip Molla Aşkî Dergâhı'nda görevli Gürcü Ali Efendi'nin halîfesi, Bolulu Şeyh Mustafa Hilmi Efendi'nin mürîdi olmuştur. Seyr u sülûkünü tamamladıktan sonra kendisine Gülşenî tac ve hırkası giydirilmiştir. Bundan sonra Edirne'ye geri dönmüş, 1281/1864 senesinde mürşidinin ma'nevî işareti ile tekrar İstanbul'a gelerek şeyhinden Gülşenî icâzeti almıştır.²⁵⁰ İcâzetnâme'yi aldıktan sonra tekrar Edirne'ye dönüp Velî Dede Tekkesi'nin meşîhatını sürdürmüştür. Üç yıl sonra mürşidi, Mustafa Hilmi Efendi'nin vefat etmesiyle, Eski Camii müderrislerinden Hâfız İsmâil Rüşdü Efendi'nin ilim halkasına dâhil olmuş, 1290/1873 yılında Halkalı Dergâhı Şeyhi, Hayrabolulu Mehmed Mahvî Efendi'den feyizyâb olmuştur.²⁵¹

Sezâiyye'nin Şeyh Şuayb Şerafeddin Efendi'den devam eden Hâletîyye silsilesi şu şekildedir: "Pîr Hasan Sezâyî Efendi, Gürcü Şeyh Ali Efendi (ö.1190/1776), Şeyh Hafız Mustafa Efendi (ö.1206/1791), Şeyh Hasan el-Hüsni Efendi (ö.1249/1833), Şeyh Ali Rıza Efendi (ö.1262/1845), Şeyh Mustafa Hilmi Efendi (ö.1283/1866), müceddîd-i tarîk-i Gülşenî es-Seyyid eş-Şeyh Şuayb Şerafeddin Efendi (ö.1330/1911) Şeyh Mehmed Şehrî Efendi ve Hüseyin Vassâf

²⁴⁸ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 29-30.

²⁴⁹ Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 92-93.

²⁵⁰ Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 94.

²⁵¹ Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 94; Semih Ceyhan, *Şuayb Şerafeddin Efendi*, DİA, İstanbul 2010, c. 10, s. 223-224; Ayrıca geniş bilgi için bkz. Şadiye Çimen, *Şuayb Şerafeddin Efendi, Hayatı, Eserleri ve Mektupları* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, İstanbul 2002.

Efendi (ö.1348/1929) Vassâf Efendi'ye (ö.1872-1929) Mehmed Şehrî Efendi, teberrûken icâzet vermiştir.”²⁵²

Tablo:1 Sezâyî Efendi'nin Devlet Yönetimindeki Bazı Müntesipleri

Devlet Yönetimindeki Bazı Müntesipleri	Doğduğu Şehir	Görevi
Sol Kol Ağası Hüseyin Ağa	Edirne	Sol Kol, Yeniçeri Ağası
Habeşîzâde Rahmi Bey	İstanbul	Tezkire-i Evvel
Ağazâde Örfî Mahmud Ağa	Edirne	Kethüda
Şuhûdî Mehmed Ağa	Babaeski	Hatip, Vâiz
Yeğen Mehmed Paşa		Sadrazam
Ak Mahmudzâde Efendi	İstanbul	Nâkibü'l Eşraf
Seyyid Vehbi Bey	İstanbul	Mülâzım
Arapzâde Abdurrahmân Bahir Efendi	İstanbul	Mekke ve İstanbul Kadısı
Hâkim Mehmed Efendi	İstanbul	Hâkim
HasanEfendizâde Senâyî Efendi		Filibe Kadısı

1.1.9. Devlet Yönetimindeki Müntesip ve Muhibleri

Hasan Sezâyî Efendi'nin tarîkat mensuplarının devlet işleri ve devlet ricalinden uzak oldukları bilgisi doğru değildir. Yirmi bir mektubunu, devlet yönetiminde

²⁵² Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 29-30.

bulunanlara gönderdiği tespit edilmiştir. Bu kadar devlet yetkilisi ile nasıl olmuş da iletişim halinde olmuş diye bir soru aklımıza gelebilir. XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı padişahları, Edirne'yi ikamet yeri olarak belirlemişlerdi.²⁵³ Bu bağlamda Hasan Sezâyî Efendi, Edirne'de ikâmet etmesi hasebiyle devlet ricali ile birebir görüşme imkânı bulduğundan dolayı devlet görevlisi birçok müridinin var olduğu söylenebilir. Sezâyî Efendi, Mora işgal edildiğinde küçük yaşına rağmen gemi ile İstanbul'a gelebilme cesaretine de sahip birisidir. Edirne'ye yerleşince Piyâde Mukâbeciliği görevinde bulunması²⁵⁴ devlet ilişkilerinde tecrübe kazanmasına vesile olmuştur. Bu görevi devam etmiş olsaydı, mâliye teşkilatı içerisinde de önemli görevlerde bulunabilme imkânına sahip olabilirdi.

Sezâyî Efendi'nin mürşidi, La'lî Efendi de devlet yönetiminde sevilen şeyhlere aittir. Sultan Mustafa, La'li Efendi'yi devamlı ziyaret eder: “Ben Sultan Mustafa, azîzim sizi çok severim ve sizden murâd ederim ki isteğiniz olan yüce bir şey binâ edeyim.” buyurduğunda Lâ'lî Efendi de tebessümle; “Bizim gönlümüze gelen isteğimiz şudur ki, asla bir şeye ihtiyacımız yoktur. Ve tekkemiz dahî ma'murdur. Ancak sizden bir niyâzımız vardır ki ziyaretimize böyle aşikâre teşrif etmeniz.” deyince Sultan Mustafa ise ya niçün? “Bizi sevmiyor musunuz?” buyurduğunda, “Padişahım; Biz sizi canımızdan çok severiz ve size dua etmekle meşgulüz.” Amma bizim söylemek istediğimiz şudur. “Ziyaretine padişah geliyor deyû müridânımızın her biri bir şey teklifi ile bizi bî-huzur ediyorlar.” demiş bu sebeple sultanın gece تنها vakitlerde gelmesini istemiş; Sultan Mustafa da bundan sonra haftada iki gece, تنها vakitlerde ziyaretine gelmiş onunla sohbet etmiş ve hayır duasını almıştır.²⁵⁵

²⁵³ M. Tayyib Gökbilgin, *Edirne*, DİA, İstanbul 1994, c. 10, s. 426.

²⁵⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî), s. 2-3.

²⁵⁵ Konur, *Gülşenîliğe Dair Bir Eser: Nazîr İbrahim'in Beyan-ı Tarikat-ı Gülşenî'si*, s.76.

Derviş Yusuf'a gönderdiği mektubunda devlet görevlisi Abdi Çelebi hakkında şunları ifade etmiştir: “Abdi Çelebi’ye selam ve duamızı tebliğ edesiniz. Hâla Mora Defterdarı, Hasîb Efendi olup ol tarafa gitmiştir. Ve sizin düşen işinizi ve Abdi Çelebi’ye rica eyledik. Bir hizmeti mi ister veya yanında bir kitâbet mi ister, varsın görüşsün, taahhüt etmişlerdir.”²⁵⁶

Hasan Sezâyî Efendi kayınatası Şeyh Osman Efendi’ye gönderdiği bir mektubunda devlet ilişkilerinde yaşanan sıkıntıdan söz etmiş derin bir teessür içinde olduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir: “Sadr-ı devlette olanlarla görüşmekten ihtirâz ederdik. Ancak şimdi müptelâ olduk, da’vet ediyorlar, da’vete icabet etmesek olmuyor, gittiğimizde de ınkıbâz-ı derûn mukarrer oluyor. İç sıkıntımız tekrar ediyor, bilmiyorum, böyle nasıl olacak.”²⁵⁷

Sezâyî Efendi, nasıl uzak durmaya çalıştıysa devlet adamları da gerektiği zaman tarîkat ehline karşı mesafeli durmuşlar ve bazı zamanlarda tarîkat mensublarının bazı isteklerine hayır diyebilmişlerdir. Buna örnek verilecek olursa, Siyahî Mehmed Efendi, şeyhinin bazı isteklerine kulak vermemiş, Sezâyî Efendi de bu durumdan rahatsız olup Siyahî Efendi’ye şu iğnelemede bulunmuştur: “Her ne yazarsak yazalım müsâmahadan gayrı işi olmamaktadır. Nefesimiz, canbaz Fâtîhasına döndü.”²⁵⁸

Sezâyî şeyhlerinden Şeyh Şuayp Şerâfeddîn Efendi zamanında da devlet ve askeriyeyle iletişimin iyi olduğu, on askere halîfelik verildiğinden söz edilmiştir.²⁵⁹ Bu dönemlerde, tasavvuf ehlinin devlet ve siyasetin bir organı haline getirildiğini de görmekteyiz.²⁶⁰ Gülşenî Şeyhleri’nin halk ve devletle iletişiminin gayet iyi konumda

²⁵⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 36; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 143.

²⁵⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 71; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 77.

²⁵⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 61; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 77-78; Yazar, *Mektûbât*, s. 104.

²⁵⁹ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 75; Çimen, *Şuayp Şerefüddin-i Gülşenî, Hayatı Eserleri ve Mektupları*, s. 55-58.

²⁶⁰ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 75.

olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Sezâyî Efendi de Edirne'de Âşık Musa Dergâhı'nda 53 sene görevde bulunmuş,²⁶¹ ilme ve âlime çok önem vermiş, bu zaman zarfında, birçok âlim ve devlet yönetiminde resmî görevde bulunanlar Gülşeniyîye Tarîkatı'na intisap etmiştir. Bu hususda Sezâyî Efendi'nin payının büyük olduğu anlaşılmaktadır. Ancak devlet yönetiminde görev yapmış olan müntesipleri hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Sezâyî Efendi'nin devlet ricalinden ve yönetimin dışından olan müntesip ve muhiplerinin isimlerinden tespit edilebilenlerin bazıları şöyledir:

“İnebolu Sol Kol Ağası Hüseyin Ağa, Büyük Tezkireci Habeşî-zâde Rahmi Bey, Ağazâde Örfî Mahmud Ağa, Şuhûdî Mehmed Ağa, Yeğen Mehmed Paşa, Nakibü'l-Eşraf Ak Mahmudzâde Filibe Kadısı Hasan Efendizâde Senâî Efendi, Sabık Mekke Kadısı Evliya Yusuf Efendi, Tahrir Defterdar-ı Evvel, Kudât-ı Asâkirden Kudvetü'sh-Şuara İbrahim Nazîrâ, Ser-Etibbâ-yı Hazret-i Şehriyârî Hayatî-zâde, Gümrükçü-zâde Efendi, Mirahor-ı Yahya Ağa, İmam-ı Sultanî Arab-zâde Abdurrahman Efendi, Seyyid Vehbi Bey, Hâkim Mehmed Efendi, Arpa rûz-namçecisi Salih Efendi, Amedcî Süleymân, Yeniçeri Efendisi Siyahî Mehmed Efendi, Abdullah Efendizâde Mehmed Sadık Efendi, Sabık Sadr-ı Anadolu Raşid Efendi, Sabık Sadr-ı Rum Semehatî Neylî Efendi, Tezkire-i sâni Siyadetli Haşim Efendi, Şehriyârî Hayatî-zâde, Arec Osman Paşa'nın Çavuşbaşısı Süleyman Ağa, Bâb Nâibi Şâmi Lakab İskenderî Ahmed Efendi, Gümrükçü-zâde, Mirâhor-ı evvel Yahya Ağa"dır.²⁶² Sezâyî Efendi'nin müntesib ve muhibleri hakkında bilgiler verirken kronolojik sıralamaya dikkat ettiğimizi söylemek isterim.

1.1.9.1. Habeşîzâde Rahmi Bey

İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Asıl ismi Abdurrahîmdir. “Rahîmî” mahlasını kullanmıştır. Abdurrahmân Rahîmî, *Hâtîmetü'l-Eş'âr*'da ise Abdurrahmân Rahmî isimleriyle de bilinmektedir. Habeş Valisi Mustafa Paşa babasıdır. Bu sebeble Habeşî-zâde unvanı verilmiştir.

²⁶¹ Komisyon Heyeti, *Evliyalar Ansiklopedisi*, c.7, s. 46; Yazar, *Mektûbât*, s. 11.

²⁶² Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 73.

Eğitimini tamamladıktan sonra Dîvân-ı Hümâyûn'da²⁶³ göreve başlamıştır. Silâhdar Şehid Ali Paşa'nın yanında 1128/1716'da tezkire-i evvel, tezkire-i sâni (Özel Kalem Müdürlüğü) görevlerinde bulunmuştur.²⁶⁴ 1131/1718-19 senelerinde maliye tezkiresi, süvâri mukâbelesi ve cizye muhâsebeciliği görevlerinde bulunmuştur.²⁶⁵

Gülşenî yoluna intisap etmiştir. Hasan Sezâyî Efendi, Rahmi Bey'e de mektup göndermiştir. Mektubunda şunları ifade etmiştir: “Saadet-mendim. Hazret-i Allah tecellî-hâne-i âlemde nev be-nev tecellî-i cemâl-i lâ yezelîden feyz-mend (o ezeli cemâlinin tecellisinden feyizlendirip) merâyâ-yı kesretten vech-i ahadiyetin dîde-i ayniyet ile müşâhededen bir an ayırmayıp zevk-ı dâimde dâim eyleye.” “Âmîn”²⁶⁶ 1140/1727'de âhirete irtihal etmiştir. Gebze Koca Mustafa Paşa Camii Hazîresi'ne defnedilmiştir.²⁶⁷

1.1.9.2. Seyyid Vehbi Bey

İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Asıl adı Hüseyin'dir. İmamzâde Mehmed Efendi'nin kethüdâsı, Hacı Ahmed Efendi'nin de mahtûmudur. Soyu Hz. Peygamber'e ulaştığından seyyîd olarak bilinmektedir. Silsilesi ise Hüsameddîn Efendi'ye ulaştığından dolayı gençlik çağında belli bir zaman “Hüsâmî” mahlasını kullanmıştır. Üstâdı, Mirza-zâde Ahmed Neylî Efendi de kendisine “Vehbî” nisbesini

²⁶³ “Padişah divanı” manalarında gelmektedir. Divan terimi Türkçe 'ye Farsça ve Arapçadan geçmiştir. İlk Ârâmîce'den gelmiş olup, Farsça' ya da bu dilden geldiği anlaşılr. XV. Asrın yarısından XVII. Asrın ortasına gelinceye kadar karar veren organdır. Geniş bilgi için bkz. Ahmed Mumcu, *Dîvân-ı Hümâyûn*, DİA, İstanbul 1994, c. 9, s. 430-432.

²⁶⁴ *Sâlim Efendi, Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, (haz. Adnan İnce), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018, AKM Yay, s. 206.

²⁶⁵ Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, c. 3, s. 331.

²⁶⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 24-25; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 133-134.

²⁶⁷ Kurnaz, Cemâl ve Mustafa Tatçı, (haz. Mehmed Nâil Tuman,) *Tuhfe-i Nâilî-Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, Ankara 2001, Bizim Büro Yay. c. 1, s. 331; Erdem Sadık, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurâfâsı*, Ankara 1994, AKM Yay. s. 123-24.

vermiştir.²⁶⁸ Sünbülzâde Vehbî Efendi'yle karıştırıldığı için vehbî-i kadîm vehbî-i evvel olarak da bilinmektedir. Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi'nin tedrisinde bulunmuştur. Abdülbâki Ârif Efendi'den hat dersini meşketmiştir. Hocaâzâde Seyyid Osman Efendi'nin yanında Anadolu kazaskerliği²⁶⁹ görevine getirilmiştir. Seyyid vehbi efendi, 1149/1736 târihinde vefat etmiştir.²⁷⁰

Halvetiyye Tarîkatı'na intisap etmiştir. Hasan Sezâyî Efendi'yle mektup vasıtasıyla görüşmüştür. Sezâyî Efendi, Seyyid Vehbi Efendi'ye gönderdiği bir mektubunda şu tavsiyelerde bulunmuştur: “Basîretlim, gözümün aydınlığı! Bu âlemde her dâim bilinen, gaybı gören Allah'a ulaşma hevesiyle ömrünüzün dâimî olması için niyâz elimizi, Cenâb-ı Mevlâyâ kaldırmamız, sizin pak gönlünüze âyandır. Mazhar olduğunuz ilm-i ayn'a yetiştirmeye gayret gösteresiniz.”²⁷¹

1.1.9.3. Yeğen Mehmed Paşa

II. Süleyman²⁷² zamanında yaşamıştır. 1687-1691 arasında defterdârlık görevlerinde bulunmuştur. Alanyalı Gül Yûsuf Efendi'nin kız kardeşi'nin oğlu olması hasebiyle yeğen lakabı verilmiştir. Antalya Mültezimliği ve Gümrük Eminliği görevlerinde bulunmuştur. Gümrükçü olarak da bilinmektedir. Patrona isyanında, âsi ve zorba kimselerin gümrükten mal çaldıklarını görmüş ve onlara engel olmaya

²⁶⁸ Hamit Dikmen, *Seyyid Vehbî*, DİA, İstanbul 2009, c. 37, s. 74-75; Ayrıca bkz. Hamit Dikmen, “*Seyyid Vehbi'nin Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Şairliğinin Değerlendirilmesi*”, TUBA, XXII (1998), s. 87-101; Dikmen, “*Seyyid Vehbî Divanı'nın Şekil ve İfade Özellikleri Yönünden Analizi*”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, III/1, Adana 2003, s. 103-127.

²⁶⁹ İlmiye adayları, meslekî staj ve görev bekleme süreleri için kullanılır. Bir mekâna veya bir kimsenin sorumluluğu altına girmek bir işte devamlılık gibi manalara gelir. Geniş bilgi için bkz. Mehmed İpşirli, *Mülazemet*, DİA, İstanbul 2006, c. 31, s. 537-539.

²⁷⁰ Hamit Dikmen, *Seyyid Vehbî*, DİA, İstanbul 2009, c. 37, s. 74-75.

²⁷¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 139; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 233.

²⁷² İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Sultan İbrâhimin oğludur. Annesinin adı Sâliha Dilâşûb Sultan'dır. Osmanlı devleti padişahlarındandır. Geniş bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, *II. Süleyman*, DİA, İstanbul 2010, c. 38, s. 75-80.

çalışmıştır. Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın yerine, sadrazam olmuştur. 1158/1745 târihinde vefat etmiştir.²⁷³

Hasan Sezâyî Efendi'yi görmeden, gönül verenlerdendir. Hasan Sezâyî Efendi, mektubunda, bu duruma şu şekilde değinmiştir: “Eğerçi kesret âleminde henüz dûcâr olup ictimâ-i rû'yet müyesser olmadıysa âlem-i eleste âşinalık hasebiyle alâka-yı ma'nevî ma'beyninde mün'akid ve peyvend olmağın mürâselâta bâdi olmuştur.” Bu cümlelerle, dünyada görüşme, bir araya gelme imkânını henüz bulamadığını, mânen elest bezminde âşinalık dolayısıyla ma'nevî bağ ile bağlılığının bulunduğunu, bunun da mektuplaşmaya vesîle olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁴

1.1.9.4. İmam-ı Sultanî Arapzâde Abdurrahmân Bahîr Efendi

1100/1688-89'da İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Osmanlı'da ilmiye sınıfına bağlıydı. Babası, İstanbul'da Şehzâde Camii İmam Hatibi Arapzâde Ali Efendi'dir. Eğitimini İstanbul'daki medreselerde tamamlamıştır. Başarılı ve zeki olması hasebiyle devrin ünlü ilim adamları arasına katılmıştır. Sesinin güzel olması ve mûsikiye olan merakından dolayı III. Ahmed'in baş imamlığı görevini yerine getirmiş olup şehzadelerin eğitimleriyle de ilgilenmiştir.²⁷⁵

Bir yıl sonrasında müderris, 1133/1720 yılında Mekke kadılığı ve Yenişehir mollalığı görevinde; dört yıl sonra İstanbul kadılığı görevinde bulunmuştur. 1143/1730'da saraydaki imamlıktan sonra Sakız'a gönderilmiştir. 1151/1738'de Anadolu kazaskeri 1158/1745'te Rumeli kazaskeri olmuştur.²⁷⁶

²⁷³ Abdülkadir Özcan, *Yeğen Mehmed Paşa*, DİA, Ankara 2019, c. Ek 2, s. 230-232.

²⁷⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 107-108; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 207.

²⁷⁵ Nuri Özcan, *Abdurrahman Bâhir Efendi*, DİA, İstanbul 1988, c. 1, s. 158; Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-âsâr* (nşr. Mücteba İlgürel), İstanbul 1978, s. 285, 332.

²⁷⁶ Ahmed Nezih Galitekin, *Ayvansarâyî Hüseyin Efendi-Alî Sâtî Efendi-Süleymân Besîm Efendi, Hadikatü'l-Cevâmî' İstanbul Câmileri ve Diğer Dinî-Sivil Mimârî Yapılar*, İstanbul 2001, İşaret Yay. 81-82; Ayrıca bkz. Vâsıf, *Mehâsinü'l-âsâr* (nşr. Mücteba İlgürel), İstanbul 1978.

1159/1746'da İstanbul'da vefat etmiştir. Çarşıkapı'daki Koca Sinan Paşa Medresesi²⁷⁷ hazîresinde medfun bulunmaktadır.²⁷⁸ Hasan Sezâyî Efendi'ye intisap etmiştir. Sezâyî Efendi bir mektubunda şu tavsiyelerde bulunmuştur: “Zât-ı Hakk'a müteveccih olup kahr u lütf ki sıfat-ı zuhûridir, 'în nîz be-güzered' deyip 'ibnü'l-vakt' olmayı himmet buyurasız ki vakit tecellîdir.” Bu cümlelerde, Allah'ın zâtına yönelip, onun sıfatının ortaya çıkışı olan kahr u lütfu için “*bu da geçer yâ hû*” diyesin, şüphesiz her zorlukla beraber kolaylık vardır. Vaktin değerini bilesin ki vakit tecellîden ibarettir.²⁷⁹

1.1.9.5. Nakîbü'l-Eşrâf Ak Mahmudzâde Mehmed Zeynî Efendi

1078/1667'de İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Manisalı Kazasker Ak Mahmud Efendi, babasıdır. Akmahmudzâde ismi verilmiştir. Şeyhülislâm Ebezâde Abdullah Efendi'nin kızıyla nikâhlanmıştır. 1099/1687'de çeşitli medreselerde, müderrislik görevinde bulunmuştur. Bu görevden sonra kadılık görevi, 1122/1710 yılında da Mısır Mevleviyeti'ne²⁸⁰ görevlendirilmiştir. 1128/1715'te İstanbul Kadısı olmuş, 1135/1722'de Paşmakçızâde Abdullah Efendi'nin²⁸¹ yerine nakîbüleşraflık görevine getirilmiştir. Aynı sene içinde Anadolu kazaskerliği görevine atanmıştır. Edirne'de Kâdiriyye Tekkesi Şeyhi Kasabzâde Şeyh Mehmed Efendi'ye intisap etmiştir. 1164/1751 târihinde vefat etmiştir.²⁸²

²⁷⁷ Çarşıkapı Divanyolu üzerindedir. Bu külliye medrese, türbe ve sebil yapılarından oluşur. Yemen Fâtîhi Vezîriâzam Koca Sinan Paşa yaptırmıştır. Mimarı Dâvud Ağa'dır. Geniş bilgi için bkz. Enis Karakaya, *Koca Sinan Paşa Külliyesi*, DİA, Ankara 2002, c. 26, s. 139-140.

²⁷⁸ Nuri Özcan, *Abdurrahmân Bahir Efendi*, DİA, İstanbul 1988, c. 1, s. 158.

²⁷⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 140; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 235.

²⁸⁰ Mevleviyet: “Osmanlı ilmiye teşkilâtında yüksek dereceli kadılık makamı için kullanılır.” geniş bilgi için bkz. Fahri Unan, *Mevleviyet*, DİA, Ankara 2004, c. 29, s. 467-468.

²⁸¹ 1680'de dünyaya geldi. Şeyhülislâm Paşmakçızâde Ali Efendi'nin mahdumudur. İlk tahsilini Babası tarafından dönemin âlimlerinden Eğitim almıştır. Müderrislik ve kadılık görevlerinde bulundu. Mısır kadılığı da yaptı. Geniş bilgi için bkz. Mehmed İpşirli, *Paşmakçızâde Abdullah Efendi*, DİA, İstanbul 2007, c. 34, s. 185.

²⁸² Mehmed İpşirli, *Mehmed Zeynî Efendi*, DİA, Ankara 2003, c. 28, s. 541-542; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ayyıldız Matbası, İstanbul 1972, s. 131.

Hasan Sezâyî Efendi'ye de gönülden bağlanmıştır. Sezâyî Efendi de bir mektubunda şunları ifade etmiştir: “Hazret-i Allah her umûrlarında feyz-ı tevfikın refik edip dâima kâr-ı hayra muvaffak olalar.” “Âmîn” Bu cümlelerde, Ak Mahmudzâde Efendi'ye, Cenâb-ı Mevlâ'dan her işinde başarılı olmasını, her dâim hayırlı işlerde muvaffak olmasını, dileyerek dualarda bulunmuştur.²⁸³

1.1.9.6. Ağazâde Örfî Mahmud Ağa

Edirne, Bevvâb Sinân Mahallesi'nde, 1704'te dünyaya gelmiştir. Babası, Suhte Hacı Ali Ağa'dır. Ağazâde nisbesiyle bilinmektedir. Medine Kadısı, Lütfizâde Mehmed Efendi dedesidir. Edirne'de tahsilini tamamlamıştır. Ünlü hattâtlardan hüsn-i hat dersleri meşketmiştir. Bostancı ocağı, ustalık, bölükbaşılık ve kethüdâlık görevlerinde bulunmuştur.²⁸⁴

1141/1728 yılında, Sadrâzâm Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa tarafından Burgos'taki (Lüleburgaz) İbrâhim Hanzâde evkâfı mütevelliliği görevine getirilmiştir. Hanımı ve beş çocuğu kendisinden önce vefat etmiş, *Mahabbetnâme* isimli *Mesnevî*'sinde üzüntüsünü dile getirmiştir. 1192/1778 târihinde vefat etmiştir.²⁸⁵

²⁸³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 107; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 206.

²⁸⁴ Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c.2/2, s. 1607.

²⁸⁵ Abdülkadir Özcan, *Örfî Mahmud Ağa*, DİA, İstanbul 2007, c. 34, s. 94-96; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 168-169-272;

Gülşeniyye Tarîkatı'na intisap etmiştir. Sezâyî Efendi'nin vefatına târîh düşmüştür. Örfî Mahmud Ağa'ya, Hasan Sezâyî Gülşenî tarafından birçok defa mektup gönderilmiştir. Mektubun birinde Örfî Mahmud Ağa'ya şunları ifade etmiştir: “Benim zâde-i rûhum, kul kulluğun padişah saltanatın izhardır. Garaz pes niyâzda iktizâ eder. şîve-i mahbûbu anlar. Nâz mahbûbâ, niyâz âşîğa de'b-i zuhurdur. Teâlâ şahid âgûşa gelir. Cenâb-ı Vâhibi'l-âmâl, bir vakt-i hayr-âsârda feyz ihân eyleye.” “Âmîn”²⁸⁶

1.1.9.7. Filibe Kadısı Hasan Efendizâde Senâyî Efendi

Doğum târihi ve doğduğu yer ile ilgili bir bilgiye ulaşamadık. Filibe kadılığı görevinde bulunmuştur. Hasan Sezâyî Efendi'yle gönül bağının olduğu bilinmektedir. Ayrıca mektuplaşmaları da mevcuttur. Mektubun birinde şunları ifade etmiştir: “Canımdan eazzim, memur olduğunuz vedîa-yı kübrâ yâ istikâmetle adalet-i fitrî ile amel ibâdet-i nefsîden hezâr berterdir.”²⁸⁷ Bu cümlelerle şunu demek istemiştir: Memur olduğunuz bu büyük görevde istikâmet ve fitrî adâletle amelde bulunmak, nefsî ibadetten yüz kere iyidir.

²⁸⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 107-108; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 208. Sezâyî Efendi'nin vefatına târîh düştüğü beytini Sezâyî Efendi'nin vefatını anlatırken verdiğimiz için burada tekrar vermek istemiyoruz. Geniş bilgi için bkz. Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 20; Ayrıca bkz. Rıfkı Melül Meriç, *Edirne'nin Târîhi ve Mimari Eserleri Hakkında, Türk Sanatı Târîhi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1963, c.1, s.482.

²⁸⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 100; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 200.

1.1.10. Seyahatleri ve İrşad Faaliyetleri

Sezâyî Efendi'nin yolculukları hakkında çok fazla bir bilgi bulunamamıştır. İlk önce Venedikliler'in istilâsı sonucu Mora'dan İstanbul'a gemi ile gelmiş, IV. Muhammed Han b. İbrahim'in İstanbul'da bulunması ve Venedikliler'in Mora'ya istilâsı ile Nemçe Krallığı sorunlarından dolayı sultanın Edirne'ye geçmesi hasebiyle Hasan Sezâyî Efendi de Edirne'ye geçmiş, Edirne'de Piyâde Mukabelecisi Ali Efendi'ye evlat olarak verilmiştir.²⁸⁸

Bunların dışında Mısır'a gidip gitmediğiyle ilgili net bir bilgi ortaya konulamamıştır. Vassâf Efendi, "Sezâyî Efendi'nin Mısır'a seyahatte bulunmasının menkul olduğunu, ancak *Teracim-i Ahvâl* kitaplarında bu nakle müsâdif olamadığını" ifade etmiştir. "Ancak Mısır'a azîmetlerine ve orada Şeyh İbrahim Çelebi tarafından sûret-i âtîde mûnderic icâzet-nâme almalarına bakıldığında bu seyahat sahihtir." Vassaf Efendi, "Bu seyahatleri ne vakitte yaptığının hakîkatine muttali olamadım." ifadelerinde bulunmuştur.²⁸⁹

Mektuplarından bazılarını Mısır'daki Şeyh İbrahim Çelebi'ye yazdığı tespit edilmiştir. Bunlardan bir kaçı şöyledir: "Bu dahî Mısır'da seccâde-nişîn-i feyz ü irşad kerâmetlü Çelebi Efendi hazretlerine nüviştedir. Bu dahî ol aziz-i Mısır vilayetin müşaru'n-ileyh tarafına işaret buyurdıkları pend-name-i muhteremleridir."²⁹⁰ Mektuplarından bir diğesinde ise Hasan Sezâyî şöyle demiştir: "Târaf-ı şehriyâriden (Mısır Şehri'nden) da'vet olunmuş, dergâh-ı âşîka avdet olunmuştur, diyerek Âşık Musa Dergâhı'na döndüğünü ifade etmiştir."²⁹¹ Bu mektuplar, Mısır'a ziyarette bulunduğunu doğrulayan delillerdendir.²⁹²

²⁸⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî), s.2; Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 190; İsmail Hami Danişmend, *İz'ahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yay. İstanbul 1972, c.3, s. 464; Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî), s. 2-3; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 11; Yazar, *Mektûbât*, s. 16; Şengün, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî-Edebî Muhteva*, s.11.

²⁸⁹ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 200.

²⁹⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 27-40; Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 200.

²⁹¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 27.

²⁹² Şengün, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî-Edebî Muhteva*, s. 18.

Sezâyî Efendi'nin İbrahim Çelebi'den icâzet aldığı beyan eden şu ifadeler de bulunmaktadır. “Mısru’l Kâhire’de Âsitâne-i Gülşenî’de seccâde-nişîn-i reşâdet olan Şeyh İbrahim Çelebi tarafından ‘Pîr-i Sâni Hz. Hasan Sezâyî Gülşenî’ye îtâ olunan icâzet-nâmenin sûreti, o zamanın şîve-i beyanı ile aynen naklolundu.” ifadesiyle bu icâzet-nâmenin bir sûretinin de verildiğini ortaya çıkarmaktadır.²⁹³ Bu kaynaklardan yola çıkarak Mısır’a ziyaretinin kesin olduğu ifade olunan bilgiler arasındadır.²⁹⁴

1.1.11. Hanım Müridelerine Tavsiyeleri

Hasan Sezâyî Efendi'nin mektublarında dikkat çeken diğer bir özellikte hanımlara yazdığı ifadelerdir. Bu mektuplarda kız kardeşi ve ablalarından söz etmiş ve hanım müridlerini de unutmamıştır. Hiçbir zaman erkek kadın ayrımı yapmamış, eşit davranmış, onlara da erkeklere kullandığı hitap şekline benzer ifadeler kullanmıştır. Onun, hanımlara kullandığı hitaplarından bazıları şöyledir: “İsmetli nûr-ı aynım, İsmetli bâcî-i nâcim, canımdan sevgili, hakîkatli, canımdan azîzim.”²⁹⁵ Tarîkat ve seyr u sülûkle ilgili konularda hanım müridelerine şunları demiştir: “Benim canımın cânı, İnsan ancak kuva-yı beden-i fikirden ibarettir. Sana bin kere dedik. Herşeye inanmakla yetişilir. Cümle Peygamberler’e Hakk Teâlâ kelam gönderdi. İtimad edenler nûr-ı imana yetişip Hakk’ın cemâlin gördüler.”²⁹⁶ Diğer bir mektubunda bir kız kardeşine şunları ifade etmiştir: “Canımdan azîzim, bâcî-yi nâcim, küçük kadın, sana bin kere yazdım ki insanda fikirden mâ-adâ a’zây-ı hayvânî bir sıfattır. Eğer fikrin mürşide rabt edip devam üzre mürşidde mahv olursan, ruhun mürşidin sıfatını giyip ayniyet bulursan, sâhib-i teslimiyet olursun.”²⁹⁷

²⁹³ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 201-204.

²⁹⁴ Komisyon, *Evliyalar Ansiklopedisi*, (haz. Kemal Yavuz, Ramazan Ayvalli, Ethem Levent) Türkiye Gazetesi Yayınları, 1992 İstanbul, c. 7, s. 45; Şengün, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî-Edebî Muhteva*, s. 19.

²⁹⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 132-137; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 93.

²⁹⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 135; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 230.

²⁹⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 136; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 231.

Mektuplarında bazı hanımlara isimleriyle hitap etmiş, bazılarının isimlerini vermemiştir. Bazı mektupların başlığında “Bacılarından birine veya bir bacısına” şeklinde genel ifadeler kullanılmıştır. Ayrıca bazı mektuplarında, hanımlara ismiyle hitap ettiğini de görmekteyiz. Kendi kızlarına ve kız kardeşlerine gönderdiği mektuplarında “kızı Zehra’dan, Derviş Ali’nin hanımı Ayşe Bacı’dan, diğer Ayşe Bacı’dan, Derviş Yusuf’un hemşîrleri Ümmü Gülsüm hanımlardan” söz etmiştir.²⁹⁸

Bacılarından birine gönderdiği mektubunda şunları tavsiye etmiştir: “Hâmil-i varaka-i Şerife Ayşe bacı on altı sene mukaddem bir kız ile esir olup ‘bahâ ile halâs’ ve kızını rehin edip Filibe’ye bizim Seyyid Mehmed halîfemize gelip o da Filibe’de olan bacılara haber gönderip bir mikdar bahâsın (bir mikdar kurtuluş fidyenin) tedarik edip Edirne’ye bize göndermiş, lâkin Edirne hâli öteden beri ma’lum kimseye merhametleri yoktur. Herkes kendi hâlinde Nefsi bi’z-zarûre İstanbul’a gönderildi. Vusûl buldukta hayra tâlib olan kadınlara sevk edip zîrâ evlâd-ı Muhammed’tir. Halâsına sa’y edesiz ki ceddî feyzine mazhar olasız.”²⁹⁹ Ayrıca Sezâyî Efendi’nin tekkesinde hanımların devamlı misafir kalacağı özel bir mekân belirlenmemiştir. Filibeli Mehmed Efendi, hanımını Sezâyî Dergâhı’na göndermişti. Sezâyî Efendi de tekkede hanımların konaklayacağı yer olmadığı için Mehmed Efendi’nin hanımını, İstanbul’daki kız kardeşlerinden birinin yanına göndermiştir.³⁰⁰

Seyr u sülûk ve tasavvufî mes’elelere dâir sorular mektuplarla Sezâyî Efendi’ye ulaştırılmıştır. Halvetiyye’de ve kollarında müridlerin ma’neviyatlarını takip etme ve yönlendirme amacıyla rüya yorumlarına büyük önem verildiğini anlamaktayız. Şeyhin huzurunda sadece şeyhe anlatılan ve yorum yapılması istenilen rüyalar şeyhten uzak diyârlarda ikamet eden dervişler tarafından bazı zamanlarda

²⁹⁸ Sezâyî, *Mektubât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 35-41-123-136; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 93.

²⁹⁹ Sezâyî, *Mektubât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 136; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 231-232.

³⁰⁰ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 93.

mektupla şeyhe iletilir ve yorumu için de bi'l mukâbele mektub vasıtasıyla cevap yazılırdı.³⁰¹

Sezâyî Efendi'ye bir hanım müridi tarafından gönderilen mektupta rüya tabiri yapılması istenmiş o da hanım müridinin rüyasına şöyle cevap vermiştir: “İşaret olunan rüyanın iktizâsı, bir kimse ile musâhabet olunmuş, kelâmından müteessir olup kalbin ona meyletmek üzere iken bizden sana ilkâ olunan mâye-i Muhammedî yetişip def eylemiş, dervîşe bacılar, şeyhine şöyle rabt-ı derûn eylemek ister ki hasra mukârin olsa yine isti-ânet şeyhinden eyleye ve her ne yüzden kendine feyz yetişirse cümlesin şeyhinden bile.”³⁰²

1.1.12. Gülşeniyye-yi Sezâiyye Tekkeleri

Sezâiyye, Gülşeniyye Tarîkatı'nın bir şubesidir. Gülşeniyye Tarîkatı kuruluşundan itibaren kısa zamanda Afrika'dan Balkanlar'a Osmanlı'da tüm yerleşim alanlarında tekkeleriyle geniş bir coğrafyaya yayılma imkânı bulmuştur.³⁰³ Sezâiyye şubesinin tesis edildiği zamanlardan sonra Edirne ve civarındaki tekkeler bu şubeye bağlılığını devam ettirerek faaliyetlerde bulunmuşlardır. Doğrudan Sezâiyye tekkeleri ve yayıldığı yerler hakkında bilgi veren bir kaynağa ulaşamadık. Bunun sebebi de Sezâiyye Tekkeleri'nin Gülşeniyye Tarîkatı'na ait olmaları sonraki yıllarda da Gülşeniyye Tekkesi olarak bilinmelerinden kaynaklanmaktadır.³⁰⁴

Sezâiyye Tarîkatı, şu şehirlerimizde daha çok yayılmıştır: “Edirne, İnebolu, Boğazhisari, Mora, Filibe, Akçakızanlık, Kırım, Bâlibdere, Babadağ, Uzunköprü, Hayrabolu, Ürgüp, İstanbul, Bursa, Gördüs ve Arnavutluk”tur. Biz tespit edebildiğimiz kadarıyla yirmi iki tekkeyi tanıtmaya çalışacağız.³⁰⁵

³⁰¹ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 94.

³⁰² Sezâyî, *Mektubât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 132; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 228.

³⁰³ Himmet Konur, *İbrahim Gülşenî Hayatı, Eserleri, Tarîkatı*, İnsan Yay. İstanbul 2000, s. 169-171; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 42.

³⁰⁴ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 42; Mustafa Aşkar, *Son Dönem Tekke Mecmualarından Yeşilzâde Mehmed Sâlih Efendi'nin Rehber-i Tekâyâ'sı*, Sayı. 3, Nisan 2000, s. 149.

³⁰⁵ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 42-43-94.

1.1.12.1. Sezâyî Tekkesi

Şah Melek Zâviyesi, Hasan Sezâyî Dergâhı, Âşık Musa Efendi Zâviyesi gibi isimlerle de anılmaktadır. Edirne, Hacı Hallâc Mahallesi Süleymâniye Küçükpazarı Caddesi 35 numarada yer almaktadır. Tek minâresi bulunan bu zâviyeyi Şah Melek inşâ ettirmiştir. Şeyh Âşık Efendi, Hicaz ve Mısır seferinden dönünce, bu tekkede Gülşenî şeyhliğine başlamıştır. Bir zaman sonra tekke harâbeye dönmüştü ki Ekmekçizâde Ahmet Paşa bu binayı tâmir ettirip uygun hale getirmiştir. Daha sonraları ise İsa Dede bu binâda bazı yenilikler yapmıştır.³⁰⁶

Evliya Çelebî bu tekke hakkında şunları demiştir: “Edirne’deki bu tekke’nin halîfesi ermişlerden bir kimse olup Edirne şehrinin bütün halkı Gülşenî fukarası olur. Halen günümüzde de bir şanlı Gülşenî dervişleri tekkesidir. Her Cuma namazından sonra büyük kalabalık olup tevhid-i sultanî olur, ama evkafının ne mertebede bakımlı olduğunu öğrenemedim, vesselam.”³⁰⁷ Hasan Sezâyî Efendi’nin büyük oğlu Sâdık Efendi, 1153/1741 târihinde bu binâyı yıktırıp, yeni bir binâ inşâ ettirmiştir.

Dönemin şairi Ağazâde Örfî şu târihi düşmüştür.

Görünce Örfî dedi pâk tarih

*Yapıldı ehl-i zikru’llah için câ. (1153/1741) (Târîh)*³⁰⁸

Ancak yapılış târihi tekkenin kapısında, 1165/1752 olarak yazılmıştır. Buna göre, 12 sene sonra tekrar tâmir edildiği anlaşılmaktadır. Hasan Sezâyî’nin kabrinin üstündeki kubbeyi Belgradlı Ahmed Paşa yaptırmış olup bu kubbeye ek olarak iki adet pencere yaptırmış, üzerinde bulunan kitâbelere birer mısra yazılmasını uygun görmüştür. Pencerelerden biri dergâhın kapısının dâhilinde bulunup³⁰⁹

³⁰⁶ Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c. 1/1, s. 169; Şimşek, *Osmanlı’nın İkinci Başkenti Edirne’de Tasavvuf Kültürü*, s. 102; Abdurrahman Hibri, *Enisü’l Mûsâmirin*, Edirne Valiliği Yayınları, İstanbul 1999, s. 27.

³⁰⁷ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, (haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, c. 3/2, s. 588.

³⁰⁸ Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne’si 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne’si*, c. 1/1, s. 169;

³⁰⁹ Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne’si 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne’si*, c. 1/1, s. 170; Şimşek, *Edirne’de Tasavvuf Kültürü*, s. 103.

Sezâyî Efendi'nin na't-ı Nebeviyye'nin makta'ı ki:

Eyâ şâh-ı rusûl rahm it Sezâyî derd-mendündür

Kapun bekler kadîmî hüdmetünde pîr-perverdür (Muhammes/Tahmîs 3/5)³¹⁰

Mısra'nın yazılmasını uygun bulmuştur. İlk mısra sokak tarafında bulunan pencere yukarısında yazılıdır.³¹¹ Ayrıca 1266/1850 senesinde de dergâhın tâmir olduğu Osmanlı Arşivleri'nde geçmektedir.³¹² 1305/1887 yılında tekke tekrar tâmirden geçirilmiş, Vali İzzet Paşa bir târîh düşmüştür:

Sezâyî-i Velînin hankâhında edüp tâmir

Bu hayrı dahî ihyâya muvaffak eyledi Mevlâ

Sezâdır levhe nakş itse kalem târihini İzzet

Sezâyî dergehin Sultan Hamîd Han eyledi ihyâ (1305/1887)³¹³

Avludaki şadırvanı Horpeştevi Mustafa Efendi inşâ ettirmiş olup Nazîrâ Efendi de bir târîh düşmüştür:

Rumelînin âb-rûyu Mustafa el-Horpeştevi

Yapdı bu havzı giderken hacca izz ü şân ile

Geldi bâ-tevfîk-i bârî yazdı tarihin Nazîr

Oldu ihyâ tekye-i vâlâ bu şâdırvan ile (1164/1751)³¹⁴

Bu tekkede şeyhlik yapan zâtların isimleri şu şekildedir: “Âşık Musa, Abdülkerim Efendi, Sâdık Efendi, Kutbî Efendi, Hâfız Sırrî Efendi, Seyyid Ali

³¹⁰ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, (Muhammes/Tahmîs 3/5). s. 175; Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne'si 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne'si*, c. 1/1, s. 170.

³¹¹ Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne'si 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne'si* c. 1/1, s. 170;

³¹² Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, *Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi*, (BOA) Meclis-i Vâlâ Evrakı, M.VL, Dosya no: 325, numara no: 37

³¹³ Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne'si 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne'si* c. 1/1, s. 170.

³¹⁴ Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne'si 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne'si* c. 1/1, s. 170.

Efendi, La'lî Muhammed Fenâyî Efendi, Mahmud Efendi ve Hasan Sezâyî Efendi”dir.³¹⁵

1.1.12.2.Veli Dede Tekkesi

Edirne Sabuni Mahallesi, Lâri Camii Sokağı olarak bilinen Postaneler Sokağı üzerinde 24 numarada yer alır. Tekke’ye birçok isim verildiği bilinmektedir. Başlıca isimleri şöyledir: “Birinci Tekke, Sabunî Dede Tekkesi, Ahmed Müsellem Tekkesi, Şerafeddin Efendi Tekkesi”dir. Bu tekkenin ne zaman ve kim tarafından inşa ettirildiği bilgilerine ulaşamamıştır.

Sultân Murâd Hân-ı Sânî Hazretleri’nin da’veti üzerine Ankaravî Hacı Bayrâm-ı Velî k.s Edirne’yi teşrif etmiş, bu tekkenin mihmân-ı olup burada erbaîn çıkarmıştır. Bu vesileyle bu dergâhın çok eski bir dergâh olduğu anlaşılmaktadır. Bu zamanlarda ise Veli Dede’nin oğlu Mehmed Efendi’nin bu tekkenin şeyhi olduğu belirtilmiştir.³¹⁶ 1159/1747 Receb ayında bir yangın sonucunda büyük zarar görmüş 1161/1748’de tekkenin şeyhi Ahmed Müsellem tarafından yeniden inşa edilmiştir. Müsellem Efendi tarafından mermer levhaya şöyle târih düşülmüştür:

Erre-i zikr-i kıyâmı etmeğe perr-i hitâm

Kufl edüp yazdı Müsellem iki nev-târîh ana

Dil-güşâ pâk ü musaffâ Ahmed âbâd Reşâd

Devrle huld-i cinâna döndü bu vâlâ binâ (1161/1748)³¹⁷

Avlusundaki şadırvan için Müsellem Efendizâde Vefa Efendi tarafından şu târih düşülmüştür:

Hazret-i sıbtayn için âb-ı hayâtı sâyiha

Oldu cârî bu eser Hakdan olunca lâyiha

³¹⁵ Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne’si* 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne’si c. 1/1, s. 170; Şimşek, *Edirne’de Tasavvuf Kültürü*, s. 103.

³¹⁶ Şimşek, *Edirne’de Tasavvuf Kültürü*, s. 103.

³¹⁷ Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne’si* 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne’si c. 1/1, s. 178.

Teşne-gâna çıkdı üçler dediler târîh Vefâ

*Bu sebilden âb-ı sâf iç oku bir kez fâtiha (1185/1771)*³¹⁸

1237/1822’de Veli Dede Zâviyesi meşîhatının beratı verilmiştir.³¹⁹ 1199/1785 senesinde Veli Dede zâviyedarlığı büyük babaları ferâğından iki torununa tevcih edilmiştir.³²⁰ 1295/1878 istilasında Edirne Düyûn-ı Umûmiyye Nâzırı Trabzonî Rahmi Efendi’nin delâletiyle 1301/1884 yılında binâ yeniden inşâ edilmiştir. Ahşaptan yapılan binâda bir minber ve bir de minâre bulunmaktadır. Şeyhi Şuayb Şerafeddin Efendi’dir. Veli Dede ve mahdumları Şeyh Mehmed ile Taşlık Müderrisi Seyfeddin Efendi yakınındaki türbede medfun bulunmaktadır.³²¹ Ayrıca tekkenin son dönemlerinde Veli Dede Tekkesi’nde, 1339/1920’li senelerde Şeyh Hâfız Sırrî Efendi (ö.1343/1924) irşâd görevinde bulunmuştur.³²²

1.1.12.3.Himmet Dede Tekkesi

Koğacı Dede Tekkesi olarak da bilinmektedir. Edirne’de Fındık Fâkih Mahallesi, Gülşenî Dergâhı Sokağı’nda 6 numarada yer almaktadır. Bu tekkeyi Himmet Dede inşâ ettirmiştir. Âşık Musa Efendi’nin halîfelerindendir.³²³ Melâmiyye’ye bağlı Bahri Dede isminde bir zâtın bu tekkede, irşad vazîfesinde bulunduğu ifade edilmiştir. Tekke’de, 1176/1762’de Mustafa Efendi görevlidir. Himmet Dede Tekkesi şeyhi Mustafa Efendi’nin müracaatı ile dervişlere yemeklik olarak günde on beş akçe tahsis olunduğu 1175/1762 belirtilmiştir.³²⁴ Ahmed Bâdî

³¹⁸ Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne’si 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne’si*, c. 1/1, s. 178.

³¹⁹ (BOA) Cevdet Evkaf (Defter Kodu) C.EV, Dosya no: 602, no: 30382.

³²⁰ BEO, Dosya no: 651, no: 32829.

³²¹ Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne’si 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne’si* c. 1/1, s. 182.

³²² Onur, *Edirne Mevlevihanesi*, s. 65; Şimşek, *Edirne’de Tasavvuf Kültürü*, s. 106; Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne’si 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne’si*, c. 1/1, s. 182.

³²³ Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne’si 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne’si*, c. 1/1, s. 190.

³²⁴ (BOA) Cevdet Evkaf (C.EV). Dosya no: 494, sıra no: 24951; Şimşek, *Edirne’de Tasavvuf Kültürü*, s. 106.

Efendi, bu tekkeyle ilgili ehil olmayan kimselerin bu tekkede şeyhlik yaptığını, bu sebeple tekkenin harâbeye uğradığını söylemiştir.³²⁵

1271/1855 yılında Himmet Dede Zâviyesi'ne yemeklik taâmiye alındığı,³²⁶ 1276/1860'da zeytinyağı alındığı, 1263/1847'de pirinç tahsis edildiği,³²⁷ 1215/1800 yılında Edirneli Hacı Ahmet Ağa, Edirne âyanlığı görevindeyken, girişimleriyle tekkeyi onarımdan geçirdiği,³²⁸ ayrıca 1277/1860'lı yıllarda da tekkenin, tekrar tâmir ettirildiği bilgilerine ulaşılmıştır. Tekkenin inşâ ettirildiği bu dönemlerde, Seyfullah Efendi ve İsmail Aşîr Efendi, burada şeyhlik vazifesinde bulunmuştur.³²⁹ 1330/1912'de ise Salih Efendi'nin şeyh olduğu, tekkeye dair tahsisat hakkında bir isteğinin bulunduğu söz edilmiştir.³³⁰

1.1.12.4.Hacı Zekeriya Zâviyesi

Bu tekke hakkındaki bilgilere Osmanlı Arşivleri'nden ulaşılmaktadır. Bu tekkenin Fındık Fakih Mahallesi'nde Edirne'de Himmet Dede Tekkesi'nin yakınında bulunduğu, mescidin imametinin tevcihine dâir Kadı Sun'ullah Efendi'nin bir arz yazısı bulunmaktadır.³³¹ Bu arz yazısında, tekkenin 1144/1731 târihinde inşâ edildiği, aynı zamanda bu tekkenin yanı başında bir mescidin bulunduğu, tasarrufunun ise Gülşenî Halîfeleri'ne tahsis edildiği bilgilerine ulaşılmaktadır.³³² Söz edilen halîfelerden bazıları şunlardır: “Şeyh Sâlih, İbn Ahmed, Hasan Efendi, Şeyh Hâfız Mustafa Efendi olduğu Hâfız Mustafa Efendi'den de damadı Mehmed

³²⁵ Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne'si 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne'si*, c. 1/1, s. 190.

³²⁶ (BOA), C.EV. Dosya no: C.EV. Dosya no: 130, Numara no:6474.

³²⁷ (BOA), İrade Dâhiliye (İ.DH), Dosya no: C.EV. Dosya no: 442, Numara no:29208; *Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi*, C.EV. Dosya no: Dosya no: 571, Numara no:28817.

³²⁸ (BOA), C.EV. Dosya no: 51, Numara no: 2509,

³²⁹ Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 107.

³³⁰ (BOA), Ş.D, Dosya no: 3089, Numara no: 56.

³³¹ (BOA),C.EV, Dosya no: İE.EV, Dosya no: 41, Numara no: 4699.

³³² (BOA), C.EV, Dosya no: 494, Numara no: 24971.

Gülşenî Efendi'ye tevcih edildiği bilgilerine ulaşılmıştır.”³³³ Bu zâviye daha sonraki dönemlerde yakınında bulunan Himmet Dede Tekkesi şeyhlerine tevdî edilmiştir.³³⁴

1.1.12.5. Uzunköprü Gülşenî Tekkesi

Edirne'ye 60 km uzaklıkta bulunan Uzunköprü'de yer almaktadır. Şeyh Şuayp Şerafeddin Efendi Tekkesi olarak da bilinmektedir. 1300/1882 yılında onarımdan geçirilmiş, hizmet vermeye devam etmiştir. Şeyh Şerafeddin Efendi'nin damadı, hem de müridi olan Mustafa Zevkî Efendi, mürşidinin kendisine hilâfet vermesiyle dergâhın şeyhi olmuştur. Cuma geceleri yapılan Gülşenî âyinlerini kendisi icrâ etmiştir. Uzunköprü'de vefat etmiştir.³³⁵

1.1.12.6. Mora, Gördüs Sezâiyye Tekkesi

Hasan Sezâyî Efendi, Mora, Gördüs'ten ayrılıp Edirne'ye yerleşince Gördüs'te doğduğu evi tâmir ettirmiş, burayı genişletip, dergâha çevirmiştir. Buranın yerleşimi, kale içi, kale dışı ve varoş kısımlarına ayrılmıştır. Bu yerleşim yerinde, birçok müntesibinin olduğu bilinmektedir.³³⁶ Gördüs halkının ma'nevî terbiyesine, yardımcı olmak amacıyla Şeyh Yusuf Dede'yi burada vazîfelendirmiştir.³³⁷ Sezâyî Efendi'nin mahdûmu Sâdık Efendi ile Osman Dede ve İbrahim Efendi, bu tekkede şeyhlik yapmışlardır. Bu tekkede görevlendirdiği Derviş Yusuf'a bir mektubunda şunları tavsiye etmiştir: “Gerek değirmenleri, gerek emlâk-i sâireyi imâret etmeye bezl-i kudret edesiz.”³³⁸ Tekkede görev verdiğine dâir bir bilgiyi mektubunda şöyle dile getirmiştir: “Teberrüken size kendi başımdan çıkma bir sikke hâmil-i duanâme

³³³ Osmanlı Arşiv Belgelerinde tekke ve mescidin tasarrufunun Gülşenî Halîfelerine tahsis edildiği bilgilerine ulaşılmıştır. Şeyh Hâfız Mustafa Efendi'nin halifelîği damadı Mehmed Gülşenî Efendi'ye tevcih ettiği tarihin de H. 1175 olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Geniş bilgi için bkz. *Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi*, AE. SMST. III, Dosya no: 102, Numara no: 7770.

³³⁴ Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 107.

³³⁵ Hüseyin Vassâf, *Mürâselat*, Süleymâniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar No: 2310, s. 118; Latif Bağman, *Uzunköprü Tarihi ve Belgeleri*, Edirne 2005, Ulusal Bellek Yayınevi, s. 199.

³³⁶ Machiel Kiel, *Gördüs*, DİA, İstanbul 1996, c. 14, s. 154-156.

³³⁷ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 224.

³³⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 37; Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 224; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 43.

ile irsal olundu. Tekbîr edip başına giyesin. Bir habbe kehrübâ dahî irsâl olundu.” Bu görevlendirmeye bir nişâne olarak kendisinin giydiği bir sikkelyi, bir de kehrubar tesbihini göndermiştir.³³⁹

Sol kolağası Hüseyin Ağa’ya Mora’daki tekkede görevli olan İbrahim Efendi’ye destek olmasını şu ifadelerle dile getirmiştir: “Gâhu bî gâh adam gönderip Gördüs’te olanların hatırın sual buyurasın. İbrahim Efendi ahvâline nezâretiniz niyâz ederim.” demiştir.³⁴⁰ Sezâyî Efendi, Mora’da Derviş Yusuf’tan sonraki görevlilerden hiç memnun kalmamıştır. Derviş Yusuf, vefat edince Seyyid Osman ve Hüseyin adındaki bir zâtı; Seyyid Osman’dan sonra da İbrahim Efendi’yi bu tekkeye görevlendirmiştir.³⁴¹

Bu tekkede görevli bir halîfesi Emir İmam adındaki bir zâttan söz etmek istiyoruz. Bu zâtın başında sikkesi sırtında fukarâ hırkası olup zenginlere maddî anlamda, fakirlere de mânen ihtiyaç bildirip dilenci konumuna düşmüş, bu durumdan Sezâyî Efendi çok rahatsız olmuş ve tepkisini şöyle dile getirmiştir: “Pîr aşkına bir lahza te’hir ettirmeyip hemen oradan kovasız.”³⁴² Bu şahsın, öncesinde birçok defa uyarıldığı, Mora’dan Edirne’ye çağrıldığı ifade olunmaktadır.³⁴³

1.1.12.7. Tekfur Dağı Sezâyî Tekkesi

Sezâyî Efendi’nin halîfesi Kırımî Hasan Efendi, bu tekkede görevlendirilmiştir.³⁴⁴ Sonradan bu tekke, Şemleli-zâde ile Gülşeniyye Tarîkatı’na

³³⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 38; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 96.

³⁴⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 21; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 96.

³⁴¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 76; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 97; İbrahim Efendi’yi görevlendirdiğini mektubun başlığından anlamaktayız. Bkz. Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 23.

³⁴² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 16-17.

³⁴³ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 98.

³⁴⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 224;

intisap eden, Ali Mest Edhemî Efendi Zâviyesi'ne dönüştürüldüğü dile getirilmiştir. Ancak bu konu hakkında net bir bilgi bulunamamıştır.³⁴⁵

1.1.12.8.Gülşenîhâne Tatar Efendi Tekkesi

Tatar Efendi Dergâhı olarak da bilinir. Sezâyî Efendi'nin halîfesi olan Tatar Hasan Efendi'nin 1190/1766 târihinde bu tekkeyi inşâ ettirdiğinden söz edilmektedir.³⁴⁶ Bu tekke, İstanbul'da bulunmakta olup, Topkapı Kâdirihane yakınına inşâ edilmiştir. Son zamanlarda, tekrar onarılmış, ancak daha sonra büyük bir yangın sonucu yok olmuştur.³⁴⁷ Osmanlı Arşivleri'nde bu tekke hakkında 1320/1903 yılında Tophane civarında Sakabaşı Mahallesi'nde Gülşenî Tatar Hasan Efendi Dergâhı'nın tâmir masrafinin karşılandığı³⁴⁸ 1321/1904'de dergâhın tâmiratı yapılmış olup masârîfinin tesviyesinden söz edilmiştir.³⁴⁹

1.1.12.9.Peyk Dede Tekkesi

Şeyh Peyk Ahmed Remzi Dede, Sezâyî Efendi'nin halîfesi olup, İstanbul Silivrikapı'da bu tekkeyi inşâ ettirmiş ve irşad vazîfesini bu tekkeden yürütmüştür.³⁵⁰ Bu tekke, Peyk Dede'nin oğlu Şeyh Mustafa Efendi vefat ettikten sonra Kâdiriyye Tekkesi'ne dönüştürülmüştür.³⁵¹ Bu tekke ile ilgili 1275/1859 yılında Silivri Kapı yakınında bulunan Peyk Dede Dergâhı'nın tâmir masraflarına dâir yazı yazıldığı, 1325-26/1908 yıllarında Peyk Dede Dergâhı'na Topkapı Sarayı'ndan tahsis edilen

³⁴⁵ Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları Yadiğâr-ı Şemsi*, (haz. Mustafa Kara, Kadir Atlansoy) Bursa 1997, Uludağ Yayınları, s. 439-440; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 45.

³⁴⁶ Kara, *Gülşeniyye*, DİA, İstanbul 1996, c. 14, s. 257.

³⁴⁷ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 45.

³⁴⁸ (BOA), HH.İ, Dosya no: 154, Numara no: 37.

³⁴⁹ (BOA), ML.EEM, Dosya no: 507, Numara no: 34.

³⁵⁰ Seyyid Muhammed Hoca Efendi, *Tasavvuf Tarikatlar ve Silsileleri*, Ustaoglu kitapevi, İstanbul 2005, c.3, s. 524.

³⁵¹ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 45.

kurbanların dergâh postnişini Şeyh Ali b. Galip tarafından teslim alındığı bilgilerine ulaşılmıştır.³⁵²

1.1.12.10.Molla Aşkî Mahallesi Gürcü Ali Efendi Tekkesi

İstanbul Balat Eğrikapı'da Sezâyî Efendi'nin halîfesi Şeyh Ali Gürcü tarafından inşâ ettirilmiştir.³⁵³ Ali Gürcü Efendi, tarikat faaliyetlerini buradan sürdürmüştür. Bu tekkede, halîfesi Hâfız Mustafa Efendi (ö.1206/1791) on altı yıl; sonra Hasan Hüsnü Efendi kırk üç yıl; Ali Rıza Efendi (ö.1262/1845) ise on bir yıl, irşad vazîfesini yürütmüştür. Akabinde, Osman Nûrî ve Sezâyî Efendi (ö.1339/1920) şeyhlik görevini sürdürmüşlerdir. Sezâyî Efendi, vefat ettikten sonra oğlu Osman Efendi, şeyh olmuş tarîkata uymayan hareketlerinden dolayı şeyhlik vazîfesi sonlandırılmış, yerine Mehmed Sâmi Efendi (ö.1346/1927) getirilmiştir.³⁵⁴

1272/1856'da Molla Aşkî Mahallesi'nde Gülşenî Şeyh Ali Efendi menzilinin tarîkattan birine tevcih edildiği,³⁵⁵ 1284/1868 yılında Gürcü Ali Efendi Tekkesi ve diğer tekkelere taâmiye ve emekdârân ile muhtâcinden bazı kimselere maaş tahsîsinin yapıldığı belirtilmiştir.³⁵⁶ 1318/1901'de Eğrikapı'da Molla Aşkî Mahallesi'nde bulunan Gülşenî Dergâhı'nın semâhânesiyle türbesinin tâmir edildiği,³⁵⁷ 1263/1847'de tekkenin yanmış bölümlerinin yeniden inşâ edildiği,³⁵⁸ 1326/1909'da Gürcü Şeyh Ali Efendi Dergâhı'na verilen kurbanların postnişin Hasan Gülşenî tarafından teslim alındığı bilgilerine ulaşılmıştır.³⁵⁹

³⁵² (BOA), TS.MA.e. Dosya no: 1302, Numara no: 58.

³⁵³ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf Tarikatlar ve Silsileleri*, c. 3, s. 507.

³⁵⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 172-174; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 46.

³⁵⁵ (BOA), C.EV, Dosya no: 179, Numara no: 8945.

³⁵⁶ (BOA), MAD.d Dosya no: 9366.

³⁵⁷ (BOA), İ.EV, Dosya no: 26, Numara no: 6.

³⁵⁸ (BOA), İ.DH, Dosya no: 142, Numara no: 7317.

³⁵⁹ (BOA), TS.MA.e, Dosya no: 1302, Numara no: 32.

1.1.12.11. Çekmece Tekkesi

Bu tekke İstanbul'da bulunmaktadır. Hasan Sezâyî Efendi'nin torunlarından Sezâyî Çelebi'nin babası Osman Nuri Efendi de Molla Aşkî Dergâhı'ndaki görevinden önce bu tekkede yirmi yıl kadar irşad vazîfesinde bulunmuştur.³⁶⁰

1.1.12.12. Nasuh Baba Tekkesi

Osmanlı Arşivleri'ne baktığımızda Nasuh Baba Tekkesi'nin 1269'da Rumeli ordusu beşinci Piyade Alayı Esvab Eminî Rifat Efendi'nin mütevellisi olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bu sırada Şeyh Nasuh Efendi Tekkesi'nin tâmirden geçirildiği,³⁶¹ 1269/1853'de tekkeye tâmir masraflarının tesviye edildiği,³⁶² Eyüp Dökmeciler'de bulunan bu tekkenin 1326/1909'da tekrar tâmirden geçirildiği beyan edilmektedir.³⁶³ Bu dergâhta Hasan Sezâyî Efendi'nin torunlarından Sezâyî Efendi'nin (ö.1339/1920) kabri bulunmaktadır.³⁶⁴

1.1.12.13. Ali Cennet Tekkesi

Diğer bir tekke de Ali Cennet Tekkesi'dir. Ürgüp'te inşâ edilmiş, Şerâfeddîn Efendi'nin halîfelerinden Arnavutluk'ta dünyaya gelen Şeyh Mahmud Hamdi Efendi, bu tekkede görev yapmıştır. Mehmed Şehrî Efendi, Hâletîyye şubesi aracılığıyla bu zattan hilâfet almış, Şerafeddin Efendi'den de tarîkat âdâblarını öğrenmiş, Sezâiyye ve Hâletîyye'yi birleştirmiştir. İbrahim Gülşenî İstanbul'a gelince Ürgüp'e bu tekkeye gönderdiği halîfeleri vasıtasıyla tarîkat faaliyetleri yürütülmüştür.³⁶⁵

³⁶⁰ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 46.

³⁶¹ (BOA), MKT.NZD, Dosya no: 64, Numara no: 47.

³⁶² (BOA), MKT.MVL, Dosya no: 59, Numara no: 54.

³⁶³ (BOA), ŞD, Dosya no: 188, Numara no: 27.

³⁶⁴ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 46.

³⁶⁵ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 46.

1.1.12.14.Şemseddin Efendi Dergâhı

Bulgar istîlâsı dönemlerinde Bulgarlar tarafından Uzunköprü’de inşâ edilmiştir. Şerafeddin Tekkesi olarak da meşhur olmuştur.³⁶⁶

1.1.12.15.Ahmed Sarbân Tekkesi

Hayrabolu’da inşâ edilmiştir. Sadreddin Efendi 1343/1924 senelerinde Hâfız Mustafa Efendi vasıtasıyla halîfe olmuş, buranın şeyhlik vazîfesini yürütmüştür.³⁶⁷ Osmanlı Arşivleri’nde 1229/1814 yılında Hayrabolu kazasında Sarban Ahmed Efendi Dergâhı’nın zâviyedârlığının cizyesinden muhassas vazîfesiyle Şeyh İbrahim Gülşenî’ye tevcih olunduğu,³⁶⁸ 1282/1866’da ise Sarban Ahmed Efendi Türbesi ve zâviyesi evkâfı zâviyedarlığının tevcih olunduğu ile ilgili bilgiler tespit edilmiştir.³⁶⁹

1.1.12.16.Osman Baba Tekkesi

Sezâiyye’ye özel bir tekke değildir. Mehmed Şerif adındaki bir zâtın Şerâfeddin Efendi’ye intisap etmesiyle camilerde Gülşenî âyîni başlatılmış, ayrıca Tekfur Dağı ve Osman Baba Tekkesi’nin meşîhatı bu tekkeye verilmiştir. Daha sonraları bu tekke yıkılmış ve Sezâiyye Zâviyesi olarak bir müddet faaliyette bulunmuştur.³⁷⁰

1.1.12.17. Sarmaşık Tekkesi

Edirnekapı civarında Sarmaşık’ta bulunmaktadır.³⁷¹ Celvetî Tekkesi olarak da bilinmektedir. Edirnekapı’da Peyk Dede’nin halîfesi Seyyid İsmâil Efendi (ö.1198/1783) döneminde Gülşenî Dervişleri’nin hizmetinde bulunmuştur.³⁷² Peyk

³⁶⁶ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 47.

³⁶⁷ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 47.

³⁶⁸ (BOA), C.EV, Dosya no: 476, Numara no: 24095.

³⁶⁹ (BOA), C.EV, Dosya no: 576, Numara no: 29084.

³⁷⁰ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 47.

³⁷¹ (BOA), EV.d, Dosya no: 12138,

³⁷² Mustafa Kara, *Gülşenîyye*, DİA, İstanbul 1996, c. 14, s. 257.

Dede'nin halîfelerinden Işk İsmail (ö.1197/1782) adındaki halîfesi de bir dönem bu tekkede irşad vazîfesiyle görevlendirilmiştir.³⁷³

1.1.12.18. Ekmel Tekkesi Sofular Tekkesi

Fatih Sofular Mahallesi'nde Et Meydanı Semti'nde bulunan bu tekke, Şeyh Süleyman Rumî el-Halvetî tarafından inşâ ettirilmiştir.³⁷⁴ Bu tekkede, Gürcü Ali Efendi'nin halîfesi Şeyh Hafız Mustafa (ö.1206/1791) irşad görevinde bulunmuştur.³⁷⁵ Şeyh Ekmeleddin Efendi'ye nisbetle Ekmel Tekkesi adıyla bilinmekte olup Halvetî Tekkesi olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu tekkenin şeyhliği görevinde bulunan Mehmed Efendi, yirmi yıl bu tekkede görev yapmıştır. 1026/1617 yılında vefat etmiştir.³⁷⁶

1.1.12.19. Şırağan Dergâhı Ümmî Sinan Tekkesi

Şehremini yakınında Tramvay Caddesi Ereklı Mahallesi'nde yer almaktadır. Gülşeniyye Tekkesi olduğu halde daha sonraları Rifaiyye Tarîkatı şeyhlerine tevcih olunmuştur. Şerafeddin Efendi'nin Hâletiyeye kolu şeyhi Muhammed Mahvî Efendi bu tekkede irşad vazîfesinde bulunmuştur.³⁷⁷ Şehremini'deki bu dergâhta Gülşenî Ali Efendi (ö.1219/1804) altı yıl civarında irşad vazîfesinde bulunmuştur.³⁷⁸

1.1.12.20. Durmuş Dede Tekkesi

Hasan Zarîfî Efendi tarafından Rumelihisarı'nda tesis edilmiş ancak XVIII. yüzyılda Cerrâhî Tarîkatı'na geçmiştir.³⁷⁹ 1122/1711 yılında Rumelihisarı'nda

³⁷³ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 47.

³⁷⁴ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf, Tarikatlar ve Silsileleri*, c.3, s. 512.

³⁷⁵ Kara, *Gülşenîyye*, c. 14, s. 257.

³⁷⁶ Nuri Özcan, *Mehmed Efendi Koğacıade*, DİA, Ankara 2003, c. 28, s. 454-455.

³⁷⁷ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 47.

³⁷⁸ Kara, *Gülşenîyye*, c. 14, s. 256-259.

³⁷⁹ Kara, *Gülşenîyye*, c. 14, s. 257.

bulunan Durmuş Dede Tekkesi'nin tâmiri için keşifnâme hazırlandığı bilgisine ulaşılmaktadır.³⁸⁰

1.1.12.21.Süleyman Efendi Tekkesi

Beykoz'da bulunan bu tekke Halvetiyye Tarîkatı'na mensup olup 1142/1729 senesinde inşâ olunmuştur.³⁸¹ Bu tekke, Hâfız Ahmed Efendi (ö.1212/1797) zamanında Gülşeniyye Tarîkatı'na bağlanmıştır.³⁸²

1.1.12.22.Başçı Tekkesi

Haseki'de XV. asırda mescid olarak inşâ edilmiştir. Mehmed Said Efendi'nin (ö.1217/1802) şeyh olmasıyla Gülşenî Dergâhı'na geçmiştir.³⁸³ Sezâiyye Tekkesi olma hususunda şüphe bulunanlar ise; “Mirâhor Tekkesi; Hulvî Efendi Tekkesi; Şeyh Süleymân Efendi Tekkeleri”dir.³⁸⁴

1.1.13. Menkıbeleri

Menkabe, menkıbe olarak kullanılmakta olup çoğulu menâkıbtır. Sözlükte: “Velilerin hayatları, kerâmetleri, hikmetli sözleri,³⁸⁵ menkıbeleri, örnek gösterilecek hâl ve hareketleri, yaşayış biçimleri, söz ve tavsiyelerinin aktarıldığı eserlere” denir.³⁸⁶ Bir zâtın fazilet ve niteliklerine delâlet eden veya tanınan veya târihe geçmiş şahsiyetlerin ahvâlinden söz eden “hikâye, fıkra, makale, medhiyeler”dir.³⁸⁷ “Menkıbelerin amacı dinleyen kimselerde aşk uyandırma, gönüllerde çerâğ

³⁸⁰ (BOA), İE.NF, Dosya no: 1, Numara no: 87.

³⁸¹ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf Tarikatlar ve Silsileleri*, c.3, s. 574.

³⁸² Kara, *Gülşenîyye*, c. 14, s. 257.

³⁸³ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf Tarikatlar ve Silsileleri*, c.3, s. 527; Kara *Gülşenîyye*, c. 14, s. 257.

³⁸⁴ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 47; Kara *Gülşenîyye*, c. 14, s. 157.

³⁸⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 329.

³⁸⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 243.

³⁸⁷ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Alfa Yayınları, 1. bs, İstanbul 1998, s. 1420; Ferit, Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, 16. bs, Ankara 1999, s.615.

yakmaktır.”³⁸⁸ Hadis eserlerinde Hz. Peygamber’in fazilet ve meziyetleri mânâsında kullanılmıştır. Adı târihe geçmiş kimselerin hal tercümeleri ve bazı grupların övgüye layık işleri hakkında da kullanılmıştır.³⁸⁹ Menkıbelerdeki kerâmetler, “velîlerin Allah tarafından sınandığını gösteren hallerdir. Velîler, halkın benimsediği velâyetin olmazsa olmazlarından sayılan kerâmeti pek ciddiye almamışlardır. Kimi vakitlerde de kerâmetlerini inkâr etmişlerdir. Velîlerin kerâmetleri ise menkıbe olarak mürid ve muhibleri tarafından aktarılmıştır.”³⁹⁰

Türkler arasında İslam’dan önceki dönemlerden beri anlatılan efsane ve destansı anlatımlar menkıbelerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bunların çoğu, “Şamanların hayat hikâyeleri ile başlarından geçmiş olaylardır.” Bu hikâyeler daha sonraları derviş, şair gibi şahsiyetler tarafından dinî propoganda amacıyla evliya menkıbesi formunda anlatılmaya başlanmıştır.³⁹¹

Hasan Sezâyî Efendi hakkında birçok menkıbe bulunduğu bilinmektedir. Bir o kadar da kerâmetleri mevcut olup vefat ettikten sonra da kerâmetlerine rastlanmıştır.³⁹² Hayattayken görülen kerâmetlerinden bir kaçını paylaşmak istiyoruz: “Sezâyî Efendi Mora’dan İstanbul’a geldikten bir müddet sonra Edirne’ye yerleşmişti. Birgün Edirne’den İstanbul’a ziyaret maksadıyla gitmeyi düşünmüştü. İstanbul halkı da aşkla, onun gelmesini bekliyorlardı. Bekledikleri yerde bazılarının gönlüne onu görememe endişesi yerleşmişti. Bu kimseler, rüyalarında Peygamberimiz’i ziyaret için geldiklerini, Ravza-i Mutahhara’nın kapısında olup içeriye giremediklerini, kapıda Hasan Sezâyî Efendi’yi karşılarında bulup onun yardımıyla, içeriye girebildiklerini görmüşler, orada bulunanlar birbirlerine bu rüyayı

³⁸⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 329.

³⁸⁹ Ahmed Ateş, *Menâkıb*, İslâm Ansiklopedisi (M.E.B.), C. VII., İstanbul 1964, s. 701.

³⁹⁰ Haluk Gökalp, *Ahi Evran-ı Velî’nin Menkıbevî Kişiliği*, Ahilik Araştırmaları Dergisi, Ankara 2005, sayı: 2, , c. 1, s. 24.

³⁹¹ Naciye Yıldız, *Menkıbeler*, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, Ankara 2002, c. 2, s.118.

³⁹² Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 199; Tahsin Yazıcı, *Sezâyî*, İslam Ansiklopedisi, MEB Yayınları, İstanbul 1993, c. 10, s. 547-548.

anlatınca, hepsi aynı rüyayı gördüklerini söylemişlerdir. Ayrıca bu durumun bir kerâmet olduğuna şahit olmuşlardır.”³⁹³

Sezâyî Efendi’ye bu hâdise anlatılınca, günümüzde türbesinin pencere pervazlarında yazılı olan şu beyitler dilinden dökülmüştür.

Eyâ şâh-ı rusûl rahm it SEZÂÎ derd-mendündür

*Kapun bekler kadîmî hıdmetünde pîr perverdür (Gazel,54/6)*³⁹⁴

Geyik boynuzu üzerine olan kerâmeti şöyledir: “Rivâyete göre Hasan Sezâyî Efendi, irşad vazîfesini yürüttüğü bir zamanda Edirne’de, kötü yoldan kazanç sağlayan bir kadın vardı. Ancak belli bir müddet sonra kadın bu günahlardan vazgeçip tövbe etmiş, iyi amellerde bulunmaya başlamıştı. Ancak bazı fitneci kimseler onu rahatsız edecek şekilde ‘fahişe kadını mahallemizde istemiyoruz’ diye kadına saldırıyorlardı. Bu olaylar üzerine bu kadın Hasan Sezâyî Efendi’ye sığındı ondan yardım etmesini istedi. Sezâyî Efendi de bu kadını dergâhın bayanlara ait bölümünde misafir etmiştir. Kadın dergâhta kalmaya başladı ve ibadet taatla vakitlerini geçiriyordu. Yine fitneci kimseler Hasan Sezâyî Efendi için kötü iftira ve iddialarda bulunmaya başladılar. Daha da ileri gidip günlerden bir günün gecesinde dergâhın kapısına geyik boynuzu asıp gittiler. Sezâyî Efendi, bu hâdiselere sabrediyordu. Geyik boynuzunun dergâha alınmasını emretti.

Edirne’de çok büyük fitne ateşi yakılmış, bu dedikodular etrafa yayılmıştı. Bu fitnelerden sonra birgün uyuz hastalığı şehri ele geçirmiş, işin tuhaf tarafı sadece Hasan Sezâyî Efendi’ye iftira atanlar uyuz hastalığına dûçar olmuşlardı. İftiracıların dışında kimseye bu hastalık bulaşmamıştı. Hastalık bütün vücutlarında yara ve bere oluşturmuştu. Dertlerine çare de bulamıyorlardı. Hasan Sezâyî Efendi de bu hastalığa dûçar olanların hallerine çok üzülüyordu. Afv ve merhamet sahibi Sezâyî Efendi bir gece elbiselerini değiştirip dışarıda o zamanın kıraathânelerinden birine girmiş,

³⁹³ Komisyon, *Evliyalar Ansiklopedisi*, c.7, s. 45; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 20; Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 19.

³⁹⁴ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 202; Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne’si 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne’si*, c. 2/2, s. 1756; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. 3, s. 200.

ancak onu kimse tanıyamamıştı. Uyuzlu hastalara yaklaşıp sizin dermanınız Hasan Sezâyî Efendi'dedir deyip oradan uzaklaşmış, gündüz vakti olunca dergâhın önünde birçok insan belirmişti. Uyuz olan kimseler dergâhın önüne akın ediyorlar, Sezâyî Efendi de onlara dergâhın kapısına asıp gittikleri geyik boynuzunu ufalayıp, yara bere olan vücudlarına sürmeleri için veriyordu. Tozu vücudundaki yarasına süren kimseler bu hastalıktan şifa buluyordu. Bundan sonra bu kimseler hatalarını anladılar. Gözyaşları içinde pişman olarak, Hasan Sezâyî Efendi'den özür dileyip Allah'a tövbe ettiler. Sonrasında kendi aralarında para toplayıp, dergâhın önüne bir çeşme yaptırmışlardır.³⁹⁵

Başka bir kerameti de şöyledir: “Edirne’de içkiye bağımlı olan bazı genç kimseler, çantalarına içki şişelerini koyup kırlara gidiyorlarken, Hasan Sezâyî Efendi’nin dergâhının kapısının önünden geçmeleri gerekiyordu. Dergâhın önünden geçerken, ‘Sezâyî Efendi’ onlara; ‘Evlâtlar, nereye doğru gidersiniz. Çantalarınızda neler var.’ dedi. Gençler de hallerini gizleyerek, mîzahî bir üslupla, Efendi Baba! Kırlara pikniğe gideriz. Çantalarımızda da şerbet dolu şişeler bulunur diye cevap verdiler. Hasan Sezâyî Efendi de tebessüm edip peki öyle olsun, diyerek onları uğurladı. Gençler, kırlara vardıklarında çantalarını açtılar. İçki şişelerini çıkardılar içmeye başlamışlardı ki içkilerin tadının değiştiğini, içkilerin şerbete dönüştüğünü fark ettiler. Bu olay üzerine inanamadılar ve Hasan Sezâyî Efendi’yle konuştukları sözler akıllarına geldi. Bunun üzerine onun büyük bir kerâmeti olduğunu anlayıp tövbe ettiler, bir daha içki içmeyeceklerine söz verip Hasan Sezâyî Efendi’ye mürid oldular.”³⁹⁶

Bir hâtıratından; “Günlerden birgün Hasan Sezâyî Efendi, talebeleriyle sohbet esnasında kalp gözü ile mürşidi Lâ’lî Fenâyî Efendi’nin vefat ettiğini düşünmüş o sırada büyük bir hüznün, içini kaplamıştı. Âniden kendinden geçip bayılarak yere düşmüş, düştüğü anda bir dişi kırılmış, kırılan dişi, sohbet ettiği mihrabın sağ

³⁹⁵ Komisyon, *Evliyalar Ansiklopedisi*, c. 7, s. 44; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 19.

³⁹⁶ Özüygun, *Hasan Sezâyî-i Gülşenî Dîvânı*, s. 30; Komisyon, *Evliyalar Ansiklopedisi*, c. 7, s. 46; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 19-20.

tarafındaki tahtaya saplanmıştır. Sonrasında ise La'î Fenâyî'nin vefat ettiği haberi gelmiştir.” Günümüzde dergâha ve türbeye ziyarette bulunanlar bu dışı görmektedirler.³⁹⁷

Enîs Dede'yle olan hâtırat ve kerâmeti de şöyledir: “Dönemin Edirne Valisi görevlilerden iki kişiye, birer kese altın verip bir keseyi Güzelce Baba'da bulunan dergâhın şeyhi Enîs Dede'ye, bir keseyi ise Bostan Pazarı'nda bulunan Hasan Sezâyî Efendi'ye teslim etmelerini emir buyurmuştu. Görevliler Enîs Dede'nin huzuruna gelip keseyi vermek isteyince, Enîs Dede görevlilere, Evladım, Vâli Efendi'ye selamımı iletiniz. Bizim elimizde bir şey kalmasa, sahip olduğumuz şeylere bakınız, Mevlâ'mıza şükrederiz. Rabbimizin bizlere ne çok nimetler bahş eylediğini idrak ederiz, bu ikramı fakir birisine götürmeniz daha uygun olur, böyle yaparsanız bizde hoşnut oluruz demiş ve görevlileri uğurlamış, bunun üzerine görevliler, Hasan Sezâyî Efendi'nin dergâhına gitmek üzere yola çıkmışlar. Sezâyî Dergâhı'nın esnafa birçok borçları birikmiş esnaftan bazıları ise alacakları için dergâha gelmişlerdi.

Hasan Sezâyî Efendi' alacaklı şahısları güzellikle karşılayıp onlarla ilgilenmiş, buyrun biraz bekleyin, oturabilirsiniz alacağınız paralar birazdan gelecek demiş, bunun üzerine müridler şaşırılmışlar, ne parası gelecek, diyerek aralarında konuşmaya başlamışlar, derken bi taraftan da üstadımız bu parayı veremezse zor durumda kalacak diye üzülyörlarmış, ancak bir zaman sonra Vâli Efendi'nin görevlileri gelmiş, Hasan Sezâyî Efendi de onlarla karşılaşınca nerede kaldınız evlatlarım! Bizler sizleri bekliyoruz, şu altın keselerini verin de alacaklılar para bekliyor, şu borçları ödeyelim, hesapları sonlandıralım demiş, orada bulunanlar Sezâyî Efendi'nin bu kerâmetini görünce çok etkilenip hepsi ona talebe ve mürid olmuşlardır.”³⁹⁸

³⁹⁷ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 29.

³⁹⁸ Komisyon, *Evliyalar Ansiklopedisi*, c. 7, s. 46; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 19.

Vefatı üzerine gösterdiği bir kerâmeti de bulunmaktadır. “Dergâhın yakınında bir sebzeçi dükkânı bulunmaktaydı. Günlerden birgün müridleri ve talebeleriyle sohbet ederken bu sebzeçi dükkânına bakıp şu şiirler dilinden dökülmüştür.”³⁹⁹

“Cismümüz bunda cânumuz anda

Gevherimizün aslı ol kânda

Şimdi Sezâyî biz bu dükkânda,

Biraz eglenüp seyrâne geldük” (İlâhî, 1/5)⁴⁰⁰

Bu sözleri işiten mürid ve talebeleri bunun hikmetini kavrayamamışlardı.⁴⁰¹ Ancak aradan kısa bir zaman geçtikten sonra sebzeçi dükkânının olduğu yer dergâha, ek olarak satın alınmıştı. Sezâyî Efendi, vefât ettiğinde vasiyeti üzerine, bu sebzeçi dükkânının olduğu, kendinden önceki şeyhlerinde bulunduğu tekkenin cümle kapısının sağında bulunan bu mekâna defnedilmiştir.⁴⁰²

“Vefatından yüz sene sonra kabrini sel nedeniyle su basmıştı. Kabrin değiştirilmesi ve tadilattan geçirilmesi gerektiği hususu, devlet tarafından ve zamanın âlimlerinin teşebbüsüyle karara bağlanmış ve kabri açılmış, Sezâyî Efendi’nin cesedinin aynı vaziyette durduğuna şahit olunmuştur. Vefatının ardından yüz seneden fazla geçtiği halde nârin vücudunun aynı vaziyette olması da büyük bir zat olduğuna delil sayılabilmektedir. Cesedi çıkarılmış yan tarafta bulunan bir odaya konulmuştu. Cesedinin olduğu odadan etrafa çok güzel bir koku yayılmıştır. Kabir tâmirden geçirilmiş ve bir daha böyle bir sel baskını olursa suyun kabre girmemesi için gerekli önlem alınmış ve cesedi, tekrar aynı kabre konulmuştur. Bu hâle şahit

³⁹⁹ Şengün, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî Edebî Muhteva*, s. 20.

⁴⁰⁰ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 372, (İlâhî, 1/5).

⁴⁰¹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 31.

⁴⁰² Sezâyî, (*Terceme-i Hal-i Hazreti Sezâyî*), s. 5-6; Şengün, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî Edebî Muhteva*, s. 20; Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 372, İlâhî: 1/5; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. 3, s.198; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 15.

olan gözler ve bu hâdiseyi işitenlerin Sezâyî Efendi'ye muhabbet ve bağlılıkları, ziyâdesiyle artmıştır.”⁴⁰³

Sefîne-i Evliya müellifi Hüseyin Vassâf Efendi, Sezâyî Efendi'nin türbesiyle ilgili başından geçen olayları şöyle anlatmaktadır. “1906 yılında Sezâyî Efendi'nin türbesini ziyaret etme maksadıyla, Edirne'ye gitmiştim. Ziyaretimi yapacağım zaman yüksek bir manevî havanın içinde bulunuyordum. Kabrinin başına geldim. Başucundaki taş üzerinde asrın kutupluk alameti olan siyah bir sarık sarıldığını gördüm. Bu ziyaretim esnasında aldığım ma'nevî hazzı anlatamam.” demiştir. Bundan sonra Edirne'ye birkaç defa daha ziyaret için geldiğini şu cümlelerle ifade etmiştir: “Bunlardan biri 1922 yılıydı. Belli bir müddet sonra Sezâyî Efendi'nin türbesini ziyaret etmek tekrar nasip olmuştu. Ancak o zamanlarda türbedâr, dünyaya düşkün bir insan olacak ki türbeye hiçbir bakım yapmadığını türbenin harâbe halde olduğunu gördüm. Hatta hırsızlık olayına bile şahit olmuşum. Türbenin üzerindeki örtünün bir parçasının kesildiğini ve satıldığını öğrenmişim. Bunu öğrendikten sonra üzüntüm kat kat daha da fazlalaşmıştı. Mahallî Vakıflar İdaresi'nin bozulması ve dergâha bakan türbedârların geçim derdinin bulunması, türbeye bakmaktan alıkoyulmaları beni o kadar çok üzmüştü ki bunun üzerine dergâhın ve türbenin temizletilmesi konusunda öncülük ettim. Allahü Teâlâ'nın izni ve inâyeti ile türbeyi Sezâyî Efendi'nin sağlığındaki temiz hâline tekrar çevirdim” ifadelerinde bulunmuştur.⁴⁰⁴

Enis Receb Dede'yle aralarında geçen bir hâdisi şöyledir: “Bir gece tarikat şeyhleri belirlenmemiş bir mekânda toplanmış sohbette bulunurlarken Sezâyî Gülşenî Muhyiddîn-i İbn-i Arabî'nin ‘İza cae'r-recebü tûra'l-aceb’⁴⁰⁵ sözünü ifade ederek Enîs Dede'nin bu toplantıya iştirak edeceğine işaret etmiştir. Mecliste bulunanlar bunun imkânsız olacağını düşünmüş, birbirlerine bakıyorlarken Enîs Receb Dede içeriye girmiş: ‘Aferîn İbn-i Arab, sad âferin İbn-i Arab!’ mısra'ını

⁴⁰³ Komisyon, *Evliyalar Ansiklopedisi*, c.7, s.47; Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 198.

⁴⁰⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 199.

⁴⁰⁵ Bu sözün mânâsı: Recep içeri girince acayip, enterasan şeyler ortaya çıkar.

okuyup oturmuştur.” Mecliste bulunanların bu iki zatın kerâmetlerini görmeleri ile onlara olan sevgileri daha fazla artmıştır.⁴⁰⁶

Sezâyî Tekkesi’nin ve türbesinin bugünkü haline gelmesinde emeği olan bir zâtın anlattığı hikâyede onun bir kerâmetinden söz edilir: “Kıbrıs savaşına katılmış bir albayın yanında silah arkadaşı bulunmaktadır. Birlik hâlinde cephede savaşmışlar, birçok görevi yerine getirip büyük mücâdelelere göğüs germişlerdir. Savaş sonrasında birbirlerinden ayrılacakları zaman albay, bu arkadaşının adresini merak edip sorar. O da bana Hasan Sezâyî derler, deyip Edirne’de ikâmet ettiğini söyler ve adresini verir. Belli bir zaman sonra Albay Edirne’ye bu arkadaşını ziyârete gelir. Adres verilen yere gelince Hasan Sezâyî Efendi’nin türbesinin olduğunu görür. Araştırmalar neticesinde o civarda Hasan Sezâyî adında kimsenin olmadığını öğrenir. Bu hâlden etkilenip türbenin mezbelelik halde olduğunu görünce üzüldü, bunun üzerine burayı temizlettirip güzel bir görünüme kavuşturmuştur.”⁴⁰⁷

1.2. Kişiliği

1.2.1. Şemâili, Dinî ve Tasavvufî Kişiliği

Hasan Sezâyî Efendi, güzel görünümlü olup edep ve ahlâkı yüce bir şahsiyete sahip olmuş, güzel bir terbiyeden geçmiştir. Ayrıca bâtinî güzellik, kalb ve ruh temizliğine sahip bir şahsiyettir. Anlayış ve istidadının ileri derece de olması yüksek ilmî derecelere sahip olduğunu göstermektedir.⁴⁰⁸ Sezâyî Efendi tevâzu ehli olduğu için çok sakin bir kişiliğe sahip gayet kibar, asil, heybet sahibi ve zekiydi.⁴⁰⁹ Böyle hallere sâhib olması hasebiyle insanların onun etrafında toplandığını ve Edirne civarında beşyüz binden fazla evli dervişinin olduğu bilgisini ifade etmiştik. Osmanlı’da intisap eden sûfîlerini de hesaba katarsak geniş halk kitleleri üzerindeki

⁴⁰⁶ Adem Ceyhan, *Enîs Receb Dede Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri*, Marmara Üni Sosyal Bilimler Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990, s. 14; Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî*, s. 32; Şimşek, *Osmanlı’nın İkinci Başkenti Edirne’de Tasavvuf Kültürü*, s. 226; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s.20.

⁴⁰⁷ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 20.

⁴⁰⁸ Komisyon, *Evliyalar Ansiklopedisi*, c. 7, s. 43.

⁴⁰⁹ Komisyon, *Evliyalar Ansiklopedisi*, c. 7, s. 45-46.

etkisi de apaçık görülmektedir. Böyle bir kimliğe sahip bir zâtın şahsiyeti ise dikkate değerdir.⁴¹⁰

Sezâyî Efendi'nin tatlı dilli oluşu hasebiyle bu kadar müride sahip olması mânîdar olsa gerektir. Dinî ve tasavvufî şahsiyeti ile ilgili bazı mes'eleler hakkındaki görüşlerini de buradan sunmaya çalışacağız. Oğlu Sadık Efendi'ye gönderdiği mektubunda şunları tavsiye etmiştir: “Benim nûr-ı dîdem herhâlde seni Cenâb-ı Vâhibi'l-âmâle emânet ettim. Basîret üzre olup hüsn-i hulk ile halka muamele edesin ki cemî a'malin ahsenî hüsn-i hulkur. Bütün amellerin en güzeli, güzel ahlâktır” demiştir.⁴¹¹ Peygamberimiz (s.a.v) saadetle buyurmuşlardır.

من عذب لسانه كثر اخوانه

“Pes, dili tatlı olanın dostu çok olurmuş.”⁴¹² “ve dâima halkın ayıbını setr eyle, yüzüne urma, gazabını yutmaya çalış, ihtiyarlara izzet ve riayet eyle. Fakir gördüğün yerde, elinde bulunan ile kayır.” tavsiyelerinde bulunmuştur.⁴¹³ Her zaman insanlara tatlı dilli olmayı, ayıpları örtmeyi, ihtiyarlara izzet ve ikramda bulunmayı, güzel ahlâklı olmayı tavsiye etmiştir.

Meşâyih-ı eslaftan Abdullah Efendi-zâde Mehmed Sâdık Efendi'ye yazdığı mektubunda şerîat ve tarîkat hakkında şöyle tavsiyelerde bulunmuştur: “Hazret-i Allah esma, sıfât ve zât-ı tecellisine mazhar ettikde ahvâllerin setr üzre ol. Şerîat-i Muhammedî üzre amel eyle, zîra i'mar-ı şerîat, hakikat bahrinin sûret bulmuş lü'lü'leridir. Tarîkat bağının şerîat hısn-ı hasînidir. Şer'a muhâlif olan kelâm-ı zenâdika mahzâ küfürdür. Ol makûlelerden şeytandan berter firâr lâzımdır. Enbiyâ-yı pişin ve sâhib-i saâdet Efendi'mizden beri bu âna gelince şer'a muhâlif yürüyenlerden dünyâda kim ser-efrâz oldu ve kurb-ı kirâmına kim vâsıl oldu. Senden

⁴¹⁰ Şengün, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî Edebî Muhteva*, s. 28.

⁴¹¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 8.

⁴¹² Bu sözü araştırdığımızda hadis kaynaklarında bulamadık ancak Ali b. Ebi Talib'in sözü olduğunu bulabildik. Geniş bilgi için bkz. Es-Salabî Ali Muhammed, *Kitabu'l-Esma Metâlib fi Sîreti Emîre'l-Mü'minin Ali b. Ebi Talib*, *Diyânetü'l-İslâmiyye*, Kahire 2004, Mektebetü's-Sahabeti, c. 1, s. 343.

⁴¹³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 8.

ricam şeriattan farz olandan mâ'adâ nevâfile iştigal ki kurb-ı nevâfil ashabı olup ricâlullah cilvesine vasıl olasın.” demiş akabinde şu ayeti söylemiştir:

والله يقول الحق وهو يهدي السبيل

“Allah gerçeği söyler ve doğru yola kılavuzlar.”⁴¹⁴ Sezâyî Efendi, bu mektubunda şunu söylemek istemiştir: “Cenâb-ı Allah esma, sıfat ve zâtî tecellisine seni mazhar kılsa durumunu gizle, şerîati Muhammedî üzre olan ameller şekillenmiş incilerdendir. Şerîat, tarîkat bağının sağlam ve yıkılmaz kalelerindendir. Şerîata muhâlif olan dinsizlerin sözü yalnızca küfürdür.

Böyle olan kimselerden şeytandan da beter kaçmak lazımdır. Önceki Peygamberler ve bizim Peygamberimiz'den günümüze kadar şerîata muhâlif olanlardan dünyada kim üstün oldu? Kerâmet yakınlığına kim erişti? Kim mutlu bahtiyar oldu.” ifadelerinde bulunarak dinin şerîatsiz olamayacağını, şerîatta farz olanlardan başka nâfilelerle meşgul olunmasını istemiş, böylece Allah adamı cilvesine erişilebileceğini, “Allah hakkı söyler ve doğru yola yönlendirir.” ayetiyle bu mektubunda sözlerine son vermiştir.

Mektup yazdığı şahsiyetlere, ne işle meşgul olduklarını, işlerini doğru ve düzgün yapmalarını, tarîkat amellerini devam ettirmeleri gerektiğini ifade etmiş, bunları ihmal edenleri şiddetli îkâzlarla uyarmıştır. Sezâyî Efendi, mahdûmu Sâdık Efendi'ye gönderdiği mektubunda şerîat ve tarîkat hakkında şunları tavsiye etmiştir: “Tembel ve battal adamlara uymayasın ve mülhidlerle görüşmeyesin. Şerîat ve tarîkati muhkem olup ehl-i sünnet kimselerle yâr ü karındaş olasın.”⁴¹⁵

Derviş Yusuf Efendi'ye gönderdiği mektubunda önemli nasîhatlarda bulunmuştur: “Erkân-ı tarîkatde bezl-i makdûr edip selef-i sâlihîn mesleği üzre hareket ve amel edesiz. Evrâd-u ezkârdan bir ân hâlî olmayıp sırren ve alenen bir

⁴¹⁴ Ahzab, 33/4. Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 91-92; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 75.

⁴¹⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 9; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 120.

dem Hakk'tan ayrılmayıp zikr-i dâim ile dâim olasın. Bir kimseye dünya için tevâzu etmeyip tevâzu'unu bendedesin” öyle bağlayasın ki

من تواضع لله رفع الله قدره

“Kim Allah için tevâzu gösterirse Allah onun derecesini yükseltir.”⁴¹⁶ Hadisine mazhar olasın demiştir.⁴¹⁷ Gördes'te görevli Derviş Yusuf Efendi vefat edince yerine tâyin ettiği Osman Efendi'ye gönderdiği mektubunda şunları söylemiştir: “Hep zarar edenler varlıktan ederler. Hizmet-i fukarâ-yı ibâdet-i mahz bilip en ednâsının hizmetinden âr itmeyesin.”

سيد القوم خادهم

“*Seyyidü'l-kavmi hâdimühüm, hizmet edenler kavmin ulusudur*”⁴¹⁸ ifadesinde bulunmuştur. Bundan böyle “fukarâ ile ittihâd üzre olup benlikten sakınasın ve cümleyi nefesine takdîm edesin ki Hakk Teâlâ seni cümleye takdîm ede” tavsiyesinde bulunmuştur.⁴¹⁹ Mektuplarında, başta oğlu Sadık Efendi ile damadı Hâfız Mustafa Efendi'ye ve diğer müridlerine dinî ve tasavvufî anlamda uyarılarda bulunduğunu görmekteyiz. Bu mektuplarından dinî ve tasavvufî anlayışını genel olarak anlayabiliriz. Bu bağlamda çalışmamızın bu başlığıyla, bazı ayet ve hadislerin bulunduğu mektupları vasıtasıyla birçok önemli tavsiyelerinden dinî ve tasavvufî şahsiyetinin bazı yönleri hakkında bilgiler vermeye çalıştık.

⁴¹⁶ Amr b. Haris, Ebi Heyseme, Said el-Hudrî'den rivayet olunduğu ifade olunmuştur. İsnadının zayıf olduğu belirtilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö. 273/887) İbn Mâce, *Sünen*, (neşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî) (I-II, Kahire 1373/1953) Hadis no: 4176, s. 1398; Diğer bir bilgi, bu hadis-i şerif: Ebu Hureyre ve İbn Abbas'tan rivayet olunmuştur. Bkz. Ahmed b. Ebû Bekir Bûsîrî, *İthâfû'l-hıyere bi-Zevâ'idü'l-Mesânîdi'l-'Aşere. İthâfû's-Sâdeti'l-Mehere*, 1420, c. 2, s. 291.

⁴¹⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s.40; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 146; İbn Mâce, *Sünen* c. 2, s. 1398, no: 4176.

⁴¹⁸ Bu Hadis-i Şerîf: Katâde ve İbn Abbastan rivayet edilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505) el-Câmiu's-Sağir fî Ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezîr, (neşr. Muhammed Ali Beydûn), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrut 2004, Hadis no: 4751, s. 292.

⁴¹⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 44; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 150.

1.2.2. Edebî ve İlmî Kişiliği

XVIII. asrın önemli mutasavvıf şahsiyetlerinden sayılan Hasan Sezâyî Efendi, büyük bir mutasavvıf oluşunun yanında hemde tekke ve dîvân edebiyatının öncülerinden olup gazelleriyle meşhur olmuştur.⁴²⁰ Sezâyî Efendi'nin biri manzum ikisi mensur üç eseri bulunmaktadır.⁴²¹ Sezâyî Efendi'nin edebî yönü değerlendirildiğinde kuvvetli şiir söyleme kâbiliyetine sâhib olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönü ile Osmanlı'nın "Hafız-ı Şirâzî"si olarak nitelendirilmiştir. Tekke ve Dîvân edebiyatının inceliklerini en güzel şekilde düzenleme kâbiliyetine sahip olup daha çok gazelleri ile tanınmıştır.⁴²² Hasan Sezâyî Efendi için şiir amaç değildir. Müridlerine ve sevenlerine tasavvufu anlatabilmek ve öğretebilmek için bir araçtır. Nesre göre daha etkili bir anlatım biçimi olan şiir, tarîkatın şeyhi olan Sezâyî Efendi'nin müridlerine ulaşma konusunda tercih ettiği bir yoldur.⁴²³

Aruz ölçüsüyle şiirlerini yazdığı kadar hece veznini de kullanmıştır. Klasik edebiyatımızın tüm mazmun ve inceliklerine hâkim olup tekke edebiyatına da son derece vâkıftır. Tasavvufî kavramlara yer vermiş mazmunlarından da şiirlerinde ustalıkla, bazı şâirlerin yaptığı gibi kendinden önceki ve devrindeki şâirlerden de faydalanmıştır. Hiçbir zaman tam bir mukallid konumuna düşmemiştir.⁴²⁴

Sezâyî Efendi'nin Türkçe ve Farsça şiirleri mevcuttur. Sezâyî Efendi'nin şiirlerini ele aldığımızda genellikle alçak gönüllü ifadelerine çok rastlarız. Kendisini övmekten hiçbir zaman hoşlanmamıştır. Aşağıdaki beyitten tevâzu sahibi olduğunu anlamaktayız.

Tut gûş-ı canı dinle Sezâyî ne pend ider

⁴²⁰ Özüygun, *Hasan Sezâyî'nin Hayatı, Edebî, Kişiliği, Eserleri, Dîvânı'nın Tenkitli metni ve İncelemesi*, s. 13.

⁴²¹ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 23.

⁴²² Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 186; Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-Şuara*, s. 247-248; Komisyon, *Evliyalar Ansiklopedisi*, c. 7, s. 49.

⁴²³ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 13-14.

⁴²⁴ Yazıcı, *Sezâyî*, c. 10, s. 548; Şengün, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî Edebî Muhteva*, s. 32.

Gel pîre hıdmet eyle dilerse selameti (Gazel, 377/5)⁴²⁵

Sezâyî Efendi, eğer selâmeti istersen pîrine, şeyhine hizmette bulunup Sezâyî'nin nasıl nasihatlerde bulunduğunu, neler söylediğini, can kulağıyla dinle, ifadelerinde bulunmuştur.⁴²⁶ Sezâyî Efendi, şiirlerinde sâde bir dil kullanmış olup kasidelerinde dili biraz ağırdır. Şiirlerinde ikili terkiplere çok fazla yer vermektedir. Sezâyî Efendi'nin tasavvuf kişiliği ön planda tutulursa şiirleri anlaşılabilir. Şiirlerinde iktibaslarla beraber Arapça ibârelere de yer verildiğini görmekteyiz. Bu anlamda bir beyti şöyledir:

O menzildür ki lâ-mâ 'bûde illâllâh olur zâhir

Anun erbâb-ı abdiyyetdedür olmazlar ahrârı (Kaside 3/10)⁴²⁷

Mutasavvıf şâirlerimizin didaktik bir üslûp kullanmalarının sebebi insanlara şiirden ziyâde mesajlarını ulaştırmayı istemeleridir. Bu şâirlerin şiirlerinde çoğu kere ölçüye uymadıkları görülse de diğer taraftan şiirin tüm inceliklerini kullanıp aynı amaca ulaşmış mutasavvıf şâirlerimizin varlığı da bir gerçektir. Bu özellikte olan mutasavvıf şâirlerimizden biri de Hasan Sezâyî Efendi'dir.⁴²⁸

Dîvân'ının kısımlarından biri de kasideleridir. *Dîvân*'ında beş kasidesi bulunmaktadır. Sezâyî Efendi'nin kasideleri daha çok tasavvuf neş'esinin vurgulandığı manzumelerdir. Müridlerine tasavvufî ıstılahları öğretmek için kasidelerini kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Genellikle kasideler övgünün bulunduğu şiirlerdir. Sezâyî Efendi'nin kasideleri genelde asıl konusunun dışında yazılmıştır. Aslında kasidelerde bir bölüm de fahriye bölümü bulunmaktadır. Ancak Sezâyî

⁴²⁵ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı* s. 347.

⁴²⁶ Özuygun, *Hasan Sezâyî'nin Hayatı. Edebî Kişiliği, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli metni ve İncelemesi*, s. 36, Gazel 377/5.

⁴²⁷ Özuygun, *Hasan Sezâyî'nin Hayatı. Edebî Kişiliği, Eserleri, Divan'ının Tenkitli Metni ve İncelemesi*, s. 27.

⁴²⁸ Çelikoğlu, *Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 7-10; Şengün, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî Edebî Muhteva*, s. 34.

Efendi, kasidelerinde bu bölüme yer vermemiştir. Diğer bir mes'elede kasidelerinde nesîb ve teşbîb⁴²⁹ bölümlerinin olmamasıdır.⁴³⁰

Ayrıca herhangi bir devlet büyüğüne övgü ve bir menfaat amacının olmaması nedeniyle şiirlerinde naat ve münacatlardan başka övgü ve medhiyye kısmı bulunmamaktadır. Kasidelerinde dinî ve tasavvûfî konulara yer vermesi hasebiyle birçok tasavvufî ıstılah ele alınmıştır. Bunlardan bazıları; “Fenâ, bekâ, tecellî, sâlik, tâlib, zâhir, bâtın, mürşid, fakr, zikr, kesret, vahdet, mürşid, rızâ, seyr, mahv” gibi kavramlardır.⁴³¹

Dîvân'ında iki adet terkeb-i bendi bulunmaktadır. Birinci terkeb-i bendi, beş bendden; ikinci terkeb-i bendi ise dört bendden oluşur. Terkeb-i bendlerinde; vahdet ve tevhid konularını içermektedir. Bunun yanında on iki adet murabbası da bulunmaktadır. Murabbalarında da dinî ve tasavvufî konulardan söz ettiği için tasavvufî ıstılahlardan; “dergâh, îcad, imkân-ı vücûd, hidâyet-nümâ, nûr-ı cemâl, vech-i mutlak, vuslat, delil, âlem-i irfan” kavramları kullanılmıştır.⁴³²

Dîvân'ında iki tahmis; iki adet de muhammes bulunur. İki muhammes, beş bendden oluşur. Her iki muhammes de tasavvufî ağırlıklıdır. Sezâyî Efendi, 54 ve 366 no'lu iki adet gazelini tahmis etmiştir. Yaptığı bir tahmisi, naatı; diğeri ise tasavvuf konularından oluşmaktadır. Bunların dışında iki müseddes; üçü Farsça olmakla 396 gazeli bulunur. Gazelerde mahlas beyt, genellikle son tarafta olur. Sezâyî Efendi de bu geleneğe uymuştur. Şiirlerini her bölümün başında, kafiye harfine göre harfî'l-elif, harfî'l-bâ, harfî't-tâ şeklinde sıralandırmıştır.⁴³³

⁴²⁹ Kaynaklarda nesîb-teşbîb ayrımından şu şekilde söz edilmiştir: "Konusu aşk ve sevgili olan, aşkın acılarından söz eden ilk kısımlara nesîb; diğer konulardan söz eden kısımlara ise teşbîb denir" bkz. Yaşar Aydemir, *Türk Edebiyatında Kaside*, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Dergipark, Yıl: Haziran 2003, Sayı: 24, s. 146.

⁴³⁰ Özyugun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 40-41.

⁴³¹ Özyugun, *Hasan Sezâyî'nin Hayatı. Edebî Kişiliği, Eserleri, Dîvân'ının Tenkitli Metni ve İncelemesi*, s. 28.

⁴³² Özyugun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 41; Özyugun, *Hasan Sezâyî'nin Hayatı. Edebî Kişiliği, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi*, s. 28.

⁴³³ Özyugun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 42.

Dîvân'ında altı rubai; rubâiyyat babında toplanmıştır. On kıt'a ise mukattaat başlığıyla sıralanmış, üç adet de târîh düşürmüştür. Sezâyî Efendi'nin üç adet târîh manzumesi bulunmaktadır. Târîh düşürmelerini, son beyitlerin ikinci dizelerinde yapmıştır. Birinci manzûmesinde, kızı Fatıma'nın vefatına târîh düştüğü anlaşılmaktadır. Aşağıda verdiğimiz beyitte ikinci dizedeki harflerin karşılığı olan rakamlar toplandığında Sezâyî Efendi'nin kızının vefat ettiği târîh ortaya çıkmaktadır. Bu târîh 1123/1712'dir.

Sezâyî fevtine târîh du'alar eyleyüp didüm

Çiçek gibi açilsun Fâtıma gülzâr-ı cennetde (1123/1712) (Târîh 1/4)⁴³⁴

Diğer târîh düşürdüğü manzûmesi, Şeyh Uşşakî Sadık Efendi'yedir.

Feyz-i istimdat ile didüm Sezâyî târîhin

Hû diyüp Sâdık Efendi göçdi vahdet dârına (1094/1683) (Târîh 2/4)⁴³⁵

Bu beytin ikinci dizedeki harflerin karşılığındaki rakamların toplamı da 1094/1683 çıkmaktadır. Diğer manzûmesinde Elifî-zâde Feyzi Efendi'nin vefatına târîh düşülmüştür.

Sezâyî gûş idüp fevtin sürûşân koydı târîhin

Elifî ola cennetde Elîf-i bezm-i hûr-i in (1149/1737) (Târîh 3/3)⁴³⁶

Şâirlerin târîh manzûmelerinde dillerinin çok ağır olduğu görülmektedir. Ancak Sezâyî Efendi harflerde belli sayıya erişmek amacıyla anlam bakımından uygun olan Arapça ve Farsça'dan kelime arama yoluna gitmiştir. Sezâyî Efendi'nin târîh manzûmelerinde sade bir dil kullandığı ve ölümle ilgili kelimelerin fazla olduğu göze çarpmaktadır.⁴³⁷

⁴³⁴ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s.365.

⁴³⁵ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s.366.

⁴³⁶ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s.366.

⁴³⁷ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s.44.

Dîvân'ındaki diğer bölümlerden biri de 'müfredler'dir. Bunların adedi altı matlalar ise biri Farsça olmakla 31 adet; aşk edebiyatının önemli bir türü sayılan ilâhîleri de bulunmaktadır.⁴³⁸ Son dönemlerde ilâhî olarak dinlediğimiz meşhur aşağıda matla beyti verilen gazeli, toplumumuz tarafından sevilen ve okunan ilâhîlerdendir.

“Ey âşık-ı dil-dâde gel nûş edelim bâde

Bir bâde gerek ammâ kim içile me'vâde” (Gazel 309, 1,6)⁴³⁹

Bu ilâhîde şunu söylemek istemiştir: Ey âşık olanlar! Gelin aşk şarâbını birlikte içelim. Bu şarâb bilinen içeceklerden değildir, zîrâ bu cennetde içilen bir şarâbdır. Sezâyî Efendi'nin otuza yakın şiiri, çeşitli makamlarda ilâhî olarak bestelenmiştir. Şiirlerinde, mutasavvıf kimliğini, her dâim ön planda tutmuştur.⁴⁴⁰ Sezâyî Efendi'nin şairliği nasıl güçlüyse nâsirliği de bir o kadar güçlüdür. Devlet ricaline, kadın ve erkek müridlerine, kendi çocukları, kız kardeşleri ve halîfelerine yazdığı mektuplarda dinî, edebî ve tasavvufî nasihatlerinden oluşan nesirlerinden bazıları *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî* adıyla 1289/1872'de İstanbul'da yayımlanmıştır. Nesir açısından bu mektuplar rahat okunabilecek mâhiyettedir. Mektuplarındaki üslup ve ifadeleri mektup gönderilen şahıslara göre değişiklik gösterebilmektedir. “Devlet ricali, tarîkat şeyhleri ve âlimlere gönderdiği mektupla; kendi oğul ve damadlarına gönderdiği mektuplarda, dil ve üslubun farklı olduğu anlaşılmaktadır.”⁴⁴¹

Seyyid Vehbi Efendi'ye yazdığı mektubunda Farsça ve Arapça ifadeleri görmekteyiz: “Hem-vâre bu şehâdet-gehte şâhid-i ğayî-i meşhûd ve cilve-i visal ile

⁴³⁸ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s.43.

⁴³⁹ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 317

⁴⁴⁰ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 13-14.

⁴⁴¹ Şengün, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî Edebî Muhteva*, s. 36.

dâimü'l-evkât mevcut olmaları de'avatıyla ber-daşt-ı dest-i niyâz olduğumuz niyâz elimizi Allah'a kaldırdığımız, dii bî-ğıllarına âyandır, temiz gönlünüze ayandır.”⁴⁴²

Oğlu Sâdık Efendi'ye yazdığı mektubta ise daha sâde anlaşılabilir ifadelerde bulunmuştur: “Vaktini ganîmet bilip nefsini bilmeye çalışasın. Fırsat elde iken tahsil-i kemâle vaktini sarf edesin.”⁴⁴³ Bu ifadelerinde de sade ve anlaşılır bir dil kullandığını görmekteyiz. Bu şekilde sâde nesir ve süslü nesir alanında yetkinliğini ortaya koymuştur.⁴⁴⁴

1.2.3.Vefatı, Tekkesi ve Türbesi

Sezâyî Efendi, Edirne'de Âşık Musa Tekkesi'nde 38 yıl irşad vazîfesinde bulunmuştur. Son zamanlarında damadı Hâfız Mustafa Efendi'ye gönderdiği bir mektubunda vefatından önceki hallerini şöyle dile getirmiştir: “İllet-i mezâhimin iştidâdı var rahatsızlığım şiddetlendi. Evvel gâhî Himmet Dede Tekyesi'ne mâşiyen yürüyerek giderdim. Şimdi ise haremden hücreye iki-üç küçüğün i'ânetine yardımına muhtâcım dayku'n-nefes, (nefes darlığı ibtilâsı) fem-i midenin in'ıkâd-ı rîhı (mide ağzı soluğunun bağlanması) beni bî-tâb bitkin ve çaresiz etti. Cümleden kat-ı nazar uşşâkın vakt-i derûnda cilveleri bana akseder. Kalkmak isterim belî keyfiyetle kalkılır. İki-üç hatvede nefes tükenir, şuur gider, pek keder veren budur.”⁴⁴⁵

Mektubun devamında özetle şunları demiştir. Âşıkların semâ hâlindeki cilvelerinin gözünün önüne geldiğini ifade etmiş, yerinden kalkmaya yeltendiğini, ancak kalkamadığını, bir hâlin kendisine geldiğinde, ayağa kalkabildiğini, bir kaç adım attığı zaman tekrar nefesinin darlanıp şuurunun kaybolduğunu, tek üzüntü veren hâlin bu olduğunu, mektuplara bile cevap yazamayacak hâle geldiğini, dünyada rızkının devam ettiğini, ancak gezen ölülerden olduğunu belirtmiştir. Ayrıca

⁴⁴² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s.138; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 233.

⁴⁴³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 9; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 120.

⁴⁴⁴ Şengün, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî Edebî Muhteva*, s. 36.

⁴⁴⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s.70.

bu hastalıkların dışında muhabbet ehli kimselerin desteğinin ise kendisine moral olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴⁶

Hasan Sezâyî Efendi, “didi hâtif sezâyî rihlet itdi”, “kudse pervâz eyledi rûh-ı Sezâyî Gülşenî”, “Sezâyî göçdi kutb-ı asr iken Firdevs-i a’lâya”, “kutb iken göçdi Sezâyî gülşenî”, “sezâyî kutb- âlem şimdi uçmağa olur bülbül”⁴⁴⁷ mısralarının delâleti olan vefatı, sekerât-ı mevt halleri devam etmekteyken 30 Aralık 1151/1738’de, Ramazan’ın on yedi veya on sekizinci gecesi saat dört buçuk civarında Pazartesi sabaha karşı şu beyitler dilinden dökülmüştür:

“Râh-ı aşka cânını kurbân iden

Bî-gûmân ol vasıl-ı cânân olur

Gülşenîden bir kadeh nûş eyleyen

Ey Sezâyî lâıık-ı Yezdân olur” (Gazel 77/4-5)⁴⁴⁸

Bu beyitlerde şunu söylemek istemiştir. (Aşk yoluna canını kurbân eden, şüphesiz canana ulaşır. Gülşenî’den bir yudum şarâb içen Allah’a lâıık olur) Bu beyitleri söyleyerek Hicrî 71 milâdî ise 69 yaşında âhirete irtihal eylemiştir.⁴⁴⁹ Hüseyin Vassâf ve Ahmed Bâdî Efendi, vefatı için Ramazan’ın on yedinci gecesine itibar olunduğu bilgisini vermiştir.⁴⁵⁰ Tetkik edilmiş târihe göre Sezâyî Efendi, Edirne’de 53 yıl ikâmet etmiştir.⁴⁵¹

⁴⁴⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 70; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 174.

⁴⁴⁷ Özüygun, *Hasan Sezâyî-i Gülşenî Dîvânı*, s.378-380; Şimşek, *Osmanlı’nın İkinci Başkenti Edirne’de Tasavvuf Kültürü*, s. 81.

⁴⁴⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî), s. 5; Menâkıb, T.Y. y.k, 4a; Özüygun, *Hasan Sezâyî-i Gülşenî Dîvânı*, s. 14; Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 197; Şimşek, *Osmanlı’nın İkinci Başkenti Edirne’de Tasavvuf Kültürü*, s. 81.

⁴⁴⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî), s. 5; Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 19-20; Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 197-198.

⁴⁵⁰ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 197; Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne’si 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne’si*, c. 2/2, s. 1756.

⁴⁵¹ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 197; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 15.

Sezâyî'nin şiirlerinden, dîvan nüshalarını incelediğimizde, ölümüne dört adet târih düşürüldüğü anlaşılmaktadır. Vefatına târih düşüren şahıslar şunlardır: “Rahmî, Elifî-zâde Feyzî, Hasan Senâyî Efendi ve Ağazâde Örfî Mahmud Ağa”dır. Târih düşürülen şiirler incelendiğinde, vefatının hicrî 1151 senesi olduğu anlaşılmaktadır. Rahmî, Elifîzâde Feyzî ve Hasan Senâyî Efendi'nin düşürdükleri târihler şöyledir:

“Ricâl-i gaybdan Rahmî biri gelüb dîdi târîh

Sezâyî göçdi kutb-ı asr iken firdevs-i â'lâya (1151/1738) (Târîh 1/6)⁴⁵²

Düşdi yekpâre bu mısra' Feyziyâ târîh için

Göçdi kutb iken SEZÂÎ rahmetullahi 'aleyh (1151/1738) (Târîh 2/5)⁴⁵³

Fevtini gûş eyleyen 'uşşâk târihin didi

Kudse pervâz eyledi rûh-ı SEZÂÎ Gülşenî (1151/1738) (Târîh 3/14)⁴⁵⁴

Ağazâde Örfî'nin târih düşürdüğü şiiri şöyledir.

Felek nüh tarh ile yazdı utârid Urfiyâ târîh

Sezâyî kutb-ı âlem şimdi uçmakda olur bûlbûl”(1151/1738)⁴⁵⁵

Bu beyitlerde, Sezâyî Efendi'den yüksek makamda bulunan bir şahıs olarak söz edilmiş ve bu dünyadan göç ettiği belirtilmiştir. Bu beyitlerden anlaşıldığı üzere, Hasan Sezâyî Efendi'nin vefat târihi hicrî 1151'dir. Bu târih, Hicrî takvime göre vefat yılıdır. Milâdî olarak 1738 senesidir.⁴⁵⁶ Vefatı üzerine yaşanan bir olay bulunmaktadır: Dergâhın yakınında bir sebzeçi dükkânı bulunmaktaydı. Günlerden

⁴⁵² Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s.378; Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 197; Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne'si 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne'si* c. 2/2, s. 1756.

⁴⁵³ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s.379.

⁴⁵⁴ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s.380.

⁴⁵⁵ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 20.

⁴⁵⁶ Komisyon, *Evliyalar Ansiklopedisi*, s. 43.

birgün müridleri ve talebeleriyle sohbette bulunurken sebzeçi dükkânına bakıp şu mısralar dilinden dökülmüştür.⁴⁵⁷

“Cismümüz bunda cânumuz anda

Gevherümüzün aslı ol kânda

Sezâyî şimdi biz bu dükkânda

Biraz eğlenüb seyrâna geldük” (Îlâhî, 1/5)⁴⁵⁸

Talebeleri önce bu sözlerin hikmetini anlayamamışlardı. Ancak kısa zaman sonra sebzeçi dükkânının yeri satın alınıp dergâha ilâve olunmuş ve Sezâyî Efendi, vefat ettiğinde bu dükkânın olduğu yere⁴⁵⁹ vasiyeti üzerine, kendinden önceki şeyhlerinde bulunduğu tekkenin cümle kapısının sağında bulunan bu mekâna defnedilmiştir.⁴⁶⁰ Belgradlı Kâmil Ahmed Paşa, bu türbeyi ihdas ü inşâ ettiği sırada Hasan Sezâyî Efendi’nin Naat-ı Nebevîsi’ndeki makta beytinin ilk mısralarını sokak tarafında olan pencere pervazına yazdırmış, kapun bekler lafzını ise hânkâh iç kapısının üzerine yazdırmıştır. Günümüzde türbenin pencere pervazlarında yazılı bu makta beyti şöyledir:

“Eyâ şâh-ı rusûl rahm it SEZÂYÎ derd-mendündür

Kapun bekler kadîmî hıdmetinde pîr-perverdür” (Gazel, 54/6)⁴⁶¹

Hasan Sezâyî Efendi’nin türbesinin dış giriş kapısında ise;

⁴⁵⁷ Vefatına yakın yaşanan bu hâdise Sezâyî Efendi’nin kendi eseri olan matbu nüshada *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî, (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî)* kısmında yer almaktadır. Geniş bilgi için bkz. Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî, (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî)*, s. 5-6; Şengün, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî Edebî Muhteva*, s. 20.

⁴⁵⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî, (Tercüme-i Hâl-i Sezâyî)*, s. 6; Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 372, Îlâhî: 1/5; Komisyon, *Evlîyalar Ansiklopedisi*, s. 46; Yazar, *Mektûbât*, s. 21.

⁴⁵⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî (Terceme-i Hal-i Hazret-i Sezâyî)*, s. 5-6.

⁴⁶⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî, (Terceme-i Hal-i Hazret-i Sezâyî)*, s. 5-6; Vassâf *Sefîne-i Evliyâ*, c. 3, s. 197.

⁴⁶¹ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 202; Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne’si 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne’si*, c. 2/2, s. 1756; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. 3, s. 200; Yazar, *Mektûbât*, s. 8.

“Menba’-ı feyz i hidâyetdür makâm-ı Gülşenî

Cây-ı emn-âbâddur dârü’s-selâm-ı Gülşenî

Sûret erbâbı SEZÂYÎ anlamaz nutk ise de

Ma’nevî ilhâm imiş çünkü kelâm-ı Gülşenî” (Gazel, 395/1,5)⁴⁶²

Edirne’de bulunan türbesini (1305/1887) senesinde Sultan II. Abdülhamid Han tâminden geçirmiş, bunun üzerine o zamanın Edirne Valisi Hacı İzzet Paşa da bir tâmir kitâbesi yazdırmış, bu kitâbenin son bölümü şöyledir:

Sezâyî Veli’nin hânkâhını da edüp tâmir

Bu hayrı dahî ihyâya muvaffak eyledi Mevlâ

Sezâdır levha nakş etse kalem târîhini İzzet

Sezâyî dergâhın Sultan Hamid Han eyledi ihyâ⁴⁶³

Hasan Sezâyî’nin vefatıyla oğlu Mehmed Sâdık Efendi yerine geçmiş, bir müddet Edirne’de kalmış, (1175/1762) senesinde yerine oğlu Çelebi Hasan Efendi’yi bırakıp Mora’ya ana vatanına gitmiş ve aynı yıl içerisinde Gördes Hankâhı’nda vefat etmiş, üzerine muazzam bir türbe yapılmıştır.⁴⁶⁴

Sâdık Efendi vefat ettikten sonra dergâhta tarikat müntesiplerince toplantı yapılmış, Sezâyî’nin damadı Hafız Mustafa Efendi halîfe seçilmiş, beş yıl sonra Cihangir’de, Tatar Hasan Dede Dergâhı’nda 1180/1766’da vefat etmiş, bu dergâhın hazîresine defnedilmiştir. “Vasıl-ı Hakk oldu ‘Hafız Mustafa’ (ö.1180/1767) mısra’ı onun vefatına düşülen târihtir.”⁴⁶⁵

⁴⁶² Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 354.

⁴⁶³ Yazar, *Mektûbât*, s. 7.

⁴⁶⁴ *Menâkıb*, T.Y 424, yk.5a; Mora Yarımadası’nın Haziran 1715’te tekrar Osmanlılar’ın eline geçmesi üzerine Sezâyî Efendi’nin halîfe ve müridleri tarafından islâmî hayat burada canlandırılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Yazar, *Mektûbât*, s. 6; Mora Tekkesi’nde görevli olduğuna dâir mektup için bkz. Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 8.

⁴⁶⁵ *Menâkıb*, T.Y 424, yk.Sb.

Hüseyin Vassâf Efendi tekke ve türbesinin durumu hakkındaki tasviri özetle şöyledir: “Dergâhın bir köşesinde mihrabın sağ tarafında halvet-hâneleri vardır. Sezâyî Efendi, Zikir ettiği esnada La’lî Efendi’nin vefat haberini duyunca üzüntüden semâ’a başlamış o sırada dişlerinden bir tanesi kırılıp tahtaya saplanıp kalmıştır. Bu tahta mihrabın sağında yeşil bir çuha ile örtülü durmaktadır.⁴⁶⁶ Ayrıca 1341/1922 yıllarında da Edirne’ye ziyaret amacıyla geldiğinden söz eden Hüseyin Vassâf Efendi, türbenin örümcek ağlarıyla ve tozlar içerisinde kaldığını, meczubun birinin türbenin sandukası üzerindeki örtüyü kesip sattığını, ciltleri bozulmuş, sayfeleri eskimiş Kur’an-ı Kerimler’in olduğunu, onların sandukanın üzerinde dağınık halde bırakıldığını belirtmiştir.⁴⁶⁷

Talat Efendi’de 1324/1906’da türbeyi ziyaret için geldiğini, “Türbede sadece Sezâyî Efendi’nin medfun bulunduğunu, tâc-ı şeriflerinin üzerine kutbiyyet alâmeti olmak üzere siyah bir destarın sarıldığını, vefatından yüz yıl sonra kabrini su bastığını kabrinden çıkarılan Sezâyî Efendi’nin cesedinin bozulmadığı” bilgilerini vermiştir.⁴⁶⁸ Sonraki yıllarda; “Tekke’nin harâbe hâle geldiği, enkazının 1933 senesinde, üç yüz on bir liraya Eski Keresteci İsak oğlu Jak’a satıldığı beyan edilmiştir. Bu tekkeden günümüzde eser kalmamış olup “cami, türbe ve hazîresi” mevcuttur.⁴⁶⁹

Bu caminin “günümüze sadece temel kalıntılarının ulaştığı bilgisi Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivleri’nde mevcut olup 1957 yılına ait bir fotoğrafa göre cami, güney-kuzey tarafında dikdörtgen; kiremitle kaplanmış, kırma çatılı ve tek minareli olarak görülmektedir.” Aralık 2006 yılında yapılan kazıda zemininde

⁴⁶⁶ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. 3, s. 199; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 24; Konur, *Sezâyî Gülşenî*, DİA, İstanbul 2009, c. 37, s. 79-81.

⁴⁶⁷ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. 3, s. 199.

⁴⁶⁸ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. 3, s. 212; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 24.

⁴⁶⁹ Ratıp Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1999, s. 146; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 24.

farklı kotlarda altıgen ve kare tuğla döşemeleri, pencere alt söveleri ve mihrap nişi ortaya çıkarıldığı bilgisine ulaşılmaktadır.⁴⁷⁰

Edirne’de türbesinin yakınında bulunan tekkesinin yerinde şu an cami bulunmaktadır. Tekke ve türbesinin etrafında, büyük bir hazîrenin olduğu da bilinmektedir. Ayrıca hazîrede birçok önemli şahsiyetin kabri bulunmaktadır. Günümüzde türbenin etrafında, şu sokaklar bulunur: “Kuzey tarafında, Kavaklı Tekke Sokağı; güneydoğusunda, Hanımoğlu Sokağı; güneybatısında da Bostanpazarı Caddesi” bulunur.

Dergâh ve türbe alanına Kavaklı Tekke Sokağı ile ana giriş Bostanpazarı Caddesinde iki türbe arasındaki iki kapıdan giriş sağlanmaktadır. Dergâhın ana giriş kapısının sağında yani güneyinde Hasan Sezâyî Efendi’nin türbesi Küçükpazar Çeşmesi’nin solunda ise mürşidi La’lî Fenâyî Efendi’nin türbesi bulunmaktadır.⁴⁷¹ Biz de 19.06.2021 târihinde Hasan Sezâyî Efendi’nin cami ve türbesini ziyaret ettiğimizde gayet temiz, bakımlı olduğunu ve birçok ziyaretçisinin olduğunu gördük.

1.3. Hasan Sezâyî’nin Eserleri

Müellifimizin biri manzum ikisi mensur üç eseri bulunmaktadır.⁴⁷² *Dîvân*’ında Tasavvuf edebiyatının inceliklerine hâiz olup gazelleri ile meşhur olmuştur.⁴⁷³ Mutasavvıf şairlerden olup nâsirlik özelliği de bulunmaktadır. Mektuplarını da mensur tarzında kaleme almıştır. Dili sâde olup şiirlerinde dâima müridlerine tasavvufu öğretme amacı gütmüştür. Tasavvufî görüşlerini *Dîvân*; *Mektûbât* ve *Niyâzî-i Mısırî’nin Bir Gazeli’ne Yazdığı Şerhi* aracılığıyla öğrenmekteyiz. Eserlerinde birçok tasavvufî ıstılahın kullanıldığı da görülmektedir. Aslında giriş kısmında ve edebî kişiliği hakkında bilgiler verilirken eserlerine yer verilmişti, ancak tüm eserlerine ve kendi gazellerine yapılan şerhlere, o kısımlarda çok fazla

⁴⁷⁰ Nesrin Çiçek Akçıl, *Sezâyî Gülşenî Külliyesi*, DİA, İstanbul 2009, c. 37, s. 81-82.

⁴⁷¹ Esin Benian, Arif Mısırlı, *Edirne Hasan Sezâyî Dergâhı Üzerine Bir İnceleme*, Turkish Studies Dergisi, 2020, 15(2), 807-830. eISSN: 1308-2140 (Nisan 2020), s. 811-812.

⁴⁷² Özuygun, *Hasan Sezâyî-i Gülşenî*, s. 23.

⁴⁷³ Yazar, *Mektûbât*, s. 9.

değiniilmediği için burada ele almanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Şimdi bu eserlerinden söz etmeye çalışacağız.

1.3.1. *Dîvân-ı Sezâyî*

Hasan Sezâyî Efendi'nin eserlerini incelediğimizde, önemli eserlerinden biri *Dîvânı*'dır. Dîvân ve Tekke edebiyatı'nın tüm inceliklerini ortaya çıkarmış, şiirleriyle meşhur olmuş mutasavvıflardandır. Sezâyî Efendi'nin Türkiye'de tüm yazma eser kütüphanelerinin taranması sonucunda 41 adet mürettep el yazması dîvân nüshasının tespit edildiği ifade edilmiştir. *Dîvân*, 13 ayrı bölümden oluşmaktadır.⁴⁷⁴

Bir gazelinde, Peygamberimiz'in şefaati yetkisinin bulunduğunu, rahmet ve şefkat Peygamberi olduğunu, Allah ile görüşüp, konuştuğunu, Cibril'i emînin bile o mevkiye ulaşamadığını ifade etmiştir.

Sen oldun mahrem-i bezm-i ilâhî

İdüp cânânile sohbet Muhammed

O bezme hâdim olmayınca Cibrîl

Sana kimdür iden hıdmet Muhammed

Sezâyî var niyâz it kapusunda

*Seni redd eylemez elbet Muhammed (Gazel 42/ 6,7,8)*⁴⁷⁵

Başka bir şiirinde ise:

“Sen ol şems-i hakikatsın ki ‘âlem cümle zerrâtun

*Vücûdun bâ 'îs-i kevn ü mekândur yâ Resûlallâh” (Gazel 298/4)*⁴⁷⁶

Beyitlerini ifade ederek, “Peygamberimiz için seni yaratmasaydım âlemleri yaratmazdım.”⁴⁷⁷ Hadis-i şerifine telmihte bulunmuştur.⁴⁷⁸ Kullandığı kavram ve

⁴⁷⁴ Özuygun, *Hasan Sezâyî-i Gülşenî Dîvânı*, s. 23.

⁴⁷⁵ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 197.

⁴⁷⁶ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 312.

terimler, edebî yönünün son derece iyi olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Büyük mutasavvıf olmasının yanında, hakikaten şiirleri ârifâne ve şâirânedir. Şiirlerindeki letâfet ve şiirlerinin ruh okşayıcılığı özelliğinin bulunması bakımından önemli mutasavvıf, şâir şahsiyetlerden sayılmaktadır.⁴⁷⁹

Sezâyî Efendi'nin *Dîvânı*, geniş bir hacime sahip olup 13 bölümden oluşmaktadır. Kısımları şunlardır: “1 müseddes, 3 gazel, 1 matla, 5 tane de Farşça manzume; nazım şekillerine göre dağılım ise şu şekildedir: 5 kaside, 2 tahmis, 2 terkeb-i bend, 12 murabba, 2 müseddes, 2 muhammes, 396 gazel, 6 rubai, 33 nazım, 10 kıt'a, 3 tarih, 6 müfred, 31 matla ve 7 adet ilâhîlerinden oluşan bu eseri; Niyâzî-i Mısri Efendi'nin *Bir Gazeli'ne Yazdığı Şerhi* ve Sezâyî Efendi'nin mürşidi La'î Fenâyî'nin *Dîvançe'si* ile birlikte neşredilmiş”tir.⁴⁸⁰

1.3.2. *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*

Arapça bir kelime olan mektûb, yazılı, kayıtlı anlamındadır.⁴⁸¹ Hz. Peygamber (s.a.v)'den günümüze ulaşan yazılı kaynaklardan biri de devlet başkanlarına gönderilen mektublardır.⁴⁸² Hz. Peygamber'in tebliğ ve da'vet yöntemlerinden biri olan mektub geleneği daha sonraki zamanlarda Müslümanlar tarafından kullanılmıştır. Özellikle mutasavvıf şahsiyetler, *Mektûbat* adlı bir başlığın doğmasına zemin hazırlamışlardır. Serrâc kitabındaki bir bölümünü mektup, dua ve risâlelere ayırmıştır. Eserlerinde mektuplara yer veren mutasavvıflar şunlardır: “Amr b. Osman el-Mekkî, Cüneyd-i Bağdâdî, Ebu Said Harrâz, Şiblî, Zünnûn el-Mısri, Serî es-Sakatî, er-Rûzbârî, Ebu'l-Hayr Teynâtî, Yusuf b. Hüseyin, Ahmed b. Atâ, Cafer

⁴⁷⁷ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, eş-Şâfiî, *Ed-Dürri'l Mensur*, Dâru'l-Fikr, Lübnan 2011, c.1.s.142; Bu hadis mevzûdur. Geniş bilgi için bkz. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa*, Hadis no: 2123, c. 2, s. 191.

⁴⁷⁸ Çelikoğlu, *Dîvân-ı Sezâyî Gülşenî*, s. 9.

⁴⁷⁹ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 186.

⁴⁸⁰ Konur, *Sezâyî Gülşenî*, DİA, İstanbul 2009, c. 37, s. 79-81; Şengün, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî Edebî Muhteva*, s. 37; Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 23.

⁴⁸¹ Serdar Mutçalı, *Arapça- Türkçe Lügat*, Dağarcık Yay. 2008, s.440.

⁴⁸² Bu mektupların bazıları yayınlanmıştır. Bkz. Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamberin Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, (çev. Mehmed Yazgan), İstanbul 1990; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 51.

Huldî, Şah Kirmânî”dir.⁴⁸³ Mezkûr zâtlardan sonrakiler de mektûbat geleneğini sürdürmüşler, bu gelenek, tasavvufun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.⁴⁸⁴ Hâşimî Keşmî, İmam-ı Rabbânî’nin 534 mektubunu bir araya getirmiş *Mektûbât-ı Rabbânî* adıyla yayımlamıştır. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin mektupları da meşhur olmuştur.⁴⁸⁵

Mektûbat geleneğini devam ettiren tasavvufî şahsiyetlerden biri de Hasan Sezâyî Efendi’dir. Döneminin tarîkat hayatı, târihî olayları ve önemli şahsiyetleri hakkında önemli bilgiler ihtivâ eden *Mektûbat-ı Sezâyî’de* ma’nevî ve ahlâkî konularda müellifimizin başta oğlu damadları, halîfeleri ve müridleri olmak üzere bazı devlet adamlarına, değişik meslek grupları ve bazı hanım müridelerine yazdığı mektuplarda, mektub yazılan kişilerin hal ve davranışları ile yakından ilgilenilmiş, kişilerin meşguliyetleri hakkında sorular sorulmuş, tarîkat faaliyetleri konusunda aydınlatılmış, farklı dinî, felsefî ve tasavvufî mes’elelere dâir görüşlerini sunmuştur.⁴⁸⁶

Sezâyî Efendi bir mektubunda oğlu Muhammed Sâdık Efendi’nin kendisini çok kere üzdüğünü şu ifadelerinden anlamaktayız. “Bilirsin ki bana isyânın çoktur. Ben dâima afv üzereyim. Eğer bu vasiyetlerimi yerine getirirsen, hem dünyada hem de âhirette aziz, muhterem ve mükerrerem olup rızamı elde etmiş olursun.”⁴⁸⁷ Elimizde bulunan matbu nüshada, Sezâyî Efendi’nin tüm mektuplarının bulunmadığı diğer mektuplarının da bir kısmının kısaltılarak verildiği, bazı mektuplarının da bu matbu nüshada yer almadığı görülmektedir.⁴⁸⁸ Sezâyî Efendi’nin kimlere mektup

⁴⁸³ Ebu Nasr Serrac Tûsi, *el-Lüma İslam Tasavvufu*, (terc. Hasan Kâmil Yılmaz) İstanbul 1996, 237-248; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 51.

⁴⁸⁴ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 51.

⁴⁸⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 327.

⁴⁸⁶ Yazıcı, *Sezâyî*, İslam Ansiklopedisi, MEB Yay, İstanbul 1993, c. 10, s.548; Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 24; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 53.

⁴⁸⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 8; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 119-120.

⁴⁸⁸ Menâkıb, bk.48; Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî*, s. 26; Yazıcı, *Sezâyî*, İslam Ansiklopedisi, MEB Yay, İstanbul 1993, c. 10, s. 548.

gönderdiği ve gönderilen mektup sayıları hakkında bilgiler şöyledir: “Müftî-i Enâm Abdullah Efendi’nin evladı Molla Efendi’ye gönderdiği mektub bir adettir. Gördes’te akrabası olduğu var sayılan İbrahim Efendi’ye yedi mektup yazmıştır.”⁴⁸⁹

“İnebolu Sol Kolağası Hüseyin Ağa’ya iki mektub; Tezkireci Habeşîzâde Rahmi Efendi’ye iki mektub; kayınbiraderi İbrahim Efendi’ye üç mektub; Hekimbaşı Nuh Efendizâde’ye, Sabık Mekke-i Mükerrreme Kadısı Evliya Yusuf Efendi’ye, Mısır Postnîşini Çelebî Efendi’ye, Kasımpaşa Mevlevîhane şeyhi Halil Efendizâde Şeyh Memîş Efendi’ye, Balibdereli Hatmanzade Mustafa Ağa’ya, Kazasker Hatvanzâde Efendi’ye, Arpa Rûzname’cisi (günlük arpa defterini tutan) Salih Efendi’ye, Filibelî Mehmed Efendi’ye Babadağlı Muhtarîzâde Dervîş Ahmed’e Amedci Süleymân’a, Çorlulu Ali Paşa Camii Müezzinlik görevinde bulunan Tatar Hasan’a, Gördes Tekkesi sorumlusu Dervîş Yusuf Efendi’ye dokuz mektup” göndermiştir. Yusuf Efendi vefat edince yerine görevlendirdiği Seyyid Osman, Sabık Baş Muhasebecisi ve Yeniçeri Efendisi Siyâhî Mehmed Efendi’ye sekiz mektup yazmıştır.”⁴⁹⁰

“Sezâyî Efendi’nin kayınpederi Osman Efendi’ye üç mektup; Siyâhî Mehmed Efendi’ye 16 mektub; Eslâf-ı meşâyıhtan Abdullah Efendizâde Mahmud Sadık Efendi’ye on mektub; Akçakazanlık’ta sakın Şeyh Abdullah Efendi’ye, Sabık Anadolu Sadrı Râşid Efendiye, Filibe Kadısı Hasan Efendizâde Senâyî Efendi’ye iki mektub; Sadr-ı Rûm Neylî Efendi’ye iki mektub; Kırım’da ikamet eden Karakaş Ali Efendi’ye, Kazasker Şair İbrâhim Nazîrâ’ya iki mektub; Sezâyî’nin Baş Tabibi Hayatîzâde’ye, Nakibü’l-Eşraf Akmahmûdzâde’ye, Birinci Defterdar’a, Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa’ya izzet ve temkin sahibi Seyfullah Efendi’ye, Ağazâde Örfi Mahmûd Ağa’ya ikişer mektup göndermiştir.”⁴⁹¹

⁴⁸⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s.12-20; Özüygun, *Hasan Sezâyî-i Gülşenî Dîvânı*, s. 26;

⁴⁹⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 12- 50; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 109-110-111; Özüygun, *Hasan Sezâyî-i Gülşenî Dîvânı*, s. 24-25-26;

⁴⁹¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s.50-109; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 109-117; Özüygun, *Hasan Sezâyî-i Gülşenî Dîvânı*, s. 25-26.

Arac Osman Paşa'nın Çavuşbaşı'sı Süleyman Ağa'ya, Sezâyî'nin dervişlerinden olan Şâmîzâde Derviş Mustafa Üsküdarî'ye, Nibzâde dervişlerinden Mustafa'ya birer mektup göndermiştir. Hekim Paşazâde Evliya Yusuf Efendi, Edirne kadılığı görevinde bulunuyorken bab naibi olan Şâmî lakabındaki İskenderî Ahmed'e sekiz mektup; İstanbul müderrislerinden Kemercizâde'ye, Mirâhor-ı Evvel Yahya Ağa'ya, Ali Paşazâde Mustafa Efendi'ye Şâmîzâde Derviş Mustafa'ya halîfesi Muhammed Dede Efendi'ye, Şuhûdî Mehmed Ağa'ya, Derviş Mehmed Ağa'ya, Celâlî Mahmûd Efendi'ye, Derviş Ahmed'e isimlerini belirtmediği yedi dervişine, Filibeli Mehmed'e, müridelerine on bir mektup; ismini belirtmediği bir halîfesine ve Seyyid Vehbi'ye iki mektup; Hafız Efendi'ye de bir mektup göndermiştir.”⁴⁹²

“İmam Sultanî Arapzâde Abdurrahmân Bey'e, iki mektup; halîfesi Tatar Hasan Efendi'ye, Hasan Dede Efendi'ye, halîfelerinden Şeyh Hafız Efendi'ye, İstanbul Haseki civarlarında yaşayan diğer Siyâhî Mehmed Efendi'ye iki mektup göndermiştir.”⁴⁹³ Mektuplarının bir araya getirilme hâdisesinden de söz etmek istiyoruz: “Sezâyî Efendi, hayattayken mektupların toplatılmasını ve çoğaltılmasını talep etmiş ve bu talebi müridleri tarafından yerine getirilmiştir.” *Mektûbât'ın* müstensihî, bu konuda, Sezâyî Efendi'nin vasiyetini şöyle ifade etmektedir: “Bizim ahibbâ ve asdikâmıza yâdigârimız mektuplarımızdır. Vakt olaki muhiplerimizden biri, cem edip hayr ile yâda vesile ola” deyû îmâ ve işâret buyurup “el-hâletü hâzihî mektûb-ı latîfleri bu minvâl üzre cem ve tertîb olunup tahrîr ve tastîr” olunmuştur.”⁴⁹⁴ Bu ifadeden anlaşıldığına göre mektuplar, Sezâyî Efendi'nin tavsiyeleri ile toplatılıp çoğaltılmıştır. Ancak nasıl toplandığıyla ilgili bir bilgiye ulaşamadık. Müstensih, Sezâyî Efendi'nin kendi kalemîyle ele aldığı mektuplarını, derleyerek bunlardan bir

⁴⁹² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 109-139; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 109-117; Özüygun, *Hasan Sezâyî-i Gülşenî Dîvânı*, s. 25-26.

⁴⁹³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 140-144; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 109-117; Özüygun, *Hasan Sezâyî-i Gülşenî Dîvânı*, s. 26.

⁴⁹⁴ Bu konu hakkındaki bilgi için bkz. Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî* Süleymaniye Kütüphanesi, (Halet Efendi no: 201) 200b; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 53; Sezâyî Efendi, 15. mektubunda kayınbiraderi İbrahim Efendi'ye gönderdiği mektubda bu bilgi verilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 24.

nüsha elde ettiğini belirtmiştir. Bu nüshalar hakkında müstensih: “Edirne’de vâki Gülşenî Âsitanesi’nde, Şeyh Hasan Sezâyî Hazretleri’nin hatt-ı mübârekeleriyle tedârik olunan mekâtîb-i irşâd-ı mevâhîbleri sûretleri” iş bu mazbataya “sebt ve tahrîr” olundu ifadesinde bulunmuştur.⁴⁹⁵ Matbu nüshada kayınbiraderi İbrahim Efendi’ye gönderdiği bir mektubunda şu mısraları vermiş:

İmkânı nakde vâcib urub nâmın ibtidâ

*Mirât-ı kalbi aşkla kim incilâ eder*⁴⁹⁶

“Bunları oğlum Refî’a verip *Dîvân*’a tahrîr eylesin. Bâkî ed-duâ” demiştir. Bu bilgiyle Refî adındaki bir zâtın Sezâyî Efendi’nin *Dîvân*’ını tahrîr ettiği anlaşılabilmektedir.⁴⁹⁷ Bu bilgilerden hareketle, mektuplarının Sezâyî Efendi vefat ettikten sonra toplandığı anlaşılmaktadır. Sezâyî’nin sağlığında bu mektupların bir defterde toplanmadığı ortaya çıkmaktadır. Öte taraftan gönderdiği mektupların bulunduğu şahısların mekânlarının değişik bölgelerde olması da mektupların, Sezâyî’nin sağlığında toplanmamasının sebebi olabilir. Farklı şehirlerde olan mektupların bir araya getirilmesinin güçlüğü de buna ortam hazırlamıştır, diyebiliriz. Mektuplar bir defterde toplanmayıp Sezâyî Efendi, sağlığında, mektuplarından bir nüshayı tekkede saklayarak vefatından sonra günümüze ulaşan mektupların da bu nüshalara ulaşarak oluşturulduğu şeklinde yorumlar yapılmıştır.⁴⁹⁸

Sezâyî Efendi’nin elimizde bulunan *Mektûbât*’ın matbu nüshasında isimleri belirtilmiş, elli kişinin mektuplara muhatap olduğu anlaşılmaktadır. Aslında bu sayı dibâce ve hâşiyelerle adından söz edilmeyen muhib, mürid ve kız kardeşlerine yazdığı mektuplarla, yetmiş aşmaktadır. Çünkü hâşiyeye ve dibâcelerinde bu sayıyı geçtiğini tespit ettik. Mektup gönderilen kişileri mektupların başlıklarına

⁴⁹⁵ Bu bilgi için bkz. Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî* (Halet Efendi no: 201), 2 a; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 54.

⁴⁹⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 24.

⁴⁹⁷ Bu bilgiye matbu nüshadan Sezâyî Efendi’nin 15. mektubu, İbrahim Efendi’ye yazdığı mektuptan ulaşmaktayız. Geniş bilgi için bkz. Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 24; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 133.

⁴⁹⁸ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 54.

baktığımızda net olarak anlayabiliyoruz. Beş halîfesine, mektup gönderdiği tespit edilmiştir. Aslında kaynaklarda yirmi sekizden fazla halîfesi olduğundan söz edilmektedir.⁴⁹⁹ Mektup gönderdiği tespit edilen halîfeleri şunlardır: “Şeyh Ahmed Efendi, Peyk Dede, Hâc Mehmed Dede, Seyyid Mehmed Efendi ve Hâfız Mustafa Efendi,⁵⁰⁰ diğer halîfelerine de mektup göndermiştir. Ancak mektupların yazıldığı târihlerde onların halîfe olmadıkları” anlaşılmaktadır.⁵⁰¹

1.3.3. *Niyâzî-i Mısırî'nin Bir Gazeli'nin Şerhi*

Niyâzî-i Mısırî Efendi'nin altı beyitten oluşan bir gazeline yazdığı şerhidir. Hasan Sezâyî Efendi'ye Sezâyî mahlasını veren Niyâzî-i Mısırî'ye şükran borcundan dolayı bu gazeli şerh ettiği rivayet olunmaktadır.⁵⁰² Matbu taş baskı olan iki nüshanın sonunda yer alan bu şerh⁵⁰³ tasavvufî anlamda sâde açık bir dil ile izah edilerek yayımlanmıştır.⁵⁰⁴ Bu şerh, Abdullah Çaylıoğlu tarafından hazırlanan *Niyâzî-i Mısırî Şerhleri* adlı eserin içinde yer alırken⁵⁰⁵ ayrıca Şahver Çelikoğlu'nun yayımladığı *Dîvân-ı Sezâyî Gülşenî*'nin sonu;⁵⁰⁶ Cezair Yazar'ın sadeleştirdiği *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*'nin de son kısmında yer almıştır.⁵⁰⁷

Sezâyî Efendi'nin şerhettiği Niyâzî-i Mısırî'nin gazeli şöyledir:

“Halk içre bir âyîneyem herkes bakar bir ân görür

⁴⁹⁹ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 59.

⁵⁰⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 22-116-117-136-142.

⁵⁰¹ O isimler bu mektupların gönderildiği târihte halîfesi olsaydı mektupların başlığında halîfesi olarak yazılırdı diye düşünmekteyiz. Çünkü bu mektupların gönderilen târihteki gibi aktarıldığını anlamaktayız. Geniş bilgi için bkz. Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 59.

⁵⁰² Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 26; Vîcdânî, *Tarîkatlar ve Silsileleri (Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye)*, s. 202; Yazar, *Mektûbât*, s. 7.

⁵⁰³ *Dîvân-ı Sezâyî*, Bulak-Kahire, h. 1256, m. 1840, s. 141, Taş Basması; *Dîvân-ı Sezâyî* Tophane-İstanbul, h. 1267, m. 1851, s. 150, Taş Basması; Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî*, s. 26.

⁵⁰⁴ Yazıcı, *Sezâyî, İslam Ansiklopedisi*, MEB Yay, İstanbul 1993, c. 10, s. 548; Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 83.

⁵⁰⁵ Abdullah Çaylıoğlu, *Niyâzî-i Mısırî Şerhleri*, İnsan Yay. İstanbul 1999, s. 57-62.

⁵⁰⁶ Çelikoğlu, *Dîvân-ı Sezâyî Gülşenî*, s. 255-262.

⁵⁰⁷ Yazar, *Mektûbât*, s. 243-249.

Herkes görür kendi yüzün ger yahşî ger yamân görür

Demiş ulular levn-i mâ-levn anadan şüphesüz

Kana boyanmış göz hemîn Nil ü Fırat'ı kan görür”

Şol câhil ü nadanı gör örter Hakk'ı inkâr edip

Kâmil olan kâmillerin her bir sözün bürhân görür

Medhile zemmi âlemün kıymetde bir hardal degül

Har o durur harmanda ol buğdayı kor samân görür

Dervişi Hak yakmış iken anı yakan sultana bak

Hammâm içinde dilberi görmez gözi külhân görür

Ol dilberün Mehdî adı sükker virür halka tadı

Mısırî çeker bu mihneti ol râhat-ı Rahmân görür”⁵⁰⁸

Bu gazelin ilk beyitlerine göz atacak olursak; “kendilerinin makâm-ı cem içerisinde ve irşad mertebesinde bulunduğunun beyânıdır. Halk içre bir ayineyem, merâtib-i nefsâniyede ahlâk-ı zemîme mevcuddur cümlesin ahlâk-ı hamîdeye tebdîl ederek tasfiye-i derûn olup zâhir ve bâtınî olarak âyîne-i mücellâ oldum” demek istemiştir. “Herkes sûrî ve ma’nevî dereceleri nisbetinde müşahede de” bulunur.⁵⁰⁹ Bundan maksat ise şudur:

O Allah hergün bir haldedir.⁵¹⁰ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ

Ayetine mazhar olduğunu ifade edip, “Bir âyineyim ki her ân nazar etseler bir sûrette cilve-ger olurlar. Hangi mertebede bulunuyorsa o sıfat ile zuhûr eder. Eğer nazarın içinde ahlâk-ı zemîme var ise yamân görür. Eğer ki tebdîli ahlâk var ise yahşî

⁵⁰⁸ Çaylıoğlu, *Niyâzî-i Mısırî Şerhleri*, s. 57; Çelikoğlu, *Dîvân-ı Sezâyî Gülşenî*, s. 257; Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 27; Yazar, *Mektûbât*, s. 243-250.

⁵⁰⁹ Çaylıoğlu, *Niyâzî-i Mısırî Şerhleri*, s. 57; Çelikoğlu, *Dîvân-ı Sezâyî Gülşenî*, s. 257.

⁵¹⁰ Rahman 55/29.

görür. El-hâsıl bir âyîneyim ki kâmil insan olunca kemâli görünür. Nâkıs insanın da noksan özellikleri görünür” demiştir.⁵¹¹

1.3.4. *Menâkıb-ı Şeyh Sezâyî Gülşenî*

Bu eser Hasan Sezâyî Efendi’ye ait bir eser olmayıp “1186 yılı Muharrem ayında Sezâyî’nin müridlerinden olduğu var sayılan ‘İbrahim Gülşenî’ tarafından yazıldığı” belirtilmiştir.⁵¹² Bu eserin ilk beş sayfası “Sezâyî Efendi’nin *Hâl Tercemesi* yâni hayatı hakkındaki bilgiler (1b-5b); *Mektûbât-ı Sezâyî*’deki mektuplardan Fazlullah Efendi, Müftî-zâde’ye Gelibolu’da Şeyh Mustafa’ya, Kadı Katvânî-zâde’ye, Raşid Efendi’ye, Filibe Kadısı Hasan Senâyî’ye, Neylî Ahmed’e, Habeşi-zâde Rahmi Bey’e, Kırım’da sürgünde olan Karakaş Ali’ye, Kazanlık’ta Abdullah Efendi’ye gönderdiklerinden oluşan mektuplar ise 5b-16b varak” arasında bulunmaktadır.⁵¹³

Mısırî’nin “*Halk içre bir âyîneyem herkes bakar bir an görür*” mısraıyla söze başlayan gazelinin şerhi “16b-20b varak arasında; *Sezâyî Dîvân*’ında yer alan bazı manzûmeler ise 20b-21b varak arasında; Sezâyî’nin menkıbeleri 22a-40b varak arasında; Fenâyî Efendi’nin menkıbeleri ise 41a-45a arası varakta yer almakta”dır.⁵¹⁴ Türk İslam edebiyatı açısından *Menâkıb* geleneği geniş bir alanı teşkil etmektedir. *Menâkıb*-nâmelerdeki genel kural; adına *Menâkıb* yazılan kişinin o eseri kendisinin oluşturmadığı, onu seven mürid ve muhibleri tarafından oluşturulduğudur. *Menâkıb*, İslâm edebiyatında genellikle bir velînin hayatı etrafında oluşturulmuş menkıbe

⁵¹¹ Çaylıoğlu, *Niyâzî-i Mısırî Şerhleri*, s. 57; Çelikoğlu, *Dîvân-ı Sezâyî Gülşenî*, s. 257; Yazar, *Mektûbât*, s. 243.

⁵¹² *Menâkıb*, a.g.e, yk.48a.

⁵¹³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 98-100; Şengün, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî Edebî Muhteva*, s.42; Özuygun, *Hasan Sezâyî ’nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Dîvânı ’nın Tenkitli Metni ve İncelemesi*, s. 16-17.

⁵¹⁴ *Menâkıb-ı Sezâyî* adlı eser elimizde mevcut olup bu eserin belirtilen varak aralıklarında belirtilen başlıkları biz de görmüş bulunmaktayız. Ancak yazılarının çok karışık olması hasebiyle sadece hayatı kısmındaki bilgilerden istifade etmeye çalıştık. Geniş bilgi için bkz. *Menâkıb-ı Şeyh Sezâyî Gülşenî*, İstanbul Üniv. Ktp. TY 424, Y.K. 48.; Şengün, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî Edebî Muhteva*, s.42; Özuygun, *Hasan Sezâyî ’nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Dîvânı ’nın Tenkitli Metni ve İncelemesi*, s. 16-17.

yahud kerâmetleri anlatan dinî-tasavvufî eserlerin genel adı olmuştur.⁵¹⁵ Geniş kapsamlı düşündüğümüzde “Hasan Sezâyî Efendi’nin vefatından sonra ortaya konulan bu eserin kendisine atfedilmesinin uygun olmayacağı kanaati kaynaklarımızda aktarılmaktadır. Bu eser İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.Y 424, Y.K. 48 numarada yer almaktadır.”⁵¹⁶ *Menâkıb*’ın yazma eseri elimizde bulunmakta olup yazıların okunmasının zorluğu ve bazı kısımların silinmiş olması hasebiyle bu eserden tam olarak istifade edemediğimizi belirtmek isterim.

1.3.5. Kaside ve Gazellerine Yapılan Şerhler

1.3.5.1. *Şumû-ı Lâmi‘ fî Beyân-ı Etvâr-ı Sâbi*

Sezâyî Efendi’nin. “Der vasf-ı âsâr u etvâr-ı tarîkat aleyhi ve’z-zikr-i envâr-i esmâ-i ilâhiyye” isimli bir kasidesinden söz etmek istiyoruz. Buna kısaca “Şumû-i Lâmi” nâmı verilmiştir.⁵¹⁷ “Hasan Sezâyî Efendi’nin damadı Ahmed Müsellem Efendi’nin şerh ettiği, *etvâr-ı seb‘a* hakkında yazdığı *Şumû-ı Lâmi‘ fî Beyân-ı Etvâr-ı Sâbi* adıyla oluşturulması ve Ahmed Müsellem tarafından şerh edildiği için kaynaklarımızda ve kütüphanelerdeki kayıtlarda Hasan Sezâyî’den ziyade Ahmed Müsellem Efendi’nin eseri olarak bilinmektedir.

⁵¹⁵ Ahmet Ateş, “*Menâkıb*”, İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1970, c. 7, s. 701-702; Ahmet Mermer ve Neslihan Koç Keskin, Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara 2005, s. 66; Şengün, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî Edebî Muhteva*, s.42.

⁵¹⁶ Sezâyî Efendi’nin menkıbelerinin anlatıldığı iftira isimli bir film Türkiye Gazetesi Radyo ve Televizyonu tarafından TGRT’de gösterilmiştir. Bkz. Yazar, *Mektûbât*, s. 8; Şengün, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî Edebî Muhteva*, s.42; Menkıbeleri için ayrıca bkz. Komisyon, *Evliyalar Ansiklopedisi*, s. 42-49.

⁵¹⁷ Yazar, *Mektûbât*, s. 10; Türkçe olarak neşredilen bu eser hakkında detaylı bilgi için bkz. Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları (Şerh-i Kasîde-i Şumû-ı Lâmi fî Beyân-ı Etvâr-ı Sâbi)* s. 5-152.

Eser şerhiyle birlikte yayımlanıp şöhret bulduğundan Hasan Sezâyî'ye âidiyeti üzerinde çok fazla durulmamaktadır.”⁵¹⁸ Sezâyî Efendi'nin bir kasidesine yazdığı şerhi olup 98 mısradan yâni 49 beyitten teşekkül etmekle matla ilk ve makta son beyitleri şöyledir:

Gel ey murg-ı mukaddes bâğ-ı tenden söyle ahb

Ayân eyle ne gülşenden azîmet eyledin bârî

Sezâyî pes durur âsâr-ı etvâr-ı beyân itdin

*Kelâmın muhtasar eyle niderler nutk- bisyârî*⁵¹⁹

Müsellem Efendi, “yedi tavrın beyânı hakkında parıldayan mumların kasidesinin şerhi anlamına gelen bu eserinde, sülûk esnasında açılan hicâb, esma, ef'al, sıfat tecellîleri, tevhîd, kalb, ruh ve nefis gibi konulara yer vermiştir. Zühd verâ, tevekkül, ihlas, riyâzet, halvet, mahv-sahv, zikir, mücâhede, aşk, tevhid-i ef'al-tevhid-i esmâ ve tevhid-i sıfât, tecelliyât-ı ilâhi, devr-i insâniyye ve devr-i ilâhiyye gibi tasavvuf düşüncesi” konularına yer verilmiştir.⁵²⁰ Bu eserde ayrıca döneminin özelliklerini yansıtmış, şiirsel, etkileyici, ağır ve ağdalı dil kullanmıştır.⁵²¹

⁵¹⁸ Etvâr-ı Seb'ayı nefsin yedi mertebesini manzum şekilde Sezâyî Efendi kaside olarak yazmış, damadı Ahmed Müsellem Efendi şerh etmiştir. Bu eser için bkz. Ahmed Müsellem *Gülşeni es-Sezâyî Şerh-i Kaside-i Şumû-ı Lâmi fî Beyân-i Etvâr-i Sabi*, Yayın Yılı 1310, s. 84; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvufî Hayatı*, s. 23; Havva İskender Tekin, *Ahmed Müsellem Edirnevî'nin Şerh-i Kaside-i Şumû-ı Lâmi* isimli eseri inceleme ve metin İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi 2019, s. 13; Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 83; Ahmed Müsellim *Gülşeni es-Sezâyî Şerh-i Kaside-i Şumû-ı Lâmi fî Beyân-i Etvâr-i Sabi*, Yayın Yılı 1314, s. 3.

⁵¹⁹ Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları (Şerh-i Kaside-i Şumû-ı Lâmi fî Beyân-i Etvâr-ı Sâbi)* s. 18.

⁵²⁰ Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları (Şerh-i Kaside-i Şumû-ı Lâmi fî Beyân-i Etvâr-ı Sâbi)* s. 19.

⁵²¹ Havva İskender Tekin, *Ahmed Müsellem Edirnevî'nin Şerh-i Kaside-i Şumû-ı Lâmi' fî Beyân-ı Etvâr-ı Sâbi* isimli Eseri İnceleme ve Metin Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 48-97, 168; Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları (Şerh-i Kaside-i Şumû-ı Lâmi fî Beyân-i Etvâr-ı Sâbi)* s. 19.

Etvâr-ı seb'a adıyla birden fazla eser kaleme alınmıştır.⁵²² Vassâf Efendi, *Sefîne-i Evliya* 'da, bu eserle ilgili Müsellem Efendi'nin Hasan Sezâyî Efendi'nin bir gazeli olan *Kaside-i Şümû-i Lâmi*'ine şerh yazdığını bunun da matbu olduğunu yüksek edebî bir lisân ile ârifane bir şekilde yazdığını ifade etmiştir.⁵²³ Bu eserin tespit edilebildiği kadarıyla biri matbu ve dokuzu el yazması hâlinde on nüshası vardır. Matbu nüsha 29 Şa'bân 1314/ 2 Şubat 1897 yılında neşr olunmuştur. Yetmiş dört sayfadan oluşur. Yetmiş bir ile seksen üçüncü sayfalar arasında Sezâyî Efendi'nin halîfesi Çorumî-zâde Hasîb Bey'in düzenlediği *Silsilenâme-i Gülşenî* adlı manzûme yer alır.⁵²⁴

Şumû-ı Lâmi ile ilgili iki yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Bunlardan ilki Kahraman Bayram'a ait olup *Tasavvuf'ta Etvâr-ı Seb'a Kavramı ve Üç Etvâr-ı Seb'a Risâlesi* içinde sadece çeviri yazılı metin olarak sunulmuş,⁵²⁵ ikinci çalışma ise 2019 yılında Havva İskender Tekin tarafından *Ahmed Müsellem Edirnevî'nin Şerh-i Kaside-i Şumû-ı Lâmi 'fî Beyân-ı Etvâr-ı Sâbi isimli Eseri İnceleme ve Metin* yüksek lisans tezi çalışması bulunmaktadır.⁵²⁶ Dîvanı ile ilgili 2016 yılında Selami Şimşek tarafından *Edirneli Şeyh Ahmed Müsellem el-Gülşenî Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve*

⁵²² Etvâr-ı Seb'a hakkında bkz. Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları (Şerh-i Kasîde-i Şumû-ı Lâmi fî Beyân-ı Etvâr-ı Sâbi)* s. 12; Necdet Şengün, *Kuloğlu Şeyh İlyâs, Etvâr-ı Seb'a*, İlahiyat Yayınları, 2. Basım, Ankara 2015, s. 286; Murat Vanlı, "Kuloğlu Şeyh İlyâs, Etvâr-ı Seb'a" Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 0/42 (Eylül 2017); Etvâr-ı seb'a, mebde ve meâd yolcuları, çeşitli grupların seyr u sülûku, nefsin mertebeleri hakkında geniş bilgi için bkz. Necmeddîn-i Dâye, *Mirsâdü'l-İbâd, Tasavvuf Yolu*, (çev. Halil Baltacı), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 5-392.

⁵²³ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, s. 240; Şengün, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî Edebî Muhteva*, s. 41; Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları (Şerh-i Kasîde-i Şumû-ı Lâmi fî Beyân-ı Etvâr-ı Sâbi)* s. 18.

⁵²⁴ Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları (Şerh-i Kasîde-i Şumû-ı Lâmi fî Beyân-ı Etvâr-ı Sâbi)* s. 20.

⁵²⁵ Bkz. Kahraman Bayram, *Tasavvuf'ta Etvâr-ı Seb'a Kavramı ve Üç Etvâr-ı Seb'a Risâlesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 4-50.

⁵²⁶ Havva İskender Tekin, *Ahmed Müsellem Edirnevî'nin Şerh-i Kaside-i Şumû-ı Lâmi 'fî Beyân-ı Etvâr-ı Sâbi isimli Eseri İnceleme ve Metin* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.

Dîvânı adlı çalışma ile⁵²⁷ 2021 yılında Selami Şimşek tarafından *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları (Şerh-i Kasîde-i Şumû-ı Lâmi fî Beyân-i Etvâr-ı Sâbi)* adıyla neşredilmiş okuyucunun istifadesine sunulmuştur.⁵²⁸

1.3.5.2. *İzâhü'l-Merâm fî Meziyyeti'l-Kelâm*

Diğer bir şerhi de Sezâyî Efendi'nin torunu Veli Dede Tekkesi şeyhlerinden Şeyh Şerafeddin Efendi, Sezâyî Efendi'nin gazelini *İzâhü'l-Merâm fî Meziyyeti'l-Kelâm* yahud *Şerhü'n-Nokta ve'l- Kalem* adıyla şerh etmiştir. Bu eser 1310/1892 tarihinde eski harflerle, 1976 yılında ise Türkçe olarak yayımlanmıştır.⁵²⁹

“Kalem-i sun’-ı ezel her ne ki tahrîr itdi

Kayd idüp suhûf-ı ebedde âni takrîr itdi.”⁵³⁰

“Nun’a, kaleme ve yazdıklarına and olsun”⁵³¹

ن وَالْقَلَمَ وَمَ يَسْطُرُونَ

Bu eser bu ayetin tefsiri ve sırlarıyla ilgili hakikatleri ihtivâ etmektedir. “Süleymaniye Kütüphanesi, (Hacı Mahmud Efendi, numara 2906)’da yer almaktadır. *Dîvân*’ında bulunan gazellerinden pek çoğuna da İbrahim Nazîrâ Efendi tarafından tahmisler yazılmıştır.”⁵³²

⁵²⁷ Selami Şimşek, *Edirneli Şeyh Ahmed Müsellem el-Gülşenî Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvânı*, Buhara Yayınları, İstanbul 2016.

⁵²⁸ Bu eserler için bkz. Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları (Şerh-i Kasîde-i Şumû-ı Lâmi fî Beyân-i Etvâr-ı Sâbi)* s. 18.

⁵²⁹ Tekin, *Ahmed Müsellem Edirnevi ’nin Şerh-i Kasîde-i Şumû-ı Lâmi’*, s. 13; bkz. Şeyh Şuayb Şerafeddin Gülşenî, *İzâhü'l-Merâm fî Meziyyeti'l-Kelâm veya (Şerhu'n-Noktati ve'l-Kalem;* Eser yeni harflerle Yaman Arıkan tarafından Kâinâtın Mihveri (Takdim: Ömer Kirazlı, takriz: Mehmed Şevket Eygi, Buhara Yay., İstanbul, 1976) adıyla ve *İzâhu'l-Merâm fî Meziyyeti'l-Kelâm yahud Şerhu Esrârî'n-Noktati ve'l-Kalem* adıyla yayımlanmıştır. Ayrıca bkz. Şimşek, *Edirne’de Tasavvuf Kültürü*, s. 83; Özuygun, *Hasan Sezâyî-i Gülşenî Dîvânı*, s. 27.

⁵³⁰ Şengün, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî Edebî Muhteva*, s. 41; Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 27; Yazar, *Mektûbât*, s. 10; bilgi için bkz. Mustafa Erdoğan, *Edebiyatımızda Şerh Gelenegine Genel Bir Bakış*, Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi, Celal Bayar Üniversitesi, 11-13 Eylül 1996, (Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi), sayı: 1, Manisa 1997, s. 286-293.

⁵³¹ Kalem 68/1.

⁵³² Yazar, *Mektûbât*, s. 10; Bkz. *Menâkıb-ı Şeyh Sezâyî Gülşenî*, T.Y. 424.

1.3.5.3. *El-İmdâd fî'l-Mebde ve'l-Me'âd*

“Seyyid Muhammed Kemâleddîn el-Harîrî el-Melâmî Efendi’nin Sezâyî Efendi’nin yedi beyitlik bir gazeline *el-İmdâd fî'l-Mebde ve'l-Me'âd* adıyla şerh yapılmıştır.” Beytin ilk kısmı şöyle başlamaktadır:

Âdem hemîn bu bezm-i dilârâya bir gelir

*Sırr-ı cemâl-i yâri temâşâya bir gelir*⁵³³

Bu beyitte (Âdem bu biçimde bu süslü meclise yani dünyaya bir gelir, yârin cemâlinin sırrını seyretmeye bir gelir) denilmek istenmektedir.⁵³⁴ Harîrîzâde ilk beyitte “insanın yaratılış seyri üzerinde durmuş, ona göre âdem, taayyünâtın ilki, tenezzülâtın sonuncusudur. İnsanın yaratılışı şu sıraya göre oluşmuştur. Nefes-i Rahmânî, heyûlâ-yı küllî (akl-ı evvel) nefis-i külliyye, ukûl, nüfus-ı mücerrede, nüfus-ı muntabi‘ ve heyûlâ-yı ecsâm-ı külliyye, arş ve kürsî, semâvî cisimler, topraklar, madenler, bitkiler, hayvanlar, insan”

Dolayısıyla tenâsuh ehlinin ortaya attığı gibi insan mertebesinde devr yoktur. Bu sebeple Sezâyî, insan bu âleme ‘bir gelir’ demiştir.”⁵³⁵ Bu şerh, “Sezâyî Efendi’nin matlalı gazeline yazmış olduğu *el-İmdâd fî'l-Mebde’ ve'l-Me'âd* adlı şerh”idir. Harîrîzâde, söz konusu bu şerhe başlarken “Besmele, hamdele ve salvele ile başlamış, sonra şerh sebebini açıklar. O bu şerhi, tarîkat kardeşlerinden, hakîkat dostlarından, Edirne’de Gülşenî Tarîkatı şeyhlerinden ve Dede Ömer Rûşenî’nin yolunun delillerinden olan mürşidi Şuayb Şerefeddin Efendi’nin Hasan Sezâyî’nin mebde ve me’âd yoluna irşad zımında söylediği gazelinin şerhini öncelikle

⁵³³ Şimşek, *Hasan Sezâyî’nin Bir Gazeline Harîrîzâde Tarafından Yapılmış Bilinmeyen Bir Şerh: el-İmdâd fî'l-Mebde’ ve'l-Me'âd*, c. 3, s. 524; Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları (Şerh-i Kasîde-i Şumû-ı Lâmi fî Beyân-i Etvâr-ı Sâbi)* s. 67.

⁵³⁴ Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları (Şerh-i Kasîde-i Şumû-ı Lâmi fî Beyân-i Etvâr-ı Sâbi)* s. 68.

⁵³⁵ *el-İmdâd fî'l-Mebde’ ve'l-Me'âd* adlı eser Selami Şimşek tarafından bir tebliğ çalışması olarak hazırlanmış ve yayımlanmıştır. Bu şerh hakkında geniş bilgi için bkz. Selami Şimşek, *Balkanlar ve İslam*, Tebliğ Adı: *Hasan Sezâyî’nin Bir Gazeli’ne Harîrîzâde Tarafından Yapılmış Bilinmeyen Bir Şerh: el-İmdâd fî'l-Mebde’ ve'l-Me'âd*, İslamî İlimler Araştırma Vakfı, Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, Trakya Üniversitesi Balkan Kongre Merkezi, Ensar Neşriyat, İstanbul 2020, c. 3, s. 522-535.

kendilerinden istemeleri üzerine kaleme almıştır. Adına da *el-İmdâd fi'l-Mebde'* ve *l-Me'âd* ismini vermiştir. Onun tek isteği, eseri mütalaa edenlerin kendisini hayırla yâd etmeleridir.”⁵³⁶ Harîrî'nin bu şerhi kaleme alma sebebi özetle “Gülşeniyye Tarîkatı'nın Sezâiyye şubesinden kendisine icâzet veren Edirneli Şeyh Şuayb Şerefeddîn Efendi'nin talebidir.”⁵³⁷ Bu şerh ile ilgili Selami Şimşek tarafından *Hasan Sezâyî'nin Bir Gazeline Harîrîzâde Tarafından Yapılmış Bilinmeyen Bir Şerh: el-İmdâd fi'l-Mebde' ve l-Me'âd*, adlı tebliğ çalışması yapılmıştır.⁵³⁸

1.3.5.4. *Nüzhetü'l-İhvân*

“Veli Dede Dergâh'ı şeyhi ve Sezâyî Efendi'nin torunu Mehmed Vefâ Efendi'nin Sezâyî'nin *Dîvân*'ını intihâb yoluyla tahmis, 1310/1892 târihinde neşredilen bu eserde 85 sayfadan oluşmakta, (s. 2-3) sayfalarda Şuayb Şerafeddin Efendi tarafından yazılmış Şeyh Ahmed Müsellem Efendi'ye ait hâl tercemesi vardır.”⁵³⁹ Ayrıca Selami Şimşek tarafından 2021 yılında *Nüzhetü'l-İhvân (Dervişlerin Sevinci)* adıyla neşredilmiş okuyucunun istifadesine sunulmuştur.⁵⁴⁰

Nüzhetü'l-İhvân adlı eser, iki bölümden oluşmuş olup birinci bölümde Ahmed Müsellem Efendi'nin *Dîvân*'ından seçilen gazel, rubaî ve târih düşürme tarzında 35 manzûme s. 4-20 arasındadır. İkinci Bölümde sezâyî Efendi'nin 32 gazeline yazdığı tahmisler ile kendisine ait beş gazel, Niyâzî-i Mısrî'nin bir gazeline tahmis, Müsellem Efendi'nin gazeline tahmis, Nakşî Akkirmânî'nin gazeline tahmis diğerleri ise düşürülen târihlerden oluşmaktadır. Vefâ Efendi, bu eserinde tevhid, vahdet-kesret, ilm-i ledün, aşk, muhabbet, gönül, mâarifet-irfân, nûr-ı Muhammedî, riyâzetü-mücâhede, feyz, rizâ, kabz-bast, terk, zühd-zâhid gibi tasavvufî terimlere

⁵³⁶ Şimşek, *Hasan Sezâyî'nin Bir Gazeli'ne Harîrîzâde Tarafından Yapılmış Bilinmeyen Bir Şerh: el-İmdâd fi'l-Mebde' ve l-Me'âd*, c. 3, s. 517-524-536.

⁵³⁷ Şimşek, *Hasan Sezâyî'nin Bir Gazeli'ne Harîrîzâde Tarafından Yapılmış Bilinmeyen Bir Şerh: el-İmdâd fi'l-Mebde' ve l-Me'âd*, c. 3, s. 522.

⁵³⁸ Şimşek, *Hasan Sezâyî'nin Bir Gazeli'ne Harîrîzâde Tarafından Yapılmış Bilinmeyen Bir Şerh: el-İmdâd fi'l-Mebde' ve l-Me'âd*, c. 3, s. 517-536.

⁵³⁹ Şimşek, *Nüzhetü'l-İhvân, Dervişlerin Sevinci*, s. 26-29; Ayrıca bkz. Muhammed Vefâ Efendi, *Nüzhetü'l-İhvân*, (nâşiri: Şuayb Şerafeddin Efendi), Kasbâr Matbası, İstanbul 1310, s. 31-69.

⁵⁴⁰ Şimşek, *Nüzhetü'l-İhvân, Dervişlerin Sevinci*, s. 7-119.

yer vermiştir.⁵⁴¹ Vefâ Efendi'nin Hasan Sezâyî Efendi'ye ait şerh ettiği gazelin ilk mısraları şöyledir.

Gûş eyle sözüm sâlik çeşmin ola tâ bînâ

Terkîb-i anâsırdan iz'ân olunur mânâ

Mânâda dedi pîrim tevhîdi idüp îmâ

Her zerrede gizlenmiş ol şems-i cihân-ârâ

Her katrede mevc-endâz olmaktadır ol deryâ (Gazel,7/1)⁵⁴²

Vefâ Efendi, bu dizelerinde pîrin dergâhında gayret edilmesi, pîre ve pîrin dergâhına yürekten bağlanması gerektiğini dile getirmiştir. Sezâyî Efendi'nin gazellerine yapılan şerhlerden üst tarafta söz ettiğimiz şerhlerin hâricinde *Kasîde*,⁵⁴³ *Makâle-i Şerîfeleri*,⁵⁴⁴ *Nutk-ı Ârifane*,⁵⁴⁵ *Risâle-i Eşrât-ı Saat*⁵⁴⁶ adlı şerhlerin olduğu da belirtilmektedir. Bu şerhler hakkında detaylı bilgilere ulaşamadığımızı belirtmek isterim.⁵⁴⁷

1.3.6.Sezâyî Efendi'yi Etkileyen Şahsiyetler

1.3.6.1. Pîr İbrahim Gülşenî

Halvetiye'ye bağlı Gülşeniyye kolunun pîri İbrahim b. Muhammed, doğum yerinin Diyarbakır veya Azerbaycan olduğu belirtilmektedir. Nesebi Oğuz Atâ'ya

⁵⁴¹ Şimşek, *Nüzhetü'l-İhvân, Dervişlerin Sevinci*, s. 28-29.

⁵⁴² Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 181; Şimşek, *Nüzhetü'l-İhvân, Dervişlerin Sevinci*, s. 61.

⁵⁴³ Bkz. Süleymaniye Ktp. Şazeli Tekkesi, no: 157, vr. 1b-8b; Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî*, s. 27; Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 83.

⁵⁴⁴ Bkz. Ramazan Muslu bu eser hakkında Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp. No: 26200'de kayıtlı olduğu bilgisini verdiği Ali Rıza Özuygun tarafından belirtilmiştir. Özuygun, *Hasan Sezâyî-i Gülşenî Dîvânı*, s. 27; Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 83.

⁵⁴⁵ Bkz. Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa no: 619/34, vr. 209a; Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî*, s. 27; Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 83.

⁵⁴⁶ Bkz. Süleymaniye Ktp. Serez no: 3832/12, vr. 51b-52a; Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 27; Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 83.

⁵⁴⁷ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 27; Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 83.

kadar gitmektedir.⁵⁴⁸ Tebriz'e vardığında Uzun Hasan'ın kazaskeri Molla Hasan ile karşılaşmış, Tebriz'de onun yardımıyla ilim tahsilinde bulunmuştur.⁵⁴⁹ Dede Ömer Rûşenî'yle⁵⁵⁰ tanışmış, Ömer Dede ona: “Sen ol bâğ'ı bekânın gülşenîsin” buyurmuş ve Gülşenî mahlasını vermiştir.⁵⁵¹

Gülşenî lakabıyla meşhur olmuş, Diyarbakır'a; sonra oğlu Ahmed Hayâlî'yle birlikte Kudüs yolundan Mısır'a geçmiştir. Mısır'da Gülşenî Hânkâhı'nı tesis etmiş, “Dede Ömer Rûşenî'den halîfelik almış, oğlu Ahmed Hayâlî Hasan Zârîfî, Sadık Ali ve Âşık Musa isimli halîfeleri tarafından tarîkat neşv ü nemâ bulmuştur.”⁵⁵² “Bir müddet sonra Kahire'de, (940/1534) senesinde âhirete irtihal etmiştir. Kendi ismine yaptırdığı Gülşenî Tekkesi'ndeki külliyyede bulunan türbeye defnedilmiştir.”⁵⁵³ Ölümüne “mâte kutbü'z-zamân İbrâhim” ibaresi de târih olarak düşülmüştür.⁵⁵⁴

Vassâf Efendi, *Sefine-i Evliya*'da İbrahim Gülşenî'nin dört halîfesinin olduğunu belirtmiştir. Halîfeleri sırasıyla şöyledir: “Şeyh Hasan Zârîfî, Şeyh Sadık Ali Efendi, Şeyh Âşık Musa, Şeyh Emir Hayâlî'dir. “İbrahim Gülşenî'den icâzet

⁵⁴⁸ Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî*, (haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi), İstanbul 2014, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, s. 43; Nihat Azamat, *İbrâhim Gülşenî*, c. 21, s. 301-304; Vassâf, *Sefine-i Evliya*, s. 151; Himmet Konur, *İbrahim Gülşenî Hayatı, Eserleri, Tarîkatı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2000, s. 104-105.

⁵⁴⁹ Vassâf, *Sefine-i Evliya*, s. 152; Konur, *İbrahim Gülşenî Hayatı, Eserleri, Tarîkatı*, s. 106-107.

⁵⁵⁰ “Halvetiyye'nin mübarek büyüklerinden bir zat olup Aydınî'dir. Bursa'da zahîrî ilim tahsil ettiği zamanlarda nefsinin yolunda giden bazı aşırı kimselere arkadaş olmuş, heva ve Hevesine uymuştur. cismanî aşka müptelâ olmuştur. Bir müddet sonra geçici zevk ve sevdalardan kurtulup Karaman'da irşad hizmetinde bulunmuştur. Halvetî Şeyhi ve ağabeyi Alâeddin'in yanına varmış, süfli şeylerden ayrılmış, pişmanlıkla Baku'da irşad postunda oturan Halvetî silsilesinin başı ‘Vird-i Settâr’ adlı eserin sahibi Seyyid Yahya'y-ı Şirvanî Hz. irfan ve irşad meclisinde bulunmuş ona inâbet etmiştir.” Bkz. Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 86.

⁵⁵¹ Vassâf, *Sefine-i Evliya*, s. 154; Abdurrezzak Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, Stüdyo Star Ajans Matbaacılık, Bursa 2017, s. 348; Dede Ömer Rûşenî'yle karşılaşması hakkında detaylı bilgi için bkz. Konur, *İbrahim Gülşenî Hayatı, Eserleri, Tarîkatı*, s. 108-109.

⁵⁵² Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 28; Halîfeleri hakkında geniş bilgi için bkz. Konur, *İbrahim Gülşenî Hayatı, Eserleri, Tarîkatı*, s.165-166.

⁵⁵³ Nihat Azamat, *İbrahim Gülşenî*, DİA, İstanbul 2000, c. 21, s. 302.

⁵⁵⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, (*Tercüme-i Hâli Hazret-i Sezâyî*), s. 3; Geniş bilgi için bkz. Konur, *İbrahim Gülşenî Hayatı, Eserleri, Tarîkatı*, s. Konur, *İbrahim Gülşenî Hayatı, Eserleri, Tarîkatı*, s. 104-214.

alan şeyh sayısı ise kırktır.”⁵⁵⁵ Önemli eserlerinden biri de *Ma’nevî* adlı eseridir. “Gülşenî, *Ma’nevî* adlı eserini, Mevlânâ’nın *Mesnevîsi*’ne nazîre olarak Diyarbakır’da bulunduğu on ay kadar zaman diliminde tamamlamıştır. Bu eserin 40.000 beyti bulunup, Farsça, *Mesnevî*’den oluşmaktadır. Eserin ilk 500 beytinin La’lî Fenâyî tarafından şerh edildiği” ifade olunmuştur.⁵⁵⁶

Hasan Sezâyî Efendi, Gülşenîlikle olan bağlantısını, Mora’dan İstanbul’a gelirken gemide tanıştığı Halvetî şeyhi vasıtasıyla kurmuş, bu vesileyle tasavvufa ilgi ve alakası artmış, Edirne’de Âşık Musa Dergâhı’nda görevli olan Muhammed Sırrî Efendi’ye intisap etmiştir. İbrahim Gülşenî’ye olan bağlılığını yerine getirme amacıyla Mısır’a yolculuk yapmıştır. Orada Gülşenî Hankâhı’nda irşad görevinde bulunan İbrahim Çelebi tarafından icâzet verildiği ve Gülşenîlik’in ikinci pîri olarak kabul edildiğinden söz edilmektedir.⁵⁵⁷ Sezâyî Efendi’nin Dede Ömer Ruşenî (ö.892/1486) ve İbrahim Gülşenî’ye (ö.940/1534) bağlılığını gösteren beyitlerinden bir kaçını vermek istiyoruz.

Gülşenîyem nisbetüm gülzârdur

Bülbülem kârum hemîşe zârdur (Gazel, 97/1)⁵⁵⁸

Gülşenî dervişi güldür goncalardur Mevlevî

Bülbül-i şeydâ okur gâh manevî gâh Mesnevî (Matla/Metâli/29)⁵⁵⁹

Aydın olsa gülşenüm itme aceb

Ruşenîye intisabum vardur (Gazel 97/4)⁵⁶⁰

⁵⁵⁵ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 181; İbrahim Gülşenî’nin halifeleri hakkında geniş bilgi için bkz. Konur, *İbrahim Gülşenî Hayatı, Eserleri, Tarîkatı*, s. 165-166.

⁵⁵⁶ Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 350; Nihat Azamat, *İbrahim Gülşenî*, c. 21, s. 304; İbrahim Gülşenî ve Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ile aralarındaki tasavvufî bağ, İbrahim Gülşenî’nin târihi hayatı, kişiliği ve görüşleri hakkında bkz. Konur, *İbrahim Gülşenî Hayatı, Eserleri, Tarîkatı*, s. 152-153.

⁵⁵⁷ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, s. 200; Komisyon, *Evliyalar Ansiklopedisi*, c. 7, s. 45; Özuygun, *Hasan Sezâyî-i Gülşenî Dîvânı*, s. 28.

⁵⁵⁸ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 222.

⁵⁵⁹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 371; Konur, *İbrahim Gülşenî Hayatı, Eserleri, Tarîkatı*, s. 153.

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere 1524'te Kahire'de yapımı tamamlanan merkez Gülşenî Dergâhı'nın birkaç hücresi Mevlevî dervişlerine ayrılmış, bu hücrelerde sürekli olarak *Mesnevî* ve *Ma'nevî* okunmuştur.⁵⁶¹ Ayrıca bu beyitlerde İbrahim Gülşenî ve Dede Ömer Rûşenî'ye olan bağlılığını dile getirmiştir.

1.3.6.2. Şeyh Muhammed Sırrî Efendi

II. Ahmed devrinde yaşamış, Gülşenî şeyhlerinden Abdülkerim Efendi'ye bîat etmiştir. Abdülkerim Efendi'nin yanında tasavvufî eğitimini sürdürmüştür. Nefsini yedi mertebesini aşır seyr u sülûkünü tamamlamış, ancak Abdülkerim Efendi'nin vefat etmesiyle, Gülşenî şeyhlerinden, İbrahim Gülşenî'nin torunu Şeyh Ali Safvetî'nin kardeşi Şeyh Hasan-ı Ahsenî'ye bîat etmiştir. Bir müddet sonra Hasan-ı Ahsenî Efendi'den halîfelik almıştır.⁵⁶²

Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne* adlı eserinde Sırrî Efendi'den şu şekilde söz etmiştir: “Nâmı Mehemmed'dir. Gülbün-i vücûdu hâk-i pâk-i Edirne'den nümâyân ve Şeyh Sırrî Efendi demekle mâlumdur. Tarîkat-i Gülşeniye'den sâbıkut-terceme eş-Şeyh Abdülkerim Efendi'den ahz-ı yed-i inâbet ve etvâr-ı seb'a tekmline himmet eylemiştir. Mürşidinin irtihaliyle Şah Melek Zâviyesi'nde kâin makamlarına şeyh olmuşlardır. Zâviye-i mezkûre hatîresinde medfûn ise de târih-i vefat-ı anlaşılamamıştır.⁵⁶³ Sandukasında, Gülşenî şeyhlerinden Vefâ Efendi'ye ait olduğu belirtilen şu beyitlerin yazdığı ifade olunmaktadır.

Ol semiyî-i hazret-i fahr-i rusûl

Ya'ni Sırrî ârif-i Sırr-ı hudâ

⁵⁶⁰ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 222.

⁵⁶¹ Mustafa Kara, *Gülşeniye ve Güldeste*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 7, cilt: 7, 1998, s. 48; Gülşeniye Tarîkatı hakkında İbn Sadruddin Şirvanî (ö.1036/1627) tarafından kaleme alınan *Tercümanü'l-Ümem* adlı eserde batıl tarikatlar sıralanırken Bektaşilik'le birlikte Mevlevilik ve Gülşenilik de zikredilmiştir. Geniş bilgi için bkz., Ethem Ruhi Fığlalı, “İbn Sadruddin eş-Şirvanî ve İtikadî Mezhepler Hakkındaki Türkçe Risalesi”, AÜİFD, c. 24, s. 270.

⁵⁶² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî (Tercüme-i Hal-i Sezâyî)*, s. 4; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s.75.

⁵⁶³ Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c.2/2, s. 1475.

Gülşenî Hazretlerinin himmeti

*Sırra vasıl eylemişti anları*⁵⁶⁴

Hasan Sezâyî Efendi'nin Halîfelerinden Hasîb Bey *Gülşenî Silsilenâmesi*'nde Sırrî Efendi'den şöyle söz etmiştir:

Şeyh-i irşâdı anın dahî Muhammed Sırrî'dir

*Kutb-ı asrın mazharı gavsın müeyyed sırrıdır*⁵⁶⁵

Bu beyitte, “Sezâyî’i irşâd eden bir diğer şeyh Muhammed Sırrî’dir. Devrin kutbunun mazhârı, gavsının teyit edilmiş sırrıdır” denilmiştir.⁵⁶⁶

1.3.6.3. Şeyh La’lî Muhammed Fenâyî

Aslen Kastamonu’ludur. Eğitimi tamamladıktan sonra, kendini dünyadan soyutlamış, belli bir süre halvete girdikten sonra Edirne’ye gelmiş, tarîkat arayışında bulunmuş, Edirne’de Gülşenî Zâviyesi’ne gelerek Mehmed Sırrî Efendi’nin sohbetine katılmış, tarîkat âdâbını almış ve seyr u sülûkünü tamamlamıştır. Mehmed Sırrî Efendi’nin vefat etmeden önce verdiği işaretle, Koca Mustafa Paşa Dergâhı’nda bir müddet bulunmuş, Şeyh Alâeddin Efendi’ye intisap etmiştir.⁵⁶⁷ Aynı zamanda birçok şeyhten de halîfelik almıştır. Balat’ta bulunan Seyyid Hasan Nuri, Manisa şeyhlerinden Hasan Kenzî⁵⁶⁸ ile görüşmüş ve hilâfet almıştır. La’lî Fenâyî’nin vefat

⁵⁶⁴ Bu beyitler için bkz. Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c.2/2, s. 1476; Şimşek, *Osmanlı’nın İkinci Başkenti Edirne’de Tasavvuf Kültürü*, s.76.

⁵⁶⁵ Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları (Şerh-i Kasîde-i Şumû-ı Lâmi fî Beyân-i Etvâr-ı Sâbi)* s. 138.

⁵⁶⁶ Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları (Şerh-i Kasîde-i Şumû-ı Lâmi fî Beyân-i Etvâr-ı Sâbi)* s. 138.

⁵⁶⁷ Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c.2/2, s. 1477; Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 3, s. 191; Şimşek, *Osmanlı’nın İkinci Başkenti Edirne’de Tasavvuf Kültürü*, s.77.

⁵⁶⁸ Ayaş’ta doğdu. Manisa’da yaşadığından dolayı Manisalı Hasan Kenzî Efendi diye bilinir. Kenzî-i Rûmî olarak da anılır. Hasan Kenzî, ilk eğitimini İstanbul’da tamamladı. Koca Mustafa Paşa Sünbülî tekkesi şeyhi Mehmed Alâeddin Efendi’ye bağlanmıştır. Geniş bilgi için bkz. Necdet Tosun, *Hasan Kenzî*, DİA, İstanbul 1997, c. 16, s. 329-330.

târîhi, 1112/1701 olarak belirtilmiştir.⁵⁶⁹ Kâmî mahlasıyla şiirler yazan Edirneli Mehmed Efendi vefatına şu târihi düşmüştür.

Didüm gûş eyleyince irtihâlin Kâmiyâ târih

*Meded koptu nihâl-i Gülşenî'den bir gül-i La'î (1112/1701)*⁵⁷⁰

Sezâyî Efendi'yi en fazla etkileyen mürşidi La'î Fenâyî Efendi'dir. Ona bağlılığını gösteren birkaç beytini vermek istiyoruz.

Şâh-râh-ı âlem-i ıtlâka girdüm sıdkıla

Kutb-ı âlem Şeyh La'î Gülşenîdür rehberüm

Himmetiyle menzil-i maksûda irdüm sıdkıla

*Kutb-ı âlem Şeyh Lâ'î Gülşenîdür rehberüm (Murabba, 9/1)*⁵⁷¹

Görinür vech-i SEZÂÎ den ol

*Bilinür hâl-i Fenâyîden ol (Metali,1/3)*⁵⁷²

Bu beyitlerde mürşidini âlemin kutbu olarak nitelendirmiş, himmetiyle varılacak makamlara eriştiğini ve mürşidinin kendisi için rehber olduğunu ifade etmiştir. Birçok beytinde, bu beyitte olduğu gibi La'î Efendi'den söz etmiş, ona muhabbetini ve bağlılığını her dâim dile getirmiştir. Sezâyî Efendi'nin halîfelerinden Hasîb Bey *Gülşenî Silsilenâmesi* 'nde La'î Efendi'den şöyle söz etmiştir:

Anları irşâd iden şeyhi Muhammed La'î'dir

*Ma'den-i feyz-i İlâhî'nin ser-âmed La'î'dir*⁵⁷³

⁵⁶⁹ Özuygun, *Hasan Sezâyî-i Gülşenî Dîvânı*, s. 31; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s.79.

⁵⁷⁰ Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c.2/2, s. 1478; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s.79.

⁵⁷¹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 169.

⁵⁷² Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 367.

⁵⁷³ Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları (Şerh-i Kasîde-i Şumû-ı Lâmi fî Beyân-i Etvâr-ı Sâbi)* s. 138.

Bu beyitte “Sezâyî Efendi’yi irşad eden Şeyh Muhammed La’lî’dir ki o, İlâhî feyzin madeninin başta gelen değerli taşıdır” denilmek istenmektedir.⁵⁷⁴

1.3.6.4.Niyâzî-i Mısırî

Halvetiyye Tarîkatı’nın Niyâziyye ve Mısriyye kolunun kurucusudur. Büyük mutasavvıf olup coşkulu şiirleri bulunan Niyâzî-i Mısırî Malatya Aşpozi (Soğanlı Köyü)’nde dünyaya gelmiştir. Memleketinde tahsil hayatından sonra eğitimini tamamlamak üzere Mardin Diyarbakır’a giderek buralarda birer yıl kalmış, Bağdat ve Kerbelâ’yı dolaşıp Mısır’a geçmiştir.⁵⁷⁵

Kahire’de kadirî şeyhlerinden birine bağlanmış üç yıl burada bulunmuştur. Mısır’da kalmasından dolayı da Mısırî olarak anılmaktadır. Bu arada ma’nevî eğitimini devam ettirmiş bir taraftan da Câmiü’l Ezher’de eğitimine devam etmiştir.⁵⁷⁶ Mısırî Efendi, “Mısır’da bulunduğu zamanlarda bir rüya üzerine İstanbul’a akabinde Bursa ve Uşak’a giderek Elmalılı Şeyh Ümmi Sinan’a intisap etmiş, dokuz yıl şeyhinin hizmetinde bulunmuş, şeyhi vefat ettikten sonra tekrar Bursa’ya geçmiş, bir ara İstanbul’a gitmişse müridinin çok olması, yönetim hakkında pervasız konuşmaları, cifre dair ve şerîatin zâhirine aykırı bazı sözler üzerine; bir defa Rodos’a iki defa da Limni’ye sürgün edilmiştir. Mezarı Limni”dedir.⁵⁷⁷

Niyâzî Mısırî, Limni’de bulunması ile vefatına şu mısralarla târih düşmüştür:

«*Ruhi Mısırî mahfel-i âliye pervaz eyledi*»,

⁵⁷⁴ Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları (Şerh-i Kasîde-i Şumû-ı Lâmi fî Beyân-i Etvâr-ı Sâbi)* s. 138.

⁵⁷⁵ Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 162; Komisyon, *Batı Anadolu ve Rumeli Evliyalari*, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul 2003, c. 2, s. 427-428; Ayrıca bkz. Mustafa Aşkar, *Mehmed Niyazi-i Mısırî el-Malatî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü Tasavvuf Anabilim Dalı, Ankara, 1997, s. 41-50; Niyâzî-i Mısırî ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mustafa Aşkar, *Niyâzî-i Mısırî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, 2. Baskı, İnsan Yay., İstanbul 2004, s. 1-373.

⁵⁷⁶ Özüygun, *Hasan Sezâyî-i Gülşenî Dîvânı*, s. 367.

⁵⁷⁷ Kenan Erdoğan, *Niyaz-i Mısırî’nin Bestelenmiş Şiirleri*, Erciyes Dergisi, yıl:19, sayı:209, Mayıs 1995, s.13, Geniş bilgi için bkz. Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısırî, Hayatı, Edebî Kişiliği Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkitli Metni*, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1993; Özüygun, *Hasan Sezâyî-i Gülşenî Dîvânı*, s. 30; Şimşek, “*Osmanlı’nın İkinci Başkenti Edirne’de Tasavvuf Kültürü*”, s. 140; Komisyon, *Batı Anadolu ve Rumeli Evliyalari*, c. 2, s. 426-433.

Eyliye Mısrî Efendi kasr-ı Adn'ı cay gâh (1105/1694)

delâlet edilen senede vefat etmiştir.⁵⁷⁸

Arifâne beyitlerinden:

Anadan doğma gözsüzler kemahî görmez eşyâyı

Niyâzî vech-i dildâr-ı ülü'l-ebşârdan sor

Her mürşide dil verme kim yolunu sarpa uğradır

*Mürşid-i kâmil olanın yolu gayet âsân imiş*⁵⁷⁹

Mısrî'nin Limni'ye sürgün edilmesi ile Hasan Sezâyî Efendi'ye bir vesîle ile Sezâyî mahlasını verdiği nakledilenler arasındadır.⁵⁸⁰ Bu konu hakkındaki bilgileri birinci bölümde Sezâyî mahlası başlığı altında verdiğimiz için tekrara girmek istemiyoruz.

1.3.6.5.Enîs Receb Dede

XVIII. asrın Mevlevî şairlerinden sayılan Enîs Dede'yi Ahmed Bâdî Efendi özetle şöyle tasvir etmiştir: “Nâmı Receb'dir. Gülşenî Derviş Halil nâm zâtın sulbünden Edirne'de tennure-bend-i hângâh-ı vücûd olup hâl-i sigarında mücellid esnafından Hetik İbrahim nâm zâta şakird olmuştur. edirne'ye avdet ettikten sonra 1181/1767 târihinde Edirne Mevlevîhânesi şeyhi Neşâti Ahmed Dede'den ahz-ı yed-i inâbet almıştır. İstanbul'a Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Kârî Ahmed Efendi delâletiyle dergâh-ı mezkûra Mesnevîhan olmuştur.”⁵⁸¹

Tekke şairlerindendir. Kaside ve gazelleri, naatları; selis ve olgun bir dîvân şiiri özeliğini taşımaktadır. *Dîvân*'ında ve şiirinde sanatkâr olarak değil de tasavvufi

⁵⁷⁸ Bu tarih düştüğü beyitler için bkz. Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 162.

⁵⁷⁹ Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 164.

⁵⁸⁰ Şimşek, “*Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*”, s. 141.

⁵⁸¹ Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c.2/2, s. 1671; Komisyon, *Evliyalar Ansiklopedisi*, c. 10, s. 66-67; Enis Receb Dede hakkında bilgi için bkz. Halil Güntan, *Receb Enis Dede (Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi 1990.

aşk havasının hâkimiyeti altına girmiştir.⁵⁸² Neşâtî Dede'nin⁵⁸³ halîfelerinden olan Enîs Receb Dede (ö.1147/1734) Mevlevî sûfilerdendir. Gülşenîyye Tarîkatı'na intisab eden Sipahî Dervîş Halil'in mahdûmudur. "Aslen Edirneli olup eğitime burada başlamış, İstanbul'da eğitimini tamamlayınca tekrar Edirne'ye dönmüş, Mevlevî şeyhlerinden şair Neşâtî Ahmed Dede'ye intisab etmiştir. Daha sonra İstanbul'a gelip Yenikapı Mevlevîhâne'si şeyhi Kârî Ahmed Dede'nin (ö.1089/1679) yanında bulunmuş, ona hizmet etmiştir. Bu sırada Mesnevî derslerini takip edip tekkeye 1181/1767'de Mesnevîhan olmuştur. Şeyhi vefat edince Kasımpaşa Mesnevîhânlığı'na görevlendirilmiştir. Bundan sonra Edirne Mevlevîhânesi şeyhi, Neşâtî Dede'nin vefat etmesiyle bu Mevlevîhâne'nin şeyhliği görevine tevcih olunmuştur.⁵⁸⁴

1144/1732 ya da 1146/1734-35'te şeyhlik görevinde bulunduğu Edirne Mevlevîhânesi'nde vefat ettiği belirtilmiştir. Enîs Receb Dede'nin iki eseri bulunmaktadır: Bir adet mürettep *Dîvân*'ı ve Hz. *Mevlanâ'nın Bazı Gazelleri'nin Şerh*'idir.⁵⁸⁵ Receb Dede vefat ettiği zaman "Edirne halkının tamamının ağladığı" kaynaklarımızda aktarılmaktadır.⁵⁸⁶ Enîs Efendi'ye büyük saygı içerisinde olan Sezâyî Efendi, hüsn-i teveccühünü şöyle dile getirmektedir: "Azîzim peder-i muhteremim, Enîs Efendi Hazretleri'nden hüsn-i teveccühe niyâz olunur. Sadr-ı âli

⁵⁸² Vasfî Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1964, s. 554; Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 31.

⁵⁸³ "Edirne'den yetişmiş yüksek makam sahibi Mevlevîlerden olup altmış yıl kadar irşad vazifesinde bulunmuş talebelerin öğretimiyle zamanını geçirmiş. Yüze yakın şâir ders halkasında feyz almıştır." bkz. Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 2, s. 260.

⁵⁸⁴ İnce, *Tezkiretü's-Şu'arâ Sâlim Efendi*, 93-94; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuara-yı Mevlevîyye*, haz. İlhan Genç, Ankara 2000, s. 352-354; Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c.2/2, s. 1671.

⁵⁸⁵ Selami Şimşek, *XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarikatların Genel Durumu*, Ekev Akademi Dergisi Yıl:8 Sayı:20 (Yaz 2004)s. 273; Adem Ceyhan, *Enîs Receb Dede Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri*, Marmara Üni Sosyal Bilimler Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990, s. 14.

⁵⁸⁶ Rıdvan Canım, *Başlangıçtan Günümüze Edirne Şairleri*, s. 375; Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 32; Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 225.

hüsn-i zanlarındadır. Bâ-husus Kethüda Bey'in nasıl sen'alarındadır ki ta'bire gelmez Tarîkat-ı Mevleviyye'nin sahib-i vakti, âb-ı rûyudur, Allah eksik etmesin.”⁵⁸⁷

Enîs Receb Dede, feyzi bol ârif bir mürşid olup bil-hassa Ragıp Paşa, Çelebîzâde İsmail Asım Efendi gibi şahsiyetleri etkilemiştir. Mürettep dîvânı neşredilmiştir. Hz. Mevlânâ'nın bazı gazellerini de şerh etmiştir.

Âşıkâne na'tlarından:

Enîsin matlabı dâim Celâleddin-i Rûmiden

*Nigâhı lütufla bir dem sual et ya Resûlallah!*⁵⁸⁸

Hasan Sezâyî Efendi ile dostâne sohbet ve muhabbetleri ömürleri boyunca devam etmiştir.⁵⁸⁹

1.4.Te'siri

Hasan Sezâyî Efendi'nin hayatını incelediğimizde birçok kimsenin üzerinde etkisinin olduğu Edirne'ye geldikten sonra tarîkat faaliyetlerini yürüttüğü Âşık Musa Dergâhı'nda bulunduğu zamanlarda birçok te'sirinin olduğu bilinmektedir. Halk, devlet ricali ve şâirler üzerinde hatta diğer tarîkatlardan bazı şeyhlere te'sir ettiğini görmekteyiz. Sezâyî Efendi, Sadık Efendi'ye gönderdiği mektubunda bu konu hakkında şunu söylemiştir: “Benim Edirne'de beşyüz bin âdem sâhib-i ıyâl dervişim var.”⁵⁹⁰

Diğer bir mektubunda Derviş Yusuf'a Edirne'de yirmiden fazla fukarasının olduğunu şu cümleyle ifade etmiştir: “Tekyede sakın yirmiden ziyâde fukara var.”⁵⁹¹ Söz edilen bu kimselerin de tekkede kalan dervişleri olduğu anlaşılmaktadır. Sezâyî

⁵⁸⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s.72; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 88.

⁵⁸⁸ Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 93.

⁵⁸⁹ Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 226.

⁵⁹⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s.11; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 121.

⁵⁹¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 44; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 150.

Efendi'nin Özellikle devlet ricali içerisinde etkili olmasının sebebi Edirne'de XVII. yüzyıl itibariyle padişahlar ve devlet ricalinin bu şehri kendilerine mesken olarak belirlemeleri etkili olmuştur diyebiliriz. Bu vesileyle Edirne'de birçok devlet görevlisi Hasan Sezâyî ile iletişim hâlinde olmuş, tanışma imkânı bulabilmiştir.⁵⁹²

Hasan Sezâyî'nin nasihatlerine devlet ricalinden birçok kişi mazhar olmuştur. Bu etkilenme sonucu devlet ricalinden Seyfullah Efendi ve Sipâhi Mehmet Efendi ona mürid olmuş, akabinde Sezâyî Efendi'ye halife olmuşlardır.⁵⁹³ Tarikat mensubları, Yeğen Mehmed Paşa ve Muhassıl Paşa'dan bazı taleplerde bulunmuşlar, Sezâyî Efendi'de bu durumdan mektubunda şöyle söz etmiştir: “Muhassıl Paşa oğlumuzun Sadrazam oğlumuza yazdığı i'lâm muammer olsunlar. İstediginden ziyâde kerem buyurmuşlar, hatta bir miktar harçlık vermiş.”⁵⁹⁴

Sadrazam'ın Sezâyî tekkesinin inşâsında bulunduğunu, gönderilen şu mektuptan anlıyoruz. “Sen bilmez misin tekye imâretine amel olundukda ne haberim vardı. Ne sonra sadr-ı devlet oğluma niyâz-mend oldum. İmâreti murâdullah oldukda birini alet eder, gayr-ı memul yapılır, yapılanlar nasıl yapılmıştır. Belî sarf-ı irâdet-i nefis ile yapılabilir, ammâ bir iki karne sürmez fenâ olur, eve döner, ammâ bilâ-irâde yapılanlar tâ rûz-i cezâ içinde ihya olur” ifadelerinde bulunmuştur.⁵⁹⁵

Bir mektubunda da devlet adamlarının da'vetine icâbet edip etmeme konusunda kararsız kaldığını kayınatası Şeyh es-Seyyid Osman Efendi'ye şöyle anlatmıştır: “Sadr-ı devlette olanlarla görüşmeden ihtirâz ederdik. Mübtelâ olduk, dâ'vet ederler varmasak olmaz. Varsak inkıbâz-ı derûn muarrer, bu vecihle zât-ı mutlâk sıfat-ı kaydile mücâhede çektiriyor, tarafınıza iştiyâk düştü. Bursa'ya gitmek ikrarın verdim. Vezir-i a'zam: tez gitme, çoktan sizi görmedim der bilmem nasıl

⁵⁹² Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s.74.

⁵⁹³ *Menâkıb*, a.g.e, yk.5a

⁵⁹⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s.11; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 76.

⁵⁹⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s.75; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 76.

olacaktır, benim ise kayıtdan hazzım (kaygıdan zevkim) yok mutlaku'l-inan ola gelmişim zâhira sahib-i emrdir, böyle niyaz ediyor.”⁵⁹⁶

Siyâhî Mehmed Efendi'ye gönderdiği mektubunda kendisine sadece müsamaha gösterdiğini şu sözleriyle ifade etmiştir: “Her ne yazarsak müsamahadan gayrı işi yok nefesimiz canbaz fatihasına döndü.”⁵⁹⁷ Bu ifadelerden, Sezâyî Efendi'nin birçok devlet yetkilisini te'siri altına aldığını ve onlarla samimi bir halde bulunduğunu görmekteyiz.

1.4.1. Diğer Tarîkatlarla İlişkileri ve Etkiledikleri

Sezâyîye Tarîkatı mensubları diğer tarîkatlarla da ilişki içerisinde olmuş, bunda bir sakınca görülmemiştir. Sezâyî Efendi'nin câmiu't-turuk şahsiyete sahip olduğu bilinmektedir. Tarîkatlardan dostları şunlardır: “Mevlevî Enîs Dede, Kâdirî Dede, Şeyh Rifâî Efendi, Kâdiriler şeyhi, Sâdiler şeyhi, Mevlevîhane şeyhi Memiş Dede'dir. Mezkûr şeyhlerin isimleri hakkında detaylı bilgiye ulaşılamamıştır. Sezâyî Efendi'nin hangi tarîkatlardan icâzet aldığına dâir bir bilgiye mektublarından ulaşılamamaktadır.”⁵⁹⁸

Sezâyî Efendi, Derviş Yusuf Efendi'ye gönderdiği bir mektubunda diğer tarîkat mensublarına selamını şu cümlelerle ifade etmiştir: “İnebolu'ya gider âdem oldukça, cânımdan azîzim, Kâdirî Dede'ye ve köçeğine selam ve duamızı iletirsiniz.”⁵⁹⁹ Kayınatası Şeyh Seyyid Osman Efendi'ye gönderdiği mektubunda şunları ifade etmiştir: “Sâdiler şeyhi birâderimize, Cemâlî Efendi oğlumuzu, Arap-zâde Efendi birâderimize, Kadirîler Efendisi Halîmî-zâde Efendi'ye vel-hâsıl cümle efendilere arz-ı hulûs ederiz” demiştir.⁶⁰⁰

⁵⁹⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s.71; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 77.

⁵⁹⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 61; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 78.

⁵⁹⁸ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvufi Hayatı*, s. 88.

⁵⁹⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 37.

⁶⁰⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s.71; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 88.

Kaynaklarımızda Sâ'diler şeyhi, Kâdirîler şeyhi ve Enîs Dede'yle daha fazla görüştüğü belirtilmiştir. Sezâyî Efendi, *Mektûbât* 'ında Nakşbendilik'teki on bir temel esastan; hûş der-dem, bâz-geşt, yâd-daşt, halvet der-encümen, kavramlarına,⁶⁰¹ yer vermesi sebebiyle Nakşbendî Tarîkatı'na da ayrı bir yakınlık duyduğu anlaşılmaktadır.

Şâh-ı Nakşbend'in bir beytini de mektubunda şöyle aktarmaktadır:

Hatta Şâh-ı Nakşbend kaddesallahü sırrahü'l azîz buyurdu ki:

“Her ân k'û gâfil ez-Hak yek zamânest

*Der ân dem kâfirest ammâ nihânest”*⁶⁰²

Bu beyitten şunu anlamaktayız: Kim Allah'ı bir an unutursa, o anda kâfir olur, Ammâ gizli kâfirdir.⁶⁰³ Sezâyî Efendi, mektublarından birinde Akçakazanlılık'ta yaşamış, Sakin Şeyh Abdullah Efendi-zâde Mehmed Sâdık Efendi adında bir zâtтан söz etmiş, ona gönderdiği bir mektubunda ise şu ifadelerde bulunmuştur: “Benim canımdan azizim! sûret-i şân-ı insânî ki mir'ât-ı vech-i sübhânîdir.”

يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ

“Allah onları sever onlar da Allah'ı severler.”⁶⁰⁴ “Tecellisi tekâzâsıyla âlem-i lâhutdan fezây-ı melekût ki, taayyün-i evveldir. Elest dahî ta'bir olunur. Kadem nihâde olup çünkü gencine-i zât'dan bürûz etti.” demiştir.

أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ

“Ben sizin Rabbiniz değil miyim?”⁶⁰⁵ Bu ayetlerden sonra mektubun devamında şunları demiştir: “Rubûbiyeti ma'nasına vâkıf ve kimi ancak sadâ-yı işitip şühûda vâsıl olanlar, ayne'l-yakîn, zevkine nâil; rubûbiyet lafzını işitenler, ilme'l-

⁶⁰¹ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 89.

⁶⁰² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 115; Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları (Şerh-i Kasîde-i Şumû-ı Lâmi fî Beyân-i Etvâr-ı Sâbi)* s. 133.

⁶⁰³ Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları (Şerh-i Kasîde-i Şumû-ı Lâmi fî Beyân-i Etvâr-ı Sâbi)* s. 133.

⁶⁰⁴ Maide, 5/54.

⁶⁰⁵ Araf, 7/172.

yakîn erbabından olup mü'min bi'l-gayb oldular. Belâ ile redd-i cevâb ettiler. Amma şunlar ki ancak sadâ-yı işitip ne'am ile cevâb-dâde olup küfr ile mahcup oldular.” ifadelerinde bulunmuştur.⁶⁰⁶ Mektub gönderilen bu şahsın ulemadan olduğu kanaati oluşmaktadır. Hasan Sezâyî Efendi, bu ve bunun gibi Sâdiyye; Rifaiyye; Nakşbendiyye; Mevleviyye şeyhleri ve mensublarıyla; âlimler ile de iletişim halinde olduğunu, şeyh ve âlimlere muhabbetinin bulunduğunu mektuplarından anlamaktayız.⁶⁰⁷

Sezâyî Efendi'nin mürşidi Lâ'li Fenâyî Efendi'nin Halvetiyye kollarından Sünbüliyye; Şabaniyye, Uşşakiyye; Bayramiyye kolu Celvetiyye ile Nakşbendiyye Tarikatları'ndan da icâzet alması sebebiyle bu tarikatlarla yakınlık kurduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Emir Ahmed Hayâlî'nin müridi, Muhyî Gülşenî'den Nakşbendî'lerle ilgili mâlûmat toplamasını istemesi de bu yakınlığın örneklerindendir.⁶⁰⁸ Hasan Sezâyî Efendi'nin hayatını incelediğimizde, diğer tarikatlarla ilişkileri ve diğer tarikat şeyhlerinden sohbet halkasına katılan veya muhip olanların varlığından da söz edilmektedir. Bunlardan biri aşağıda söz ettiğimiz Cemâleddîn Uşşâkî'dir.

1.4.1.1. Cemâleddîn Uşşâkî

Edirne'de dünyaya gelmiştir. Asıl ismi Mehmed Cemâleddîn'dir. Ebû Nizâmeddîn künyesiyle bilinmektedir. Seyyid olduğu rivâyet olunmaktadır.⁶⁰⁹ Gençlik çağlarında, Uşşâkî şeyhi Mehmed Hamdi el-Bağdâdî'ye (ö.1146/1733) intisab etmiş ve icâzet almıştır. Mehmed Hamdi Efendi'nin hizmetinde bulunduktan belli bir süre sonra vefatı üzerine Hasan Sezâyî Efendi'nin yanında âdâb-ı hakikat almış ve sohbetlerinde bulunmuştur.⁶¹⁰ Sezâyî Efendi vefat ettikten sonra

⁶⁰⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 98-99; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 198.

⁶⁰⁷ Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 89.

⁶⁰⁸ Kara, *Gülşenîyye*, c. 14, s. 258.

⁶⁰⁹ Mahmud Erol Kılıç, *Cemâleddîn Uşşakî*, DİA, İstanbul 1993, c. 7, s. 314.

⁶¹⁰ Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, 2/2, s. 1699; Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 122; Ayrıca bkz. Nuran Çetin, *Şeyh Mehmed Cemâleddîn-i Uşşâkî ve Cemâlîzâde Tekkesi*, Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 9, Yıl 2017, s. 227-228.

Cemâleddîn Efendi, Edirne’de dört yıl daha irşad vazîfesinde bulunmuştur.⁶¹¹ 1158/1742’de ma’nevî bir işaret ile İstanbul’a gelmiştir. Tarîkatın İstanbul’da ilk büyük temsilcisi olmuştur. Hüseyin Vassâf bu konuda, “İstanbul’da, ilk Halvetî âyînini düzenleyen kişinin Cemâl-i Halvetî olduğunu” söylemiştir.⁶¹² İstanbul’da, Mehmed Efendi’nin yerine geçip Uşşakiyye’den Eğrikapı Savaklar’da Hırâmî Ahmed Paşa’nın yaptırdığı mescid-zâviyenin şeyhliği görevinde bulunmuştur. Tarîkatın ikinci pîri sayılır. Hüsâmeddîn Uşşakî’nin onuncu derece halîfelerindendir.⁶¹³

İlâhîlerinden:

Sohbet-i nadan ile bigânelikten al bizi

Sohbet-i arif ile et âşinâdan ey Çalap

Bu Cemalının vücudu perdesini ref edip

*Bir dem ayırma anı zevk-ı likandan ey Çalap*⁶¹⁴

Cemâleddîn Uşşakî, Halvetiyye-yi Ahmediyye kolu olan Uşşakiyye’den ayrıldıktan sonra Cemâliyye şubelerini kurmuştur.⁶¹⁵ Cemâleddîn Efendi, İstanbul Fatih, Hırâmî Ahmed Paşa Zâviyesi’nde dokuz yıl irşad vazîfesinden sonra 1164/1750-51’de vefat etmiştir. Bu tekkenin hazîresinde medfundur.⁶¹⁶ Cemâleddîn-i Uşşakî’nin vefat târihi ile ilgili târih düşülen beyit şöyledir:

Okur dervîş lebîb-âsâ senâ hanî sezâ târîh

⁶¹¹ Kılıç, *Cemâleddin Uşşakî*, c. 7 s. 314; Çetin, *Şeyh Mehmed Cemâleddîn-i Uşşakî ve Cemâlîzâde Tekkesi*, s. 228.

⁶¹² Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, s. 323-329; Ayrıca bkz. Mehmet Serhan Tayşi, *Cemâl-i Halvetî*, DİA, İstanbul 1993, c. 7, s. 302-303.

⁶¹³ Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c.2/2, s. 1699; Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 83.

⁶¹⁴ Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 83.

⁶¹⁵ Tayşi, *Cemâl-i Halvetî*, DİA, İstanbul 1993, c. 7, s. 302

⁶¹⁶ Kılıç, *Cemâleddin Uşşakî*, c. 7, s. 314-315; Şimşek, *Edirne’de Tasavvuf Kültürü*, s. 122; Nuran Çetin, *Şeyh Mehmed Cemâleddîn-i Uşşakî ve Cemâlîzâde Tekkesi*, s. 228.

*Cemâlî nûr-ı mânâda cilây-ı ‘ayn-ı ‘Uşşâkî*⁶¹⁷

1.4.1.2. Mevlevî Şeyhi Halil Efendizâde Mehmed Memîş Efendi

Memîş Efendi, İstanbul Eyüp’te dünyaya gelmiştir. Kendisine şeyhî mahlası verilmiştir. Memîş Efendi’nin hayatı ile ilgili bilgiler kısıtlıdır. Yusuf Dede’nin yanında eğitimini tamamlamıştır. Yusuf Dede, vefat edince 1080/1670 senesinde tekkenin şeyhi olmuştur. La’lî mahlasıyla da bilinmektedir.⁶¹⁸ Hasan Sezâyî Efendi’yle gönülden bir bağının bulunduğunu mektublarından anlamaktayız.

Sezâyî Efendi bir mektubunda Halil Efendizâde Lâ’lî Şeyh Şeyh Memîş Efendi’den övgüyle söz etmiş kendisini iyilerin ve salihlerin arasına yükseltmesi için dua ve niyâzda bulunmuştur. O cümleleri şöyledir: “Bu dahî Kasımpaşa’da Mevlevîhane şeyhi Halil Efendizâde Şeyh Memîş Efendi Cenâblarına tahrîr buyurdukları mektub-ı şerifleridir: Yüce hakikat ve nur saçan pîr Efendimiz’den temenni ve isteğimiz, zâhir ve bâtınımızı îmar edip, dâimî şekilde feyizleriyle iyilerin ve âşıkların arasına bizi yükseltmesidir. Sâkinân-ı dergâhı Mevlanâ olan dervîşâne güldeste-i duâ ve niyâzımız tebliğ buyurular. El-baki hüvallah” demiştir. “Mevlânâ Tekkesi’nin dervîşlerine selamımızı iletip dua ve niyazımızı bildirirsiniz.” Bâki olan Allah’tır, ifadelerini kullanmıştır.⁶¹⁹ Memîş Efendi, 1135/1723 yılında vefat etmiştir.⁶²⁰

1.4.1.3. Şâmîzâde Üsküdârî Ahmed Efendi

1131/1719’da Yenişehir’li Abdullah Efendi, tarafından mülâzım olmuştur. Üsküdar’da, mahkeme kâtipliği görevinde bulunmuştur. Başkâtiplik ve çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. Diyarbakır’da, kadılık görevinde bulunduğu

⁶¹⁷ Çetin, *Şeyh Mehmed Cemâleddîn-i Uşşâkî ve Cemâlîzâde Tekkesi*, s. 229; Ayrıca bkz. Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tenvârih*, (haz. Fahri Ç. Derin ve Vahid Çabuk) Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1985, s. 223.

⁶¹⁸ Esrar Dede, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevlevîyye*, (haz. İlhan Genç), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 258.

⁶¹⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 28-29; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 136.

⁶²⁰ M. Baha Tanman, *Beşiktaş Mevlevîhanesi*, DİA, İstanbul 1992, c. 5, s. 553-554.

sırada 1151/1738-39 yılında vefat etmiştir.⁶²¹ Sezâyî Efendi, Şâmîzâde Üsküdârî Ahmed Efendi'ye gönderdiği mektupların birinde aşağıdaki beyitleri ifade etmiştir:

Gülşen-i dehr içre bir gülsün

Âşık olmuş gülşenine bülbülsün

Beyitten sonra ise “Zade-i canım oğlum! Bu taayyünât-ı merâyâ-yı vech-i mutlaktır. Ukûs-i itibariyle nişan-ı kesret peyda olmuştur.” Yoksa:

Görendir görünen mir'at içinde

*Görür aksin eğerçi ehl-i sûret*⁶²²

“Pes sen ve ben i'tibar-ı vehmidir. Yakîne himmet edip dağdağa-i vehimden halâsa sâ'î olalar. Tarîk-ı ehl-i yakîna, yakînen itikad ve rabt-ı kalb alaka-i zâtî semeresidir. Rabt-ı kalbe mazhar olanlar elbet behre-yâb olurlar. Taraflarına nasıl incizâb-ı derûnum olduğun bilirler ve inşallah semeresi bi'l-kalb zuhûr eder.” demiştir.⁶²³

⁶²¹ *Sâlim, Tezkiretü's-Şu'arâ*, (haz. Adnan İnce) AKM Yay. Ankara 2018, s. 113; Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakır'da Gömülü Meşhur Adamlar Ahmed Şâmîzâde*, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul 1977, Dergâh Yay. c. 1 s. 75; Sadettin Nüzhet Ergun, *Ahmed (Üsküdarlı, Şâmîzade), Türk Şairleri*, Bozkurt Matbaası. İstanbul 1936-1945; c. 1, s. 359-360.

⁶²² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 113.

⁶²³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 113; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 211-212.

İKİNCİ BÖLÜM

HASAN SEZÂYÎ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

(MEKTÛBÂT VE DÎVÂNÎ IŞIĞINDA)

Hasan Sezâyî Efendi'nin tasavvufî görüşlerini ve tasavvufî mes'elelerle ilgili bakış açısını tesbit edebilmek için öncelikle müellifimizin kendi eserlerine başvurulmuştur. Birinci bölümde her ne kadar bazı durumlar hakkında bilgiler verilmeye çalışıldıysa da bu çalışmamızın ikinci bölümünde Sezâyî Efendi'nin tasavvufî görüşleri bizlere tasavvuf ve tarîkat mes'eleleriyle ilgili derin bir muhtevâ sunacaktır.

Bu çalışmamızla bu zamana kadar yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılmamış bazı tasavvufî görüşlerini değerlendirmeyi hedefliyoruz. Biz bu konuda müellifimizin tasavvufî görüşlerini sunarken kendi eserlerinden hareketle matbu olan *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî* ve *Dîvân-ı Sezâyî*'den faydalanarak ulaşabildiğimiz kadarıyla birçok tasavvufî görüşlerine yer vermeye çalışacağız. Sezâyî Efendi, tasavvufî kişiliği incelendiğinde tasavvufta kullanılan birçok tasavvufî ıstılah, kelâm-ı kibar, atasözü ve deyimlere hâkimiyetini hissettirmektedir. Mektuplarında yazdığı cevaplarda tasavvufî terimleri kullanarak cevap verdiğini ve Nakşibend ıstılahı olan terimleri dahî eserlerinde müşâhede ettik.

Bu bölümde; tasavvuf ve tarîkat mes'eleleriyle ilgili başlık altında şu terimlere yer vereceğiz: “Mürşid ve mürid, velî, seyr u sülûk, sâlik ve tâlib, dervişlik ve hizmet, sohbet, şerîat ve sünnete ittibâ, dünya hayatı (ehli dünyanın tasviri), kutb, dest-gîr, derd-mend, güzel ahlâk, âdâb ve erkân, râbita, Gülşenî, âyin ve semâ, gönül, basîret ve gaflet, keşf ü kerâmet, ma'rifet, âyine ve teveccüh, vahdet-kesret, kenz-i mahfî, zâhir ve bâtın, himmet, halvet der-encümen, hûş der-dem, bâz-geşt, yâd-dâşt” kavramlarına yer verdik. Nefs ve nefisle mücadele yolları başlığı altında; “mücâhede ve riyâzat, nefs-i emmâre, tezkiye-i nefis ve tasfiye-i kalp, tefekkür” hakkındaki görüşlerine; tasavvufî hâl ve makâmlarla ilgili görüşleri başlığı altında ise: “hâl ve makâm, aşk-muhabbet, vuslât, kabz ve bast, fenâ-bekâ, mahv ve isbât, ebü'l-vakt ve

ibnü'l-vakt, istiğrâk ve vecd, müşâhede ve nazar, cezbe, tecellî, rızâ, zikir ve evrâd, zühhd, takvâ ve mâsivâ, fakr” hakkındaki görüşlerine yer vermeye çalıştık.

Bu bilgilerden hareketle tasavvuf alanında büyük bir anlayışa sahip olduğunu anladıktan sonra çalışmamızın omurgası olan bu bölümü Sezâyî Efendi’nin *Mektûbât-ı Sezâyî* adlı eseri başta olmak üzere *Dîvanı* ve *Niyâzî-i Mısırî’nin Bir Gazeli’ne Yazdığı Şerh*’inden istifadeyle evvela tarîkat ve tasavvuf mes’eleleri; nefis ve nefisle mücâdele yolları; tasavvufî hal ve makamlarla ilgili görüşlerini sunmaya çalışacağız.

2.1. Tasavvuf ve Tarîkat Mes’eleleriyle İlgili Görüşleri

2.1.1. Mürşid ve Mürid

Mürşid, Arapça’da “رشد r-ş-d” kökünden türemiş olup, Allah’ın isimlerinden “er-Reşîd” bu kökten gelmektedir. “Mahlûkata yol gösteren, dalalet ve çirkinliğin zıddı ve müstakîm olmak” manâsındadır.⁶²⁴ Mürşid ise, “irşad eden, doğru yolu gösteren, rehber, kılavuz, yol gösteren, delil” anlamlarında kullanılmaktadır.⁶²⁵

Tasavvuf ıstılahında mürşid; “Tarîk-i müstakîme işaret eden, dalâletten önce doğru yola ileten⁶²⁶ şeyh, velî, er, eren, pîr” anlamında kullanılmaktadır. Başka bir tanımda mürşid, merdivene benzetilmiş, ona basa basa yükselmenin gerçekleşeceği; onun mum gibi olduğu; kendisinin yanıp çevresindekileri aydınlattığı ifade olunmuştur.⁶²⁷

⁶²⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. 1, s. 2073; Mütercim Âsım Efendi, *el-Okânûsu’l-Basît Fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît Kâmûsûl-Muhît Tercümesi*, c. 2, s. 1431.

⁶²⁵ Bekir Topaloğlu, Hayreddin Karaman, *Kamusu’l-Cedid*, Yılmaz Ofset Matba, 3. Baskı, İstanbul 1969, s. 138.

⁶²⁶ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 254; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 263.

⁶²⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 263; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 350.

Bir diğ er tanım da ise m r şidin “insanları dalâletten doğruya eriştiren, sır t-ı müstakîme götüren” kimse olduğundan söz edilmektedir.⁶²⁸ Kelâbâzî m r şidi şöyle tanımlamaktadır: “İhtiyar, ata, baba, dede, tarîkatın başında olan ve sözü sorgulanmadan kabul edilen, veli, ermiş kimse”dir.⁶²⁹

Mürid ile m r şid tasavvufun temel konularından olduğu için bu iki kavramı birbirinden bağımsız olarak değerlendirmek pek de mümkün görülmemektedir. Mürid sözlükte; “İrâde, taleb eden, ehl-i irâde, isteyen, arzulayan; tasavvufta, “Allah’a kavuşmayı arzulayan, Allah’ın ahlâkıyla ahl klanmak isteyen ve bu olgunluğun eğitimini verecek olan bir şeyhe bağlanan, bîat eden kimseye” denilir. Bir diğ er tanım da ise kendisi için “Hakk’ın istediğinden başka bir şey istemeyen, iradesini de irade-i Hak’ta mahv kılan, kendi isteğini şeyhinin iradesinde eritip fâni kılan”,⁶³⁰ “bir m r şide bağlanıp tarîkata intisab eden kimseye” denir.⁶³¹ Ebu Ali ed-Dekkâk mürid hakkında şöyle bir tasvirde bulunmuştur: “Ağaç kendiliğinden biterse yaprak açar, fakat meyve vermez. M ridde böyledir, nefes nefes kendisine yol gösteren bir m r şidi yoksa o, nefsinin kuludur, kendisine çıkar bir yol bulamaz.”⁶³²

Sezâyî Efendi Meş yihten Abdullah Efendi-zâde Mehmed Sadık Efendi’ye gönderdiği mektubunda mürid ve m r şid hakkında şu ifadelerde bulunmuştur. “Zira cevher-i insânî kemâl-i safvetinden sâhib-i nisbet olmadan her neye kar n olursa ger letâfet ger kes fet ahz edip mukarini sıfatını giyer. Ve’l-hâsıl müridi meyyit-sıfat m r şidine teslim ve menettiği sıfatlardan ictinâb ve ihtirâz üzre olup cevheri tamam m r şidi sıfatını giyip sahib-i nisbet olunca yani m r şidi rengini giyince dâima teveccühünü sıfât-ı m r şidden ayırmaya. Ayniyet buldukda yetmiş iki milletle

⁶²⁸ Cürcânî, *Ta’rîfât-Tasavvuf Ist lahları*, s. 89; M r şid hakkında bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnk l p Yay, İstanbul 2015, s. 227; Ayrıca irşad, m r şid, hakîkî m r şid, m r şidin görevi, en büyük m r şid gibi konular hakkında bkz. Muhammed M b rek el-H sey ni, *Ehl-i Tasavvuf*, Semerkand Yayınları, İstanbul 2016, s. 87-93.

⁶²⁹ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta’arruf)*, s. 299.

⁶³⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 350; şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 253; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 263.

⁶³¹ Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 226; Mürid kime denir murad nedir geniş bilgi için Ayrıca bkz. el-H sey ni, *Ehl-i Tasavvuf*, s. 118-122.

⁶³² Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 641.

görüşse kendine asla keder gelmez. Belki nice kem-râhlar onun karini olmakla tarîk-i müstakîme dönüp hidayetine bâis olur.”⁶³³ Bu cümlelerde anlatılmak istenen mürid, ölü sıfatlara ulaşmak için mürşidine teslim olmalı, mürşidin yasakladığı şeylerden kaçınmalı ve onun rengine bürünmelidir. Onun özelliklerini kuşanıp nispet sahibi olduğunda dâima, teveccühünü şeyhinin vasıflarına yönlendirmelidir.⁶³⁴

Sezâyî Efendi, Abdullah Efendizâde’ye gönderdiği mektubun devâmında müridin iki babasının olduğunu söylemiş birinci babası, suverî âlemdeki; diğerinin ise ma’nevî âlemdeki mürşidi olduğunu ifade etmiştir. Bu iki babanın rızasını alabilenlerin sâhib-i cenaheyn, merd-i kâmil olup, cennet-i dâime vâsıl olacaklarını şu cümlelerle dile getirmiştir: “Bu iki pederin tahsîl-i rızâsın elde edenler sâhib-i cenaheyn, merd-i kâmil-i hilâfet-i ilâhiyye ile müstahlef olup cennet-i dâime vâsıl olur. Peder-i sûrî rızâsı ki a’mâl-i şerîattir. İcrasına bezl-i kudret edip peder-i ma’nevînin rızâsı ki tasfiye-i kalb ile tezkiye-i nefisdir. Şebân rûz teveccüh-i derûn ile sarf-ı himmet edesin.”⁶³⁵ Cümleleriyle şunları ifâde etmiştir: Dünyadaki babanın rızası dinî vecîbeleri eda etmek; ma’nevî pederin rızası ise tasfiye-i kalb ile tezkiye-i nefisdir.

Sezâyî Efendi damadı Hâfız Mustafa Efendi’ye gönderdiği mektubunda Deli Hasan adında bir kişiden söz edip mürid mürşid hukukuna dikkat etmediğini şu ifadelerle dile getirmiştir. “Bizim Deli Hasan’ı gördükçe nush edesin. Bizi rüsvây etti, hilâfet erbâbı mahv-ı rızâda gerek. Mübtediden ziyâde telvîn-i mezmûmu var. Tarîkat fukarasından sâir halktan utanmaz mı mürşid ve mürid ne demektir? Sıfat-ı mürîd “*Ke’l-meyyit beyne yedeyi’l-ğassâl*” değil mi? teslimiyet Allah ihsan ede.”⁶³⁶ Arapça olarak beyan ettiği son cümlede müridin mürşidi yanında gassalın eli

⁶³³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 94; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 195.

⁶³⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 94; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 195.

⁶³⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 93-94; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 194-195.

⁶³⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 69; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 173.

altındaki ölü gibi olması gerektiğini tavsiye etmiştir. *Dîvân* 'ında birçok yerde mürşid ve pîr kelimelerine yer verdiğini görmekteyiz. Bazı beyitleri şöyledir:

Hıdmet it ihlâsile bir kâmilün gir kalbine

Ka`r-ı deryâda iderler dürr ile mercân taleb (Gazel, 20/2)⁶³⁷

Sezâyî Efendi, bu beytinde, bir kâmil insanın kalbine ihlasla, hizmet ederek girilmesinden söz etmektedir. Müridin mürşidin gönlünde yer edinmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Çalış şeyhünde mahv eyle özüni

İdüp himmet bu varlık dağını aş (Gazel,170/4)⁶³⁸

Aynı şekilde bu beyitte de, gayret edilip çalışılarak, şeyhde özün mahv edilmesini, himmetle de varlık dağlarının aşılabileceğini müridin mürşidde mahv olmasıyla birçok güçlüklerin halledilebileceğini söylemiştir.

Diğer bir gazeli de şöyledir:

Merd-i kâmil hıdmetinde bu vücûdı mahv iden

Nâsûtin lâhût ider ol kâmil-i insân olur (Gazel, 96/7)⁶³⁹

Bu beyitte Allah'ın yeryüzünde bulunan halîfesi olan kâmil insan kâinatta bulunan tüm hakîkatleri kendisinde topladığı için kevn-i câmi ve rûh-ı âlem ismiyle anılan insandır. Tüm ilâhî isim ve sıfatların mazharı olmaktadır.

Koy bâr-ı cihânı yüri var pîr-i mugânun

Sür işiğine yüzini ber-dûş-ı türâb it (Gazel, 25/4)⁶⁴⁰

Üstteki beyitte ise; cihanın yükünü yere koy, pîr-i muganın⁶⁴¹ eşiğine yüzünü sür şeklinde tavsiyede bulunmaktadır.

⁶³⁷ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 187.

⁶³⁸ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 253.

⁶³⁹ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 101.

⁶⁴⁰ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 253.

Sezâyî Efendi, mürşide bağlılığı bir gereklilik olarak görmüş Allah'ı bulmak için vesîlelere mürâcat edilmesini, dâmâdı Hafız Mustafa Efendi'ye gönderdiği mektubunda şöyle dile getirmiştir: “Dünyaya gelmenin amacı insan olabilmek ve Hakk'ı bulabilmektir. Hakk, akılla bilinip bulunabilseydi Peygamber'e ve Kur'an'a hiçbir zaman ihtiyaç duyulmazdı. Hakk, aklın aksidir. Bu sebeble insan, Hakk'ı bulmak için vesilelere ihtiyaç duymaktadır.”⁶⁴²

Bir bacısına gönderdiği mektubunda mürşid hakkında şunları ifade etmiştir: “Mürşidin emrine teslim olmaya sa'y edesin zîra mürşidler, tâlibden ziyâde tâlibi, Hakk'a erİştirmeye sa'y ederler. Nefse mukâbil olunup cedel edenler bu zevke vâsıl olurlar”⁶⁴³ diyerek mürid ve mürşidin tasavvuftaki seyrini anlatmaya çalışmıştır.

Sezâyî Efendi'nin gazellerinden bir beyti şöyledir:

Mürşide dil ver dilerse cevherini bulmağa

*Küntü kenzün kuflı çünkü ekmel-i insandadır (Gazel,60/2)*⁶⁴⁴

Hayvanla gezme bir ere bağlan

*İnsâna ir kim sübhânı bulunur (İlâhî, 5/5)*⁶⁴⁵

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi şunları ifade etmiştir: Aşk hazînesini bulmak istiyorsan bir mürşide gönül ver ona bağlan, gizli hazînenin anahtarı en kâmil insandadır. Hayvanla gezme bir ere mürşid-i kâmile bağlan.

⁶⁴¹“Zerdüşť meyhaneci, irfânî edebiyatta mey satan pîre denilir. Pirden murad arif-i kâmil kutup ve mürşide denir. Pir-i muğan: Şeyh ve mürşid için kullanılmaktadır.” bkz. Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 241; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 253.

⁶⁴² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 71; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 174.

⁶⁴³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 133; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 229.

⁶⁴⁴ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Divânı*, s. 204.

⁶⁴⁵ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Divânı*, s. 375.

2.1.2.Veli

Arapça bir sözcük olan veli lügatte; “Allah’ın isimlerinden yardımcı mânâsında, tüm mahlûkatın işlerini yürüten, üstlenen,⁶⁴⁶ bir işin idâre ve bakımını üzerine alan, yardımcı,⁶⁴⁷ dost, yâr, sevgili, eren, ermiş” anlamındadır. Istılâhta; “Mümkün olduğu kadar tâata müvâzebet (devam ve sebat) edip günahlardan sakınarak, lezzet ve şehvattan îraz eden (yüz çeviren) ârif-i billah ve ârif-i bi-sıfâtillah olan kimseye verilen isimdir.”⁶⁴⁸

Veli hakkında şu tanımlar yapılmaktadır. “Veli, zâhirî hükümlere ve şerîata saygılıdır. Bu konuda titizdir, mâsum değil, ama mahfuzdur. Hakk, onları günaha düşmekten değilse bile düştükleri günaha ısrar etmekten korur. Veli, günah işler ancak o, günahında ısrar etmez. Tövbe eder, pişman olur.”⁶⁴⁹ Veli, “Allah Teâlâ’nın yeryüzündeki reyhânıdır. Sıddîkler onu koklarlar. Onun kokusu kalplerine varır. Bu kokudan dolayı Mevlâları’na müştak olurlar. Ahlâkların değişikliğine göre ibâdetleri artar, durur.”⁶⁵⁰ Veli, “Allah’ın ihsanına kesintisiz mazhar olabilen” kimsedir.⁶⁵¹

Kur’an-ı Kerimde;

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا

“Allah iman edenlerin velisidir.”⁶⁵²

⁶⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. 1, s. 4920.

⁶⁴⁷ Karaman, Topaloğlu, *Kâmusu’l-Cedîd*, s. 506.

⁶⁴⁸ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 378; Velinin tanımı, veli nebi farkı, velinin özellikleri hakkında geniş bilgi için bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 523-524.

⁶⁴⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 379; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 524.

⁶⁵⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 438; Veliliğin kısımları hakkında bilgi için bkz. Eşrefoğlu eş-Şeyh Abdullah bin Eşref bin Muhammed el-Mısrî-er-Rûmî, *Müzekkin-Nüfus*, İstanbul 1996, Merve Yayınları, s. 307.

⁶⁵¹ Cürcânî, *Ta’rîfât*, s. 114; Veli için detaylı bilgi için bkz. Ali b. Osman Cüllâbî Hücvirî, *Keşfu’l-Mahcûb-Hakikat Bilgisi*, (çev. Süleyman Uludağ), Dergâh Yay., 4. bs., İstanbul 2014, 273-280; Velilerin sıfat ve özellikleri hakkında bkz., Ebû Tâlib Mekkî, *Kûtü’l-Kulûb, Kalplerin Azığı* (1-4) (çev. Yakup Çiçek, Dilaver Selvi), Semerkand Yay, 5. bs., İstanbul 2014, c. 1, s. 439-451.

⁶⁵² Bakara, 2/257. Bu ayette veli ile kastedilen Allah’ın, müminlerin yardımcısı ve destekçisi olduğudur.

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

Bu ayette de “Bilesiniz ki Allah dostlarına velilere asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyeceklerdir.” buyrulur.⁶⁵³ Peygamber Efendimiz’e “Allah’ın veli kulları kimlerdir” diye sorulunca, “Görüldüklerinde Allah’ı hatırlatanlardır.” buyurmuştur.⁶⁵⁴ Ayet ve hadislerde de veli kavramından bu şekilde söz edildiğini görmekteyiz. Sûfilerden Şemseddîn Muhammed b. Hamza Efendi’ye velî kimdir? diye sorduklarında şunları ifade etmiştir: “Hakk Teâlâ’nın gizli hazînedârlarıdır, her ilmi bilirler, kismetinde ne kadar yetki verilmiş ise onu harcarlar, velîyi kimse hakkıyla tanıyamaz, böyle bir kişi Allah’ın dostu olduğu için Allah, ona ilmin sırlarını öğretmiştir.”⁶⁵⁵

Hasan Sezâyî Efendi, Kudvetü’l-Kadîr Habeşî-zâde Efendi’ye gönderdiği mektubunda, velinin nasıl bir insan olduğu ve velinin makamı hakkında bir şöyle bir ifadede bulunmuştur: “Enbiyâ ve evliyâ hazarâtı insanı ki bil-kuvve hilâfet-i ilâhiyyeye müsteiddir, (kabiliyetlidir) bu makamlara da’vet edip zâhirî duyguları terk etmek için nice tedbirler edip tedâvi etmişlerdir. Bu da’veti kabul edip amelde bulunanlar, fizikî duyguları kayıt altına alarak bâtinî ve manevî duygularla amel ederek Allah’ın zatının bilgisine sahip olmuşlardır ki zaten ezel de onlara feyz olunarak bu ihsan olunmuştu. Nefse’l-emirde bu mevcut idi. Bunun fiiliyata dökülmesi ile mecâzî câhillikten kurtulmuş olundu. Bu sırra vasıl merd-i kâmil, kâmil bir velî, cevher-i ruhu, ruh cevherî ne keyfiyettir.”⁶⁵⁶

Sezâyî Efendi, halîfesi Mehmed Dede’ye gönderdiği mektubunda velilik yakınlığı ile ilgili Efendimiz (s.a.v)’in bir hadisini tasvir ederek şunları ifade etmiştir: “Kurb-ı velâyet-i şerîf, hediyeye-yi rabbânidir. Cenâb-ı Allah dilediğine î’ta eder, bir abdine tecelliyât ile tecellî murâd ettikde ibtidâ melâike-yi âsumâna semâdaki

⁶⁵³ Yunus, 10/62.

⁶⁵⁴ Abdullah b. Mübarek, *Kitabü’z-Zühed ve’r-Rekâik*, (çev. Abdullah Samed Afaracı), İst. 2015, s. 72, Hds. 218.

⁶⁵⁵ A. İhsan Yurt, *Akşemseddin Hayatı ve Eserleri*, Fatih Yayınları, İstanbul 1972, s. 5; Mehmed İldırar, *Veliler Nasıl Terbiye Eder*, Semerkand Yayınları, İstanbul 2011, s. 16.

⁶⁵⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 26.

meleklerle “filan kulumu seviyorum siz de sevin” diye nida eder. “Asumânın melekleri dahî vech-i arzda olan melâikeye nidâ ederler ve arzdaki melekler de insanın kalbine muhabbetini ilkâ ederler, sevilmeğe kişinin kendi işi değildir. Teşrîf-i hediye-yi rabbânidir.” ifadelerinde bulunmuştur.⁶⁵⁷

Sezâyî Efendi Siyâhî Mehmed Efendi’ye enbiya ve evliya hakkındaki duasını tebliğ etmesi gerektiğini mektubunda şöyle dile getirmiştir: “Bi-hakkı enbiyâ vü evliyâ hüddâm-ı zevî’l-ihtrâma (hürmete lâyık zatlara hizmet edenlere) duâ-yı hayrımı, hayır duâmı tebliğ buyuralar.”⁶⁵⁸

Sezâyî *Dîvân*’ında veli kavramına yer verildiğini şu beyitlerde görmekteyiz:

Kamu eşyâ bir sıfâtun mazharı

Mazhâr-ı küldür velî insan olan (Terkîb-i bend, 2/4/8.)⁶⁵⁹

Velî ol âlemün ahvâlini bilmek gerekdür kim

Ki anda kimi nura mazhar oldu kimi ebrârı (Kaside, 3/8)⁶⁶⁰

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi, tüm şeyler bir sıfatın mazharı olduğu halde veli bir insanın mazharı görülen tarafı ise görülenlerin tamamına sâhib olmasıdır demiş. Veli olan kimsenin âlemin ahvâlini bildiğinden söz etmiştir.

2.1.3. Seyr u Sülûk

Seyr kelimesi sözlükte; “yürümek, yolda gitmek, yolculuk ve seyahat anlamındadır. Seyr u sülûk ehlinin hâl gözüyle bir makamdan diğerine geçmesi, Allah’a ulaşmak üzere yapılan manevî yolculuk” manasında kullanılır.⁶⁶¹ Sülûk ise

⁶⁵⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 118; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 216; er-Rebi b. Habib b. Amr el-Ezdi el-Basri el-Ummânî, *Müsned İbâziyye’nin Temel Hadis Kaynağı*, Astana Yayınları, s. 51 Hadis No: 68.

⁶⁵⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 46.

⁶⁵⁹ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 162.

⁶⁶⁰ Özüygun, *Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 152.

⁶⁶¹ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 312; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 432.

Arapça bir kelime olup “s-l-k” kökünden gelip “bir yola girmek, bir şeyi bir şeye koymak, ipi iğneye koydum” da denilir. “Bir şeyhe bağlanan kimsenin belli bir yöntemle Allah’a doğru iç planda yaptığı” yolculuğun adıdır.⁶⁶² Kur’an-ı Kerimde bir ayette “selekna” ifadesiyle Kur’an’ı mücrimlerin kalplerine koyduğunu ancak bakarlar görmezler, işirler duymazlar, kalplerine kadar işlemiş Kur’an’ı anlamak istemezler acıklı azabı görünceye kadar iman etmeyeceklerinden söz edilir.⁶⁶³

كَذَلِكَ سَلَكْنَاهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ

“Böylece biz onu (kur’anı) mücrimlerin kalplerine soktuk.”⁶⁶⁴ Tasavvufta seyr u sülûk ise sözlükte “gitmek ve girmek” anlamında; tasavvuf ıstılâhı olarak “bir şeyhin nezâretinde Allah’a ulaşmak için çıkılan ma’nevî yolculuk”tur. Seyr u sülûkün gayesi, sâlikin kişisel arzularını yok ederek kendisini ilâhî irâde hâkimiyeti altına sokması, böylece irşad makâmına yükselmesi, kâmil bir insan olmasıdır.⁶⁶⁵

Necmeddîn-i Dâye seyr u sülûk ile sâlik hakkında önemli tasvirlerde bulunmuştur: “Bil ki, sâlik mürîdin vâsıl bir şeyhe pek çok yönden ihtiyacı bulunur, bu yolda yürürken yolcuların içlerinde çeşitli illet ve hastalıklar oluşur. Bazen bozuk maddeler te’sir ederek yolcunun talep ve irâdesini tahrip ederler. Böyle bir halde doğru bir ilacı kullanıp hastalığı iyileştirecek ve iç düzeni sağlayacak hâzık (işinin ehli) bir tabibe ihtiyaç bulunur. Aksi halde sâlik yolda kalır. Aslında böyle hastalıklar her müridde olabilir, eğer kalplerin tabibi tarafından doğru bir ilaçla tedâvi edilmediğinde sülûkünü tamamlaması mümkün olmaz.” demiştir.⁶⁶⁶

⁶⁶² İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. 1, s. 2073; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 448; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 325.

⁶⁶³ eş-Şuara, 26/201.

⁶⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. 1, s. 2073; eş-Şuara, 26/200.

⁶⁶⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 316; Ayrıca seyr u sülûkün mertebeleri için detaylı bilgi için bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 433-434.

⁶⁶⁶ Seyr u sülûk, nefis ve mertebeleri etvâr-ı seb’a hakkında bu eserden istifade edilmiştir. Yönetici ve sultanlar ile çeşitli grupların tavırları hakkında geniş bilgi için bkz. Baltacı, *Mirsâdü’l-İbâd, (Tasavvuf Yolu)* s. 191-192; Ayrıca devlet idarecileri ve seyr u sülûk, muhtelif meslek erbâbı ve seyr u sülûk hakkında detaylı bilgi için bkz. Baltacı, *Necmeddîn Dâye Râzî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2011, s. 338-373; Halil Baltacı’nın tercüme ettiği bu eserden çalışmamızda, örnek çalışma olarak istifade edilmiştir. Ayrıca seyr u sülûk hakkında bazı önemli bilgiler için bkz. Halil Baltacı, *Pîr Muhammed*

Hasan Sezâyî Efendi de bir kız kardeşine yazdığı mektubunda seyr u sülûktaki tavırlardan söz etmiş ve şu ifadelerde bulunmuştur: “Maksût olan tecellî-i hakkı, cümle-i merâyâda seyr etmekle ülü'l-ebardan olasin. Bu seyrin zuhûru, senin senliğin aradan gitmekle olur. Seyr, tecellî Hüdâ'nın emridir. Bu ise akıl ile anlaşılamaz. Bir adam bal yemeyince tadını nasıl öğrenebilir. Yâhut erliği olmasa cima lezzetin, lezzetini nice duyar. Ve'l-hâsıl zevk-ı ma'nâyâ çalışıp, söz ile Hakk'ı bilesin. Mürşidin emrine teslim olmaya sa'y edesin.” demiştir.⁶⁶⁷

Sezâyî Efendi Mora Gördüs Tekkesi'ne görevlendirdiği Yusuf Dede'ye gönderdiği mektubunda seyr u sülûk konusunda şu uyarılarda bulunmuştur: “Me'mur olduğunuz görevleri emr-i ubûdiyet-i Rahmân bilip kendini ma'nevî yükselmeden hâlî saymayasın. Zâhirin halkla, bâtının bizimle olsun. Pîrlerin ta'yin ettiği seyr u sülûk ve erkân-ı tarîkati, vaktinde yerine getirmeye sa'y edesin. Bir güçlüğe uğrarsan Allah'a mütevekkil olup pîrlere havâle edesin. Böyle olursan düşmanına gâlip gelirsın.” demiştir.⁶⁶⁸

Sezâyî Efendi, damadı Hâfız Mustafa Efendi'ye gönderdiği bir mektubunda nefsin kötülüklerinden söz etmiş ve nefsten sakınılması gerektiğini vurgulamış nefsin konuşulmasıyla seyr fillahtan uzak kalınacağını şu cümlelerle ifade etmiştir: “Her husûsunu Cenâb-ı Hakk'a tefvîz ile bâb-ı rızada sâbitü'l-kadem olup abd-i mahz olmakla derece-i insân-ı hakîkiyyeye vâsıl olasin, her halde abdiyyet-i nefsten (nefse kulluktan) puta tapmak gibi ihtirâz edesin ki meşâyih katında kelâm-ı nefsten bedher günah olmaz, seyr fillahtan mahcûb olur. Böyle haller seni Allah'ta seyr etmekten alıkoyar.”⁶⁶⁹

Sezâyî Efendi, Seyyid Vehbi Efendi'ye gönderdiği mektubunda seyr u sülûkte insana lazım olan muhammedî mâye ile tarikat hususunda şu ifadelerde bulunmuştur:

Erzincânî ve Makâmâtü'l-ârifîn Adlı Eserinde Seyr u Sülûk, (Hakemsiz Dergi) Dil-i Halvet, sa.15, 2017 ss.19-23.

⁶⁶⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 132-133.

⁶⁶⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 43.

⁶⁶⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 59; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 162.

“Vücûd-ı insan madenlere benzeyen bir mânâdır. Etvâr-ı seb’âyı seyrederek rütbe-i şemse yetişip, cevherî sırf ruh olup başka sıfatları değiştirmekten kurtulmak sûretiyle zât ile bâki kalır. Onlar ki seyr u sülûkten nasipsiz kaldılar. Vücûdun etvârını hallerini anlamayıp insâniyyet kemâlinden eksik kaldılar. Vel-hâsıl Muhammedî mâye olmadan seyr u sülûk mümkün değildir. Bakıra iksîr, bakırı altına döndüren madde nasıl lazımsa insana da muhammedî mâye kaçınılmaz olur. O mâye sahibine ulaşan kimse mutluluğu yakalamış olur. Seyr u sülûkle meşgul olmaya zâhir engel olmaz. Zîra tarîkat şugl-i kalbîdir (bir kalb işidir). Şugl-i zâhirî unsurîdir. (gönül meşgûliyetinden ibârettir) birbirini münâfî değildir. Görünüşteki meşgûliyet ancak fizikî organlarla olur ve birbirine de aykırı düşmez. Kesrette bâ-halk vahdette bâ-hak olmak şîve-i erbâb-ı basîrettir.”⁶⁷⁰

Ayrıca Siyâhî Mehmed Efendi’ye gönderdiği mektubunda seyr u sülûkun amacının güzel ahlâk olduğunu şu cümleyle açıklamıştır: “Seyr u sülûkten murâd, ahlâk-ı hamîdeyi tahsildir. Yoksa keşf ü kerâmet değildir.”⁶⁷¹

Dîvân’ında seyr-i ilallâh ile seyr terimlerinin geçtiği beyitleri şöyledir:

Geçüp seyr-i ilallâhdan⁶⁷² irişdüm bahr-ı fî’llâha

Bu varlık anda mahv oldu idince nûr-ı zât işrâk (Gazel, 193/2)⁶⁷³

Mir’ât-ı dilde aks-i dilârâyı seyr idün

Güncîde oldu katrede deryâyı seyr idün (Gazel, 201/1)⁶⁷⁴

Gönül âyînesin çerk-i sivâdan pâk iden ârif

Cemâl-i yâri seyr eyler o mir’ât içre nûrânî (Gazel, 372/2)⁶⁷⁵

⁶⁷⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 139; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 234.

⁶⁷¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 76.

⁶⁷² Seyr-i İlallâh: Allah’a doğru yolculuk, dört basamaklı seyr u sülûkun üçüncü basamağıdır. Bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 433.

⁶⁷³ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 263.

⁶⁷⁴ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 267.

⁶⁷⁵ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 345.

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi şunları söylemiştir: Seyr-i ilallahdan Allah'ın katre-i deryâsına ulaştığını varlığının Allah'ın zâtının nûrunun aydınlığıyla mahv olduğunu, gönül aynaları ile katrede deryânın seyr edilmesi gerektiğini, gönül aynasını Allah'dan gayrı şeylerden temizleyen ârif, Allah'ın cemâlini seyrederek. Aşağıdaki beytinde ise Ey Sezâyî etvârın eserleri yeter açıkladın. Sözünü kısalt ki çok nutku ne yapsınlar demek istemiştir.

Sezâyî pes durur âsâr-ı etvârı beyân itdin

*Kelâmın muhtasar eyle niderler nutk-i bisyârı*⁶⁷⁶

2.1.4. Sâlik ve Tâlib

Sözcük olarak Arapça'da sülûk “s-l-k” kökünden gelip “bir yola girmek, mesâfe kat etmek” anlamında, ismi faili “سَالِك” (sâlik) ise bir yola giren anlamına gelir.⁶⁷⁷ İstilahta ise “Menzîl-i maksûda varma azmine sahip, hedefe ulaşma kararıyla tasavvuf yolunu tutan, bu yolun gerektirdiği hususları maddî ihtiyaçlardan önde tutan, tasavvufu meslek edinen insanlar” demektir. Bunlar üç tabakadır: “vâsıl-kâil; tâlib, sâlik, kemal yolunu takib edenler; mukîm, yerinde duran ve yerinden ayrılmayanlar”dır. Sâlik dört kısma ayrılır: “zâhidler, fukarâ, hâdimler âbidler”dir.⁶⁷⁸ Sâlik hakkında şöyle bir tanım yapılmaktadır: “Seyr u sülûkde hâli ile yol alan kimsedir, ilim ve tasavvur aracılığıyla yol giden kimseye sâlik denilmez.”⁶⁷⁹

Arapça bir sözcük olan tâlib ise “طَلِب” kökünden gelip, “istemek, peşine düşmek, bir kimseden bir şey istemek” anlamlarında kullanılır. İsmi faili, tâlib olup isteyen anlamına gelir.⁶⁸⁰ İstilahta ise “matlûbu bulmak, murâda nâil olmak amacıyla

⁶⁷⁶ Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 135.

⁶⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 1, s. 2073; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 299; el-Hüseyni, *Ehl-i Tasavvuf*, s. 123.

⁶⁷⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 306; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 472.

⁶⁷⁹ Cürcânî, *Ta'rîfât*, s. 96; Sâlik için bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 306; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Deyimleri Sözlüğü*, s. 416.

⁶⁸⁰ Karaman, Topaloğlu, *Kâmusu'l-Cedîd*, s. 245.

onu araştırmak”tır. Cüneyd’e göre “taleb eden bulur, *men talebe vecede* Şiblî’ye göre de tam aksine, bulan arar.”⁶⁸¹

Sûfîler tâlibi şöyle tanımlamışlardır: “Tasavvuf’a intisab eden, bir şeyhten el alan, bir mürşîdin rehberliğine giren kimse olup bilgi, ma’rifet gibi şeyleri elde etmek için gayret eden; tâkip ettiği şeyleri elde edebileceği azmi ve çabasıyla oturup kalkan, mübtedî hak yolcusudur.”⁶⁸²

Hasan Sezâyî Efendi, Siyâhî Mehmed Efendi’ye gönderdiği mektubunda tâlib ve sâliklerin durumları ile ilgili şu ifadelerde bulunmuştur: “Tâlib olanların mezlekası (ayak kayması) çoktur. Hakk Teâlâ safvet-i derûn feyz edip hidâyet yolunda, hidâyet eyleye, aynalarda yansımaların yönü bilinip vâhidiyetten ehadın zuhûru müşâhede edilemez. Bunun için şuhûd-i aynî gerekir ki sâlik, zan mertebesinden kurtulup, yakîn mertebesine erişebilsin. Bu cíveler insân-ı kâmile karşılaşılarak meydana gelir ki bir şey bu duruma mâni olamaz. Ancak gönül bağı ile tam teslim olmak gerekir. O da irâdî tecellî ile meydana gelir. Irâdî tecellî sahibi kimseye ‘mezcûb-ı sâlik’ derler. Bu gibi sâliklerin binde biri azmaz. Amma tabiatıyla meylederek şeyhin ya suretine ya da etvârına kapılıp rabt olana ‘sâlik-i mezcûb’ derler. Çünkü rabtı tab’andır. Nihayet vermez tez usanır. Bu mâkülenin de binde biri cezbeye kapılıp selâmet bulur.”⁶⁸³

Damadı Hâfız Mustafa Efendi’ye gönderdiği mektubunda nefsin tâlib ve sâliklere nasıl bir hîle kurduğunu şu cümlelerle açıklamıştır: “Ah bu serkeş nefis, tâlib ve sâliklere, türlü türlü hîleler etmektedir. Kâh sûret-i hakta görünüp Hakk’tan dâr eder. (Hakk dergâhında görünüp, Hakk’dan uzaklaştırır), kâh istidâd-ı sufliyyetin (kabiliyet alçaklığını) fiile getirmeye sa’y eder. Nûr-ı hidâyet tenvîr-i ebsâr eylemede

⁶⁸¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 342; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 472.

⁶⁸² Muhammed Mübarek el-Hüseynî, *Ehl-i Tasavvuf*, Semerkand Yay, İstanbul 2016, s. 117; Tâlibin nefs-i emmâreden kurtulma yolları hakkında bkz. Rûmî, *Müzekkin Nüfus*, s. 292.

⁶⁸³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 81; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 183-184.

tarîk-ı müstakîmi ayân görüp sırr-ı menzil-i maksûda reşîde olunca inhirâf-ı refât eylemeye varılacak olan hedefe ulaşınca yolunu değiştirmeye.”⁶⁸⁴

Halîfesi, Hacı Mehmed Dede’ye bir mektubunda müridlerin yapması gerektiği şeyleri şu ifadelerle açıklamıştır: “Tâlipleri, mücâhede-yi nefsiyle terğib edesin. (nefisle mücâdele etmeleri için uyarasın) Şerîatın verdiği ruhsatları bırakıp devamlı takva ile amelde bulunasın.”⁶⁸⁵

Sezâyî Efendi sâliklerine, şeyhe bîât edip, emirlerini yerine getirmenin gerekliliğini vurgulamıştır. Halîfelerinden bazıları, bu kurallara dikkat etmemiş, bundan dolayı bazı aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Bu sebeble oğlu Sâdık Efendi’yi ve dâmadı Hâfız Mustafa Efendi’yi sert bir dille uyarmıştır. Gördüsi İbrahim Efendi’ye yazdığı mektubunda Oğlu Sâdık Efendi’nin isyankâr olduğunu, hadsizlik yaptığını, gönül kırdığını, dünya perestlerden olduğunu ve terbiye edilemediğini beyan ettikten sonra şu ifadelerle oğlundan dolayı mahcubiyetini dile getirmiş bu hususda yapacak bir şey olmadığını şöyle ifade etmiştir: “Hakk Teâlâ terbiye-i ma’nevî ile mürebbâ eyleye. Ne çâre doğdu, boğmaya yaramaz. Ve’l-hâsıl cümlemin afvını ricâ ederim kendi bağımız koruğudur.”⁶⁸⁶

Sezâyî Efendi, *Dîvân*’ında da sâlik ve tâlib terimlerine yer verdiği görülmektedir. Bu konularda bazı beyitleri şöyledir:

Dem-âşinâyı âdem-i mânâ olan bilür

Kadr-i hevâyı sâlik-i deryâ olan bilür (Gazel, 57/1)⁶⁸⁷

Tâlib-i Hak ol gönül dünyâya gel itme heves

Mâsivâ cânibine der-beste-dil ol itme ses (Gazel, 168/1)⁶⁸⁸

⁶⁸⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 53; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 158.

⁶⁸⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 125; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 222.

⁶⁸⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 16.

⁶⁸⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 203.

⁶⁸⁸ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Divânı*, s. 252.

Tâlib-i sırr-ı Muhammed oldun ise ey gönül

Sidre vü tûbâda kalma âlem-i ednâya gel (Gazel, 215/2)⁶⁸⁹

Tâlib-i haksan eger bakma sakın sol u sağ

Mülk-i dile gel ki yok anda yakîn u ırağ (Gazel/183/1)⁶⁹⁰

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi şunu anlatmak istemiştir: Eğer Hakk’a tâlibsen dünyaya heves etme sakın sağa sola bakma bir an önce gönül iline ve gönül iklimine gelmeye çalış. Orada uzaklık ve yakınlık diye bir şey yoktur. Masiva tarafında sessiz kal ses etme Hakk’a gel.

2.1.5. Dervişlik ve Hizmet

Derviş’in sözlük manası; “fakir, dilenci, dünyadan yüz çeviren, kendini Allah’a veren kişi” anlamındadır.⁶⁹¹ Istılâh-ı meşâyıhta; ol kimseye derler ki “kalbi mehbût-i envâr-ı tecelliyât-ı ilâhî (ilâhî tecellilerin nurlarının iniş yeri) ola. Tâb-ı nur-ı tecellî İlâhî’de kendinden fâni ve bekâ-yı Hakk’la bâkî ola.” denilmiştir.⁶⁹²

Derviş Farsça bir kelime’dir. Genellikle “muhtaç, fakir ve miskin” anlamlarında kullanılmaktadır. İlk zamanlarda fakir anlamında; daha sonraları ise değişik anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz. Tasavvufta, “tarîkata intisap eden, sâfiyâne bir hayat yaşayan kimseye” derviş denilmektedir. Saçı sakalı uzun, üstü başı per-perişan vaziyetteki dervişler çeşitli amaçlarla dilenmişlerdir. Aslında bu kelime, dilenmek manasında “dervîz” kelimesinden türemiştir. Tasavvuf târihi ve literatüründe; “sûfî, mürid, mutasavvıf, müntesip” anlamlarında da kullanılmıştır.⁶⁹³

⁶⁸⁹ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 273.

⁶⁹⁰ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 259.

⁶⁹¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 124.

⁶⁹² Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 90.

⁶⁹³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 103; Tahsin Yazıcı, “*Derviş*” DİA, İstanbul 1994, c. 9, s. 188-190; Bkz. Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 124-125; Derviş’ ile ilgili dilimize geçen deyim ve atasözler hakkında detaylı bilgi için bkz. Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 86-87.

Sûfilere göre dervîş, “kalbin mâsivâdan ilgisini kesen, her şeyi ile Allah’a dönen, onun emir ve yasaklarına göre amellerde bulunan, hakîkate erişmek için nefsiyle mücâdele ve mücâhede ile Hakk’a ibâdet ve taatte bulunan, halka sevgi ve hoşgörû gösteren insandır.”⁶⁹⁴

Hizmet ise; “Sûfilere ve fakirlere hizmet etmek, onların maddî ihtiyaçları bulunduğu onlara yardım etmektir.” Allah, (c.c) Hz. Davud’a “*Bir tâlib görünce ona hizmet et.*” buyurmuştur. Hizmet nâfile ibâdetlerden daha üstün olup hizmetle, daha çok sevap elde edilir.⁶⁹⁵ Hizmet, “Peygamberlerin ahlâkî velîlerin meşrebi, Allah’a kavuşma arzusunda olanların mesleği, bir müminin aynası, Müslümanlığının ölçüsü, güzel ahlâkın da mihengi”dir.⁶⁹⁶ Hizmet ehli, “kendisinin yerine başkasını tercih etmeyi, karşılık beklemeden iyilikte bulunmayı, başkasından gelenle kardeşlerine yardım etmeyi, sırf sevap almak için yapılan nâfile ibâdetlerden üstün tutmuş”tur.⁶⁹⁷ Hakk tâliplerine hizmette bulunmak, nâfile ibadetlerden üstündür. Hizmet mertebesi gayet yüce bir mevkîdir, hizmet eden kişi hâdim büyük bir saâdete kavuşmuştur.⁶⁹⁸

Tasavvuf târihinin ilk zamanlarında, zamanın sûfilerine, işlerinde yardımcı olmaları, bir şeye ihtiyaçları olduğunda, ilgilenmelerinden dolayı hâdim, hizmet eden denilmiştir. Zâhidâne bir hayat süren, günlerini ibadetle geçiren sûfilere, hizmet etmeyi görev bilen hâdimler sırf sevaba erişebilmek amacıyla, dervişlerin işlerine

⁶⁹⁴ Dervişlik nedir, kime derviş denir hakkında bkz. el-Hüseynî, *Ehl-i Tasavvuf*, s. 122.

⁶⁹⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 171.

⁶⁹⁶ el-Hüseynî, *Ehl-i Tasavvuf*, s. 315.

⁶⁹⁷ Şihâbuddîn Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, (terc. Dilaver Selvi,) Semerkand yay, 5. Baskı, İstanbul 2007, s. 113; Hizmetin tanımı, hizmette niyet, hizmette istişare, hizmetteki büyük tehlike hakkında bilgi için bkz. el-Hüseynî, *Ehl-i Tasavvuf*, s. 315-330.

⁶⁹⁸ İsmail Rusûhî Ankaravî, *Makâsıd-ı Aliyye Fî Şerhi't-Tâiyye-Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi*, (haz. Mehmet Demirci), Vefâ Yay., 2. bs., İstanbul 2008, s. 78; Hakîkî hizmet ehli ve ona benzeyenler için detaylı bilgi için bkz. Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, s. 113-117.

koşar, ihtiyaçlarını giderirlerdi. Hizmet eden bu kimselere tekke ve zâviyelerin ihtiyaçlarını ve hizmetlerini yürüttükleri için nâkib de denilirdi.⁶⁹⁹

Sezâyî Efendi'nin eserlerinde birçok yerde derviş kavramına yer verdiğini görmekteyiz. Bir mektubunda oğlu Sadık Efendi'ye gönderdiği mektubunda dervişin nasıl bir halde bulunması gerektiği hakkında şu ifadelerde bulunmuştur: “Benim Edirne’de beş yüz bin âdem sâhib-i ıyâl dervişim var. Bunlara şey tâyini nice mümkündür. Bir veli ocağında vâki olmamıştır. Bu mâkûle heves edenler ne dervîştir ve ne bir işe yarar. Mutlak ‘tebdîlü’şşekli li ecli’l-ekl’⁷⁰⁰ sûret ihtiyâr etmiştir. Hazret-i Cüneyd meşâyihden dünya ümîd edenlere sû-i hâtime vardır deyû buyurmuştur.”⁷⁰¹ Dervişin bir veli ocağında yetişmesi gerektiğini belirtmiş, Cüneyd-i Bağdâdî’nin bir sözünü ifade ederek meşâyihden dünya ümid eden kimselerin sonunun kötü olacağını söylemiştir.

Babadağlı Muhtârî-zâde Derviş Ahmed’e bir mektubunda dervişliğin Peygamber mesleği olduğunu belirtmiş, dervişin tanımını farsça bir cümle ile yapmış ve dervişliğin herkese nasip olmayacağını şu cümlelerle ifade etmiştir: “Dervîşlik meslek-i Muhammedîdir. Herkese ol sıfât-ı celile feyz olmaz. “*Dervîşî ayb pûşî zehr nûşî ser-pûşî Dervîş ayıp örten, zehir içen, başı eğiktir.*” “Cenâb-ı Allah bu nimeti uzmâyî ehlullaha ihsan eder. Nefse her ne güç gelirse ondan hayırlısı olmaz.”⁷⁰²

Sezâyî Efendi, damadı Hâfız Mustafa Efendiye gönderdiği mektubunda fukara dervişleri arasında hergün uydurma, düzme, yalan sözlerin zuhûr ettiğini, bu sözleri işitenin hayrette kalacağını ifade ettikten sonra şu ifadelerde bulunmuştur: “Hâlâ tab’ında muzmer olan tekyede olanların mecmuunu def ve taşradan vazîfe ile bir

⁶⁹⁹ Uludağ, *Hadim*, DİA, İstanbul 1997, c. 15, s. 23-24; itaat, hizmet, mahlûkata hizmet, hizmette edep hakkında geniş bilgi için bkz. Osman Nuri Topbaş, *İmandan İhsana Tasavvuf*, Erkam Yayınları, İstanbul 2002, s. 459-464.

⁷⁰⁰ Bu sözün manası, “yemek için kılık değiştirmektir” Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 121.

⁷⁰¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 11; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 121.

⁷⁰² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 32; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 140.

imam ve müezzin tedârik edip ve sûret-i avamda bir hizmetkâr tedârik edip tâlib-i Hakk olursa rüyası ve derdi oldukda gelsin haberin alsın gitsin, gayrı çaresini bulamadım. Kime gönül bağlayım.” ifadeleriyle dervişler arasında yayılan uydurma düzmece sözlerden dolayı üzüldüğünü bu cümlelerle açıklamıştır.⁷⁰³

Sezâyî Efendi, hizmetle ilgili Gördüs’e nasb ve ta’yin buyurdıkları Seyyid Osman Efendi’ye gönderdiği mektubunda, her dâim kendisiyle beraber bulunmasını, kendi varlığından emin olmaması gerektiğini, zarar edenlerin benlikten dolayı zarara uğradıklarını bildirmiştir. Fukâranın en aşağısında bulunanına bile hizmet etmekten kaçınılmamasını, fukâra’ya hizmeti ibâdet olarak görmesi gerektiğini ifade etmiştir. Sohbetin devamında ise şu hadisi şerifi vermiş:

سيد القوم خادهم

“Bir kavmin efendisi, o kavme hizmet edenlerdir.”⁷⁰⁴ Hizmet edenlerin her zaman toplumun öncüsü olduklarını belirtmiş, memur olunulan tekke görevlerinde, tekkenin cüz’i ve küllî işlerinin yürütülmesi, fukara ve dervişlerle birlik üzere olunması, benlikten sakınılması gerektiğini, “cümle fukarâyı nefesine takdîm edesin ki Hakk Teâlâ da seni cümleye takdîm ede” ifadeleriyle anlatmıştır.⁷⁰⁵ Sezâyî Efendi, *Dîvân*’ında derviş ve hizmetle ilgili konulardan söz etmiştir. Bu konularda bazı beyitleri şöyledir:

Gülşenînün bendesi dervîş sezâyî rû-siyâh

Dergeh-i vâlâsına yüzler sürüp eyler penâh

Bildi çün her bî-kese feryâd-res bî-iştibâh

*Evliyâdur evliyâdur evliyâdur evliyâ (Murabba,6/5)*⁷⁰⁶

⁷⁰³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 53-54; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 158.

⁷⁰⁴ Bu Hadis-i Şerif: Katâde ve İbn Abbastan rivayet edilmiştir. Geniş bilgi için bkz Celâlüddîn es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505) *el-Câmiu’s-Sağir fî Ehâdisi’l-Beşiri’n-Nezir*, Hadis no: 4751, s. 292.

⁷⁰⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 44-45; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 150.

⁷⁰⁶ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 167.

Eyâ şâh-ı rusûl rahm it SEZÂYÎ derd-mendiündür

Kapun bekler kadîmî hıdmetünde pîr-perverdür (Gazel,54/6) ⁷⁰⁷

Yalın aç eyle şeyhün hıdmetini

Ne fikr-i nân ola sende ne hod aş (Gazel, 170/2) ⁷⁰⁸

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere bir kâmil mürşidin kalbine ihlâs ile hizmet ederek girilmesini telkin etmektedir. Mektubunda da bu konuyla ilgili “Hıdmet-i fukarâda olan, fakirlere hizmet edenin on sekiz bin âlemden kalbi vâsi gerek” yani hizmet eden kimsenin kalbinin on sekiz bin âlemden geniş olması gerektiğini ifade etmiştir. ⁷⁰⁹

Hıdmet it ihlâsile bir kâmilün gir kalbine

Kar-ı deryâda iderler dürr ile mercân taleb (Gazel, 20/2) ⁷¹⁰

Dervîş-sıfat tekye-geh-i dehre göründük

Sultanlarıyuz ma'nide biz mülk-i cihânun (Gazel 204/2) ⁷¹¹

Hıdmet-i pîre irişen pîr olur

İkilikden kurtulur ol bir olur (Gazel, 82/1) ⁷¹²

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı Sezâyî Efendi şunları demiştir: Mürşide hizmette bulunan, bu hizmete erişen kimse de pîr olur. Diğer bir beytinde dervişlik ve hizmetin önemine değinmiş, hizmet eden kimsenin ikilikten kurtulacağını beyan etmiştir.

⁷⁰⁷ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s.202.

⁷⁰⁸ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 253.

⁷⁰⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazreti Sezâyî*, s. 76; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 180.

⁷¹⁰ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 187.

⁷¹¹ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 268.

⁷¹² Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s.214.

2.1.6.Sohbet

Sohbet, “Söyleşi, hasbihal, arkadaşlık, dostluk, sohbet” anlamlarında kullanılmaktadır. Tasavvufî anlamda sohbet, “mürşid-i kâmillerin sâlikin ruh ve kalbine te’sir maksadıyla kullandıkları en önemli vasıta”dır.⁷¹³ Sûfilerden biri bu konuda: “Sohbet müridin dünya ile ilgisini keser, onu hakîkî imana ulaştırır.” demiştir. Pîr-i Nessâc Azîzân Ali Râmîtenî, sohbeti şöyle tanımlamıştır: “sohbet çözmek ve bağlamak”tır.⁷¹⁴ Sohbetten istifade eden kimseye sâhib; sohbetinden istifade edilene kimseye de sohbet şeyhi denilir.⁷¹⁵

Sohbetin oluşması için “zaman, ihvân ve mekân şartı” bulunmakta⁷¹⁶ sohbette “mürşid-i kâmilin rûhündeki kabiliyetlerin müride, aktarımı” yapılmaktadır.⁷¹⁷ Diğer bir tanımda ise dinin direği ve kıvamı olan nasihatlere de sohbet denileceği ifade olunmuştur. Peygamberimiz, “*Din nasihatten ibârettir*” buyurur.⁷¹⁸ Şunu bilmeliyiz ki Peygamberler, velîler ve âlimlerin görevlerinden biri de öğüt ve sohbette bulunmaktır.⁷¹⁹ Sözün müspet ve menfî tesir kudretini ifade hususunda Yunus Emre’nin şu mısraları da bu konuyu açıklamaktadır:

“Söz ola kese savaşı

Söz ola kestire başı

Söz ola ağulu aşı

⁷¹³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 441; Topbaş, *İmandan İhsana Tasavvuf*, s. 258.

⁷¹⁴ Seyyid Sıbgatullah Arvâsî, *Minah*, (terc. Siraceddin Önlüer, Hüseyin Okur) Semerkand yayınları, İstanbul 2012, s. 181.

⁷¹⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 321-322; Sohbetin tanımı, vaaz ve sohbet arasındaki fark, sözlü sohbet, sükûti sohbet, sohbet meclisleri, mürşidle sohbet hakkında detaylı bilgi için bkz. el-Hüseyinî, *Ehl-i Tasavvuf*, s. 300-313.

⁷¹⁶ Gölpınarlı, *Deyimler ve Atasözleri*, s. 277.

⁷¹⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 441.

⁷¹⁸ Ebü’l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875) *el-Câmiu’s-Sahîh*, (neşr. Muhammed Fuad Abdülbaki), Dâru’l-Hadis, Kahire, 1991, Hadis no: 95, s. 74.

⁷¹⁹ el-Hüseyinî, *Ehl-i Tasavvuf*, s. 303.

Bal ile yağ ede bir söz”⁷²⁰

Sözün bu kadar büyük etkisi olduğu için Allah dostları sohbe çok önem vermişlerdir. Bunun örneklerinden biri Hoca Bahâeddîn Nakşbend’dir. Çünkü sohbetle ilgili şunu söylemiştir: “Tarîk-ı mâ bâ suhbetest, yolumuz sohbet yoludur.”⁷²¹ Resûlullah Efendimiz’in ashabına sohbet ettiğinde, büründükleri huzur ve edeb hâli, “Sanki başımızın üzerinde bir kuş var da kırırdasak uçuverecek zannederdik” ifadesiyle dile getirilmektedir.⁷²² Sohbet ve zikir meclisleri hakkında bir hadis-i şerifte, “Bir topluluk Allah’ı zikir ve sohbet için bir araya gelirse, melekler onları kuşatır. Allahın rahmeti onları çevreler. Üzerlerine sekînet iner. Allah Teâla onları yanında bulunanlar arasında zikreder.”⁷²³

Böyle meclislerin şerefli meclisler olduğu anlatılmak istenmektedir. Sohbetin üç kısımdan oluştuğu belirtilmiştir. “Birincisi, senden büyük bir kimse ile sohbet, bu hakîkatte hizmettir. İkincisi senden küçük olanla sohbet, bu sohbet ise yaşlıya şefkat ve merhamet; genç olana da uyumluluk ve hürmet gerektirir. Üçüncüsü yaşıt ve emsal kimselerin sohbetidir. Bu sohbet arkadaşını nefsine tercih etmek ve mertlik göstermeye dönüktür.”⁷²⁴ Birisi Zünnûn’dan sordu, kime arkadaş olup sohbet edeyim, Zünnûn: “Öyle bir kimseye arkadaş ol ki hasta düştüğünde, seni ziyaret edip, günah işleyince de hatanı kabul edici olsun” demiştir.⁷²⁵

Sezâyî Efendi Gördüsi İbrahim Efendi’ye gönderdiği bir mektubunda sohbet hakkında şu ifadelerde bulunmuştur: “Bîgâneler, lakayt kimseler, ahlâk yoksunu

⁷²⁰ Topbaş, *İmandan İhsana Tasavvuf*, s. 259.

⁷²¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 441.

⁷²² Sohbet hakkında geniş bilgi için bkz. Topbaş, *İmandan İhsana Tasavvuf*, s. 259-264.

⁷²³ Komisyon, (Akademik Heyet) *Hadislerle İslâm*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay, Ankara 2013, c. 2, s. 85; Topbaş, *İmandan İhsana Tasavvuf*, s. 260.

⁷²⁴ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 484; Sohbet ile vaaz arasındaki fark, sözlü sohbet, sükûti sohbet, mürşidle sohbet, sohbet meclislerinin bereketi hakkında geniş bilgi için bkz. el-Hüseynî, *Ehl-i Tasavvuf*, s. 301-315.

⁷²⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 488; Kimlerle sohbet edileceği ve kimlerle arkadaşlık yapılacağı hakkında detaylı bilgi için bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 483-490.

insanlarla tarikat hakkında sohbet etmeyesin”⁷²⁶ Sezâyî Efendi, bir mektubunda Meşâyih'ten Abdullah Efendizâde Mehmed Sâdık Efendi'ye şunları ifade etmiştir: “Ezeldeki beraberlikle bahşedilen cevher zât hazînesinden ruhuna intikalde bulunmuştur. Çalışıp çabalayıp bu ikinci birleşmede, çir-kâb-âlûd etmekten ihtiraz edesin, çirkef kimseler ve çirkeflerle dolanmaktan sakınasın, bu gibi kirlerle dolu olanlara yakın olmayıp cevherini sâf ve pâk edenlerle ülfet ve sohbet edesin. Olur olmaz kötü kimselerden uzak durup meclisinden tard edip safvet-mend olan (saf ve temiz kimselerle) sohbet ve ülfet edesin. Bî-şart-ı an ki onların mezhep ve meşreblerine uymayasın fakirden ne işittin ne gördünse onunla âmil olasın” buyurmuştur. Bu cümlelerini biraz açıklayacak olursak çalışıp çaba gösterip, kötülüklerle dolmaktan sakınılmasını, çirkeflikler üzerinde olanlarla yakınlık kurulmadan, cevherî sâf ve pâk ülfet ve sohbet sahibi kimselerle bir arada bulunulmasını tavsiye etmiştir.⁷²⁷ Sezâyî Efendi'nin *Dîvân*'ında sohbet kavramını kullandığı bazı beyitleri şöyledir:

Nebîlerle velîler bâb-ı hakda

Senünle buldular kurbet Muhammed

Sen oldun mahrem-i bezm-i ilâhî

*İdüp cânânile sohbet Muhammed (Gazel/42/5-6)*⁷²⁸

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere “Hz. Muhammed, Mi'rac'a çıktığında Nebîler ve velîlerle görüşmüş, Hakk'ın kapısında onlarla yakınlık kurmuş, Allah'a iki kaş arası yakınlıkda bulunmuş, hatta daha az bir mesafeyle yakınlaşmış, onunla sohbette bulunmuşlardır. Meleklerin bile adımını atamadığı bu alan, yalnız Allah'ın Resûlü'ne açılmış, Allah onu kendisi için mahrem olarak kabul etmiştir.”

⁷²⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 20; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 129.

⁷²⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 94; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 195.

⁷²⁸ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Divânı*, s. 197.

2.1.7. Şerîat ve Sünnete İttibâ

Arapça bir kelime olan şerîat sözlükte; “din, yol, su kaynağı yolu, kapı eşiği” anlamında; Meşru ise: “dinin cevâz verdiği şey”dir.⁷²⁹ Şerîat lügatte “Doğru ve zâhir olan bir yola, kapı atebesine ve nehirden su alacak ve su içecek suvata” denilir. “Hakk Teâlâ’nın ibâdına vaz ve tâyin eylediği din ve âyindir, tâ ki ona sülûk edilsin.”⁷³⁰ Bu bağlamda şerîat, “dinîn zahirî yönüne bağlı kâidesi ve dinin hukukî hükümler” bütünüdür.⁷³¹

Tasavvuf ıstılahında şerîat şöyle açıklanmıştır: “Ubûdiyyet, kulluk ve ibâdetlere sınıksız sarılma hakkındaki emirdir. Hakikat, tüm evrende rubûbiyeti müşâhedede bulunmaktır.” “Hakikat tarafından desteklenmeyen hiçbir şerîat, kabul edilmez. Şerîatle kayıtlı olmayan hiçbir hakikat de aynı şekilde kabul olmaz. Şerîat halkın teklifiyle gelmiştir. Hakikat ise Allah’ın tasarruf yaptığını bildirmektir. O hâlde, O’na kullukta bulunmak şerîat; müşâhede de bulunmak ise hakikattir.”⁷³²

Necmeddîn-i Dâye, şerîat hakkında şunları ifade etmiştir: “Şerîatın zâhirî ve bâtını vardır. Zâhir şerîat, bedenın amelleridir ve beden sûretinin tılsımını açmaya yarar. Bir de bu anahtarın; namaz, oruç, zekât, hac ve kelime-i şehâdet olmak üzere beş dişi bulunmaktadır. Bâtın şerîat ise rûhun, sırrın ve kalbin amelleridir ki buna da tarîkat adı verilir.”⁷³³ Sezâyî Efendi Arparûz-namçecisi Salih Efendi’ye gönderdiği mektubunda şerîat hakkında azîmet-i tâm ifadesini kullandığı cümlesi şöyledir: “Azîmet-i tâm her teveccühe sûret verir. Mânâlarında isti’dad ber-kemâldir. Amma

⁷²⁹ Karaman, Topaloğlu, *Kâmusu’l-Cedid*, s. 207.

⁷³⁰ Âsım Efendi, *Kamusu’l-Muhit*, c.4, s. 3391; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 332.

⁷³¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* s. 461; Şerîat ve hakikat arasındaki fark hakkında bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 332.

⁷³² Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 179; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri ve Sözlüğü* s. 332; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* s. 461.

⁷³³ Baltacı, *Mirsâdü’l-İbâd*, s. 149-150; Şerîat, tarîkat ve hakikat hakkında bkz. Rûmî, *Müzekkin Nüfus*, s. 291.

televvünleri de isti'dadları kadar var.”⁷³⁴ Bu cümlede şerîatın en ince teferruatı ihmal edilmeden yerine getirilirse her teveccühe sûret verir demiştir.

Abdullah Efendi-zâde'ye gönderdiği mektubunda şerîatın önemiyle ilgili şu ifadelerde bulunmuştur: “Hazret-i Allah esma ve sıfat ve zât-ı tecellîsine mazhar ettikde ahvâllerin setr üzre ol. Şerîat-ı Muhammedî üzere amel eyle, zîra imâr-ı şerîat hakikat bahrinin sûret bulmuş şekillenmiş incileri, lü'lüleridir. Şerîat, tarîkat bağının sağlam ve yıkılmaz kalelerindendir. Şerîata muhâlif olan kelâm-ı zenâdika, zındık ve dinsizlerin sözleri, mahzâ sırf küfürdür. Ol makûlelerden şeytandan berter firâr etmek lazımdır. Peygamber Efendimiz'den günümüze kadar şerîata aykırı gidenlerden dünyada kim bahtiyâr oldu, kerâmet yakınlığına kim erişti? Şerîatın yasakladığı işler yemek ve içmek; Zâhir tabibleri, perhiz edersen hastalığın şifa bulsun derler. Şimdi Muhammedî şerîatın görünüşteki yasaklamaları doktorların yasakladığı kadar da mı değildir. Bu teşbihat benzetme şöyle dursun. İktidâ eyleyip kendisine tâbi olduğun mürşidinin nush ü pendî, nasihat ve emri mi lazımdır. Yoksa bir alay melâhidenin, inkârcıların türrehâtı, saçma sapan sözleri mi lazımdır.”⁷³⁵

Bir diğer mektubunda yine Abdullah Efendi-zâde'ye şunları ifade etmiştir: “Senden ricam şerîatten farz olanlardan mâ adâ nevâfile iştigal ki kurb-ı nevâfil ahabı olup ricâlullah cilvesine vâsıl olasın.” demiştir.⁷³⁶ Bu cümlelerden kısaca şunu anlıyoruz. Bir Müslüman farzları yerine getirdikten sonra nâfilelerle meşgul olursa ricâlullah, Allah adamı cilvesine erişebilir. Kitâb-ı müşfikâna terkim buyurdıkları mektubunda şerîat hakkında şunları ifade etmiştir: “Vaktin ganîmet bilip ancak husûl-i rızâ-yı peder eder. Zâhiren peder-i sûrî rızâsı ki a'mâl-i şerîattir, icrâsına bezl-i kudret edip peder-i ma'nevînin rızâsı ki tasfiye-i kalb ile tezkiye-i nefisdir.”⁷³⁷

⁷³⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 30; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 138.

⁷³⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 91; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 193

⁷³⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 92.

⁷³⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 94; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 195.

Başlığımızdaki diğer bir terim ise sünnettir. Sünnetin manası hakkında şunlar ifade edilmektedir: Arapça bir sözcük olup, “yol, huy, Allah’ın kanunu, hal ve gidiş”⁷³⁸ tâkip edilen yol, yöntem, usûl, örnek alınan davranış, âdet, iyi, kötü kimselerin gidişatı, alışkanlık haline getirilen davranışlar’dır. İstilahta ise “Hz. Peygamber’den sâdır olan söz, fiil ve takrirlere” verilen ortak isimdir.⁷³⁹

Bir ayet de “*Ey şanlı Peygamber, Rabbinin katından sana indirilenleri tebliğde bulun*” buyrulur.⁷⁴⁰ Bu ayette Hz. Peygamber’in kendisine verileni tebliğ etmesi istenmekte, bir başka ayette ise: “*O Allah ki, ümmîlere içlerinden bir Resûl göndermiştir. O Peygamber ki, Allah’ın âyetlerini okur, onları tezkiye eder, onlara kitab ve hikmeti öğretir.*”⁷⁴¹ Bu ayetten de Hz. Muhammed’in hikmeti öğretmesi için gönderildiğini ve tezkiye göreviyle görevlendirildiğini anlamaktayız.

“*Allah’a ve Rasûlü’ne itâat edin*”⁷⁴² “*Resule itâat eden, Allah’a itâat etmiş olur.*”⁷⁴³ Bu ayet-i kerimelerle de, bütün insanlığa, Allah Teâlâ’ya itâati emrettiği gibi aynı şekilde Peygamberine de itâat edilmesi gerektiğini bildirmiştir.

Hasan Sezâyî Efendi, oğlu Sadık Efendi’ye gönderdiği mektubunda şunları tavsiye etmiştir: Tembel ve battal adamlara uymayasın ve mülhidler ile görüşmeyesin. Ehl-i sünnet, şerîat ve tarîkati muhkem olanlarla yâr ü karındaş ol.”⁷⁴⁴ Sezâyî Efendi, Derviş Yusuf Efendi’ye yazdığı mektubunda, sünnetin üç kısma ayrıldığını ifade etmiştir: “Sünnetullah, sünnet-i enbiya ve sünnet-i evliyadır. Sünnetullah, halkın aybını setrdir; sünnet-i enbiya halka mudârâdır; (Halk ile idâre etmek), sünnet-i evliya, halkın cevır, eziyet ve işkencelerine tahammüldür. Bu

⁷³⁸ Karaman, Topaloğlu, *Kâmusu’l-Cedîd*, s. 195.

⁷³⁹ Celâleddin es-Suyûtî, *Sünnetin Dindeki Yeri*, (çev. Ali Kaya), Semerkand Yayınları, İstanbul 2017, s. 11.

⁷⁴⁰ Maide 5/67.

⁷⁴¹ Cuma, 62/2.

⁷⁴² Enfal 8/20

⁷⁴³ Nisa 4/80

⁷⁴⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 10; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 120.

sünnetler ile amel etmeye sa'y edesin.”⁷⁴⁵ Hasan Sezâyî Efendi'nin Peygamber aşığı bir veli olduğunu biliyoruz. Hz. Muhammed'e olan muhabbetini ve bağlılığını şu beyitlerde dile getirmiştir:

Derûnum ateş-i aşkunla yandur yâ Resûlallâh

Dil-i teşnem mey-i vaslunla kandur yâ Resûlallâh (Gazel, 298/1)⁷⁴⁶

Bu beyitte, içimi aşk ateşiyle yandır, susamış gönlümü, vuslat şarabınla kandır ey Allah'ın Resûl'ü diye ifade etmiştir.

Sezâyî derd-mendün bâb-ı lutfun ilticâ eyler

Bilür kim dergehün darü'l-emandur yâ Resûlallah (Gazel, 298/5)⁷⁴⁷

Senin dergâhının dârü'l-emân olduğunu bilen dert sahibi Sezâyî, senin lütuf kapına ilticada bulunur. Çünkü sen tüm ümmetin şefaathâsısın.

2.1.8. Dünya Hayatı (Ehli Dünya'nın Tasviri)

Dünya, Arapça bir sözcük olup “دنا” fiilinin masdarı الدنو veya الدناوة kelimesinin ismi müennesi olup yaklaşıma, yakınlaşma, yakın, alçak” anlamında kullanılmaktadır. “Âhiretin zıttı olup içinde yaşadığımız hayatın adı ve içinde bulunduğumuz yer küresi”dir.⁷⁴⁸ Istilahta; “İnsanı Allah'tan uzaklaştıran gaflete düşüren her şey imtihan yeri, ahiretin tarlası, geçici fâni yer; mal, menfaat, itibar, mevki, şan, şöret, hırs” anlamlarında kullanılır. Tasavvuf ehli, dünyayı; “zehir, yılan, cadı, fahişeye” benzetmiştir.⁷⁴⁹

⁷⁴⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 42; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 148.

⁷⁴⁶ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 312.

⁷⁴⁷ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 312.

⁷⁴⁸ Komisyon, (Mustafa İbrahim, Ahmed Hasan Ziyad, Hamid Abdülkadir, Muhammed Ali Neccar), *Mu'cemü'l Vasit*, Kahire 1972, s. 341; Karaman, Topaloğlu, *Kâmusu'l-Cedîd*, s. 108.

⁷⁴⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 22-25; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* s. 135.

Seyyid Sıbgatullah Arvâsî dünya sevgisiyle ilgili şunları ifade etmiştir: “Kişi Müslüman olmasına rağmen öldükten sonra kabirde sırtı kibleye dönük olduğu halde görülür. Bunun sebebi ise onun dünya sevgisiyle ölmüş olmasındandır.”⁷⁵⁰ Dünya hâli sûfilerce şöyle tasvîr edilmiştir. “Bilinmelidir ki bu dünya dış görüntüsüyle tatlıdır. Görünüşte bir câzibeye sâhib olup gerçekte öldürücü zehir ve boş bir metadır. Dünyaya dönük ilgi ve alâkanın arkasında bir fayda bulunmaz. Dünyanın makbul gördüğü kimse rezil, ona kendini kaptıran da delidir. O tıpkı altınla donatılmış pislik ve şekere bandırılmış bir zehire benzer.”⁷⁵¹

Sezâyî Efendi mektubunda oğlu Sadık Efendi’ye dünya hakkında şöyle demiştir: “Dünya’nın vakti üç beş gündür. Aldanıp fırsatı fevt etmeyip mücâhededen hâlî olmayasın. Bu dünyaya bir şey ile bağlanmayasın. Babana uymaya sa’y edesin. Zîrâ dünyaya bağlananlar sonra pişman olmuşlardır.”⁷⁵²

Gördüsî İbrahim Efendi’ye gönderdiği mektubunda dünya hayatı ile ilgili şöyle demiştir: “Dünya ahvâli tecellîdir. Ânen fe-ânen tebeddül ve teğayyürdedir. Ricâline dil-beste olmak olmaz.”⁷⁵³ Bu mektubun devâmında şöyle devam etmiştir: “Hâl-i âfak ma’lumdur. Âdemden sana gelince bir ferd devam üzre nizam vermemiştir. Zuhûrun iktizâsına göre amel lâzımdır. “Dünyaya geleliden beri bir gün bir güne benzediğin gördün mü? Lâyık olan basîret-i mânâ ile âfâka nâzır olup mebde ve meâdın neticesine sa’y buyurasız.”⁷⁵⁴

Sezâyî Efendi dünya ve âhiretten maksadın şunlar olduğunu söylemiştir: Cenâb-ı Hakk’ın zâtını bilmek, ma’rifet-i zâtının bu dünyaya ait olduğunu beyan

⁷⁵⁰ Seyyid Sıbgatullah Arvâsî, *Minah*, (terc. Siraceddin Önlüer, Hüseyin Okur) Semerkand Yayınları, İstanbul 2012, s. 49.

⁷⁵¹ İmâm-ı Rabbânî, *Rabbânî Nasihatler*, (haz. Mükerrerem Mete), Semerkand Yay, İstanbul 2016, s. 162.

⁷⁵² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 10.

⁷⁵³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 13; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 123.

⁷⁵⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s.15-16; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 124-125.

etmektir.⁷⁵⁵ Siyâhî Mehmed Efendi'ye göndediği mektubunda bu konuda şunları ifade etmiştir. “Emr-i âfâk sehldir. Bilirsiz ardına çok düşmek elvermez. Kesret-i merâyâdan kişi mahbubunun tecellîsin ne kadar seyr etse gınâ gelmez. *Hel min mezîd*”⁷⁵⁶ der.⁷⁵⁷

Oğlu Sâdık Efendi'ye gönderdiği mektubunda dünyayı isteyenleri kötü bir sonun beklediğini şu cümlelerle serdetmiştir: “Hazret-i Cüneyd ks. meşâyihden dünya ümîd edenlere sû-i hâtime var deyû” buyurmuşlardır.⁷⁵⁸ Damadı Hâfız Mustafa Efendi'ye gönderdiği mektubunda ise dünyaya gönül bağladığı gerekçesiyle ağır ithamlarda bulunduğu ifadeleri şöyledir: “Allah, pîrim hürmetine dünyaya gönül bağlamaktan uzak eylesin, diye dua edersin ancak aç köpek gibi değeri olmayan bu dünyayı ağzında yakalamaya çalışırsın. Allah, dilini kalbinle mutâbık eylesin. İyice dünyanın sarhoşu olup da kapılarda dolaşır oldun.”⁷⁵⁹

Sezâyî Efendi *Dîvân*'ında dünyayı şöyle tasvir etmiştir:

Meskenetle zinde ol âlemde miskinlik idüp

Şah-ı ukbâ olmağa bâ'is bu dünya zilleti (Gazel, 366/6)⁷⁶⁰

Devlet-i dünyâyı dünü terk iden

Âlem-i bâkide ol sultân olur (Gazel, 77/2)⁷⁶¹

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi gazellerinde dünyanın değersiz olduğunu, dünyaya kalben bağlanmanın zararlı olduğunu dünyayı terk edenin âhirette yüksek bir mevkîde olacağını dile getirmiştir.

⁷⁵⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 26.

⁷⁵⁶ Kaf 50/30. Ayetin meali “o gün cehenneme doldun mu? deriz o da daha var mı” der.

⁷⁵⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 47; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 153; Kaf 50/30. Ayetin meali “o gün cehenneme doldun mu? deriz o da daha var mı” der.

⁷⁵⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 11.

⁷⁵⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 61; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 164.

⁷⁶⁰ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 342.

⁷⁶¹ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 212.

2.1.9. Kutb

Arapça sözcük olan kutb “قُطْبُ” lügatte; “Felekte küçük bir yıldızla itlâk olur, kible de onun üzerine binâ edilir. Değirmenin deliğine takılan uzun demire denir ki, değirmen onun üzerine dönmektedir. Bir kavmin medâr-ı umûru olan seyyid ve serkârınada” denilmektedir.⁷⁶² Tasavvuf ıstılahında ise kutb; “Ma’nevî derecesi büyük velîdir. Âlemin ruhu olarak bilinir.” Kâinat idare bakımından kutbun çevresinde dönmektedir. Kutb tasarruf sâhibidir ve bu tasarrufunu Allah’ın çizdiği kaderin dışında kullanamaz. “Halkı Hakk’a götürme görevleri olan en büyük velîlerdir. Bunlara: kutbü’l-aktâb, kutbü’l-ekber, kutbü’l-irşâd”⁷⁶³ kendisine ilticâ edildiğinden dolayı kutba, gavs da denilmektedir.⁷⁶⁴

Gavs-ı Hizânî kutub hakkında şöyle demiştir: “Kutub derecesine ulaşan bir mürşid, müridlerine vereceği her tasarruf, müridin kendi mülkü olur. Müridlere verilen bu nisbet ve feyizlerin te’siri o anda ortaya çıkmayıp daha sonra mutlaka kendini gösterir. Kutupluk mertebesine ulaşmayan bir mürşidin müridlerine vereceği feyizler bir hâl olup gelip geçicidir.”⁷⁶⁵

Hasan Sezâyî Efendi, İbrahim Nazîrâ Efendi’ye gönderdiği bir mektubunda, mürşidi La’lî Fenâyî Efendi’den “feyz-i irâdetin azîzleri kutbü’l-ârifin ve gavsü’l-vâsilin Mehmed Fenâyî” olarak söz etmiştir.⁷⁶⁶ *Dîvân*’ında kutb kelimesini kullandığını görmekteyiz. Mürşidi La’lî Fenâyî’den âlemin kutbu diye söz ettiği beyitleri şunlardır:

Şâh-râh-ı âlem-i itlâka girdüm sıdkıla

⁷⁶² Âsım Efendi, *Kamusu’l-Muhit*, c.1, s. 611-612.

⁷⁶³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 295-296; Ayrıca kutb-i cenûbi, kutb-i medâr, kutb-i şimâli, kutb-i vahdet, kutbiyyet-i kübrâ, hakkında geniş bilgi için bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 223.

⁷⁶⁴ Cürçânî, *Ta’rifât*, s. 79; Kutb hakkında detaylı bilgi için bkz. Cürçânî, *a.g.e.*, s. 79-80; Gölpınarlı, *Deyimler ve Atasözleri*, s. 199-200; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 2, s. 330-332; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 295-296.

⁷⁶⁵ Arvâsî, *Minah*, s. 86-87.

⁷⁶⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 103; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*” s. 149.

Kutb-ı âlem Şeyh La'î Gülşenîdür rehberüm

Himmetiyle menzil-i maksûda irdüm sıdkıla

*Kutb-ı âlem Şeyh Lâ'î Gülşenîdür rehberüm (Murabba 9/1)*⁷⁶⁷

Sezâyî Efendi, bu mısralarda mürşidi La'î Efendi'den övgüyle söz etmiş, ona derinden bağlılığını göstermiş, maksadına onun vesilesi ve himmetiyle ulaştığını mürşidinin âlemin kutbu olduğunu ifade etmiştir.

2.1.10. Dest-gîr, Derd-mend

Farsça bir kelime olan dest-gîr, “elden tutan” manâsına gelir. Tasavvufî istılahta dest-gîr denilince Allah (c.c.) kastedilmektedir.⁷⁶⁸ Ancak bazı dîvânlarda bu, Peygamber, mürşid ve padişahlar için de bir özellik olarak kullanılmaktadır.⁷⁶⁹ Galip Dede: “çekme gam dest-gîrdir Allah” olarak ifade etmiştir.⁷⁷⁰

Derd-mend ise “dertli, ehli dert, âşık” anlamlarına gelmektedir.⁷⁷¹ Müellifimiz *Mektûbât* ve *Dîvân* 'ında bu iki kavramı birçok yerde zikretmiştir. Bir mektubunda, Derviş Yusuf'a gönderdiği mektubunda şunları ifade etmiştir: “Hakk Teâlâ, mu'in zahîrin (destekçin) ve pîrlere dest-gîrin elinden tutar ola.” demiştir.⁷⁷²

Mora Tekkesi'nde görevli Halîfesi Dervîş Yusuf'un Dervîş Ali adında bir kardeşi olduğunu Sezâyî Efendi'den öğrenmekteyiz. Mektubunda “Biraderin Dervîş Ali derd-mend dertlidir” diye söz etmiştir.⁷⁷³ Damadı Hâfız Mustafa'ya yazdığı

⁷⁶⁷ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 169.

⁷⁶⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 105; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 128.

⁷⁶⁹ Murat Vanlı, *17. yüzyıl Türk Şiirinde Tasavvuf Telakkisi*, Ankara Üniversitesi (Türk-İslam Edebiyatı) Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2017, s. 211. Bu doktora tez çalışmasından örnek çalışma olarak istifade edilmiştir.

⁷⁷⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.105.

⁷⁷¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 102; Derd için bkz.Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.123.

⁷⁷² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 35.

⁷⁷³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 35. Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 142.

mektubunda şunları ifade etmiştir: “Benim oğlum. Allah Teâlâ Hazretleri mu’inin ve pîrim Sultan Gülşenî dest-gîrin ola.”⁷⁷⁴

Sezâyî Efendi’nin bu kavramı pîr ve müşşidler için kullandığını görmekteyiz. Birçok mektubunda bu ifadelere rastlamaktayız: “Allah muinin ve pîrim Sultan Gülşenî de dest-gîrin ola, pîrimin rûhaniyeti her demde dest-gîrin ola” gibi cümlelerle İbrahim Gülşenî’yi dilinden düşürmemektedir.⁷⁷⁵

Gördüslü İbrahim Efendi’ye gönderdiği mektubunda derd-i aşk hakkında şu ifadelerde bulunmuştur: “Ya bu kadar mahlûk sûret-i zevkiyle evkât-güzâr oluyor. Onlar ancak rûh-i izâfî sâhibleridir. Sâirî ki sûret-i beşerîde nümâyendedirler beşer sûreti gösterirler. Onların cilve-i ezvâkı (zevk cilveleri) ancak hayvânîdir, derd-i aşk ile mübtelâ insandır. Âlâm-ı firkati çeken onlardır.”⁷⁷⁶ Sezâyî Efendi *Dîvân*’ında, Farsça ve Arapça kelimeler kullandığını daha önce arz etmiştik. Aşağıdaki beyitlerde derd-mend ve dest-gîr kavramlarına yer verdiğini görmekteyiz:

Ehl-i derdin zârını çün bilmedi

Dahl ider zâhid anınçün âşika

Bülbülün gülzârını çün bilmedi

Dahl ider zâhid anınçün âşika (Murabba, 11/1-2)⁷⁷⁷

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Hasan Sezâyî, bir yerde ham sofuyla ehli aşkı karşılaştırarak, Allah aşkını içinde duymayan sadece zâhidlik adına birşeyler yapan kimselerin derd ve aşk ehline kötü sözlerde bulunmasını yakışsız bulmuş, zâhidin aşk ve derd ehlini anlayamayacağını belirtmiştir.

Eyâ şâh-ı rusûl rahm it SEZÂÎ derd-mendiündür

Kapun bekler kadîmî hîdmetünde pîr-perverdür (Gazel, 54/6)⁷⁷⁸

⁷⁷⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 63; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 149.

⁷⁷⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 67.

⁷⁷⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 18.

⁷⁷⁷ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 171.

SEZÂYÎ derd-mendün bâb-ı lutfun ilticâ eyler

Bilür kim dergehün darü'l-emandur yâ Resûlallah (Gazel,298/5)⁷⁷⁹

Bu beyitte, Cenâb-ı Hakk'ın dergâhının darü'l-emân olduğunu bilen dert sahibi ve kaygılı Sezâyî, Hakk'ın lütüf kapısına ilticâda bulunmuştur. Hz. Peygamber için de ümmetin şefaâtçisi konumunda bulunduğunu ifade etmiştir.

Bir kasidesinde şunları ifade etmiştir:

Ey şefîu'l-müznibîn ben âsiye kıl bir nazar

Dest-gîr ol bir nigâh-ı lutfunı eyle atâ (Kaside, 4/13)⁷⁸⁰

Yâ Gülşenî SEZÂYÎ kulun geldi kapuna

Rahm eyle al elini meded dest-gîri ol (Gazel,219/5)⁷⁸¹

Bu kaside ve gazelinde, Ey günahkârlara şefaât edecek olan ben âsiye bir nazar kıl, elimden tutan ol, nazarı lütfunu ihsan eyle, Ey Gülşenî, kölen geldi kapına rahm eyle, destek ol, diyerek hem Peygamber Efendimiz'e hem de mürşidine ilticâda bulunmuştur.

2.1.11. Güzel Ahlâk

Ahlak sözlükte, “huylar ve beşerî davranışlar” anlamında kullanılır. Istılahta; “huluk, nefsin bir özelliği olup o vesileyle yapılan fiiller düşünüp taşınmaya ihtiyaç duymadan kolay bir şekilde meydana gelir.” Biri güzel diğeri çirkin kötü olmak üzere ahlâk ikiye ayrılır.⁷⁸² Kur'an-ı Kerim'de Efendimiz'in ahlâkının yüce oluşuyla ilgili şu ayet verilmektedir: “*Sen elbette yüce bir ahlâk üzersin.*”⁷⁸³

⁷⁷⁸ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 202.

⁷⁷⁹ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 312.

⁷⁸⁰ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 155.

⁷⁸¹ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 276.

⁷⁸² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 30; Ahlâk hakkında geniş bilgi için bkz.Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 35-37.

⁷⁸³ el-Kalem, 68/4.

Hadis-i Şerifte Peygamber Efendimiz ahlâk hakkında şöyle buyurmaktadır: “Şüphesiz ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.” buyurmuştur.⁷⁸⁴ Böyle birçok ayet ve hadis-i şeriflerde ahlâktan söz edilmektedir. Ahlâk hakkında sûfiler şunları ifade etmişlerdir; “Tasavvuf ahlâktan oluşur. Ahlâkça senden üstün olan tasavvufça da üstündür.” Ziyad oğlu Yahya el-Harisî’nin yanında barındırdığı kötü ahlâklı bir hizmetçisi bulunmaktaydı. “Onu niçin yanında tutuyorsun” diye sorulduğunda onun vesilesiyle halimliği öğreneyim, diye cevabını vermiştir.⁷⁸⁵ Ahlâk, “halka yakın olup aralarında bulununca garib olmaktır. Ahlâk, halktan gelen eza ve cefayı, Hakk’dan gelen kazayı tınmadan ve rahatsızlık duymadan” kabul etmektir.⁷⁸⁶ Sezâyî Efendi de mektuplarında Dervîş Yusuf’a şunları tavsiye etmiştir: “Göreyim seni âdâb-ı tarîkatle hoşça sa’y edip”

تخلقوا باخلاق الله

“Allah’ın ahlâkıyla ahlaklanınız.” ve halka hüsn-ü hulk ile muamele edesiz.”⁷⁸⁷ Şuhûdî Mehmed Ağa’ya gönderdiği mektubunda ahlâk hakkında bütün vasıf ve özelliklerin en güzelinin iyi ve güzel ahlâk olduğunu belirtmiş “Allah’tan seni güzel ahlâka mazhar olarak yüceltmesini dilerim” duasında bulunmuştur.⁷⁸⁸ Hasan Dede’ye ahlâk hakkında şunları ifade etmiştir: “*Tehallakû bi-ahlâkullah* emrinde cümlemiz dâhiliz. Hazret-i Allah hulûk-ı azîme mazhar eyleye. Cümle

⁷⁸⁴ İmam Gazali, *Mükaşşefetü’l-Kulub, Kalplerin Keşfi*, (terc. Ali kaya), Semerkand yay, İstanbul 2012, s. 600; Güzel ahlâkın faziletleri hakkında bkz. Gazali, *Mükaşşefetü’l-Kulub, Kalplerin Keşfi*, s. 600-605.

⁷⁸⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 411-415; Sûfilerin ahlâk anlayışı ile sûfilerin ahlâkı konusunda geniş bilgi için bkz. Sühreverdî, *Avârifü’l-Meârif*, s. 289-353.

⁷⁸⁶ Ahlâk hakkında detaylı bilgi için bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 414; Güzel ahlâk mertebeleri hakkında bkz. Rûmî, *Müzekkin Nüfus*, s. 505-507.

⁷⁸⁷ Bu hadis- i şerif’in mevzu olduğu ifade edilmiştir. bkz. Şeyh Ahmed Şerif en-Nassan, *Hadislerle İlgili Fetvalar*, fetva no: 5820; <https://www-naasan-net.translate> (27. 11.2021) Buna benzer hadis-i Şerif’te “Güzel ahlâk Allah Teâlâ’nın ahlâkıdır.” buyrulmaktadır. Bu hadis-i şerif, Ammar b. Yasir’den rivayet olunmuştur. Geniş bilgi için bkz. Es- Suyûtî, el-Câmi’u’s-Sağîr, Hadis no: 3717, s. 226; Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 43; Topbaş, *Hak Dostlarının Örnek Ahlâkından*, Altınoluk Dergisi, sayı: 289, Mart 2010, s.32

⁷⁸⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s.126; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 223.

milletlere tesliyet bahş olasın. Fukara karındaşlarının küçüğüne şefkat ü merhamet, büyüğüne hürmet ü izzet edesin.”⁷⁸⁹

Sezâyî Efendi, Oğlu Sâdık Efendi’ye gönderdiği mektubunda halka güzel ahlâkla muâmelede bulunması gerektiğiyle ilgili şunları ifade etmiştir: “Hüsn-i hulk ile halka muamele edesin ki cemî a’mâlin ahseni hüsn-i hulktur.”⁷⁹⁰ Damadı Hâfız Mustafa Efendi’ye gönderdiği mektubunda ahlâk-ı hamîdeden şöyle söz etmiştir: “Her ne ki tabiat emr eder hilâfında olmak lazımdır. Fikr-i nâ-savâbdan ictinâb gerek. Tâ ki kalbi tasarruf edip hükmün icrâ etmeye. Sonra nice nâ-halef havâtır tevellüd eder de âlem-i kalbi zabt etmekle ahlâk-ı hamîde sıfatların helâke başlar.” demiştir.⁷⁹¹ Sezâyî Efendi, *Dîvân*’ında ifsâdı damgalanmış olana güzel ahlâkın fayda sağlamayacağını şu beyitlerle ifade etmiştir.

Tab’ı fâsid olana hulk-ı hasen kâr itmez

*Telh bâdâma şeker ile halâvet gelmez. (Gazel,163/2)*⁷⁹²

2.1.12.Âdâb ve Erkân

Sözlükte; “tarîkat edebi, tarîkat ehlinin tâbi olduğu usûl ve esaslar”dır.⁷⁹³ Erkân sözlükte: “ar” demektir. Tasavvufta rûkn ise “köşe, destek, dayanılan ve güvenilen temel öğeler, tarîkat âdâbı, tasavvuf ehlinin uyması gereken usul ve kurallar” bütünüdür.⁷⁹⁴ Âdâb ve erkân hakkında sûfilerin uymak zorunda olduğu kurallar genel olarak şöyle isimlendirilmektedir: “Âdâb-ı sûfiyye, adâb-ı tarîkat, adab ve erkân”dır. Bu konuda şu kâide önemlidir: “Edeblere riayette bulunmayan sünnete riâyeti kaçıır. Sünnetlere uymayı aksatan, farz ve vacibi gerektiği gibi yapamaz. Farz ve vâcib

⁷⁸⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 76.

⁷⁹⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 9.

⁷⁹¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 51; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 156.

⁷⁹² Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 249.

⁷⁹³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 21; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 30.

⁷⁹⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 125; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 30.

dinin gerektirdiği şekilde yapılmassa kişiyi imanını kaybetme tehlikesine düşürür.” denilmiştir.⁷⁹⁵

Erkân ise: “genellikle edep ile birlikte telaffuz edilir. Tarikat âdâbına uymayan kimseler için edep erkân bilmez sözü kullanılmakta”dır.⁷⁹⁶ Sezâyî Efendi, *Dîvân*’ında âdâb ve erkân ile ilgili Aşağıda verdiğimiz beyitte şunları söylemiştir. Bir derviş Sezâyî dergâhında derviş olmak istiyorsa Gülşenî Dergâhı’nın erkânını talep etmesi gerekir.

Resm-i dervîşi SEZÂÎ isteyen âdâbile

*Âsitân-ı Gülşenîde eylesün erkân taleb (Gazel,20/5)*⁷⁹⁷

Halîfesi Dervîş Yusuf Efendi’ye gönderdiği mektubunda bu konuda şunları ifade etmiştir: “Memur ettiğimiz görevleri, Allah’a kulluk olarak bilmelisin, hiçbir şeyi kendinden bilmeyesin. Zâhirin halkla, bâtının bizimle olsun. Pîrlerin tâyiniyle oluşan tarikat erkânı vaktinde yerine getirilmelidir. Bu görev süresince, zorlukla karşılaşıldığında Allah’a tevekkülde bulunulup o zorluklar pîrlere havâle edilmelidir. Böylece her zaman düşmana gâlip olunabilir.”⁷⁹⁸ Damadı Hafız Mustafa’ya ise tarikat âdâbına dikkat etmesi ve edepsizlerden uzak durması hususunda uyarılarda bulunmuştur.⁷⁹⁹

Dervîş Yusuf’a gönderdiği bir mektubunda bu konuda şunları ifade etmiştir: “Erkân-ı tarikatde bezl-i makdûr edip tüm gücünle, selef-i salihîn mesleği üzere hareket ve amel edesiz. Evrâd-ü ezkârdan bir an hâlî olmayıp sırren ve alenen bir dem Hakk’tan ayrılmayıp, zikr-i dâim ile dâim olasın” buyurmuştur.⁸⁰⁰ Bir halîfesine gönderdiği mektubunda erkân ve usûller hakkında şunları ifade etmiştir: “Erkân-ı

⁷⁹⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 30; Erkân-ı sülûk hakkında bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 125.

⁷⁹⁶ Gölpınarlı, *Deyimler ve Atasözleri*, s. 103; Edeb ve edebî hakikati hakkında bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 469-475.

⁷⁹⁷ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 187.

⁷⁹⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 43.

⁷⁹⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 68.

⁸⁰⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 40.

ehlullahı kemâ yenbağî icrâda bezle makdûr edip rûhâniyetlerinden müstefîz olup her anda terakkîde olmakla mağbûnlardan olmayasın.”⁸⁰¹

2.1.13.Râbita

Râbita, Arapça “رَبَطَ r-b-t” kökünden türetilmiş olup lügatte; “bağlayan, rapteden, kendisiyle bağlanılan şey, hayvanı bağladı, falanca kişi hayvanın başını bağladı, iki şeyin birbiriyle bağlantısını sağlayan ilişki” anlamlarına gelmektedir.⁸⁰² Ribât ve murâbata ile aynı kökten türemiş olup tasavvufî ıstılahta: “şuhûd ve ıyan makâmına ulaşmış kâmil bir şeyhe kalbi bağlamaktan ibârettir. Çünkü kâmil mürşid oluk gibi olduğundan râbita eden müridin kalbine ondan feyiz akar.”⁸⁰³ Bunun oluşabilmesi için müridin mürşidinin rûhaniyetinden feyz alacağına inanıp mürşidinin sûretini ve sîretini hayalinden geçirmesi gerekmektedir.⁸⁰⁴

Râbita; “Dervişin ibâdet ve zikirde bulunurken gönlünden dünyâ ve dünyâyâ ait olan şeyleri çıkartıp, tasfiye-i kalb gâyesiyle gözlerini kapalı bir şekilde, şeyhini gönlünde, hayalinde canlandırması, kalbini ona bağlaması” bu bağlantı ile gönlün mürşide, onun vesilesiyle Hz. Peygamber (s.a.s.)’e, ondan da Allah (c.c.)’a bağlanacağına inanılmaktadır. Bu vesileyle kalbin Hakk’tan gayrı tüm şeylerden arınmış olacağı da ifade edilmektedir. Melâmet erbâbı râbitaya gönül beklemek tâbirini vermiş, Nakşîler’de râbitaya büyük önem vermişlerdir.⁸⁰⁵ Kuran-ı Kerim’de aynı kökten gelen râbita, “ribât, murâbata, rabt-ı kalb” şeklinde çeşitli kavramlarla

⁸⁰¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 138; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 233.

⁸⁰² İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. 1, s. 1560; Komisyon, *Mu’cemü’l-Vasit*, s.369; Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, c. 4, s. 3117.

⁸⁰³ (Dilaver Selvi, Enbiya Yıldırım, Kemal Yıldız, Ömer Yıldız), *Kur’an ve Sünnet Işığında Rabita ve Tevessül*, Umran Yayınları, İstanbul 1994, s. 5.

⁸⁰⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.289; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.39

⁸⁰⁵ Gölpınarlı, *Deyimler ve Atasözleri*, s. 257; Râbitaya ayrı önem veren Nakşîler, râbitayı Allah(c.c.)’a kavuşmak için bir yol olarak görmüş ve kâmil bir şeyhe gönlü bağlayarak; gıyabında onun sûretini hayalinde muhafaza ederler. Nakşîler’in râbita konusundaki tasavvurları için bkz. Muhammed b. Abdullah Hânî, *Behcetü’s- Seniyye-Nakşibendî Âdâbı*, Semerkand Yay., 3. bs., İstanbul 2012, s. 180-202.

ifade edilmiştir. Ayetlerde söz edilen ribât ve murâbata ise “nöbet beklemek, cihada hazırlıklı olmak ve nöbet bekleme yeri” gibi manalara gelmektedir.⁸⁰⁶

Abdülhakîm Arvâsî râbıtanın uygulanışı hakkında özetle şu tasvirde bulunmuştur: “Mürşidi Allah ile aranızda vasıta olacak bir zât olarak düşünüp, onu yanınızda veya karşınızda duruyormuş gibi zannederek, gözlerinizi iki kaşının arasına dikeceksiniz. Keskin bir aşk iradesiyle, o zâtın sîmâsını hayal yoluyla saklayıp kalbinizde onu durdurarak, böylece ma’nevî bir birliktelik kurmuş olacaksınız.”⁸⁰⁷

Tasavvuf ehli râbıtayı, tabîî bir hâdisce olarak görüp Kur’an’dan bazı âyet ve hadisleri buna delil göstermişlerdir. Delil gösterdikleri ayetlerden biri şöyledir: “*Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve sâdıklarla beraber olun.*”⁸⁰⁸ Bu ayette belirtilen beraberlik mutlak ve devamlı beraberliği ifâde etmektedir. Buradaki beraberlik hakîkî ve hükmî olarak ikiye ayrılır. Sâdıklarla beraberlik, hakîkî olup mecliste fizikî beraberliği sağlar. Hükmî beraberlik ise, sâlihlerle devamlı aynı mekânda beraberliğin imkânsız olması hasebiyle gıyâbî olarak onların sûret ve sîretlerini hayal etmekle fikrî, zihnî ve kalbî beraberliği sağlar.⁸⁰⁹

Diğer bir ayette: “*Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının, ona yaklaşmaya vesîle arayın ve onun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz.*”⁸¹⁰ Buradaki vesîle mutlak olup dolayısıyla da genel bir mânâ içermektedir. Sûfiler, râbıtayı da Allah Teâlâ’ya yakınlık kurması yönüyle bir delil olarak saymışlardır.

⁸⁰⁶ Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf Mes’eleleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 1997, s.124.

⁸⁰⁷ Abdülhakîm Arvâsî, *Râbitâ-i Şerîfe*, s. (nşr. Necip Fazıl), 17. Bs. Büyük Doğu Yay. İstanbul 2016, s. 9-10.

⁸⁰⁸ et-Tevbe 9/119.

⁸⁰⁹ İrfan Gündüz, *Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbita*, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl:2007, sayı: 19, s. 36; Ayrıca râbita nedir, tasavvufta râbita, râbıtanın dereceleri, râbita kime yapılır, râbitada hedef hakkında geniş bilgi için bkz. el-Hüseyin, *Ehl-i Tasavvuf*, s. 285-301.

⁸¹⁰ el-Mâide 5/35.

“Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁸¹¹

Sûfiler, bu ayette söz konusu olan ittibânın görerek oluştuğunu, görmenin de maddî ve ma’nevî olarak iki türlü olduğunu söylemişlerdir. Maddî görmek, basar gözle; mânevî görmek, basîretle olur. Râbitanın da mânevî rû’yet olarak görüldüğünü ifade etmişlerdir. Bir hadis-i şerifte: “...görüldüğünde Allah’ı hatırlatanlar.” olarak söz edilmiştir.⁸¹² Allah’ı hatırlatan, “ricâlullahı Allah’a vesîle kılmak, hem tevessül, hem de râbıta”dır. Peygamber Efendimiz’e salât ü selamla, gönülde muhabbet bağı oluşturulması da râbitadır. Hz. Hasan’ın (r.a) dayısı Hind b. Ebî Hâle’den Peygamberimiz’in hilyesini sorup “Onun özelliklerini dikkate alarak onunla kalbden bir ilişki kurmak amacıyla onu bana tasvîr etmeni talep ediyorum” demesi⁸¹³ bir bakıma kalbî alâka ve râbitadır.⁸¹⁴

Gavs-ı Hizânî Seyyid Sıbgatullah Arvâsî râbitayla ilgili özetle şunları ifade etmiştir. “Râbitayla mürîdin eline geçecek feyiz ve bereket; konuşarak, sohbet ederek elde edeceğinden daha fazladır.”⁸¹⁵ Başka bir konuda Râbitanın fikhî yönüdür. Fikhî açıdan râbita şöyle ifade edilmektedir: Râbitaya ibâdet gözüyle bakılırsa ortalık fitneye verilmiş olur. “Râbita aslında, feyizli bir ortamı ya da insanı hayâlen canlı tutup hayalde birlikte olarak o hayal edilen kişinin nurundan veya o yerin feyzinden istifade de bulunmaktır. Yoksa insana, mekâna ibadet etmek olarak anlaşılmaması gerekir.”⁸¹⁶

⁸¹¹ Âl-i İmrân 3/31.

⁸¹² İbn Mâce, Ebû Abdullah b. Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, es-Sünen, (tahk, Muhammed Fuad Abdülbaki), (neşr. İsa el-Babî el-Halebi) Dârü’l-İhyâ Kütübü’l-Arabiyye, Kahire 1972, Hadis no: 4119, Zühd bab 4, s. 1379.

⁸¹³ İbn Kesir, el-Bidâye ve’n-Nihâye, (tahk, Ali Şîrî), Darü İhyai’t-Türasi’l-Arabi, Beyrut 1988, c.6, s.35; Yılmaz, Tasavvufi Meseleler, s. 128-129;

⁸¹⁴ Yılmaz, Tasavvufi Meseleler, s. 128-129; bkz. Mehmet Turan, Köstendilli Süleyman Şeyhî’nin Medâr-ı Sâlikân ve Etvâr-ı Hâcegân İsimli Eserleri (İnceleme ve Metin) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

⁸¹⁵ Arvâsî, Minah, s. 46.

⁸¹⁶ Orhan Çeker, Tasavvufî Meselelere Fikhî Bakış, Ravza Yayınları, İstanbul 2012, s. 62.

Sezâyî Efendi, damadı Hafız Mustafa Efendi'ye gönderdiği mektubunda mürşide teslimiyetten söz etmiş, mürşide teslim olmak için müridin mürşidde mahv olması gerektiğini şöyle dile getirmiştir: “Be hey oğlan! Sana bin kere dedim ki kendine lâzım olanı göresin. Mürşidin hâline öteden beri mürid bakmak gerekmez. Niçin diyenler ebedî felâh bulmaz. Vüs'at-i ma'nâ istersen kuyûdât-ı küllî-yi terk eyle, bizde mahv ü küllî ol.”⁸¹⁷

Abdullah Efendizâde'ye bir mektubunda râbîta hakkında şunları ifade etmiştir: “Benim sulb-ı ma'nevîmden mütevellid zâde-i ruhum. Gönül ve kalp bağıllığı zâtına olan sevginin eseridir. Bu itibarla aramızdaki bağlantı hiçbir zaman çözülmez. Maddiyat için sevenler de muhabbet bağı belki çözülebilir. Ehlullah tarîkine dâhil olanlar iki vecihledir. Birisi râbîta-i sıfatîdir ki ülfet ve sohbetle hâsıl olur. Zira keder tabîatı sonsuz olur. İkincisi râbîta-i zâtide ki tecellî-i iradî'den iktizâ etmiştir. Böyle olan bir müridde yüz çevirme olmaz. Gayesi olur ve onu kabul eder. Sülûkünde bir arzuya ulaşmayı mukadder ve karar kılmıştır. Böylece zâtınızla zâtî muhabbet tecellisinden râbîta iktiza etmiş idi. Gerçi araya maddî mülâhazalar girdi. İnşallah gönül muhabbeti meyvesinin gerçekleşeceğinden şüphem bulunmamaktadır. Bunun için tarafınıza gönül teveccühü yeterlidir.”⁸¹⁸

Damadı Hâfız Mustafa Efendi'ye, küllî mâhv ile mâhv olmak gerektiğini, hayır ve şer işlerinde mürşide karışılmamasını, böyle olunduğunda âlemin elinde olacağını belirtmiştir. Bu hâldeyken, mektuba gerek bile olmadığını şu cümlelerle ifade etmiştir. Râbîta hâlinde, “mektuba ne hâcet, benimle ol, aynımla nereye varırsan var, âlem senin olur. Böyle mukayyed bi't-tab (tabiatına bağlı olursan) vay haline, buna köpekler bile güler.”⁸¹⁹

Abdullah Efendi-zâde'ye gönderdiği mektubunda rabt-ı kalb hakkında şunları ifade etmiştir: “Hakîkat-i Muhammediyye'nin zuhûruna bezl-i kudret edesiz ki encâmında veled-i kalb tevellüd ede de ilm-i ledünnîyi sana talim ede. Bu keyfiyetin

⁸¹⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 64.

⁸¹⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 93; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s.194.

⁸¹⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 65.

zuhûru kemâl-i rabt-ı kalble teslim-i küllîden iktizâ eder. Rabt-ı kalb mürettib-i sûriye muhtaç değildir. Zira insan pertev-i zâtîdir, fikirden ibâret Rabbânî bir nefhadır.”⁸²⁰

Bir mektubunda damadı Hâfız Mustafa Efendi’ye gönderdiği mektubunda kendisine intisab edenlerin kendisine benzemesi gerektiğini şöyle ifade etmektedir. “Lâ bûd bize rabt edenler bize benzemelidir.”⁸²¹ *İrşâdü’l-Mürîdin* adlı eserde râbita ile ilgili, şöyle bir beyit ifade edilmiştir:

“Gönülden gönüle yol var Halilâ

Mine’l-kalbi ile’l-kalbi sebîlâ.”⁸²²

Gönülden gönüle nasıl yol oluyorsa, aynadan aynaya da yol vardır. Eğer yol yoksa aynadan aynaya güneş nasıl aksedebilsin. Eğer bir mürid kalp aynasını mürşidinin kalp aynasına tutmassa ona feyiz akmaz, denilmiştir.⁸²³ Hasan Sezâyî Efendi, *Dîvân*’ında râbitaya rabt-ı kalb ve gönül kavramı üzerinden değinmiştir. Bu konuda bazı beyitleri şöyledir:

İşit bu Sezâyîden ne gördi Fenâyîden

Dost vechini gösterdi mir’ât-ı mücellâda (Gazel,309/6)⁸²⁴

Bu beyitte, Sezâyî’den işit ancak o da Fenâyî’den cilalı parlatılmış aynalarda dostun yüzünü gördü demiştir. Hasan Sezâyî Efendi *Dîvân*’ındaki bir beytinde ve Şâmî Ahmed Efendi’ye gönderdiği mektubunda alttaki beyitleri vermiştir:

Görendür görinen mir’ât içinde

Görür aksin eğerçi ehl-i sûret (Mukatta’at,1/1)

⁸²⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s.98-99; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 199.

⁸²¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 58.

⁸²² Hazret-i Mevlânâ eş-Şeyh Mahmud en-Nakşibendî el-Müceddidî el-Hâlidî el-Ûfî, *İrşâdü’l-Mürîdin*, Sistem Matbaacılık, İstanbul 2012, s. 102.

⁸²³ el-Ûfî, *İrşâdü’l-Mürîdin*, s. 102.

⁸²⁴ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 318.

Mukâbil dutma mir'âtı nazar kıl

Kalur mı bir dahı anda o hâlet (Mukatta'at,1/2)⁸²⁵

Bu beytinden sonraki ifadeleri şu şekildedir: “Tarîk-ı ehl-i yakîna itikâd ve rabt-ı kalb gönül bağlamak, alakâ-i zâtî semeresidir. Rabt-ı kalbe mazhar olanlar elbette behre-yâb zât-ı âlinize nasıl ilgimin olduğunu bilirsiniz. İnşaallah meyvesi kalb ile zuhûr eder.”⁸²⁶

Dîde-i sûret nice görsün cemâl-i mutlâkı

Ey SEZÂYÎ dîde-i cânile bak cânânı gör (Gazel 129/5)⁸²⁷

Gönlümi senden ayırmam ey perî

Bir yire gelse cihânun dilberi (Gazel, 362/1)⁸²⁸

Hasan Sezâyî Efendi bu beyitlerde, bir yere cihanın en güzeli, en sevgilisi de gelse gönlünün, mürşidine bağlı olduğunu ifade etmektedir.

2.1.14. Gülşenî

Halvetiyye Tarîkatı'ndan Rûşeniyye'nin İbrahim Gülşenî'ye nisbet edilen koludur.⁸²⁹ Diyarbakır'lı İbrahim Gülşenî kurucusudur. Halvetîlik ve Mevlevîlik karışımı bir tarîkattir.⁸³⁰ Bunu Hasan Sezâyî Efendi'nin şu beytinden anlıyoruz.

Gülşenî dervîşi güldür goncalardur Mevlevî

Bülbül-i şeydâ okur gâh Ma'nevî gâh Mesnevî (Metâli, 29)⁸³¹

⁸²⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 113; Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s.363; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 211.

⁸²⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 113.

⁸²⁷ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s.236.

⁸²⁸ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s.340.

⁸²⁹ Konur, *İbrahim Gülşenî, Hayatı, Eserler, Tarîkatı*, s. 153.

⁸³⁰ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 86.

⁸³¹ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s.371; Konur, *İbrahim Gülşenî, Hayatı, Eserler, Tarîkatı*, s. 153.

Bu beyitlerde Gülşenî dervişlerinin gül olduğunu, Mevlevî dervişlerinin de açılmamış tomurcuk güllere benzediğini, çılgın bülbüller gibi zaman zaman İbrahim Gülşenî'nin *Ma'nevî*'si ile zaman zamanda Mevlanâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî*'sini okuduklarından söz etmektedir. Sezâyî Efendi'nin *Dîvân*'ında ve mektublarında Gülşenî kavramını birçok defa kullandığını görmekteyiz. Kendisinin de Gülşenî olduğunu şu beyitlerde açıkça zikretmektedir:

Gülşenîyem nisbetüm gülzârdur

Bülbülem kârum hemîşe zârdur (Gazel, 97/1)

İlâhîlerinde de şunları ifade etmiştir.

Evliyânun serveridür

Tâliblerün rehberidür

Aşıklarun dilberidür

Gülşenî sultân pîrim (İlâhî, 2/3)⁸³²

Bu beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi, evliyâ'nın önde gideni Hakk'ı taleb edenlerin yol göstereni âşıkların güzeli, en sevgilisi, İbrahim Gülşenî pîrim, diye övgüyle söz etmiştir.

SEZÂYÎ Gülşenî'nün sırrına mazhar olup geldim

Bugün râh-ı mahabbetde kamunun rehberi oldum (Gazel, 231/5)⁸³³

Sezâyî Efendi bir mektubunda, oğlu Sadık Efendi'ye gönderdiği mektubunda İbrahim Gülşenî destekçin olsun diye dua ettiği ifadeleri şöyledir: “Cenâb-ı Allah her hususta mu'in ve dest-gîrin ve Sultan Gülşenî zâhirin arkan ola.”⁸³⁴ Halîfesi Hacı Mehmed Dede'ye gönderdiği mektubunda İbrahim Gülşenî'yi vesîle kılarak şu dualarda bulunmuştur: “Pîrim Sultan Gülşenî hürmetine Cenâb-ı Hakk temkin-i mânâ feyz edip zâhir ve bâtın terakkîsi ile rütbeyi ulyâya yüce mertebelere

⁸³² Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 373.

⁸³³ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s.281.

⁸³⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 10.

yetişesin.” “Âmin”⁸³⁵ Birçok mektubunda bu şekilde cümlelere rastlamaktayız. Gülşenîyye Tarîkatı’nın pîri olması hasebiyle İbrahim Gülşenî’den bu kadar çok söz ettiğini düşünmekteyiz. İbrahim Gülşenî’ye bağlılığını ve ona muhabbetini bu cümlelerde ifade etmiştir.

2.1.15. Âyin ve Semâ

Semâ, sözlükte; “işitmek ve dinlemek, kulak vermek” mânâsında kullanılır.⁸³⁶ Tasavvuf istilâhında; “devrân etme, raksetme, dinî mûsikinin etkisiyle coşup dönmeye” denilir.⁸³⁷ Mevlevîler’de semâ anında, öncelikli olarak Mevlânâ’nın *Mesnevî* gazel ya da rubailerinden seçilerek bestelenmiş şiirlerinden oluşur. Bu besteli parçalara âyin bunları okuyanlara da âyin-hân denir.⁸³⁸ Semâ; “Hâl sahibi olanların teneffüs yapmaları, meşguliyet halinde olanların da sırlarını hazır bir şekilde yerine getirmeleri, mürid ve mücâhede sahiplerinin vaktin yorgunluğundan uzaklaşıp hoş bir vakit geçirmeleri amacıyla” yapılır.

Cüneyd-i Bağdâdî Allah’ın rahmetinin dervişlerin üzerine üç yerde ineceğini, bu yerlerden birisinin de semâ anında olduğunu özetle şöyle ifade etmiştir: “Allah’ın rahmeti dervîşin üzerine, üç yerde iner, birincisi yemek yerken, çünkü fakir acıkınca ihtiyaç duyunca yemek yer; ikincisi, konuşurken, çünkü fakir zaruret olunca konuşur; Üçüncüsü semâ anında zîra dervîş yalnızca vecde gelince semâ eder.”⁸³⁹

Tasavvuf ehli semâ hakkında her âzâ için bir pay olduğunu şu cümlelerle ifade etmişlerdir: “semâda her âzâ için bir pay vardır; göze düşen pay gözün ağlaması; dilin payı bağırması; ellere düşen pay elbiseyi yırtıp dövmek; ayağın payı ise

⁸³⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 127.

⁸³⁶ Âsım Efendi, *Kamusu’l-Muhit* c. 4, s. 3380; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 312; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 426; Semânın hükümdeki yeri, semâ hâlinde bulunanlar, semâ ehli kaç kısımdır, geniş bilgi için bkz. Rûmî, *Müzekkin Nüfus*, s. 405-410.

⁸³⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 312; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 426.

⁸³⁸ Gölpınarlı, *Deyimler ve Atasözleri*, s. 37-38. Âyin hakkında bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri* s. 55; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 58.

⁸³⁹ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta’arruf)*, s. 245-246; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 551.

raksetmektir.”⁸⁴⁰ “*Rablerinden korkanların derileri vücudları ondan ürperir.*”⁸⁴¹ Ayetinden bu ürpermenin bazı zamanlarda dimağa ulaştığı, akla haber eden bir haberci, uyarıcı gibi beyne te’sirini gösterdiği, bundan dolayı da akıldaki te’sirin büyük olması hasebiyle gözyaşının boşalacağından söz edilmiştir.⁸⁴²

Semâ hakkında tasavvuf ehline şunlar söylenmektedir; “Semâ, insanın kalbine ulaşınca, orada gizli bulunan şeyleri ortaya çıkarır. O anda acz ve za’f vasfında bulunanlar; gelen vârid ve feyzin tesiriyle coşarlar; kuvvetli halde bulunanlar, oldukları yerde sâbit kalırlar. Semâ ve mûsikî zayıflara etki edip onları coşturur. Mânen yüksek olanları harekete geçiremez.”⁸⁴³ Necmeddîn-i Dâye, semâ esnasında, müridin zorlama hareketlerden kaçınması gerektiğini, kalbini söylenen sözlerin mânâlarına ve neydeki nağme ve işâretlere hazır etmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁸⁴⁴

Hasan Sezâyî Efendi’nin vefatından önceki hallerinde âşıkların semâ anındaki cilvelerinin kendisine aksettığını damadı Hâfız Mustafa Efendi’ye şöyle ifade etmiştir: “Dayku’n-nefes ibtilâsı fem-i midenin in’ıkâd-ı rîhı beni bî-tâb etti. Cümleden kat-ı nazar uşşâkın vakt-i derûnda semâ cilveleri bana akseder. Kalkmak isterim belî keyfiyetle kalkılır. İki üç hatvede nefes tükenir. Şuur gider pek keder veren budur.”⁸⁴⁵

Dervîş Yusuf’a gönderdiği mektubunda âyîn-i tarîkat hakkında şunları ifade etmiştir: “Gönül birliği edip âyîn-i tarîkâtı meyân-beste edip sarf-ı kudretle kudrete vâsıl olası. Kudret ve güç sarfıyla güçlü olası.”⁸⁴⁶ Siyâhî Mehmed Efendi’ye de

⁸⁴⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 552; Semânın hükmü, Kur’an ve hadislerde semâ, tasavvuf ehlinde semâ örnekleri, semânın kısımlarını detaylı bilgi için bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s.544-564; Ayrıca semâ hakkında sufilerin görüşleri, semâı reddedenler, semâ’a ihtiyaç duymayanların hâli, semâ âdâbı gibi konular hakkında detaylı bilgi için bkz. Sühreverdî, *Avârifü’l-Me’ârif*, s.219-263.

⁸⁴¹ Zümer, 39/23.

⁸⁴² Sühreverdî, *Avârifü’l-Me’ârif*, s. 220.

⁸⁴³ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta’arruf)*, s. 245.

⁸⁴⁴ Baltacı, *Mirsâdü’l-İbâd*, s. 283.

⁸⁴⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 70.

⁸⁴⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 38; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 145.

gönderdiği mektubunda âyîn-i tarîkatin icrâsı hususunda şunları ifade etmiştir: “Seyyid Osman ile Hüseyin’i Mora tekyesine tayin eyledim. Beş vakitte zikrullah edip cumalarda âyîn-i târîkati, İbrâhim Efendi ile ihya etsinler.”⁸⁴⁷

Dervîş Yusuf Efendi’ye semâ anındaki cilvelerden şu cümlelerle söz etmiştir: “Bayağı kocaldık ammâ gönülde cünbüş kemâ kândır. Tabiatın hâhişlerine ferâğ (tabiatın arzularından gınâ) geldi. Bir seyre gitmek istersek gitmeden ferâğ gelir. Lillahi’l-hamd pîrlerin cilvesi izdiyâd olmadadır.”⁸⁴⁸ Sezâyî Efendi’nin *Dîvân*’ında semâ, devrân ve cilve kavramlarını kullandığı beyitleri şöyledir:

Ziyâ-güster olur kevn-i vücûda

Semâ-ı sadrının mâhı gönüldür (Gazel, 83/5)⁸⁴⁹

Cânile eyler semâ’ı kavî-i Hak

Mezhebi sanma kıyâsı ârifün (Gazel, 203/4)⁸⁵⁰

Her birin bir derde saldun fitne-i devrânsın

Gâhi tende cân olur geh cân içinde cânsın

Cümleden bir dürlü cilve gösterürsin sırrıla

Kâfirün inkârı sensin mü’mine îmânsın (Gazel, 291/1,2)⁸⁵¹

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi, semâ sadrının şahını gönül olarak belirtmiş, Hakk’ın sözünün cânile sema edildiğini, semâ’nın sırlar ile çok değerli cilveleri gösterdiğini, kâfire inkâr; mümine iman olduğunu ifade etmiştir.

⁸⁴⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 76; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 180.

⁸⁴⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 41; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 147.

⁸⁴⁹ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 215.

⁸⁵⁰ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 268.

⁸⁵¹ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 308.

2.1.16. Gönül, Basîret ve Gaflet

Gönül, lügatte yürek; Farsça'da dil; lisânımızda gönül, kalp olarak kullanılmaktadır. İnsanın “ma'nevî varlık ve manevî gücüne, iyi kötü duyguların mevcudiyetine” işaret eder.⁸⁵² Bir nesneyi geriye çevirmek, döndürmek bir kimsenin yüreğine dokunmak yahud vurmak mânâsındadır; gerek hakîkî, gerek ma'nevî anlamda gönüle dokunmak mânâsı tâbir olunmaktadır.⁸⁵³ Sıfatın zuhûra geldiği zâtın tecellî ettiği ma'nevî âleme denilmektedir.⁸⁵⁴ Kalp, “Îlâhî hitabın mazhar olduğu yer ve ilâhî hitabın muhatabıdır; ayrıca keşf ve ilhâm mahallîdir.”⁸⁵⁵ İç, bâtın, kalp, gönül manasında olan derûn tasavvufta melekût âlemi'nin nişânelerindendir.⁸⁵⁶

Sezâyî Efendi, Gördüsî İbrahim Efendi'ye bir mektubunda bu konuda şunları ifade etmiştir: “Hem-vâre şâhid-i gaybı şühûd-ı aynıyla bu şehâdetle meşhudun olmak de'avatında (dualarında) olduğumu kalb-i âgâhın güvâhımdır. Müşâhede etmekteyim.”⁸⁵⁷ Gördüsî İbrahim Efendi'ye başka bir zamanda gönderdiği mektubunda gönül ile ilgili şunları ifade etmiştir: “Dâima derûnunu gönlünü inbisât üzre tut. Ricâline, dil-beste olmaz. Herhalde râzı olup sâhib-i tecellî'ye gönül bağlayıp zevki dâime vâsıl olasız.” Bu mektubunun devamında “tecellî bend olmayıp, ‘în nîz be-güzered’ ile kalbe tesellî vermek lâzımdır” demiştir.⁸⁵⁸

Sezâyî Efendi, oğlu Sâdık Efendi'nin gönül gözetmediğini, gönül kırdığını şöyle ifade etmiştir: “Sâdık geldi, Allah'ın lütfu ve keremiyle uyanıklık ve gönül

⁸⁵² Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 127; Vanlı, 17. Yüzyıl Türk Şiirinde Tasavvuf Telakkisi, s. 71; Ayrıca gönül ile ilgili deyimler hakkında geniş bilgi için bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 178-180.

⁸⁵³ Âsım Efendi, *Kamusu'l-Muhit*, 616-617; Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 127.

⁸⁵⁴ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 128.

⁸⁵⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 205; Kalbe gelen düşünce ve kalbin sıfatları konusunda detaylı bilgi için bkz. Mekki, *Kûtü'l-Kulûb, Kalplerin Azığı* c. 1, s. 453-511.

⁸⁵⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 103; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 124; Gönülün dört mertebesi için bkz. Rûmî, *Müzekkin Nüfus*, s. 515.

⁸⁵⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 14; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 123.

⁸⁵⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 13-14; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 123-124.

gözü açıklığı ihsan ola, amma had bilmez, gönül gözetmez. Hakk Teâlâ terbiye-i ma'nevî ile mürebbâ eyleye.”⁸⁵⁹ Bir mektubunda Gördüsî İbrahim Efendi'ye şunları demiştir: “Dilde peyderper tecellî zuhûru olmasa ona dâr'ı cahîm denilir. Kalben ve kalıben onunla teselliyat olunur.” Yoksa muâmelât-ı kevnîyeye bakılsa derk-i cehennem değil de nedir? Ya bu kadar mahlûk sûret-i zevkiyle evkât-güzâr oluyor.”⁸⁶⁰

Mora, Gördüs Dergâhı'nda görevli Derviş Yusuf Efendi'ye gönderdiği mektubunda gönül birliğinin gerekliliği üzerine şunları ifade etmiştir: “İbrahim Efendimizle ittihâd-ı derûn ve hüsn-i muamelede olasıdır. Beyninizde fark bulunmasın. Dâimâ birlikten ayrılmayasınız. İki gönül bir olunca âfâkı (dış âlem) değil, enfüsî bile tasarruf mümkündür.”⁸⁶¹

Derviş Yusuf'a gönderdiği mektubun devamında tekrar gönül birliğinden söz etmiştir. Tekkeye, tarîkat âyinine ve tekkenin tâmirine gönül birliğiyle önem verilmesi gerektiğini ifade etmiştir: Lûtf ü kerem edip ittihâd-ı derûnla evkât-güzâr olup cilve-yi hüviyetten bir an hâlî olmayasınız. İhtilâfât-ı esmâya bakıp zât-ı yektâda mahviyyet ile âlem-i esmâya nigâh-endâz olasıdır.”⁸⁶² “Gönül birliği edip âyîn-i tarîkatı meyan-beste (tarîkat âyînini beraber icrâ edip) sarf-ı kudrete vâsıl olasıdır. Tekkenin tâmirine sa'y edesiz, pîr âsitânesidir, kendi hânendir.”⁸⁶³

Basîret ise sözlükte “görmek, idrak etmek, firâset, kalp gözü ile görüş, bir olayın iç âlemini bilmek, sezgi” anlamlarına gelmektedir.⁸⁶⁴ Tasavvuf'ta “kutsiyet nûruyla aydınlanan gönlün ve nesnelerin hakîkatini, iç dünyasını ve iç yüzünü

⁸⁵⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 16; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 125.

⁸⁶⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 18; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 127.

⁸⁶¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 35-36; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 142.

⁸⁶² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 36.

⁸⁶³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 38; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 145.

⁸⁶⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 69.

görebilme kâbiliyetidir.”⁸⁶⁵ Nasıl ki kafa gözü ile eşyanın sûreti, dış görüntüsü görülüyorsa, Allah (c.c.)’ın nûru ile nûrlanan gönül de basîretle, eşyanın bâtinî yönünü ve hakîkatini görür.⁸⁶⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de “görme ve hakîkatini anlama, doğru yolu bilme tanıma doğru ile yanlış ayırt etme” gibi anlamlarda kullanılmıştır. Mânevî körelme veya dalâletin zıttı olarak da bilinmektedir. Tasavvufta, İnsanın iki gören gözünün olduğu, kalb âleminde de iki gözünün bulunduğu, bu gözlerin ise kalbin iç dünyasını gördüğünden söz edilmiştir. Bunlar: “dîde-i cân, aynü’l-kalb, göz bebeği, çeşm-i bâtin-bîn, iç gözü, mârifet gözü, kalp gözü” olarak da bilinmektedir.⁸⁶⁷

Hasan Dede’ye gönderdiği mektubunda basîretle ilgili bir talepte bulunmuştur. Bu talebini şu cümlelerle ifade etmiştir: “Her hususda Hakk’ı mevcûd bilip basîretle amel edesin. Görüştüğün halkı basîrete da’vet edesin” tavsiyelerinde bulunmuştur.⁸⁶⁸ Sâbık Sadr-ı Anadolu Râşid Efendi’ye gönderdiği mektubunda basîret hakkında şunları ifade etmiştir: “Merdüm-i dîde gibi basîret-mendim, (göz bebeği gibi kalp gözü açık olanım) nûr-ı aynım, ber muktezâ-yı tecellî-i ilâhî şîve-i gûnâ gûn erbâb-ı basîrete göre gelmiştir. Neticesi şükür, sabır ve tahammüldür. Sûret-i celâli gâyet-i (onun celâl suretinin gayesinin) cemâl olduğu dil-i âgâha bî-iştibâhtır (şüphesizdir). Çünkü sûret-i yakînleri berâ-yı intibâh dahî terbiye-i zarûrî gâhî (çünkü yakîn şekilleri uyanıklık icabı dahî zarûrî terbiyegâhı) zuhûr eder. ‘În nîz be-güzered’ basîret olduklarında vakt-i celâlde müşâhede-i cemâl mümkündür.”⁸⁶⁹ Bir kız

⁸⁶⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 66; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 69.

⁸⁶⁶ Cürçânî, *Ta’rifât*, s. 48; Basîret hakkında bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, *Minhâcü’l-Fukarâ*, (haz. Safî Arpaguş), Vefâ Yay, 1. bs. İstanbul 2008. s. 381-382; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 69.

⁸⁶⁷ Uludağ, *Basîret*, DİA, İstanbul 1992, c. 5, s. 103.

⁸⁶⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 72; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 176.

⁸⁶⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 99; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 199.

kardeşine gönderdiği mektubunda şöyle bir duada bulunmuştur: “Hakk Teâlâ gönül huzuru ile sîne genişliği ihsan edip tecellî-i cemâliyle, gönül tesellisi lütf eylesin.”⁸⁷⁰

Gaflet ise sözlükte; “tedbirsizlik ve habersizlik, bir şeyin önemsenmemesi terk edilmesi, aymazlık, dalgınlık, dikkatsiz davranılması, ihmalde bulunulması ve yanılma” anlamlarında; tasavvufta gaflet; “ilâhî feyzden nasip hâli olup nefsin arzu ve isteklerinde nefse tâbi olmak, zamanın bilincine varamamak, vakti boş yere geçirmektir.”⁸⁷¹

Bir diğer târif şöyledir: “Allah (c.c.)’tan gafil olma hâli, onun emrinden çıkılması hâlinde de kulun ondan mağfiret istemesi ve Allah (c.c.)’ın affını düşünerek biraz yaptığı ibâdet ve ilmiyle nefsini aldatması”dır.⁸⁷² Ayrıca insanın kalbindeki gafletle ilgili “kalbin gafleti ziyâdeleşince melek kula olan ilhâmını azaltır” denilmiştir. İlham ise; “kalbe konulan iyilik duygusu”dur. Velîlere ilhamı, Peygamberler’e vahiy getiren melek bildirmektedir.⁸⁷³ Bu bilgilere göre gaflet hâlindeki bir kulun bu ilhamdan mahrum kalma ihtimali de yüksektir.

Muhâsibî, gafleti aldanmak olarak tanımlayıp ve “Allah (c.c.)’ın merhameti konusunda recâ hususunu çok fazla önde tutanları, kendini kulluğa ibâdete verenleri, ilim ehlini, fâkihleri, vâizleri, cedelle uğraşanları, ihlâsı göz ardı etme hususundaki hareketleri hasebiyle aldananlar” olarak sıralamıştır.⁸⁷⁴ Sıbgatullah Arvâsî de gafletle

⁸⁷⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 133; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 229.

⁸⁷¹ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 123; Cürcânî, *Ta’rîfât*, s. 60; Uludağ, *Gaflet*, DİA, İstanbul 1996, c. 13, s. 283-284; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 141.

⁸⁷² Muhâsibî, Hâris; *Er-Riâye-Nefs Muhasebesinin Temelleri*, (Çev. Şahin Filiz, Hülya Küçük), İnsan Yay. 5. bs., İstanbul 2014, s. 512; Muhâsibî, *a.g.e.*, s. 507; Vanlı, *17. Yüzyıl Türk Şiirinde Tasavvuf Telakkisi*, s. 100.

⁸⁷³ Mekkî, *Kütü'l-Kulûb*, c. 1, s. 357; Gaflet konusunda ayrıca bkz. Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî; *el-Luma, İslâm Tasavvufu*, (çev. Hasan Kâmil Yılmaz), Erkam Yay., 2. bs., İstanbul 2012, s. 438; Gölpınarlı, *Deyimler ve Atasözleri*, s. 122; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 141; Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 171; ilham için ayrıca bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 183-184.

⁸⁷⁴ Aldanma ve gaflet münasebeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muhâsibî, *Er-Riâye*, s. 507-548.

ilgili kıyâmet gününde insanı pişman ve mahcup etmeyecek kadar olan gafletin bir kısmının da rahmet olacağını ifade etmiştir.⁸⁷⁵

Sezâyî Efendi'nin sohbetlerindeki uyarılarından bir tanesi de ibâdet ve ma'nevî hayatta gafletten uzak durulmasıdır. Damadı Hâfız Mustafa Efendi'ye gönderdiği bir mektubunda bu konuda şunları ifade etmiştir: “Benim oğlum basîret üzre olup bir an Hakk'tan gafil olmayasın. Ümûr-ı âfâkı (dünya işleri) mukadderât levhinde kable't-taayyün mersûmdür (resmedilmiştir) ki ona sarf-ı zihn etmek iktizâsı yoktur. Tahsîl-i hâsıl ilâ âhîrih, maksad, hâsıl olanı tahsîl etmektir.”⁸⁷⁶

Hâfız Mustafa Efendi'ye bir nasihatinde gafletten sakınması gerektiğiyle ilgili şu tavsiyede bulunmuştur: “Benim oğlum, cemî ümûrda Hakk'tan gafil olmayıp tedbîrin takdîre takdîm edesin.”⁸⁷⁷ Sezâyî Efendi, *Dîvân* 'ında gönül, basîret ve gaflet kavramlarına yer verdiği bazı beyitleri şöyledir:

Serâ-yı lî-me'allahî gönüldür

*Tecellî-hâne vallahi gönüldür (Gazel, 83/1)*⁸⁷⁸

Tâlib-i Hak ol gönül dünyâya gel itme heves

*Mâsivâ cânibine der-beste-dil ol itme ses (Gazel,168/1)*⁸⁷⁹

Basîretle nigâh it cümle eşyâ mahv-ı nûr olmuş

*Ki aks-i veçhi zâhir nurdur sanma hayâlâtı (Gazel, 383/2)*⁸⁸⁰

Aça Hakk'a'l-basar basîretle

*Bakup eşyâya ârif-i sübhânı (Gazel, 285/4)*⁸⁸¹

⁸⁷⁵ Arvâsî, *Minah*, s. 226.

⁸⁷⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 61-62; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 165.

⁸⁷⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 59; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 162.

⁸⁷⁸ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 214.

⁸⁷⁹ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 252.

⁸⁸⁰ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 349.

Tâlib-i sırr-ı Muhammed oldun ise ey gönül

Sidre vü tûbâda kalma âlem-i ednâya gel (Gazel, 215/2)⁸⁸²

Gel gönül meyhânesinde kurma bezm-i kesreti

Pîr elinden içmeğe sa'y eyle câm-ı vahdeti (Gazel, 366/1)⁸⁸³

Gönül her an giyer bin dürlü sûret

Nedür bu denlü sûret bu ne ândur (Gazel, 71/7)⁸⁸⁴

Reh-nümânun gözle dâ'ima izin

Gaflet ile yitmeyesin ansuzın

Her ne kim emr eylese dinle sözün

Tâ ki her menzil sana âsân ola (Murabbâ, 3/3)⁸⁸⁵

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi, gönül, basîret ve gaflet kavramlarının sûfî ve dervîş olan bir kimseyi doğrudan ilgilendirdiğini anlatmaktadır. Beyitlerde Allah'la beraber olunan saray gönüldür. Tecellîhâne gönüldür, ey gönül eğer hakkı istiyorsan dünyaya heves etme basîretle cümle eşyâya nazar kıl çünkü cümle eşya nurda mahv olmuş, basîretle eşyâya bak, yol gösteren kimsenin dâima izini gözle, gaflet ile ansuzun bu dünyadan göç etmeyesin tavsiyelerinde bulunmuştur.

2.1.17.Keşf ve Kerâmet

Keşf sözlükte; “açığa çıkarma, örtülü olanı açma, sezme ve tahmin” etmektir. Tasavvufta, “maddî ve duyulur âlemden gelen te'sir, kir ve pas, kalbin gayb âlemini görmesine engel olan perde hicâb oluşturur. Riyâzet ve tasfiyeyle perde kalktığı

⁸⁸¹ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 305.

⁸⁸² Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 273.

⁸⁸³ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 342.

⁸⁸⁴ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 209.

⁸⁸⁵ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 164.

zaman gayb, âşikâre görülmektedir. Bu perdenin kalkması ve kalp gözünün açılmasına keşf” denir.⁸⁸⁶

Kerâmet ise sözlükte: “Azizlik, şeref, küp veya desti kapağı, itibar, kerim, cömertlik” anlamında; tasavvufta ise: “Nübüvvet iddiası olmaksızın bir mü’minde hârikulâde bir hâlin ortaya çıkmasına” denir. Peygamberler’de meydana gelen hârikulâde hallere ise “mu’cize” denir.⁸⁸⁷ Kerâmetlere örnek verecek olursak şöyle sıralayabiliriz: “Su üzerinde yürümek, az bir vakitte uzak mesafeleri kat etmek, (tayy-ı mekân), hayvanlarla kelâm etmek, az bir zamanda çok iş yapma ve sığdırma, bast-ı zamân”dır.⁸⁸⁸

Mu’cize ve kerâmet arasındaki fark şöyle açıklanmaktadır: “Peygamberler mu’cizeleri belirtmekle emrolundular. Veli ise, kerâmeti gizleyip saklamak mecburiyetindedir. Peygamber mu’cizeyi iddia eder. Muhâlif olanların sesini mu’cizeyle keser. Velî ise ne kerâmet iddiasında bulunabilir ne de kerâmeti ile muhâlif olanları susturmakla görevlidir. Zira bu şekilde kerâmetin hîle olması ihtimali yüksektir.”⁸⁸⁹ Ebû Saîd el-Harraz kerâmetle ilgili şöyle demiştir: “Kendisinden çeşitli kerâmetler sâdır olan kimse, mutlaka kâmil olamaz. Kâmil insan, halk ile düşüp kalkan onlarla yakından ilgilenen onların arasına karışan, fakat hiçbir zaman Hakk’dan gâfil olmayan kimsedir.”⁸⁹⁰

Sezâyî Efendi, Siyahî Mehmed Efendi’ye gönderdiği bir mektubunda kerâmet ile ilgili şunları ifade etmiştir: “Sülûkten murâd, ahlâk-ı hamîdeyi tahsildir. Yoksa

⁸⁸⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 213; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 282.

⁸⁸⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 211; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 281; Cürcânî, *Ta’rîfât*, s. 78.

⁸⁸⁸ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Kelâbâzî, *Taarruf*, s. 109-119; Mucize ve kerâmetin anlamı, arasında bulunan fark, kerâmetin delilleri; kerâmet gösteren bazı sûfiler, havâssdan bazılarının kerâmete dair görüşleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Serrâc, *Luma*, s. 369-388.

⁸⁸⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 211; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 281; Cürcânî, *Ta’rîfât*, s. 78. Kerâmetin manâsı ve hükmü, kerâmet ve mucizenin farkı, kerâmetin kısımları, Kur’ân’da ve hadislerde kerâmet, yaşanmış kerâmetler, sahâbe, tâbiîn ve velîlerde meydana gelen kerâmetler hakkında detaylı bilgi için bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 564-616.

⁸⁹⁰ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2014, s. 378; Kerâmet hakkında bilgi için bkz. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 123.

keşf ü kerâmet değildir” bu mektubunda sülûkun amacının güzel ahlâk olduğu, keşf ve kerâmet olmadığını, asıl amacın istikâmet ehli bir insan olmak için gayret edilmesinden geçtiğini ifade etmiştir.⁸⁹¹ Halîfesi Hacı Mehmed Dede’ye gönderdiği bir mektubunda kerâmet ve istidrac ile ilgili önemli açıklamalarda bulunmuştur: “Tesellî-yi bâtın ayne’l-yakîn ile hâsıl olur. Hilâf-ı zâhir ile şerîatten taşra olanlar izhâr-ı kerâmet ederse de istidrâctır, îtibâr etmeyip zâhirde ve bâtında âdab ile sülûk edenlerle görüşüp hem-sohbet ol.”⁸⁹²

Halîfesi Hacı Mehmed Dede’ye gönderdiği bir diğer mektubunda kerâmet ve tasarruf iddiasında bulunulursa Hakk’ın feyzinden mahrum kalınacağını şu cümlelerle ifade etmiştir: “Dâima acz-i küllîde olasin. tâ ki menbâ-ı feyz-ı hikmet olup âlem senden istifâde eylesin. Hemân ki nefsin kerâmet ve tasarruf iddiasına düşerse Hâkk’ın feyzinden mahcûb olup nefsin kaydı ile mukayyed kalırsın. Meşakkate sabır ve tahammül eyle.”⁸⁹³

Meşâyihden Abdullah Efendizâde’ye yazdığı mektubunda şerîat ve tarîkata muhâlif olan bir kimse hakkında şu ifadelerde bulunmuştur: “Hilâf-ı şer ü tarîkat olan melâhideden ihtirâz edip havada uçarsa da istidrâctır. Böyle bir duruma îtibâr etmeyip şerîatte ve tarîkate kâmil olanların âsâr-ı kerâmeti yoksa da yine muhabbet üzere olup ittihadından zarar gelmez.”⁸⁹⁴

Sezâyî Efendi, *Dîvân*’ında kerâmetle ilgili bir beyti şöyledir:

Mahv idüp senden eser koyma SEZÂYÎ ârif ol

⁸⁹¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 76; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 180.

⁸⁹² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 116.

⁸⁹³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 125; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 222.

⁸⁹⁴ İstidrâc: “Hakk’ın makbul bir kulu olduğunu iddia eden kâfir ve gayr-i müslimden meydana gelen harikulade hallerin ortaya çıkmasıdır.” Detaylı bilgi için bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 192; Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 96; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 197.

Gel kerâmet damına düşme kerâmet bundadır (Gazel, 70/5)⁸⁹⁵

Yukarıdaki beyitten anlaşılacağı üzere “Ey Sezâyî sen benliğini yok edip aradan kaldırmaya bak, kerâmet hevesine kapılma, esas kerâmet bundadır” denilmek istenmiştir.⁸⁹⁶

2.1.18. Ma’rifet

Ma’rifet sözlükte: “bilgi, tanımak, âşinalık, tecrübî ve amelî bilgi” manasında,⁸⁹⁷ Tasavvufi İstilahta: “Sûfîlerin rûhanî halleri yaşayıp ma’nevî ve ilâhî hakikatleri tadıp iç tecrübe yoluyla vasıtasız elde edilen bilgi ve irfân”dır.⁸⁹⁸ Bir diğer târif şöyledir: “Aklın varlığı kavraması, ahlâkî anlamda ise insanın ruhunu kötü alışkanlıklardan arındırması; yüksek ahlâkî olgunluğu elde ederek kemâle erişme amacı ve Hakk’ın bilgisine ulaşabilmek için ilk önemli basamaktır.”⁸⁹⁹

Tasavvuf’ta “İnsan Allah’ın varlığını esmâ ve sıfatını eksiksiz gösteren ayna olarak telakkî edilir. Allah hakkındaki bilgi tasavvufta ma’rifet ve ma’rifetullah olarak ifade edilir. Necmeddin Dâye kendinden önceki mutasavvıflar gibi insanın Allah bilgisine sahip olacağı görüşündedir. Ona göre tüm insanlar istidâd gücüne göre Hakk’ın ma’rifetine ehildirler.”⁹⁰⁰

Ebu Ali ed-Dekkâk ma’rifetle ilgili şunları söylemiştir: “Kişide, Allah’ın kahrından korkmanın oluşması ma’rifetullahın emârelerindendir. Kişinin ma’rifeti arttıkça Cenâb-ı Hakk’tan korkusu ve sekîneti de artar.”⁹⁰¹ Ma’rifete nasıl ulaşılacağı konusunda şöyle denilmiştir: “Velâyetin özelliklerinden biri olan ma’rifet, vicdânî bir zevk olup sadece kitâbî ibâreleri okumakla bu vicdânî zevke ulaşmak mümkün

⁸⁹⁵ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 209; Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 91.

⁸⁹⁶ Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 92.

⁸⁹⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 236; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 318.

⁸⁹⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 236.

⁸⁹⁹ Uludağ, *Mârifet-i Nefs*, DİA, Ankara 2003, c. 28, s. 56-57.

⁹⁰⁰ Baltacı, *Necmeddîn Dâye Râzî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 195.

⁹⁰¹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 512.

değildir.”⁹⁰² Sûfilerden biri Allah’ı tanıma hakkında şöyle demiştir: “Allah’ın kendisini bizzat tanıttığı kimselerden başkası O’nu tanıyamaz. Allah’ın kendisini: Ben tekim diye tarif ettiği kimselerden başkası onu tevhid edemez.”⁹⁰³

Sezâyî Efendi, Büyük Tezkireci Habeşîzâde Rahmi Bey’e gönderdiği mektubunda ma’rifet hakkında şunları ifade etmiştir: “Mebde ve me’âddan maksad ancak ma’rifet-i zâtıdır ve ma’rifet-i zâtı bu âleme mahsus olduğu bedîhâtandır.”⁹⁰⁴ Siyâhî Mehmed Dede’ye gönderdiği mektubunda nefsin tanınması hakkında şöyle demiştir: “Vaktini ganîmet bil, netîce-i kâra himmet eyle. Ya netîce-i kâr nedir dersin, ma’rifet-i nefstir.”⁹⁰⁵

Hasan Dede’ye bir sohbetinde ma’rifet-i nefis hakkında şunları tavsiye etmiştir: “*Tehallakû bi-ahlâkullâh, Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanın*, emrine uymakta, cümlemiz dâhiliz. Vakit ki tecellîdir, gafletle geçirmeyip ma’rifet-i nefse sâ’î olasın.”⁹⁰⁶ Hasan Sezâyî Efendi, *Dîvân*’ında bazı beyitlerinde ma’rifet kavramından söz etmiş, Allah’ın bilinmesi ile nefsin bilinip tanınması hakkında ma’rifet-i nefis ve ârif kavramlarını kullanmıştır. O beyitlerin bazıları şöyledir:

Derk idemez nefsinin ma’rifeti olmayan

*Kuşdilini bilmeyen nice Süleymân olur (Gazel, 69/3)*⁹⁰⁷

Dürîş tevhide ârif ol heme esrâra vâkıf ol

Erenler sırr-ı tevhide kalup hayretde lâl oldu

Özinden mahv olan ârif olur Hak sırrına vâkıf

⁹⁰² Arvâsî, *Minah*, s. 125; Ma’rifet hakkında sûfilerin görüşleri ve marifet ilim için bkz. Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta’arruf)* s. 104-110.

⁹⁰³ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf, (Ta’arruf)*, s. 105; Ma’rifetin üç kısmı bulunur: “Ma’rifet-i âm, ma’rifeti hâs, ma’rifet-i hâss-ul-hâstur.” Geniş bilgi için bkz. Rûmî, *Müzekkin Nüfus*, s.49-50; Mârifetullah ve İlâhî mevhibeler hakkında geniş bilgi için bkz. Topbaş, *İmandan İhsana Tasavvuf*, s. 301-389.

⁹⁰⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 24.

⁹⁰⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 50; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 155.

⁹⁰⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 75.

⁹⁰⁷ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 208.

Dahî dâ'im olup vâsıf sözi âb-ı zülâl oldu (Gazel, 349/6)⁹⁰⁸

Vicdânı SEZÂÎ gerek ârifde ma'ârif

İnsâf idelüm olmaya irfân dinilür mi (Gazel, 374/5)⁹⁰⁹

Mekteb-i irfân içinde men aref dersin oku

Serseri gezme özün bil ârif ol Mevlâya gel (Gazel, 215/4)⁹¹⁰

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi şunları ifade etmiştir: Nefsini tanımayan kimse Allahı idrak edemez tanıyamaz tevhide erişemez. Çaba göster ki tevhîdi tanımaya çalış bütün sırlara vâkıf ol, irfan okulunda nefsinin tanıma dersini oku, serseri başıboş gezme, nefsinin, özünü bil âriflerden ol ve Hakk'a gel.

2.1.19. Âyine ve Teveccüh

Vech, Arapça bir kelime olup “yüz, çehre” anlamındadır. Âriflere göre vech; “zâtın îtibârı ve Hakk'ın feyizlerinin yönü”dür. Teveccüh ise: vech kökünden gelip “yönelmek, öz alâka anlamlarında⁹¹¹ şeyhin Hakk'a müridin mürşide yönelmesi ve gönlünü ona bağlaması”dır.⁹¹² Teveccüh, Nakşbendilik'te, muhabbet râbitasının diğer bir şeklidir. Bu râbitada mürid, muhabbet vasıtasıyla şeyhinin rûhaniyetine yönelir beşerî ve bedenî varlığından habersiz olarak istiğrâk hâline geçer, böylece şeyhin rûhaniyeti müridin bâtınında faaliyete geçip beşerî vasıfları ortadan kaldırır, bunun sonucunda, mürid, mürşidinin rûhanî vasıflarına bürünür.⁹¹³ Âyine ise ayna demektir. İstılahta ise âyineden maksad “dil, gönül, kâmil insanın gönlü manasında kullanılıp ayrıca kâmil insana ayna da” denilmektedir.⁹¹⁴ Bir şeyin, “özel durumu

⁹⁰⁸ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 335.

⁹⁰⁹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 346.

⁹¹⁰ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 273.

⁹¹¹ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 374; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.521.

⁹¹² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.493; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 356.

⁹¹³ Teveccüh hakkında bilgi için bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 356.

⁹¹⁴ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 46; Detaylı bilgi için bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 55-59.

mevcûdiyeti ve şahsîliği” anlamlarında kullanılmıştır. Ayniyyetin zıttı ise gayrîyyettir.⁹¹⁵

Necmeddîn Kübrâ teveccüh hakkında şunları beyan etmiştir: “Allah’a teveccüh, kişinin Hakk’ın dışındaki bir varlığa da’vet eden her şeyden yüz çevirip tıpkı bir ölü gibi bütün benliğiyle Allah’a yönelmesidir. Çünkü sûfî için Allah’tan gayrı herhangi bir matlûb, mahbûb ve maksûd yoktur.” Cüneyd-i Bağdâdî de teveccühü şöyle açıklamıştır: “Bir siddîk binlerce yıl Allah’a dönüp teveccühde bulunsa, bir an içinde ondan yüz çevirse kaybettiği kazandığından daha büyük olur.”⁹¹⁶

Sezâyî Efendi Dervîş Yusuf Dede’ye bir sohbetinde ayniyetle ilgili şu ifadelerde bulunmuştur: “Ayniyet nedir, ayniyet mahv ile bilinir. Seni kesret meşgûl etmesin ve kesreti hicâb görüp kendini mahcûb vehm zannetmeyesin. Her umûru Hakk’la, hak edesin. Memur ettiğimiz işi ‘emr-i ubûdiyeti Rahmân’ bilip kendini terakkîden hâlî saymayasın. Zâhirin halkla, bâtınını bizden ayırmayasın.”⁹¹⁷ Dervîş Yusuf’a bir diğer mektubunda teveccühle ilgili şunları söylemiştir: “Her ne ki seni Hakk’tan mahcûb eder. Onu put bilip terk etmeye, teveccühünü de bizden kesmeyip dâimâ bizimle olmaya sa’y edesin.”⁹¹⁸ Sezâyî Efendi damadı Hâfız Mustafa’ya gönderdiği mektubunda aynîlikle ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur: “Taayyünün sıfat-ı zillisine (aynîliğin gölge sıfatına) dil-beste olmayıp taayyünü ayn-ı ayniyyetle bakıp biri iki görmeyesin ki şirk-i hafîden halâs olasın. Afâkı hareket-i enfûsün tekâzâsındandır. İç duyguların birer sonucudur.” demiştir.⁹¹⁹

⁹¹⁵ Hasan Şahin, *Ayniyyet*, DİA, İstanbul 1991, c. 4, s. 278.

⁹¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Necmeddîn Kübrâ, *Tasavvufta On Esas*, (haz. Süleyman Gökbulut), İnsan Yay, İstanbul 2018, s. 106-107.

⁹¹⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 43; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 149.

⁹¹⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 42; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 148.

⁹¹⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 65; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 169.

Abdullah Efendizâde'ye gönderdiği mektubunda mürşid ile aynîliğin gerçekleşmesi gerektiğini şu cümleyle ifade etmiştir: “Mürşidin rengini giyince dâima teveccühünü sıfat-ı mürşidinden ayırmayasın. Ayniyet buldukda yetmiş iki milletle görüşsen de kendine asla keder gelmez.”⁹²⁰ Bir kız kardeşine gönderdiği mektubunda ise âyîne hakkında şu ifadelerde bulunmuştur: “Cenâb-ı Allah insanı seyre yetişmek için halk eyledi. Kendi cemâline âyîne düzdü. Kaçan ki insan fikrini gayrîden alıp kalbini Hakk’a rabt eder, âyînesi gubârdan (tozdan) saf olup Hakk’ın cemâli ayân olmaya yüz tutar.”⁹²¹

Başka bir kız kardeşine gönderdiği mektubunda mürşidde ayniyyette bulunması, teveccüh etmesi ve teveccühden ayrılmaması hakkında şunları söylemiştir: “Ruhun mürşidinin sıfatını giyip devam üzre mürşidde mahvolup ayniyyet bulursan sâhib-i tesliyet olursun. Teveccüh-i derûndan ayrılmayasın. Teveccüh-i dâim müride vâcibtir.”⁹²² Karakaş Ali Efendi'ye gönderdiği mektubunda Allah dostlarına korku yoktur ayetini hatırlattığı cümleleri şöyledir: “Şüûnât-ı zâtî'ye ki merâyâ-yı vechidir, ayn-ı ayniyetle nâzır olanlar cümle merâyâda bir yüz görüp seyr-i hüviyetle zevk-ı dâimde olup “*lâ havfün aleyhim velâ hüm yehzenûn*.”⁹²³ Zümresine dühûl ile mesned-nişîn-i vahdet olup fâriğü'l-bâl evkât güzâr-ı tecelliyât olur.”⁹²⁴ Derviş Mustafa'ya gönderdiği mektubunda bu konuda önemli ifadelerde bulunmuştur: “Fikrini zikre, zikrini kalbe, kalbini mürşîde, âyîne edip Hakk’a rabt edesin ki vecihle ayniyyet nisbet edip sâhib-i nisbet olasın.”⁹²⁵ Bir başka mektubunda

⁹²⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 94.

⁹²¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 133; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 229.

⁹²² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 135-136; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 231.

⁹²³ el-Bakara, 2/38; Meali: “Artık onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”

⁹²⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 102; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 203.

⁹²⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 110; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 209.

Derviş Mustafa'ya şunları söylemiştir: “Vücûd ki mahvın kadar var olursun, mürşidle var oldukça ma'rifet-i nefis'ten hissedâr olursun.”⁹²⁶

Sezâyî Efendi'nin bir mektubunu özetleyecek olursak teveccühten amacın, her dâim kendisine bağlanmak ve yönelmek olduğunu, teveccühte bulunduktan sonra mürşidden ayrılmamak gerektiğini bu şekilde hüviyet rütbesine ulaşılacağını ifade etmiştir.⁹²⁷ Sezâyî Efendi'nin *Dîvân*'ında teveccüh, âyîne, vech kavramlarının yer aldığı beyitlerinden bazıları şöyledir:

Sırrına eyle teveccüh nazarun cümleden al

Sana sırlar açıla mertebe-i tevhîdde (Gazel, 329/2)⁹²⁸

Vechine yârün mukâbil tutmazam âyîneyi

Kim o sûret gösterür bu ma'niden virür haber (Gazel, 104/2)

Âşık isen virme dil huld-i berîne gel bugün

Vech-i yâre bak SEZÂÎ cennetü'l-me'vâyı gör (Gazel, 103/5)⁹²⁹

Gel gönül âyînesin gerd-i sivâdan pâk it

Vech-i cânânı ol âyînede seyrân idegör (Gazel, 88/3)⁹³⁰

Gönül âyînesin çirk-i sivâdan pâk iden ârif

Cemâl-i yâri seyr eyler o mir'ât içre nûrânî (Gazel, 373/2)⁹³¹

Mukâbil eylemiş âyîne-i cemâlini yâr

Gören odur görinen ayne-i mücellâda (Gazel, 341/3)⁹³²

⁹²⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 110.

⁹²⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 40-42; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 147-148.

⁹²⁸ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 326.

⁹²⁹ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 225.

⁹³⁰ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 3.

⁹³¹ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 345.

⁹³² Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 331.

Görinür vech-i SEZÂÎ den ol

*Bilinür hâl-i Fenâyiden ol (Metâli, 1/3)*⁹³³

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere teveccüh, yönelme ve âyîne aynalardaki akslardır. Sezâyî Efendi şunları söylemiştir: Sana mertebe-i tevhîdde sırların açılmasını istiyorsan teveccühünü onun sırrına yap, nazarını cümleden al, Sezâyî'ye teveccüh et, yârin yüzüne bak ki cennet yurdunu gör, dost cemâlini aynalara mukâbil eylemiş gören odur ancak görünen parlatılmış cilalanmış aynalarda görünendir. Ol görülen Sezâyî'nin yüzünden görülür, ancak o fenâyî'nin hâlinden bilinir.

2.1.20. Vahdet-Kesret

Vahdet Arapça bir sözcük olup “birlik, teklik” anlamında, Tasavvufta “hakîkî anlamda bir vâhit olan Hak”tır. Sûfiler uykuya, vahdet demişlerdir. Bu sebepten dolayı uyuyan için “vahdete, vahdet ediyor, vahdete çekildi” gibi ifadeler kullanılmıştır.⁹³⁴ Kesret ise “çokluk, iki birlik arasındaki çokluk anlamında, vahdet-i hakîkî-i Hak ve vahdet-i şahsî-i insânî”dir. Bir olan Hakk'ın isim ve sıfatlarıyla tecellî edip çokluk hâlinde görünmesidir.”⁹³⁵ Vahdette kesret birlikte çokluk; kesrette vahdet, çoklukta birlik manasında kullanılmaktadır. Vahdet-i vücûd anlayışına göre “aslolan vahdettir. Kesret, hayaldir ve vahdetin zuhûrundan ibâret”tir.⁹³⁶

Sezâyî Efendi de Dervîş Yusuf Efendi'ye gönderdiği mektubunda vahdet hâlinde olunması gerektiğini şu cümlelerle ifade etmiştir: “Tekkede görevli İbrâhim Efendimizle kemâl-i ittihâd ve muhabbet üzre olası. Beyninizde gayriyyet olmasın.

⁹³³ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Divânı*, s. 367.

⁹³⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 370; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 512.

⁹³⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 212; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 196; Sufilerin tevhîd ve vahdet konusundaki görüşleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 215-217.

⁹³⁶ Vahdet, vahdet-i kusûd, vahdet-i şühûd, vahdet-i vücûd, vahdette kesret- kesrette vahdet konuları hakkında detaylı bilgi için bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 512-514; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 370-372; Tevhîd hakkında detaylı bilgi için bkz. Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 68-70; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 490-498.

Zâhir ve bâtının bir olsun. İkiniz bir olunca tüm âlemin kesreti keder vermez.” demiştir.⁹³⁷ Hafız Mustafa Efendi’ye gönderdiği mektubunda kesret hakkında şunları söylemiştir: “Kesret âlemine gelmeden maksûd neş’e-yi insana yetişip ayniyet bulmaktır, çün eriştin olmaya sa’y eyle.”⁹³⁸

Damadı Hâfız Mustafa Efendi’ye bir başka mektubunda kesret-i alâyişten ve vahdetten ayrılmaması gerektiğini şu cümlelerle ifade etmiştir: “Benim oğlum, kesret-i alâyiş’ten (dünya âleminin debdebe ve gösterişinden) ihtirâz üze olup ve kesrete baktıkça vahdetten ayrılmayasın ve birliği söz ile bileyim demeyesin”⁹³⁹ Hasan Dede’ye gönderdiği bir mektubunda dünya âleminin kesret oluşundan şöyle söz etmiştir: “Bu âlem-i kesret hâdistir, sonradan olmadır, yanında vücûd ve âdemi yeksândır, varlığıda yokluğuda birdir.”⁹⁴⁰

Seyyid Vehbî Efendi’ye gönderdiği mektubunda vahdet ve çokluk hallerinde nasıl davranılması gerektiği hakkında şunları ifade etmiştir: “Zîrâ tarîkat şügl-i kalbîdir. Şügl-i zâhirî unsurîdir. Birbirini münâfî değildir. Kesrette bâ-halk, (çokluk âleminde halk ile) vahdette bâ-Hakk (tek olduğunda da Hak ile) olmak şîve-i erbâb-ı basîrettir. Basîret erbâbının tavrıdır.” ifadesinde bulunmuştur.⁹⁴¹ Tasavvuf ehli genellikle kesret içerisinde vahdeti görerek ona ulaşmak istemektedir. Hasan Sezâyî Efendi’de aynı şekilde kesret içerisinde vahdete ulaşma çabası içerisinde olmuştur.

Vahdet ve kesretle ilgili *Dîvân*’ından bazı beyitleri şöyledir:

Lutf it koma kesretde SEZÂÎ kala tenhâ

⁹³⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 37; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 144.

⁹³⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 70; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 174.

⁹³⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 66-67; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 170

⁹⁴⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 72; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 176.

⁹⁴¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 139; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 234.

Bedrekâ-i tevfikile yârâna yetişdür (Gazel, 138/7)⁹⁴²

Yâr ile ol ki vuslat-ı dâ'imdedür demi

Kesretde vahdet eylemeden iktizâ ider (Gazel, 134/4)⁹⁴³

Pîrünü Hakkıla bir gör sakın olma ahvel

Eyleme iki görüp tevhidüne şirki bedel (Gazel, 221/1)⁹⁴⁴

Kesrette olmaz yâr ile vuslat

Ol zevki dilerse nihân bulunur (İlâhî, 5/10)⁹⁴⁵

Eger tevhîde irdünse sen ü ben aradan gitdi

Bu kesret mahv olur anda ne ben vardur ne hod ol var (Gazel, 90/4)⁹⁴⁶

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi, lütf et kesrette koyma pîrini Hakk ile bir gör şaşılıp iki görme sakın, iki görerek tevhidüne şirk karıştırma dünyada, çokluk içinde yâr ile vuslat olmaz amma ol zevki istersen, o gizlidir.

2.1.21. Kenz-i Mahfî

Kenz-i mahfî sözlükte; “Genc-i pinhan, gizli hazîne” anlamında tasavvufta ise; “mutlak gaybda gizlenmiş bulunan hüviyyet-i ehadiyye” anlamında kullanılır. Buna da gizlilerin gizlisi denilir. “Gizli bir hazîne idim bilinmek istedim” kudsi hadis-i de bu konuya işarete bulunmaktadır.⁹⁴⁷ Allah’ın zâtının mutlak bilinmezliği gizli, saklı hazîne mânâsına gelmektedir. Kenz-i mahfî tâbirini ilk defa Muhyiddin İbnü’l-Arabî kullanmış olup Allah’ın bütün vasıflamalardan mücerred olarak kadîm ve ezeli zât olduğunu ifade etmiştir. Abdürrezzâk el-Kâşânî de gaybde gizli olan gizlilerin gizlisinin tevhid olduğunu, buradaki gizlilikten maksatın mutlak manada saklı olan

⁹⁴² Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 239.

⁹⁴³ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 238.

⁹⁴⁴ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 276.

⁹⁴⁵ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 376.

⁹⁴⁶ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 219.

⁹⁴⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 281; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 195; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 210.

gaybî, gizli bir sırrı ifade ettiğini, zâtın ise hiçbir zaman bilinemeyeceğini, Cenâb-ı Hakk'ın bilinmeyen gizli, saklı bir hazîne olduğunu, bilinmek istendiğini bundan dolayı da kâinatı yarattığını ifade etmiştir.⁹⁴⁸ *Risâle-i Kudsiyye* de şöyle denilir: “Mevlâ Teâlâ'nın bilinmeyi sevmesi ile gizli hazîneden zuhûra gelen ilk şey hubb sevgi olmuştur. Mevlâ'nın sevgi sıfatının sûreti ortaya çıkmıştır.”⁹⁴⁹

Sezâyî Efendi, Habeşîzâde Rahmi Bey'e gönderdiği bir mektubunda Allah'ın zâtının gizliği hakkında şunları ifade etmiştir: “Enbiyâ ve evliyâ hazarâtı insanı ki bil-kuvve hilâfet-i ilâhiyyeye müsteiddir. (kabiliyetlidir) Ol rütbeyi vâlâya da'vet edip havass-ı zâhiri terk için nice tedbirler edip tedâvi etmişlerdir. Bu da'veti kabul edip amel edenler kayd ü bend-i havâss-ı unsûriyi gûsîhte (fizikî duyguları kayıt altına alarak) havâss-ı bâtın ile amel edip ilm-i zâta vâsıl olur ki ezelde ona feyz olmuş idi. Bil-kuvve mevcûd idi. Fiile getirip cehl-i mecâziden halâs olur.”⁹⁵⁰ Bu sırâ vâsıl merd-i kâmil, cevher-i rûh ne keyfiyettir ve Âdemden bu deme gelince nasıl seyr etdi ve ne kadar menâzil güzer (konaklardan) eyledi ve cemî enbiyânın vakt-i saâdetleri nasıl mürur (geçip gitti) ilmi muhit olup “*lâ yahfâ aleyhi şey'ün*” “*O'na hiçbir şey gizli kalmaz*”⁹⁵¹ ile mütehakkık (fehvasınca gerçekleşmiş) olur.”⁹⁵²

Mektubun devamında Allah'ın zâtı ile feyzinin nasıl sirâyet ettiği ve akl-ı mukayyed ile anlaşılmasının îmânî bir tehlike arz ettiğini şu cümlelerle ifade etmiştir: “Bu menzilde hod mecâzînin hükmü kalmaz, Ân-ı dâimde dâim olup fenâ sıfatı emr-i îtibâridir. Kendine dağdağa (sıkıntı) vermeyip bekâ bi'z-zât olur. İntikâl-i sırrı bir kuvve-i muktesîbidir ki onu erbâbı anlar, aklı mukayyed onu fehm edemez. Tecellîyi mukayyed anlayanlar zât-ı mutlâkın kemâlinden behre-yâb olmamışlardır. Cümleye nasıl feyzî sereyân eder, meşhûdu olmamıştır. Akl-ı mukayyed ile fehm edeyim der, neûzü billah ya vüs'at ya hulûle, ya inkâra (tenasühe ya da dinsizlik

⁹⁴⁸ İbrahim Hakkı Aydın, *Kenz-i Mahfi*, DİA, Ankara 2002, c. 25, s. 258-259.

⁹⁴⁹ Şeyh Mustafa İsmet Garibullah, *Risâle-i Kudsiyye*, (haz. Mahmud Ustaosmanoğlu), Ahıska Yayınları, İstanbul 2015, s. 193.

⁹⁵⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 25-26; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 135.

⁹⁵¹ Ali İmrân, 3/5.

⁹⁵² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 26.

çukuruna) düşer. Hakîkât-ı ilâhiyyeden bî-behre (nasipsiz) olur. “*Kanellahü ve men lem yekün meahü şey’ün.*” “*Kendisiyle beraber hiç bir şey yok iken Allah var idi.*”⁹⁵³ “*el-ân kemâ kân*” El- Bâkî Hüvallah. Bâkî olan Allah”tır.⁹⁵⁴

Sezâyî Efendi, Filibeli Mehmed Efendi’ye gönderdiği bir mektubunda Cenâb-ı Hakk’ın zâtını tanıma ve ona vâsıl olma yollarından şöyle söz etmiştir: “Cenâb-ı Allah’ın bu taayyüngâhı isbâtta maksûdu ma’rifet-i zâtıdır ve ma’rifet-i zâtı, yine mir’ât-ı insandan hâsıl olur. Taayyünde olan cîlve-i muhabbet cevher-i zatıdır. Vücûd-ı vehminin gaymı (bulutu) ol cevheri setr etmekle herkeste ol muhabbetin eseri nümâyân olmaz. Tâ ki ol muhabbetin mazhar-ı tâmmı olan bir merd-i kâmile mukâbil düşüp saykal-dâdesi (cilas) ol gaymı giderip cevher-i evvel zuhûra gelip ondan ol cevherin gittikçe kuvveti artıp müşâhedesi vech-i mutlak olmaya başlar. Pes ol cevhere saykal-ı muhabbet ile cîlâ-dâde olup cevher-i mutlak olmaya himmet buyurasız.”⁹⁵⁵ Sezâyî Efendi, *Dîvân*’ında kenz-i mahfî, kenz-i hafî, küntü kenz gibi kavramlara beyitlerinde yer vermiştir. Bu konularda bazı beyitleri şöyledir.

Nedendür dil anı fehm eyle ey cân

Ki sırr-ı küntü kenz ana âyândur (Gazel, 71/5)⁹⁵⁶

Miftâh-ı küntü kenz seni eyledi hudâ

Esrâr-ı dürr ü gevheri sen eyledün nisâr (Kaside, 5/15)⁹⁵⁷

Zâhiren her zerrede seyr it vücûd-ı mutlakı

Ârif isen küntü kenzen sırrını sen de sezin (Gazel, 256/4)⁹⁵⁸

⁹⁵³ İsmail b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ ve Müzîlû’l-İlbâs*, Kahire, c. 2, s. 189; Ayrıca bkz. İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, (nşr. Ahmed el-Kalâş), Beyrut 1985, 1-2; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 135.

⁹⁵⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 26; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 135.

⁹⁵⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 132; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 228.

⁹⁵⁶ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 209.

⁹⁵⁷ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 156.

⁹⁵⁸ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 293.

Kenz-i hafî oldu gönül mahzeni

Sen yûri ol gevheri kanda ara (Kaside, 2/34)⁹⁵⁹

Mürşide dil ver dilerse cevherini bulmaga

Küntü kenzün kuflı çünkü ekmel-i insâdadur (Gazel, 60/2)⁹⁶⁰

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi, aşk hazînesine ulaşılma istenildiğinde, gönlün bir mürşide teslim edilmesini, gizli hazînenin bulunması için de anahtarı elinde olan kâmil insanların aranması gerektiğini ifade etmiştir. Zâhiren Allah'ın mevcudiyetini her zerrede seyret ve ara, ârif isen gizli hazîne sırrını, sen de sezinle ve anlamaya çalış demiştir.

2.1.22. Zâhir ve Bâtın

Zâhir, Arapça bir sözcük olup “dış, dışa ait, zuhûr eden, ortaya çıkan” anlamlarına gelmektedir. “ez-zâhir” Allah'ın isimlerindendir. İstilahta, Allah, bu ismi gereği “hikmet, kudret ve sıfatlarıyla görünmekte” olup⁹⁶¹ varlık ve birliği belgeleyen birçok delîlin bulunması hasebiyle, belirgin olana denilmektedir.⁹⁶² Bâtın ise; “iç, gizlilik, derûn, iç nihân, gizli âlem” anlamlarında kullanılır.⁹⁶³ Bâtın, Zâhir kelimesinin zıddı olup “Allah'ın güzel isimlerindendir. Âlemin tümü Hakk olup Allah, bu âleme göre el-Bâtın"dır.⁹⁶⁴ Tasavvufî; “zâhir ve bâtın ilmi, farklı iki mesele değildir, aynı şeyin biri dışı; diğeri içidir. Şerîat tarîkatın dışı, tarîkat onun içidir.” denilmiştir.⁹⁶⁵

⁹⁵⁹ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 150.

⁹⁶⁰ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 204.

⁹⁶¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 389; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 540; Gölpınarlı, *Deyimler ve Atasözleri*, s. 339.

⁹⁶² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 68; Bekir Topaloğlu, *Zâhir*, DİA, İstanbul 2013, c. 44, s. 85.

⁹⁶³ Bekir Topaloğlu, *Bâtın*, DİA, İstanbul 1992, c. 5, s. 187.

⁹⁶⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 72.

⁹⁶⁵ Kışır-Lüb hakkında detaylı bilgi için bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 216.

Sezâyî Efendi, fukarâsından Dervîş Ahmed'e gönderdiği bir mektubunda zâhir ve bâtın hakkında şu dualarda bulunmuştur: “Hakk Teâlâ'dan niyâzım karîben bir yerde cem ve haşr edip zâhir ve bâtında birlikten ayırmaya, Hakk Teâlâ bâtın gözünü açıp kalbini ma'mur ve tecellî-yi cemâliyle mesrur eyleye.”⁹⁶⁶ Meşâyih'ten Abdullah Efendizâde'ye gönderdiği mektubun başında bir beyitle cevap vermiştir. Bu beyit ise şöyledir:

Edep tâcist ez fazl-ı ilâhî

*Bi nih ber-ser berû her câ ki hâhî*⁹⁶⁷

Bu beyitlerde şunu ifade eder. (Edep bir tâc imiş nûr-i hüdadân, giy ol tâcî emîn ol her belâdan) bu beyitten sonra şöyle tavsiyelerde bulunmuştur: “Dâima âdâb-ı şerîat ve tarîkatle zâhir ve bâtının ârâste edip sûretâ bâ-halk, sîretâ bâ Hakk muamelesinden ayrılmayasın.”⁹⁶⁸ Arparûz-nâmçecisi Salih Efendi'ye gönderdiği bir mektubunda bu konuda şunları söylemiştir: “Her kârın husûlü (her işin) tekâzâ-yı bâtınîden sûret-pezîrdir. Bâtınî sıkıntılardan meydana gelir.”⁹⁶⁹

Sezâyî Efendi, birçok sohbetinde zâhir ve bâtının mâmur olması için çalışılması gerektiğini belirtmiş, böyle olursa, âşıklar arasında olunabileceğini ifade etmiştir. Her işin husûlünün de bâtınî problemlerden kaynaklandığını söylemiştir. Halîfesi Mehmed Dede'ye bâtın hakkında şunları tavsiye etmiştir: “Tâliblere bâtın ile himmet edip küstahlıklarını görüp redd-i bâtın etmiyesin. Belki merhametin ziyâde edip şefkat-i bâtınla illet-i zemîmelerini gidermek üzere olasın.”⁹⁷⁰ Tekrar bir mektubunda Mehmed Dede'ye şunları söylemiştir: “İnsan fikirden ibâret bir neş'e-yi latîfedir. Fikri ne ise bâtını dahî ol sûreti giyer.”⁹⁷¹ Sezâyî Efendi'nin *Dîvân*'ında

⁹⁶⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 128-129; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 224.

⁹⁶⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 97.

⁹⁶⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 97; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 198.

⁹⁶⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 30.

⁹⁷⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 121; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 219.

⁹⁷¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 123.

zâhir, bâtin ve zuhûr kavramlarına yer verdiğini görmekteyiz. Bu konularda bazı beyitlerini ifade etmek istiyoruz:

Hak imiş zâhir ü bâtında hemân

Sanma gayrı ola Hakk'a mülhak (Gazel,198/3)⁹⁷²

Birdür ne ki var zâhir ü bâtında SEZÂYÎ

Bire iki ahvel gibi gel itme gümânı (Gazel, 369/5)⁹⁷³

Gerçi Âdemden zuhûr itdük SEZÂYÎ sûretâ

Âdemün izharına bâ'is olan ammâ bizüz (Gazel, 155/5)⁹⁷⁴

SEZÂYÎden bak zâhir oldu Hak

Söz budur el-Hak sensin Allahum (İlâhî, 7/5)⁹⁷⁵

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi şunları söyler: Zâhir ve bâtin ikiside Hakk'dır birbirine benzer bunu Hakk'a mülhak olmanın dışında zannetme. Sezâyî zâhir ve bâtında ne var ki birdir zaten, biri iki gibi görme zan ve şüphelerden sıyrıl, dışın halkla için Hakk'la olsun, zaten Âdemden zuhûr ettik, amma görüntü itibarıyla Sezâyîyiz Âdemin zuhûruna sebep olan da biziz. Son beyti ise Sezâyî Efendi'nin nefyde iken zuhûr eden sözleridir. Bu beyitte Sezâyî Efendi, Sezâyî'ye bakınca Hakk zuhûr eder, ancak bu söz ile böyledir Hakk olan sensin Allah'ım ilticâsında bulunmuştur.

2.1.23. Himmet

Himmet, sözlükte “azim, enerji, istek, arzu, şevk, azmetme” anlamlarına gelmektedir. “Kalbin tüm rûhanî kuvvetleriyle kendini veya bir başkasını kemâle

⁹⁷² Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 265.

⁹⁷³ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 344.

⁹⁷⁴ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 246.

⁹⁷⁵ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 378.

ulaştırmak için Allahü Teâlâ'ya dönmesi"⁹⁷⁶ Tasavvufta: "Ermiş kişilerin maksadı hâsıl eden, iş bitiren, istek ve dileklerini yerine getiren ma'nevî güçlerine" denir.⁹⁷⁷ Himmete vesile olacak davranışlardan biri de hizmet etmektir. Kelâm-ı Kibar da "*Hizmet eden himmete nâil olur.*" denilmiştir.⁹⁷⁸ Himmet, "kalbin tüm yönleriyle Allah (c.c.)'a teveccüh edip ona dönmesi, sâlikî hakikat âşîyânına götüren kol ve kanadı"dır.⁹⁷⁹

Hâlid-i Şîrvânî, himmetin önemiyle ilgili şu hâdiseden söz etmiştir: "Adamın biri, Gavs-ı Hizânîye gelerek helâk olmaya müstahak bir kişinin helâk olması için himmet istedi. Bunun üzerine Gavs şöyle dedi: "Himmet iki ağızlı bir kılıçtır, her iki tarafıyla da keser, hem seni, hem de onu keser." Böyle bir istekle şeyhinin yanına gelen bir mürîde o kişiyi engellemek için şeyhi şöyle demiştir: "Himmet, elma kurusu mudur ki rastgele yere saçılsın."⁹⁸⁰

Hasan Sezâyî Efendi, dâmâdı Hâfız Mustafa Efendi'ye gönderdiği mektubunda himmeti, çalışma çabalama mânâsında kullandığını şu ifadelerinden anlamaktayız: "Nisbet-î ilahîyye, sıfat-ı dâimîdir, dâimle zâil zıttır, 'ez-zıddan lâ yectemiândır.' İki zıt bir arada bulunmaz."⁹⁸¹ Zıddıyetten halâsa sa'y edip hüviyet cilvesine vâsıl olmayı himmet edesin."⁹⁸²

Çelebi Efendi'ye gönderdiği bir mektubunda himmet kelimesini mânen büyük kimselerin, pîrlerin dilediklerini yerine getiren mânevî gücü, mânevî yardımı ve lütfundan şöyle söz etmiştir: "Lillahi'l-hamd, yümn-i himmet-i pîrân (pîrlerimizin himmeti bereketi) ile tarâf-ı şehriyâriden da'vet olunup dergâh-ı aşka avdet olunmuş,

⁹⁷⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 170; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 217; Mehmed Demirci, *Himmet*, DİA, İstanbul 1998, c. 18, s. 56-57.

⁹⁷⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 170.

⁹⁷⁸ el-Hüseynî, *Ehl-i Tasavvuf*, s. 319.

⁹⁷⁹ Cürçânî, *a.g.e.*, s. 66; Gölpınarlı, *Deyimler ve Atasözleri*, s. 151-152; Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 217-218.

⁹⁸⁰ Arvâsî, *Minah*, s. 220-221.

⁹⁸¹ Manası: "iki zıt bir arada bulunmaz." Mantık kurallarındandır. bkz. Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 156.

⁹⁸² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazreti Sezâyî*, s. 51; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 156.

dönülmüştür.”⁹⁸³ İbrahim Efendi’ye gönderdiği mektubunda himmet hakkında şunları ifade etmiştir: “Cenâbınızdan ve mâyenizden himmet-i ma’na ümîdindeyim. İsterim ki mâye-i Muhammediye sana eriştiği gibi senden dahî âhara nakl ede. İttihâd-ı ma’nâya bezl-i himmet edesiz.”⁹⁸⁴

Sezâyî Efendi, *Dîvân*’ında himmetten şu şekilde söz etmiştir:

Bir nazar itmiş ezelden sana Sultân Gülşenî

*Himmetiyle bu SEZÂYÎ buldı âlî menzilet (Gazel, 26/5)*⁹⁸⁵

Şâh-râh-ı âlem-i utlâka girdüm sıdkıla

Kutb-ı âlem Şeyh La’lî Gülşenîdür rehberüm

Himmetiyle menzîl-i maksûda irdüm sıdkıla

*Kutb-ı âlem Şeyh La’lî Gülşenîdür rehberüm (Murabba,9/1)*⁹⁸⁶

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi ezelde, ruhlar âleminin başlangıcında Sultan İbrahim Gülşenî’nin kendisine nazar ettiğinden ve onun himmeti, ma’nevî desteğiyle yüksek rütbe ve makama eriştiğinden söz etmiş, diğer beyitlerde mürşîdi La’lî Fenâyî Efendi’nin himmetiyle menzîl-i maksûda erdiğini söylemiştir.

2.1.24. Halvet der-encümen

Lügatte “toplum içinde yalnızlık” manasına gelir. Tasavvuf ıstılâhında ise, “toplulukta Cenâb-ı Hakk ile kalabilmek, zahirde halkla; bâtında Hakk’la; bedeninin halkla, kalbinin Hakk’la olması”dır.⁹⁸⁷ Halvet der-encümen, “halk içinde halktan berî olmak; bâtında halvet”tir. Bu halvet ise Nakşbendîlik’in ana esaslarından sayılır.

⁹⁸³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazreti Sezâyî*, s. 27.

⁹⁸⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 41; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 147-148.

⁹⁸⁵ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 190.

⁹⁸⁶ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 169.

⁹⁸⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 193; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 156.

“Nakşîler, görünüşte yalnızlığa çekilmeyip halvetlerini insanların yanındayken gerçekleştirirler. Burada önemli olan, kişinin halkı ve mâsivâyı yakınından değil kalpten uzaklaştırmasıdır.”⁹⁸⁸

Sâlik, “zâhiren insanlarla beraber olduğunda ve günlük işlerini yaparken bâtinen Allah Teâlâ ile birlikte olma vasfına erişmelidir.” Bu vesileyle etrafına hissettirmeden Rabbi’yle birlikteliğini sürdürmüş ve aynı zamanda beşerî hayatın icâplarını da aksatmadan yapmış olur. Nitekim “*el kârda gönül yârda*” kelâm-ı kibârı, bu hâli güzel bir şekilde ifade etmektedir.⁹⁸⁹ Cenâb-ı Hakk, Kur’ân-ı Kerîm’de bu kalbî dîrâyette olanları şöyle anlatır:

رَجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ
وَالْأَبْصَارُ

“Onlar, ne ticaretin ne de alışverişin kendilerini Allah’ı anmaktan, namazı kılmaktan ve zekâtı vermekten alıkoymadığı kimselerdir. Onlar kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar.”⁹⁹⁰ Bu ayette söz edilen kimseleri hiçbir şey Allah’tan alıkoyamaz. Bu kimseler çalışırken dahî Allah’ı zikreder, namazı kılar zekâtı verirler. Ne bir ticaret ne bir alışveriş onları bu ibâdetleri yapmaktan alıkoyamaz. Halkın içinde bulunuyorken iş güç içerisinde Cenâb-ı Hak’la beraberdirler. Bu bağlamda Nakşbendîlik’te sohbetlerde ve halkın içinde bulunmak esas olduğundan dolayı “tek başına tenhâ bir yerde halvette bulunmak değil, zâhiren kalabalıklar içinde bulunulduğu zamanlarda bile kalbin Allah Teâlâ ile halvet hâlinde olması makbul görülen” uygulamadır.⁹⁹¹ Halvet der-encümen, hâcegân silsilesi ve Nakşbendîlik’in on bir temel esasından biri olup zâhid ve sûfilerin devamlı veya

⁹⁸⁸ Abdülmecîd Hânî, *Hadâiku'l-Verdiyye-Nakşi Şeyhleri*, (çev. Mehmet Emin Fidan), Semerkand Yay, 1. bs., İstanbul 2011, s. 458; Ayrıca bkz. Mevlânâ Ali b. Hüseyin es-Safî, *Reşehât-Hayat Pınarından Can Damlaları*, (haz. Mustafa Özsaray), Semerkand Yay., 8. bs., İstanbul 2014, s. 59-63.

⁹⁸⁹ Topbaş, *İmândan İhsâna Tasavvuf*, s. 236; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 156.

⁹⁹⁰ Nur, 24/37.

⁹⁹¹ Topbaş, *İmândan İhsâna Tasavvuf*, s. 237.

aralıklı şekilde toplumdan uzak kalmalarına “hâlvat, uzlet, vahdet, inzivâ” gibi isimler de verilmektedir.⁹⁹²

Bahâuddîn Nakşbend’in halvet konusunda söylediği şu söz ile bir sûfinin nasıl bir yol izleyeceği ortaya koyulmaktadır: “Halvette şöhet, şöhetle râğbet, râğbetle âfet vardır, hayır cemiyettir, cemiyet sohbettedir.”⁹⁹³ Necmeddîn-i Dâye halvette ilgili şunları ifade etmiştir: “Din yolunda sülûk etmenin ve yakîn makamlara erişmenin temelinde yalnızlık, inzivâ ve halktan uzaklaşma vardır. Bütün Peygamberler ve velîler başlangıç hallerinde maksatlarına nâil olmak için halvette kalmışlardır.”⁹⁹⁴

Mektûbât-ı Rabbânî’de, Şâh-ı Nakşbend’in şöyle bir ifadesi de bulunur: “Mina çarşısında bir tüccâr gördüm. Yaklaşık elli bin dinarlık ticaret yaptığı halde bir an bile kalbi Allah Sübhânehû’dan gafil değildi.” Muhammed Bahâuddîn’e sormuşlar: Tarîkatınız neyin üzerine binâ edilmiştir. O da “Halvet der-encümen; zâhirde, halkla; bâtında, Allah ile olmak üzere kuruludur.” Bu bağlamda mecliste, zâhir ve görünürde halkla; bâtında Hakk’la olmayı şu söz çok veciz bir şekilde ifade eder: “Bedenleri dünyada; kalpleri ahirettedir.”⁹⁹⁵

Sezâyî Efendi, Siyâhî Mehmed Efendi’ye gönderdiği mektubunda halvet der-encümen ile ilgili şöyle demiştir: “Derûnu âşina ol, taşradan bîgâne sansınlar, zuhûruyla hareket edip halvet der-encümen cilvesiyle zevk-yâb olmayı vesîle-i havâs edesin.” Bu cümlelerle, Siyâhî Mehmed’e kalp gözüyle görmesi gerektiğini, dışarıdan görenlerin ise bu hâlden rahatsız olduklarını, bu hâli görenlerin, câhil ve deli diyeceklerini, ancak onların bu sözlerine aldırması gerektiğini telkin etmiş,

⁹⁹² Uludağ, *Halvet Der-Encümen*, DİA, İstanbul 1997, c. 15, s. 387-388; Halvet, halvet yolu, halvethane hakkında bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 156.

⁹⁹³ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 378; Halvet âdâbı, halvette zuhûr eden ma’nevî fetihler, halvete giriş âdâbı hakkında geniş bilgi için bkz. Sühreverdî, *Avârifü’l-Meârif*, s. 263-288.

⁹⁹⁴ Baltacı, *Mirsâdü’l-İbâd*, s. 226.

⁹⁹⁵ El-Ûfî, *İrşâd’ül-Mürîdîn*, s. 29; Halvet ve uzlet hakkında bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 206-212.

zâhiren halk içinde, bâtinen Allah ile birlikte olmasını tavsiye etmiştir.⁹⁹⁶ Başka bir mektubunda tekrar Siyâhî Mehmed Efendi'ye aynı ifadeleri kullanıp şunları tavsiye etmiştir: “Derûnu âşına ol, taşradan bî-gâne sansınlar, tavrıyla hareket edip halvet der-encümen cilvesiyle zevk-yâb olmayı vesile-i hâs edesin.”⁹⁹⁷

Halîfesi Hâc Mehmed Dede'ye gönderdiği mektubunda halvetin önemi ve hâlis kul olabilme yolları hakkında şunları ifade etmiştir: “Temkin de var, televvünde nev be-nev terakkî var. Pes mübtedî (tarîkata ilk giren) dâima uzlet ve halvete azîmet etmek gerek, tâ ki tabiat hükmünden çıkıp abd-i mahz ola.”⁹⁹⁸ Sezâyî Efendi, *Dîvân*'ında halvetle ilgili halvet ve tenhâ kelimelerini kullanmıştır. Bu konuda bazı beyitleri şöyledir:

Sanma ey zâhid bizi kim âlem-i kesretdeyüz

Dîde-i cânile bak kim yârile halvetdeyüz (Gazel, 147/1)⁹⁹⁹

Dilâ hû kün be-tenhâyî ki ez-tenhâ belâ hîzed

Nişân-ı âkıl ân bâşed ki bâ-tenhâ neyamîzed (Metâli, 31)¹⁰⁰⁰

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi, kesret âlemindeki çoklukların halvete engel olmadığını belirtmiş, Ey zâhid bizi kesret âleminde zannetme, biz can gözümüzle Hakk'la birlikte halvetteyiz demiştir.

2.1.25. Hûş Der-dem

Farsça bir kelime olup lügatte “her an uyanık bulunmak, akli nefesinde olmak” demektir. Tasavvuf ıstılâhında ise “Sâlikin aldığı her nefesi alırken gafletten uzak

⁹⁹⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 79; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 182.

⁹⁹⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 138; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 233.

⁹⁹⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 121; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 219.

⁹⁹⁹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 243.

¹⁰⁰⁰ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 371.

olup Cenâb-ı Hakk'ı unutmamasıdır.”¹⁰⁰¹ Bir nefesten diğer nefese geçerken gaflet aradan çıkarılmalı ve nefes alırken Hakk'tan gâfil olunmamalıdır. Bu konuda Nakşbendî yolunda nefesini zapt edemeyene nefesini yitirmiş yolunu kaybetmiş denir. Bu minvalde Bahâuddîn Nakşbend şunları ifade etmiştir: “Bu yolda himmet-i nefesi, muhafaza ederek nefesi gafletsiz almaya gayret etmelidir. Mazi olanı hatırlamak ve istikbâli düşünmekle nefesi hebâ etmemeli ve iki nefesin arasını dahi muhafazayla gafletin araya girmesine yol verilmemelidir.”¹⁰⁰²

Bütün canlıların nefeslerinde, “Allah (c.c.) lafzı akıp gider, hûş der-dem ile kastedilen aklı nefeslerde toplayarak, nefeslerin boşa alınıp verilmesine engel olmak, bu nefesler üzerinde itâatde bulunmaya gayret etmek ve bu suretle zikri devamlı hâle getirmektir.”¹⁰⁰³ Nitekim Cenâb-ı Hak, Kur’ân-ı Kerîm’de “*Ben insanları ve cinleri bana ibâdet etsinler diye yarattım*”¹⁰⁰⁴ diyerek her an kulluk şuur ve bilinciyle Allah Teâlâ’yı hâtırda tutup ibâdet etmeyi emretmektedir. Yine başka bir âyette, “*O Mü’minler ki ayaktayken, otururken, yanları üzerine yatarken her zaman Allah’ı zikrederler.*”¹⁰⁰⁵ Bu ayette söz edilen kimselerin her dâim Allah’ı zikrettiklerinden söz edilmektedir.

Sûfîler bu konuda şunları söylemiştir: Her dâim zikreden bir sâlik, her an aldığı ve verdiği nefesde şuurlu olması, nefesini muhafaza etmesi ile huzura ermiş olur. Bundan dolayı her zaman nefesini denetleyemeyen gaflete düşer, nefesine mâlik olamaz. Zâkirin gerek zikir esnâsında gerekse diğer zamanlarda Allah’tan gafil olmaması gerekir.”¹⁰⁰⁶ Necmeddîn Kübrâ bu konuda özetle şunları demek istemiştir:

¹⁰⁰¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 223; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 175.

¹⁰⁰² Mevlânâ Halid b. Hüseyin es-Sâfi, *Reşehât*, (çev. Mustafa Özsaray), Semerkand Yayınları, İstanbul 2007, s. 63; Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 376; Hamid, Algar, *Hâcegân, DİA*, İstanbul 1996, c.14, s.431.

¹⁰⁰³ Hânî, *Hadâiku'l-Verdiyye*, s. 454-456; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 223; Zikirde devam etmenin önemi hakkında bkz. el-Hüseyini, *Ehl-i Tasavvuf*, s. 258.

¹⁰⁰⁴ ez-Zâriyât 51/56.

¹⁰⁰⁵ Âl-i İmrân 3/191

¹⁰⁰⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 175; Topbaş, *İmândan İhsâna Tasavvuf*, s. 235; Zikirde gaflet hakkında bkz. el-Hüseyini, *Ehl-i Tasavvuf*, s. 264-266.

“Her nefesin giriş ve çıkışında, onu gafletten korumak sâlik için lüzumludur. Fakat yine de kişinin gafletten dolayı her zaman istiğfar etmesi gerekir.”¹⁰⁰⁷

“Sezâyî Efendi, Kazasker Hatvanzâde Efendi’ye gönderdiği bir mektubunda hûş der-dem ile ilgili şunları ifade etmiştir: “Neş’eyi insâniyye ancak fikr-i sahihdir, doğru bir fikirdir. Sûret-i unsûri bi’n-nisbe hayvânîdir. Fikir cilve-i Rabbânî olup ‘kurb ü bu’d’ fikre hâil (perde) değildir. Zaman ve mekân bu sûret içindir. Pes beynimizde olan rabt ü nisbet-i ma’nevî teveccüh-i derûn (aramızda olan bağlılık ve ma’nevî irtibat gönül teveccühü) ile fikrinizi zikre ve zikri kalbe eriştirip kalp ile meşgul ve hâl-i şuglde bu dâ’inizi mukâbeledede ızhâr edip vücûd-ı mevhumunuzdan mahv olmaya bezl-i kudret buyrula ki tarîk-ı Nakşbendiyye’de hûş der-dem buyurulduğu budur. Hattâ ol zikirden tıfl-i ma’nevî tevellüd ede, ma’nevî çocuk doğa” ifadelerinde bulunmuştur.¹⁰⁰⁸

Sezâyî Efendi, Müftî-i Enâm Abdullah Efendi’nin oğlu Molla Efendi’ye gönderdiği mektubunda hûş der-dem ile mukayyet olmasını devamlı “âgâh” uyanık halde bulunmasını, aklını nefesine rabt etmesini istediği ifadeleri şöyledir: “Tâ ki cemî evkâtın zikr-i dâim ile geçe, zîrâ cümle zî-rûh nefes alıp verdiği ‘hâ’ dır ki bütün canlılar zarûri olarak Hakk’ı zikrederler onunla hayat bulurlar. Ammâ ‘lâ tefkahûne tesbîhahüm’ ama zikirlerini bilmezler.”¹⁰⁰⁹ Bu mektubun devamında sözlerine şöyle devam etmiştir: “Nefesden gâfil olanlar da sâir hayvanat gibi addolunur. Nefes-i rahmâniye mazhar olanlara gaflet, *sümme radednâhu*¹⁰¹⁰ sonra biz onu *esfel-i sâfiline* reddederiz ile müstesna olur. Basîret üzre olup bir nefes Hakk’tan gâfil olmayıp tarafımızdan rabt-ı küllî ile evkât-güzâr olmayı sa’y-yı cidd edesin. Ciddî bir çalışma kabul edesin.”¹⁰¹¹ Sezâyî Efendi, Nakşbendîlikteki on bir usulden biri olan bu temel kâideyi, *Mektûbât* ile *Dîvân*’ında ele almış, müridlerine de bu konuda tavsiyelerde

¹⁰⁰⁷ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 376.

¹⁰⁰⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 29; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 138.

¹⁰⁰⁹ el-İsrâ, 17/44.

¹⁰¹⁰ et-Tin, 94/5.

¹⁰¹¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 12; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 122; Özdamar, *Hasan Sezâyî*, s. 90.

bulunmuştur. Sezâyî Efendi, nefesle ilgili *Dîvân*'ında söz ettiği beyitlerinden birkaçı şöyledir:

Yine bak anla nefh olan nefesi

Ne ise bildüğün müsellemdür (Nazım, 22)¹⁰¹²

Bir nefesde mürdeler bulur hayât-ı dâ'imî

Nefha-i Rûhu'l-kudüsdür câna cânı Gülşenî (Gazel, 394/4)¹⁰¹³

“Her ân k'û gâfil ez-Hak yek zamânest

*Der ân dem kâfirest ammâ nihânest”*¹⁰¹⁴

Reh-nümânun gözle dâ'ima izin

Gaflet ile yitmeyesin ansuzın (Murabbâ, 3/3)¹⁰¹⁵

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi sana üflenilen nefesi yine bak anla bildiğin ne varsa hepsi teslim olunmuş haldedir. Bir üflemeyle ölümler dâimî bir hayata kavuşur. Câna can katan Gülşenî'nin nefesi Cibril-i Emîn'in üflemesi gibidir. Diğer bir beyitte kim Allah'ı bir an unutursa o anda kâfir olur. Ancak gizli kâfirdir. Son beyitte ise rehberinin dâima izini tâkip et, ansızın gafletle bu dünyadan göçüp gitmeyesin demiştir.

2.1.26.Bâz-geşt

Nakşbendi ıstılahından olan bâz-geşt; “geri dönmek, vazgeçmek, tekrarlamak”¹⁰¹⁶ tasavvufta ise; “nefy ü isbât dediğimiz tek nefeste tefekkürî olarak yirmi bir defa ‘Lâ ilâhe illallah’ zikrinin çekilmesinden sonra zikrettiği şeyin mânâsı

¹⁰¹² Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 361.

¹⁰¹³ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 354.

¹⁰¹⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 115; Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları (Şerh-i Kasîde-i Şumû-ı Lâmi fî Beyân-i Etvâr-ı Sâbi)* s. 133.

¹⁰¹⁵ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 164.

¹⁰¹⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 69.

üzerinde tefekkür etmesi ve ‘*ilâhî ente maksûdî ve rıdâke matlûbî*’¹⁰¹⁷ diyerek tefekkürde derinleşmesidir.”¹⁰¹⁸

Necmeddîn-i Dâye bu zikirle ilgili şunları ifade etmiştir: “*Lâ ilâhe illâllah*” zikrinin özelliğine gelince, bu zikrin hususiyeti “*O’na hoş kelimeler yükselir*”¹⁰¹⁹ ayetinde açıklanmıştır. “Bu kelime ile Hakk’a yol bulunur. Bu kelimedede nefy ve isbât vardır. Nisyân hastalığı ancak nefy ve isbât şuuruyla tedâvi edilir. Çünkü unutkanlıkta nefy ve isbât beraberdir. Hakk’ın zikrini nefyetmek, ağyârın zikrini isbât etmek, bunun tedâvisi için de şeker şurubundan elde edilen nefy sirkesine ve isbât şekerine ihtiyaç vardır.”¹⁰²⁰

Zikirle ilgili şöyle bir menkıbe anlatılır: “Bir zât, tarîkata girmişti. Ona bu zikri çekmesi tâlim olunmuştu. Ancak bu söze kendisinin sâdık olmadığını anladı. Bundan dolayı üzülüp şeyhine bu durumu anlattı. Şeyhi: “İnsan bu sözde sâdık olmasa bile yalanı, hakikat hâline getirinceye kadar onda sabit olmalıdır.” buyurdu. O da bu şekilde bu zikre devam etti ve sonunda sözün hakikatine ulaştı.”¹⁰²¹

Bu zikirden maksad matlûb ve maksûd olan Allah’ın rızasıdır böylece Allah ile arada perde olan bütün arzu ve istekler nefyedilip kalbi itmi’nan ortaya çıkmaktadır. “Zikirle mertebeler kat etmek kerâmetlere nâil olmakla, vesveselerden bütünüyle kurtularak asıl gâyenin Hakk’ın rızasını kazanmak” olduğu ifade edilir. Yapılan zikir şuura yerleşerek, hayata aksedip “fâni ve izâfî şeyler gözden düşüp herşeyde ilâhî tecellîler gözlemlenmeye başlar.”¹⁰²²

Hasan Sezâyî Efendi, damadı Hâfız Mustafa Efendi’ye gönderdiği mektubunda bâz-geşt ve nefy ile ilgili şunları ifade etmiştir: “Cemî umûrda Hakk’tan gâfil

¹⁰¹⁷ Mânâsı: “Allah’ım maksadım sensin, rızânı taleb ediyorum.” Geniş bilgi için bkz. Seyyid Muhammed Saki Haşimi, *Ârifler Yolunun Edepleri*, Semerkand Yay, İstanbul 2012, s. 100.

¹⁰¹⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 74; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 69.

¹⁰¹⁹ El-Fâtır, 35/10.

¹⁰²⁰ Baltacı, *Mirsâdü’l-İbâd*, s. 217.

¹⁰²¹ el-Ûfî, *İrşâd’ül-Mürîdîn*, s. 29.

¹⁰²² Topbaş, *İmândan İhsâna Tasavvuf*, s. 237; Lâ ilâhe illâllah zikrine duyulan ihtiyaç hakkında bkz. Baltacı, *Mirsâdü’l-İbâd*, s. 216-218.

olmayıp tedbîrin takdîre takdîm edesin ve umûr-ı ibâdî nefsin üzerine mukaddem görüp insanların işlerini kendine tercih edesin, mukayyed bi's-sıfât (sıfatlarla kayıtlı) kalmayasın ki encâm-kâr-ı cemî sıfatların bâz-geşti zât'adır. Çünkü işin neticesi bütün özelliklerin nefy yok olmasıdır.”¹⁰²³

Hasan Dede'ye bir mektubunda bâz-geşt hakkında şunları söylemiştir: “Basîret-i ma'nâyâ sâ'î olasin ki mebde ve meâdda ârif olup bâz-geştin (hoşuna giden şeyin) nerde idiği meşhûdun olsun. Her emir ki şürû edesin akl-ı sûretin nefy edip bi'n-nisbe müteveccih olasin ki bilâ-te'ab sûret-pezîr ola. (meşakkatsiz olarak gerçekleşsin) Mukadder olan olur. Olmayana teessüf çekmeyesin.”¹⁰²⁴

Mısır'da seccâde-nişîn-i feyz ü irşâd kerâmetli Çelebi Efendi'ye yazdığı bir mektubunda nefy ü isbât ile ilgili önemli ifadelerde bulunmuştur: “Nisbet-i manevî nefy ü isbât muâmelesi zuhûra gelip ki nefy ile cezîre bendine nisbet-i sûrî kaydıyla vatan tarafına mihnet-i hicret peyvend olmağın bir miktar dağdağa-i kesret (bir derece çokluk ve telaş) yüz gösterip birkaç gün perişanlık elvermiştir.”¹⁰²⁵ Sezâyî Efendi, *Dîvân*'ında nefy ü isbât ile ilgili verdiği bazı beyitleri şöyledir:

Bildim Sezâyî ârifin isbâtı lâ imiş

*Ammâ ki sûfî lâ ile nefy-i sivâ ıder*¹⁰²⁶

Dersi lâ'dan okıyan bildi fenânun kadrini

Nefyin isbât eylemişdür lâ'dan ol illâ gibi (Gazel, 396/5)¹⁰²⁷

Nefes tut cân u başa kalma âşık

Dime kim ka'r u büni var yûri dal (Gazel, 223/2)¹⁰²⁸

¹⁰²³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 59; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 162.

¹⁰²⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 73; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 177.

¹⁰²⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 27; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 136.

¹⁰²⁶ Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 58.

¹⁰²⁷ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 355.

Geçüp lâ ile illâ'dan fenâ bahrında gark ol kim

Gerekmez Hakk vücûdında ne inkârın ne ikrârın (Gazel, 199/2)¹⁰²⁹

O menzildür ki lâ-ma'bûde illâllâh olur zâhir

Anun erbânı abdiyyetdedür olmazlar ahrârı (Kaside,3/10)¹⁰³⁰

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi şöyle der: Sezâyî Bil ki âriflerin isbâtı “lâ”dır. Ancak sûfiler “lâ” ile sivâyı nefy ederler. “Lâ” ile “illâ”dan geçersen fenâfillah denizine gark olursun ve vücûdunda Hakk’ı ne inkâr ne de ikrar gerekir. Âlemin hallerini bilmek gerekir, kimisi nûra kimi ateşe mazhar olur. Bu menzilde sâlikin zikri lâ ma'bûde illallahtır. Allah’tan başka ibâdet edilecek İlâh yoktur zikridir. Onun erbâbı da hep kulluktur. Asla hür değillerdir.

2.1.27.Yâd-dâşt

Lügatte “hatırlama ve hatırdâ tutma” anlamına gelir. Tasavvufta “Allah’ın sürekli görmekte ve bilmekte olduğunu bilmek ve bunun bilincinde olarak, her an Allah’ın huzurunda olmak ihsan ve murâkabe hâlidir. Nefesi tutup nefy ü isbât (kelime-i tevâhid) ile zikreden sâlikin zikredilenin huzurunda olmayı kalbinde tutması”dır.¹⁰³¹ Bu da “Allah’ı devamlı sûrette düşünmek, hâtırdan Allah’ın dışındaki her şeyi atmaktır. Kâinattaki sınırsız çoklukta bulunan ilahî vahdâniyeti müşâhede etmektir. Kalbin Hak’la huzurda olması hâli, yâni murakabe ve rabîta ile hâsıl olanın yâd-dâştla aynı olmasıdır.”¹⁰³² Kulun dâima Cenâb-ı Hâkk’ın ma’nevî huzurunda bulunması bu şuurla hareket etmesi ile ilgili Kur’an-ı Kerim’de bir ayette “*Andolsun biz insanı yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız.*”¹⁰³³ O halde sâlikin ihsân duygusunu kaybetmemesi

¹⁰²⁸ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 277.

¹⁰²⁹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 266.

¹⁰³⁰ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 152.

¹⁰³¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 531; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 385.

¹⁰³² Topbaş, *İmândan İhsâna Tasavvuf*, s. 238; Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 380; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 385.

¹⁰³³ el-Kâf, 50/16.

gerekir. Böylece insan kendisini ilâhî huzurda bilip kalbi Allah ile beraberken nasıl günah işleyebilir sorusu aklımıza gelmektedir.¹⁰³⁴

Dâima Hakk Teâlâ ile beraber bulunmak olan yâd-daşt hakkında, İmâm-ı Rabbânî şöyle der: “Yâd-daşt devamlı huzur demektir. Her an Allahü Teâlâ’nın huzurunda olmaktır. Bu nimet bu yolun büyükleri olan hâcegân hazretlerinin yolunda çalışanların eline geçmektedir. Bu makamda en kâmil anlamıyla fenâ gerçekleşir. Artık burada perdelerin geri gelmesi söz konusu değildir. Çünkü perdeler dönerse huzur, gaybete dönüşür ki buna yâd-daşt denmez.”¹⁰³⁵

Hasan Sezâyî Efendi, kendisini hatırdâ tutması konusunda Siyâhî Mehmed Efendi’ye gönderdiği bir mektubunda şunları söylemiştir: “El-yevm suver-i perdâz-ı hakikat-sâz bir sûret dahî ızhâr etti. Evliyâ oğluma mektub yazdım. Alâ tarîki’l-mecâz yâd-daşt (bizi hatırında tut) deyû tavsiye ettim. Bir tesliyet-i mecâzîdir. Yoksa her emir bir âlete kable’z-zuhûr havâle olunmuştur. Vakti geldikde bi’z-zarûrî tekâzâ eder, sûret bulur, bir şekil alır.”¹⁰³⁶ Sezâyî Efendi, *Dîvân*’ında aşağıda verdiğimiz beyitlerde kendisinin Hakk’la beraber olduğunu şöyle ifade etmiştir:

Bilürem bende sensin Allahım

*Cânile tende sensin Allahım (İlahi, 7/1)*¹⁰³⁷

SEZÂÎ’den bak zâhir oldu Hak

*Söz budur el-Hak sensin Allahım (İlâhî, 7/5)*¹⁰³⁸

Yukarıdaki ilâhîlerinden aldığımız bu beyitlerde Sezâyî Efendi, Allah’ım ben her dâim seninim, seninleyim, herşeyim sensin, bende sensin, canım ve tenim de sensin. Sezâyî’den bak ki onda Hakk zâhir oldu.

Gönlümi senden ayırmam ey perî

¹⁰³⁴ Topbaş, *İmândan İhsâna Tasavvuf*, s. 238.

¹⁰³⁵ el-Ûfî, *İrşâd’ül-Mürîdîn*, s. 30.

¹⁰³⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 47; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 152.

¹⁰³⁷ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 377.

¹⁰³⁸ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 378.

*Bir yire gelse cihânun dilberi (Gazel, 362/1)*¹⁰³⁹

Hasan Sezâyî Efendi bu beyitlerde de bir yere cihanın en güzeli, en sevgilisi de gelse gönlünün, mürşidine bağlı olduğunu ifade etmektedir.

2.2.Nefs ve Nefsle Mücadele Yolları

2.2.1.Mücâhede ve Riyâzat

Arapça bir kelime olan mücâhede “جـ هـ د c-h-d” kökünden gelip “güç, gücünü kullanmak, insanı zorlayan hastalık veya zor bir iş, savaşmak, mücâdele etmek”tir.¹⁰⁴⁰ Mücâhedenin lügat manası “muhârebe etmek olup şerîatta mücâhede etmek ise Allah'ın düşmanlarına karşı savaşmak hakikat ehline göre devamlı kötülüğü emreden nefisle, mücâdelede bulunmak ve onu, dince istenilen emirlere yönlendirmektir.”¹⁰⁴¹

Riyâzet ise sözlükte; “terbiye etmek, idman, eğitmek, ıslah etmek, boyun eğdirmek, nefse hoş gelen çekici olan zararlı şeylerden uzak kalmak, zor ama faydalı şeyleri yapmayı adet haline getirmek”tir.¹⁰⁴² Tasavvufî istilahta; “nefsi eğitmek için onu aç, susuz ve sevdiği şeylerden uzaklaştırmaya riyâzet” denilir.¹⁰⁴³ Nefs düşmanına karşı “ibâdet, zikir, tesbih ve dua silahlarıyla saldırarak onun ikmal kaynağının çevresini riyâzet mayınlarıyla döşemek” gerektiği ifade edilmiştir. Riyâzet, “nefis ve tenin istek ve arzularını asgarîye indirmek ona zor gelen şeyleri yaptırabilmektir.”¹⁰⁴⁴

¹⁰³⁹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s.340.

¹⁰⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, c. 1, s. 708; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 259.

¹⁰⁴¹ Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yayınları, İstanbul 2006, s. 705; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 259; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü Deyimleri*, s. 345.

¹⁰⁴² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 297. Mücâhede de altı basamak ve sûfîlerin mücâhede târifleri hakkında bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 201.

¹⁰⁴³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 402.

¹⁰⁴⁴ Hasan Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, s. 192

Ebu Ali ed-Dekkâk mücâhedenin gerekliliği hakkında şunları ifade etmiştir: “Görünen tarafını, mücâhede ile süsleyen kimsenin iç âlemini, Allah ‘müşâhede’ ile güzelleştirir. Bu yolda mücâhede olmadan kendisine birşeyin açılmasını veya birşeyin keşf olunacağını zanneden kişi yanılmıştır.”¹⁰⁴⁵ Zunnûn-i Mısırî, nefsin kötülüğünü bilmenin sonucunu şu cümlelerle açıklamıştır: “Cenâb-ı Hakk, bir kulunu nefsinin zilletine müttali kılmasından daha yüce bir izzetle aziz kılmış değildir. Nefsinin zelilliğini bilmemek gibi büyük bir zilletle de kulunu zelil kılmamıştır.”¹⁰⁴⁶ Bu ifadelerde mücâhedenin gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Nitekim Peygamber Efendimiz şöyle buyurur;

المجاهد من جاهد نفسه

“*Hakîkatte mücâhid nefesine karşı cihâd edendir.*”¹⁰⁴⁷ Tasavvuf ehline göre nefse karşı mücâhede yöntemleri şöyle açıklanmıştır: “Nefs, mücâhede ile ölmez. Ancak kontrol edilebilir. Zaten taleb edilende nefsi ortadan kaldırmak değil onu aşırılıklardan sakındırarak arzu ve isteklerini Allah’ın rızasına muvâfık kurallarla ‘tahdîd’ ve ‘terbiye’ edebilmektir.”¹⁰⁴⁸ Mücâhede hakkında şunlar ifade edilmiştir: “Mürîd, nefs muhasebesi yapınca eğer nefsinin bir günah işlediğini anlayınca onu cezalandırmalıdır. Eğer nefsinin faziletli amelleri ile virdlerinde tembellik edince virdleri ağırlaştırmakla onu terbiye altına almalıdır. Nitekim İbn Ömer, bir cemaati kaçırdığı bir günde o günün tüm gecesini ihyâ ederek geçirmiştir”¹⁰⁴⁹ denilmiştir.

Tasavvuf ehli, savaş esnasında düşmana karşı yapılan cihâdî “cihâd-ı asgar; nefse karşı yapılan savaşı da büyük cihad cihâd-ı ekber” olarak ifade etmişlerdir.¹⁰⁵⁰

“Bizim uğrumuzda mücâhede edenleri yollarımıza iletiriz.”¹⁰⁵¹ Ayetinde bir bakıma

¹⁰⁴⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 199-200.

¹⁰⁴⁶ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 203.

¹⁰⁴⁷ Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî, Fezâilü'l-Cihâd*, 2/1621; Topbaş, *İmandan İhsana Tasavvuf*, s. 112.

¹⁰⁴⁸ Topbaş, *İmandan İhsana Tasavvuf*, s. 112.

¹⁰⁴⁹ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 704.

¹⁰⁵⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 259. Cihad ve cihad-ı ekber için bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 102.

¹⁰⁵¹ el-Ankebût, 29/69.

ma'nevî cihada işâret edildiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁵² Tasavvuf'ta Allah'a ulaşmak için “ahyâr, ebrâr, şüttâr” metodlarından söz edilmektedir. Ebrâr tarîkinde bulunanlar; “riyâzet, mücâhede ve çileyi” kendilerine yol edinirler. Ahlâkî düzeltmeyi esas alanların yoludur. Buna Mücâhede ve riyâzet ehlinin yolu da denilmektedir.¹⁰⁵³ Nefsi temizlemek için mücâhede ve riyâzatın genellikle üç esastan söz edilmektedir. Bu esaslar şunlardır: “Killet-i taâm (az yemek) killet-i menâm (az uyumak) killet-i kelâm (az konuşmak) bunların dışında halvet, çile ve erbain” de eklenebilmektedir.¹⁰⁵⁴

Sezâyî Efendi, oğlu Sâdık Efendi'ye yazdığı mektubunda mücâhedenin önemiyle ilgili özetle şunlar ifade edilebilir: Vaktin ganîmet olarak bilinmesi, nefsin bilinmeye çalışılması, insanın vücuduna bahşedilen feyz ve ihsanın birer emânet olduğu, nefse karşı devamlı muhâlefette bulunulması, halkın cevri, eziyet ve işkencesinin, mücâhede-i nefis olarak sayılması, ruhun mücâhede ile gıdalanıp, kuvvet bulacağı, dünyadaki zamanın üç beş gün olduğu, aldanıp gafletle mücâhededen uzak kalınmaması gerektiği, mücâhedenin, müşâhede denizinde kendini göstermesi hasebiyle mücâhede ve müşâhedenin birbiriyle bağlantılı olduğu hakkında önemli konularda açıklamalarda bulunmuştur.¹⁰⁵⁵ Sezâyî Efendi, halîfesi Mehmed Dede'ye gönderdiği mektubunda mücâhedeye önem vermesi gerektiği hakkında şunları ifade etmiştir: “Safâ-yı hoş hatırın nasıl ise öyle hareket edesin. Mücâhedeyi elde komayasın. Tâlibleri dahî isti'dâdlarına göre mücâhedeye terğib edesin.”¹⁰⁵⁶

Sezâyî Efendi, damadı Hafız Mustafa'ya gönderdiği mektubunda nefsin esiri olmaktan kaçınmanın önemi ile nefsin terbiye edilmesi hakkında şu önemli

¹⁰⁵² Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 191.

¹⁰⁵³ Ebrâr yolu için bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 115.

¹⁰⁵⁴ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 192; Tâlib devamlı riyâzet üzere perhiz etmeli ki nefis-i emmâreden emin olabilsin Rîyâzetin tanımı için geniş bilgi için bkz. Rûmî, *Müzekkin Nüfus*, s. 292; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 215.

¹⁰⁵⁵ Sezâyî, *Mektubât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 10; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 120.

¹⁰⁵⁶ Sezâyî, *Mektubât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 119; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 217.

ifadelerde bulunmuştur: “Nefsini terbiyeden hâlî olmayasın ki nefsin putu varlıktır. Onu tevbîh kınama ile zabt etmek lazımdır ve illâ ruhsat verilirse nefse izin verilince derece-i helâkî getirir. Her halde abdiyyet-i nefsten, nefse tapınmaktan puta tapmaktan sakındığın gibi ihtiraz edesin ki meşâyih katında kelâm-ı nefsten nefsin konuşulmasından bedher kötü günah olamaz. Seyr fillahtan Allah’ta seyr etmekten mahcûb ederek alıkoyar.”¹⁰⁵⁷

Sezâyî Efendi, halîfesine söylediği şu sözlerle mücâhedenin önemini anlatmaktadır. “Bir an nefsine rahat vermeden mücâhededen hâlî olmayasın ki müşâhedenin yurdu mücâhededir ki yani toprağı sürsen de ona bir tohum ekmesen bir şey elde edilmez ve tâlibleri mücâhedeğe terğib edip, seher vakitlerine riâyet edesin ve ettiresin ki füyûzat-ı ilâhiyyenin mebde-i başlangıcı ol vakitlerdir.”¹⁰⁵⁸ Bir başka mektubunda da mücâhede hakkında şunları demiştir: “Tâlibleri mücâhede-yi nefsiyle terğib edesin ve ruhsattan ictinâb edesin.”¹⁰⁵⁹

Celâlî Mahmud Dede’ye gönderdiği mektubunda mücâhede hakkında önemli tavsiyede bulunmuştur: “Vakti ganîmet bilip mücâhedeği kemâle yetirip bahr-i müşâhedeğe vâsıl olasın.”¹⁰⁶⁰ Fukarâsından bir dervîşine de şu tavsiyelerde bulunmuştur: “Bâtıllar sözüne aldanıp mücâhededen hâlî kalmayasın ki mücâhede bahr-i müşâhededir.”¹⁰⁶¹

Kaynatası Osman Efendi’ye gönderdiği mektubunda nefsin terbiyesiyle ilgili şunları ifade etmiştir: “Bu vecihle zât-ı mutlâk, sıfat-ı kaydile mücâhede çektiriyor. Zâhirâ her bir mertebede bir mertebesi var. Mûsâ’ya kavl-i leyyin, Muhammed’e gılgizet ile terbiye emreder. Her emri hikmet üzeredir. Öteden beri bâb-ı rızâda

¹⁰⁵⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 59; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 162.

¹⁰⁵⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 122; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 219.

¹⁰⁵⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 125; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s.222.

¹⁰⁶⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 128; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 224.

¹⁰⁶¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 130; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s.226.

olduğum bilirsiniz. Mutlaku'l-inân kayıtsız ola gelmişim. Zâhirâ sâhib-i emrdir, böyle niyâz ediyor.”¹⁰⁶² Sezâyî Efendi, *Dîvân*’ında müşâhededen şöyle söz etmiştir:

Ol câme olan tâlib cânile ola râgıb

Nefsine ola gâlib dil bağlaya üstâda (Gazel, 309/4)¹⁰⁶³

Ey fânîlik elbisesine hayat cevheri ile râğbetle isteyen tâlib, nefesine gâlib olup kalbini üstâdına bağlayasın demek istemiştir.

Zâğ-ı nefsi ey sezâyî nâr-ı aşk itsün helâk

Çün muhabbet Gülşeninde zâğa var derler yasağ

Gûşını bur da ’vet idüp vahdete

Câhid olup nefsün ile dâ’imâ (Kaside, 2/26)

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi şöyle der: Aşkın gül bahçesinde her zaman bülbüller olur. Nefs de bir kargadır. Kargaların gül bahçesinde işi yoktur, girmemelidir. Girmişse onu aşk ateşi yakmalıdır. Burada karga nefstir. Nefs kargaya benzetilerek yerilmektedir. Diğer beytte, müridlerine nefsin kulağını burmalarını, onu vahdete davet ederek sürekli onunla cihâd etmelerini tavsiye etmektedir.

2.2.2. Nefs-i Emmâre

Arapça bir kelime olan nefis, نفس “ruh, akıl, insanın bedeni, ceset, izzet, kötü göz, kan, bir şeyin cevheri, ukubet, arzu ve istek”¹⁰⁶⁴ mânâlarında kullanılmakta olup tasavvufta; “nefs-i emmâre نفس اماره emredici nefis anlamında kullanılıp bu nefsin bedenî tabiata meylettigini, lezzet ile hissî şehvet ve arzuları körüklediğinden” söz edilir. Bu nefis hakkında kalbi “cihet-i süfliyyeye iletteği, cümle şerlerin ve

¹⁰⁶² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s.71; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 77.

¹⁰⁶³ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 318.

¹⁰⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. 1, s. 4500-4504; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 363.

ahlâk-ı zemînenin kaynağı olduğundan” söz edilmiştir.¹⁰⁶⁵ Nefs-i emmâre hakkında bir diğer târif şöyledir: “Bedenîn arzulara meylederek kalbin de süflî cihetlere sürüklenmesi ile şehvet ve lezzetleri emreden nefse ‘nefs-i emmâre’ denir.”¹⁰⁶⁶ Kur’an-ı Kerim’de nefs-i emmâre bir ayette ruh¹⁰⁶⁷ bir ayette, “zât ve öz varlık¹⁰⁶⁸ bir ayette de nefse kötülüğü emretme”¹⁰⁶⁹ anlamlarında kullanılmıştır. Nefisle ilgili bazı ayetler şöyledir:

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ

“Sana gelen iyilik Allah’tan, başına gelen kötülük ise nefsindendir.”¹⁰⁷⁰

أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ

“Hevâsını (nefsânî arzularını) tanrı edinen kimseyi görmedin mi?”¹⁰⁷¹

إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ

“Nefs her zaman kötülüğü ister.”¹⁰⁷² Bu ayetlerde nefsin hîlelerinden söz edilmiş, nefsin her zaman kötülüğü emrettiği ifade olunmuştur. Mead yolunun yolcuları; “saîdler ve şakîler” olmak üzere iki kısma ayrılır. Bunlardan her birinin kendisine has yürüyüşü ve yürüdükleri yolu bulunmaktadır. “Saîdler (mutlular) havâs ve avâm” şeklinde ikiye ayrılır. Avam ehli, “heva ve nefslerine muhâlefette bulunarak lezzet ve şehvetlerden uzaklaşıp itaat ederek şer’atın emri ve sünnete tâbi

¹⁰⁶⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 364; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 264; İnsanın nefsi dört husustan biri ile alakalıdır. Emmâre, levvâme, mülhime, mutmainnedir. Nefs-i emmâre sahipleri şunlardır: Fâsıklar, münâfıklar, kâfirlerdir. Nefsin kısımları, nefs-i emmâre sahipleri hakkında geniş bilgi için bkz. Rûmî, *Müzekkin Nüfus*, s. 45; Nefs ve kulun çirkin vasıfları hakkında bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 184-185.

¹⁰⁶⁶ Cürçânî, *Ta’rîfât*, s. 91; Nefs-i emmâre hakkında bkz. Baltacı, *Mirsâdü’l-İbâd*, s. 299-312; Topbaş, *Tasavvuf*, s. 129-136; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 364.

¹⁰⁶⁷ el-En’âm 6/93.

¹⁰⁶⁸ Âl-i İmrân 3/28, 30.

¹⁰⁶⁹ Yûsuf 12/53.

¹⁰⁷⁰ en-Nisâ 4/79

¹⁰⁷¹ el-Câsiye 45/23

¹⁰⁷² Yûsuf, 12/53.

olma yoluyla cennet ve derecelerini içinde barındıran meâda ulaşırlar.” Havâs ise “Allah onları sever, onlarda Allah’ı sever.”¹⁰⁷³

Mantığıyla indiyet makamındaki sadâkat meclisi olan meâda ulaşırlar. Nefs-i emmârede öne çıkan kavram şakâvettir. Şakâvet ehli bu mertebenin üstü olan levvâmede kalırsa şakî; emmârede kalırsa eşkâ adını almaktadır. Şakîler de böylece “Şakî ve eşkâ” (en şakî) diye ikiye ayrılır: “Ümmetin âsileri nefis heva ve hevesine uyanlar cehennem meâdına ulaşırlar. Eşkâ ise; yüzünü tamamen dünyevî arzu ve isteklere dönmüş, kâfir ve münâfıklardır. Cehennemde ebedî kalıp oradan çıkmayacaklardır.”¹⁰⁷⁴

Sezâyî Efendi ise nefs-i emmâre ile ilgili damadı Hâfız Mustafa Efendi’ye yazdığı mektubunda şunları ifade etmiştir: “Her ne ki tabiat emr eder, hilâfında olmak lâzımdır. Fikr-i nâ-savâbdan (yanlış düşünceden) ictinâb gerek, ta ki kalbî tasarruf edip hükmünü icrâ etmeye. Sonra nice nâ-halef havâtır (hayırlı olmayan düşünceler) tevellüd eder de âlem-i kalbi zabt etmekle ahlâk-ı hamîde sıfatların helâka, yok olmaya başlar. Âkıbet nefs-i emmâreye düşürüp hidayet menziline ayırır ki sahib-i saâdet Efendimiz buyurdu.”

*“Beni Âdemde bir pare lahm (bir parça et) vardır ki o ‘kalb’ tir, kaçan o sâlih olur, cemî a’za ona tâbi olur. Kaçan o tâlih olur, cemî a’za fesâda başlar. İmdi hıfz-ı havâtır cümleden akdemdir. Kalpte güzel duygular barındırmak her şeyin öncesindedir. Tasarrufuna sa’y-yı belîğ (azamî gayret) lâzım ki onunla selamete varılır.”*¹⁰⁷⁵

Bir mektubunda damadı Hâfız Mustafa Efendi’ye gönderdiği mektubunda nefsin derecelerinden şöyle söz etmiştir: “Zîra tab’ın ulvî olmuş, menâzil avâmda,

¹⁰⁷³ Maide, 5/54.

¹⁰⁷⁴ Baltacı, *Mirsâdü’l-İbâd*, s. 299-300; Ayrıca bkz. Halil Baltacı, *Necmüddîn Râzî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Marmara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2009, s. 210.

¹⁰⁷⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 52; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 156.

derece-i esâfildedir. Nefsi o menzile tenezzül ettirmek arz-ı mevhûme-i nâkızıyyedir. hükmü olmayan hayâli bir arazdır, ma'zur ola.”¹⁰⁷⁶ Damadı Hâfız Mustafa Efendi’ye gönderdiği mektubunda nefsin terbiye edilmesinin gerekliliği ile ilgili şu önemli tavsiyelerde bulunmuştur: “Dâima râyiha-i dâ’vâ olan kelâmdan günâh-ı bedter¹⁰⁷⁷ gibi ictinâb edip acz ü kusûr ile nefsin terbiyeden hâlî olmayasın ki nefsin putu varlıktır. Onu tevbîh (kınama) ile zabt etmek mümkündür. Ve illâ ruhsat verilirse derece-i helâki getirir.”¹⁰⁷⁸ Hasan Sezâyî Efendi, *Dîvân*’ında nefs ve mertebeleri, etvâr-ı seb’a ile ilgili beyitlerinden bazıları şöyledir:

O menzildür ki lâ-mabûde illallah olur zahir

Anun erbabı abdiyyetdedür olmazlar ahrârı (Kaside, 3/10)¹⁰⁷⁹

Seyr u sülûkteki ilk mertebe makâm-ı nefstir. Bu makâmın adı da nefs-i emmâredir. Sezâyî Efendi bu beyitte bu mertebeden şöyle söz etmiştir: Bu âlemin hallerinin bilinmesi gerekir ki kimi nûra, kimi ateşe mazhar olur, bu menzilde sâlikin zikri “*lâ-mabûde illallah*” Allah’tan başka ibâdet edilecek mâbud yoktur zikridir. Onun erbâbı da devamlı kulluktur asla hür değildir demiştir.¹⁰⁸⁰ Bir başka beytinde şunları ifade etmiştir:

Gâlib olup olma sakın mağlûbı

Nefsüne binmeğe çalış ey fetâ (Kaside, 2/25)¹⁰⁸¹

¹⁰⁷⁶ Bu mektub matbu nüshada 52. sayfanın sonunda olup 53. sayfanın başından da bir cümle alınmıştır. Sezâyî Efendi’nin 47. mektubudur. Geniş bilgi için bkz. Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazreti Sezâyî*, s. 53; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 157.

¹⁰⁷⁷ Farsça bir kelime olup *bed*; “kötü”den *-ter* ekiyle *bed-ter*’den” türemiş, “Türkçe’den Bulgarca ve Sırpça’ya da” geçmiştir. “Çok fenâ, daha fenâ, çok kötü” anlamlara gelir. Geniş bilgi için bkz. <http://lugatim.com/s/BETER>, Kubbe Altı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı (10.10.2021).

¹⁰⁷⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 58; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 162.

¹⁰⁷⁹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 152; Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 64.

¹⁰⁸⁰ Şimşek, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 64.

¹⁰⁸¹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 150.

Sezâyî Efendi bu beyitte şunları söyler: Ey genç! Nefsine gâlib ol, sakın mağlub olma, ona yenilme, nefsinle mücâdele et, onu yenmeye çalış.

Hasan Sezâyî, Niyâzî-i Mısırî'nin bir gazeline yazdığı şerhin bir beytinde şu ifadelerde bulunmuştur:

Şol câhili nâdânı gör örter Hakkı inkâr edip

Kâmil olan kâmillerin her bir sözün bürhân görür (Gazel, 6)¹⁰⁸²

Şol câhili nâdân ile anlatılmak istenen “nefs-i emmâredir. Dâhî akl-ı maâş sıfatıdır devamlı sahibini Hakk’tan men ederek hubb-i sivâya terğib eden ve tüm mana ki kalbden zuhur eder. Onu setr edip kendi yanına çekmektedir. Kâmilden maksat ise akl-ı meâd ve nefs-i sâfiyedir. Bu kimseler ise gönülden zuhûr eden esrâr-ı ilâhiyyeyi kabul edip hakikatlerine vusûl bulmaya gayret edip dergâh-ı dilden ayrılmazlar. Gönül hânesinden dışarıya çıkmazlar. Her mânâyı, Allah tarafından konuşulan olarak bilip zuhûr edeni ise Kur’an’ın kendisidir.”¹⁰⁸³

Dil Halîlin nefis Nemrûdun odından sakla var

Yohsa nefsüne senün Hak gâlib eyler bir meges (Gazel, 168/2)¹⁰⁸⁴

Bu beyitte gönül Hazret-i İbrahim; nefis ise Nemrud’dur. Nemrud’un ateşinden kaçmak gerekir. Nemrud’u burnundan giren bir sivrisineğin helâk ettiğinden söz edilir. Yoksa Nemrud’da olduğu gibi bir sivrisinek, insanın işini bitirebilir.

Sezâyî Efendi, seyr u sülûktaki etvâr-ı seb’a’nın ikincisi, makâm-ı kalb olan nefs-i levvâme ile ilgili bir beytinde şunları ifade etmiştir:

Eğer levm eyleyüp eşyâyı Hakka davet eylersen

Olur, vallahi fermânun kamuya bilmiş ol sârî (Kaside, 3/14)¹⁰⁸⁵

¹⁰⁸² Çelikoğlu, *Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 260.

¹⁰⁸³ Çaylıoğlu, *Niyâzî-i Mısırî Şerhleri*, s. 60; Çelikoğlu, “*Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 260.

¹⁰⁸⁴ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 252.

¹⁰⁸⁵ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 152; Şimşek, *Halvetîlikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 74.

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere “şayet eşyayı zemmedip Hakk’a dâvet edersen hakîkaten senin fermânın her şeye sirâyet eder” denilmiştir.¹⁰⁸⁶

Üçüncü mertebe makâm-ı ruh ve aşk olan nefs-i mülhime ile ilgili bir beytinde şunları ifade etmiştir:

Zuhûr eyler velî andan gîrû bir sûrh-gûn âlem

O mülkün cümle etvârın sana ilhâm ider Bârî (Kaside, 3/17)¹⁰⁸⁷

Bu mertebede “bundan sonra tüm âlem kırmızı bir renk ile zuhûr eder. O mülkün tüm tavırlarını yaratan ona ilham eder.”¹⁰⁸⁸

Dördüncü mertebe makâm-ı sır olan nefs-i mülhime hakkında bir beytinde şunları serdetmiştir:

O menzilde dil-i uşşâka itminân olur hâsıl

Bu menzilde ayân olur ki zîrâ yâr dîdârı (Kaside, 3/24)¹⁰⁸⁹

Yukarıdaki beyitte bu menzilde âşıkların gönlüne itminânın hâsıl olacağı, rubûbiyet sebebiyle dâvet eserlerinin geri döneceğinden söz edilmiştir.¹⁰⁹⁰

Beşinci mertebe makâm-ı sırru’-sır olan nefs-i râziye ile ilgili bir beytinde şunları ifade etmiştir:

Velî andan girû râzı olur her vâsfuna mahbûb

Fenâ-ender-fenâ içre bulursun yârile yârî (Kaside,3/33)¹⁰⁹¹

¹⁰⁸⁶ Şimşek, *Halvetîlikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 75.

¹⁰⁸⁷ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 152; Şimşek, *Halvetîlikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 86.

¹⁰⁸⁸ Şimşek, *Halvetîlikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 86.

¹⁰⁸⁹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 153.

¹⁰⁹⁰ Şimşek, *Halvetîlikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 98.

¹⁰⁹¹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 154; Şimşek, *Halvetîlikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 114.

Yukarıda söz edilen beşinci tavır hakkında şunlar ifade edilmiştir: “Yine bundan sonra sevgili senin her vasfına razı olur. Öyle ki sonsuzluk içinde sonsuzlukta yâr ile sevgiliyi bulursun.”¹⁰⁹²

Altıncı mertebe makâm-ı ahfâ olan nefs-i marziyye ile ilgili bir beytinde şunları söylemiştir:

Ki bundan öte marzî olmaya bir özge sır vardur

Fenâ-fillâh tahtında çıkar ol yâr-ı Kahhârı (Kaside, 3/34)¹⁰⁹³

Yukarıdaki beyitten anlaşılacağı üzere “bundan öte hoşnut olmaya bir başka sır vardır. O kahhar olan Allah’ın yâri fenâfillah tahtında ortaya çıkar” denilmek istenmiştir.¹⁰⁹⁴

Son mertebe makâm-ı hakâyık, Hakka’l-yakîn, olan nefs-i kâmile (sâfiye) ile ilgili şunları serdetmiştir:

Hüviyet bâdesin câm-ı tecelliden sunar sâkî

Alur nûş eyler ol demde ki oldur renkden ârî (Kaside, 3/35)¹⁰⁹⁵

Son tavır yedinci mertebe nefs-i sâfiyeden şöyle söz edilmiştir: “İlâhî özelliğin saf şarabını tecellî kadehinden sunar ve alıp onu içer ki o vakit şarap tüm renklerden arınmıştır.”¹⁰⁹⁶

2.2.3. Tezkiye-i Nefs ve Tasfiye-i Kalp

Tezkiye; “تزکی” kelime kökünden gelip tezkiye “temizlenme, temizlemek, arıtmak, temize çıkarmak”tır. Zekât ibâdetinin de arıtma özelliği bulunur o da bilinen malı artırır ve temizler, artan mal infak edince azalır, ilim de infak üzere artar

¹⁰⁹² Şimşek, *Halvetîlikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 114.

¹⁰⁹³ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 154; Şimşek, *Halvetîlikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 115.

¹⁰⁹⁴ Şimşek, *Halvetîlikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 115.

¹⁰⁹⁵ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 154; Şimşek, *Halvetîlikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 121.

¹⁰⁹⁶ Şimşek, *Halvetîlikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 122.

anlamlarında kullanılmaktadır.¹⁰⁹⁷ Tasavvufta; “Nefsi, kir ve pastan yerilen ahlâktan temizleyip, nefs-i emmâreden nefs-i mutmainne mertebesine övülen ahlâka yükseltmek, ruhu ma’nevî kirden arıtmak”tır.¹⁰⁹⁸

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّيَهَا

“Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir.”¹⁰⁹⁹

وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا

“Elbette onu kirleten de hüsrana uğramıştır.”¹¹⁰⁰

كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنْكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ

“Şüphesiz içinizden size bir Peygamber gönderdik. O size âyetlerimizi okuyor, sizi arıtıp temizliyor, size kitabı ve hikmeti öğretiyor; yine size daha önce bilmediklerinizi öğretiyor.”¹¹⁰¹ Kur’an-ı Kerim’de bu ayet gibi birçok ayette nefsi temizleme ve tasfiye etmeye dâir konulara rastlayabilmekteyiz.

Tasfiye, lügatte “temiz, duru, saf, berrak” gibi mânâlarında “صفو s-f-v” kökünden türemiş olup “arıtmak, süzmek, saflaştırmak” anlamlarına gelmektedir.¹¹⁰² Tasavvufta; “Şerîat, ma’rifet esasları dâhilinde kalbi temizlemek”tir. Mutasavvıflar bu konuda şunları söylemiştir: “Tasfiye-i nefis, tezkiye-i kalp yapıldığında ruh ve kalbi örten kir ve perdeler ortadan kalkar. Ma’nevî âlemdeki ilâhî ve ezeli hakikatler kavranmaya çalışılır. Buna da tarîk-ı tasfiye denilmekte”dir.¹¹⁰³

Tarîk-i şuttârın yollarından ikincisi doğrudan tasfiye-i kalple ilgilidir. Bu yol “mücâhede ve riyâzet erbâbının tuttuğu yoldur. Buna ebrârın yolu da denir. Bu yollar

¹⁰⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. 1, s. 1849; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 359.

¹⁰⁹⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 359; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 496.

¹⁰⁹⁹ eş-Şems, 91/9.

¹¹⁰⁰ eş-Şems, 91/10

¹¹⁰¹ Bakara, 2/151.

¹¹⁰² İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. 1, s. 2468; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 345.

¹¹⁰³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 477-478; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 345.

kötü huyları iyiliğe çevirmek, nefsi tezkiye etmek, kalbi bulanık hallerden tasfiye etmek, ruhu çokluk pasından arındırmak ve bâtınla alakalı hallere yöneltmek”tir.¹¹⁰⁴ Kalp aynası parlayınca, dünyâ tüm çirkinliğini ortaya koyar. Bu durumda kul, fânî olan şeylerden gönlünü çekerek bâkî olana yönelir.¹¹⁰⁵ Kalb, “ma’rifet denilen tasavvufî bilginin kaynağı olup ilâhî isim ve sıfatların en mükemmel bir şekilde tecellî olduğu yer nazargâh-ı ilâhî” manasında geniş bir târif kapsamında ele alınmaktadır.¹¹⁰⁶ Kalb tasfiyesinin şartlarından ilki, “kirlerden arınması, sûretlerden tecrîd, halktan uzaklaşmak, tabiatı gereği arzu ettiği mal ve makam sevgisini terk etmektir.”¹¹⁰⁷

Sezâyî Efendi, Abdullah Efendizâde’ye gönderdiği mektubunda tasfiye-i kalp ve tezkiye-i nefis ile ilgili şunları ifade etmiştir: “Vaktini ganîmet bilip ancak husûl-i rızâ-yı peder bakılmalıdır. Zâhiren pederi sûrî, şeklî rızâsı, şerîatle amelde bulunmaktır. Ma’nevî pederin rızası ki tasfiye-i kalb ile tezkiye-i nefis’dir.”¹¹⁰⁸ Şamî-zâde Dervîş Mustafa’ya gönderdiği mektubunda şu tavsiyelerde bulunmuştur: “Tasfiye-i kalbe çalış, tâ ki nefis ve rûhun sıfatlarını müşâhede edip vücûdun âleminde olan kuvâyı fark edesin, ârif olasın.”¹¹⁰⁹

Oğlu Sâdık Efendi’ye gönderdiği mektubunda bu konuda önemli açıklamalarda bulunmuştur: “Tezkiye-i nefis ve tasfiye-i kalbe çalışıp vakti civânîde (gençlik çağlarında) meleke-i kalbe (kalb ve gönül alışkanlıklarına) sa’y edip basîret-i ma’nâ

¹¹⁰⁴ Kübrâ, *Tasavvufta On Esas*, s. 88.

¹¹⁰⁵ Sühreverdî, *Avârifü’l-Maârif*, s. 120; Kalbin tasfiyesi ile ilgili bkz. Rûmî, *Müzekkin Nüfus*, s. 296.

¹¹⁰⁶ Halil Baltacı, *Necmeddîn Dâye, Râzî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2011, s. 307.

¹¹⁰⁷ Baltacı, *Mirsâdü’l-İbâd*, s. 174.

¹¹⁰⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 94; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 195.

¹¹⁰⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 116; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 214.

tahsîline himmet edesin” mektubun devâmında ise “Gezen, ere erer, oturan, er olur” demiştir.¹¹¹⁰

Bir mektubunda Dervîş Yusuf’a şu tavsiyelerde bulunmuştur: “Oğlum Dervîş Yusuf, ne haldesin. Tasfiye-i derûn, tezkiye-i nefis ile mir’ât-ı kalbe incilâ kesb (kalb aynasına cila kazandırıp) cemâl-i Hakk’ı, bezl-i kudret ve sa’y-yı belîğ evkâtını, zâyî etmeyesin.”¹¹¹¹ Şâmî-zâde Dervîş Mustafa’ya gönderdiği mektubunda tasfiye-i kalp hakkında şunları söylemiştir: “Tasfiye-i kalbe çalış. Tâ ki nefis ve rûhun sıfatlarını müşâhede edip vücûdun âleminde olan kuvâyı fark edesin” öğüdünde bulunmuştur.¹¹¹² Sezâyî Efendi Hasan Dede’ye gönderdiği mektubunda nefisle amel etmekten kaçınılması hakkında şunları söylemiştir: “Benim oğlum, garaz-ı nefisle amelden ihtirâz üzre ol. Her hâlinde basîretle olmayı sa’y edesin.”¹¹¹³

Düşmen-i nefse çün esir olduk.

Sen halâs it meded bizi ey şâh (Terkib-i Bend, 1/4,5)¹¹¹⁴

Hasan Sezâyî Efendi’nin nefisle ilgili verdiği beyitlerini üstteki başlıkta vermeye çalışmıştık. Bu beyitte düşman olan nefse esir olduğunu, sen bizi bu esâretten selâmete çıkar sultanım” diye ilticâda bulunduğunu görmekteyiz.

2.2.4.Tefekkür

Arapça bir kelime olan tefekkür, lügatte; “düşünmek ve teemmül, meditasyon” anlamlarındadır.¹¹¹⁵ Tasavvuf ıstılâhında: “Aradığını bulması için şeylerin anlam ve kavramları arasında kalbin faaliyette bulunup muhâkeme edebilmesi, hayır ve şerri

¹¹¹⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 10; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 120.

¹¹¹¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 34; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 141.

¹¹¹² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 115; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 214.

¹¹¹³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 73; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 177.

¹¹¹⁴ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 159.

¹¹¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. 1, s. 3451; Sûfilere göre iki türlü tefekkür hakkında geniş bilgi için bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 483.

görmeye yarayan kalbin ışığı, lambasıdır.”¹¹¹⁶ Tefekkür hakkında tasavvuf ehli tarafından şunlar ifade edilmektedir: “Tefekkür, kalbin kandillerindendir, tefekkür giderse kalbin ışığı söner. Gönül, vahdethâne-i ilahîdir. Gönül, fikir kandilinden uzak kaldığında karanlık ev gibi ziyâ ve nûrâniyetten de uzak kalmış olur” denilmiştir.¹¹¹⁷

Fikir ile tefekkür arasındaki fark şu şekilde ifade edilmektedir: “Tefekkür kalbin cevelân etmesi, oradan oraya gidip gelmesi, gezip dolaşması; fikir de irfânı üzerinde durmasıdır.” “Tefekkür fi’l-dünya, dünya hakkında tefekkür, ceza ve perde sayılırken; tefekkür fi’l-âhiret, âhiret hakkında tefekkür, ilim ve kalb için hayat sayılmaktadır.”¹¹¹⁸ Tefekkür, “bir ilaç ve dâimî zikirdir. Devamlı zikirsiz yapılan tefekkür, taşıma su ile değirmen çevirmeye benzetilmiş”tir.¹¹¹⁹

Hasan Sezâyî Efendi, Dervîş Yusuf Efendi’ye gönderdiği mektubunda tefekkür ve Hakk nazarı hakkında şunları tavsiye etmiştir: “Allah’ın mahlûkatına Hakk nazarı ile bakıp kimseye noksân nazarıyla bakmayasın. Baktığın şeylere merhametle bakasın. Herhalde Hakk’ın ve erenlerin merhametine mazhar olasın” tavsiyelerinde bulunmuştur.¹¹²⁰ Sezâyî Efendi, Büyük Tezkireci Habeşîzâde Rahmi Bey’e gönderdiği mektubunda tefekkür ve müşâhede hakkında şöyle bir tavsiyede bulunmuştur: “Allah tecellî-hâne-i âlemde nev be-nev tecellî-i cemâl-i lâ yezelîden feyizlendirerek, merâyâ-yı kesretten vahdâniyetinin zâtını müşâhedededen bir an olsun ayırmayıp zevki dâimde devamlı kılasın.”¹¹²¹ Sezâyî Efendi’nin *Dîvân*’ında bu konuda daha çok fikir ve ibret kavramını kullandığını görmekteyiz:

¹¹¹⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 348; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 483.

¹¹¹⁷ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 349; Tefekkür hakkında bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 483; Tefekkür, kalbin cevelân edip dolaşması; fikir ise, kalbin âşînâ olduğu şey üzerinde karar kılmasıdır. Detaylı bilgi için bkz. Serrâc Tûsî, *el-Luma*, s. 265-266. Fikir için ayrıca bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 138; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 166-167.

¹¹¹⁸ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 1037; Ayrıca tefekkür-i mevt hakkında geniş bilgi için bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 484.

¹¹¹⁹ el-Ûfî, *İrşâdü’l-Mürîdîn*, s. 204.

¹¹²⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 35.

¹¹²¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 24; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 133-134.

Zikrile fikrile kim ki nakd-i vaktin sarf ider

Gevher-i zâtuna gûyâ ki dehânın zarf ider

Zâtuna kim mazhar oldu zâtını lâ havf ider

Çünkü Hak ismiyle ismün eylemişdür tev'emân

Zikr ü fikrün son nefesde dîn ola îmân ola

Çünkü Hak ismiyle ismün eylemişdür tev'emân (Murabba, 5/4,5)¹¹²²

Bu âlem-i şehâdete ibretle kıl nazar

İsbât-ı Hakka mihr ile mâhi gelür gider (Gazel, 58/2)¹¹²³

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi, bu âlemde güneş ve ay hem doğar, hemde batar. Onlar böyleyken Allah'ın bir sıfatından tecellîdir. Onlara ibret nazarıyla tefekkür ederek bakmak lazımdır, zikir ve fikir dâima olduğu gibi son nefeste de iman olmalı, çünkü Hakk, ismiyle senin ismini eş ve benzer kılar demiştir.

2.3.Tasavvufî Hâl ve Makâmlarla İlgili Görüşleri

2.3.1. Hâl ve Makâm

Hâl, “حال” Arapça bir sözcük olup “vaziyet ve içinde olunan zaman, durum”¹¹²⁴ lügatte, “nihâyet-i mâzi ve bidâyet-i müstakbel” mânâsındadır.¹¹²⁵ Tasavvufî ıstılahta ise; “İnsanın irâde ve çabası olmadan sadece Hakk'ın lütfu olarak ilâhî lutûfla kalbde doğan feyz, bereket, ma'rifet, his, heyecan, zikir, hüzn, sevinç gibi durumlarda kalbe gelen şey” anlamındadır.¹¹²⁶

¹¹²² Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 166.

¹¹²³ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 203.

¹¹²⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 154; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 189; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 139.

¹¹²⁵ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 139.

¹¹²⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 154; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 189.

Kâl ilmi ise “zâhirî şer’î ilim ve hükümler mânâsında, fıkıh bilimi, laf bilgisi”dir. Kâl, hâle dönüşmediği müddetçe kabul görülmemektedir.¹¹²⁷ Hâle “vârid ve vâridât adı verilmiştir. Tasavvufun da, kâl ilmi değil, hâl ilmi olduğu ifade edilmiştir. Tasavvufî makâmlar çalışılıp elde edilirken tasavvufî haller, Hakk tarafından verilmiştir. Haller amellerin mîrası olup ameli güzel olanlar bu hallere vâris olabilir.”¹¹²⁸

Sûfilere göre hâl ve makâmlar şöyle tarif edilmiştir: “Bir şey özü itibariyle hâl olurken, sonraki aşamada makâm hâlini alır. Kulun kalbinde kendisini muhâsebe duygusunun oluşması sonrasında bunun yerine nefsin sıfatlarının hâkim olması sebebiyle bu hissin kaybolmasına sebep olur. Sonra tekrar tekrar gelir, gider. Kul bu muhâsebe hâlini muhafaza etmeye çalışır. Nefsin sıfatları ortaya çıkınca hal değişmektedir. Hakk’ın yardımı gelinceye kadar bu şekilde devam eder. Böylece muhâsebe hâli kula hâkim olunca nefis mağlub edilip muhâsebe hâli onu kuşatıp nefsin vatani, istikrar yeri ve makâmı olmuştur. Neticede o, muhâsebe hâlinden sonra muhâsebe makâmında kalır.”¹¹²⁹

Makâm sözlükte; “bulunulan yer, mertebe, derece, konak, menzil” anlamındadır.¹¹³⁰ Istilahta “Seyr u sülûk merâsiminin hukukunu, gereklerini tümüyle yerine getirmek, kulun tekrar etmek sûretiyle kazanıp kendisinde özellik hâline getirdiği edep ve ahlâklar, sâlikin ulaştığı sıkıntılara katlanıp azimle gerçekleştirdiği merhaledir.”¹¹³¹ Makâm hakkında sûfiler arasında yaygın bir diğer tanım şöyledir, “Tasarruf nev’iyle tevassul olunan vüsûl hâsıl olan şeydir. Her şeyin makâmı, o şeyin

¹¹²⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 204; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 264

¹¹²⁸ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta’arruf)*, s. 143; Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 305.

¹¹²⁹ Sühreverdi, *Avârîfû’l-Meârîf*, s. 606; Hâllerle ilgili sûfilerin görüşleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta’arruf)*, s. 143-147.

¹¹³⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 234; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 316.

¹¹³¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 234; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 317.

mevziindendir. Makam kulun çalışması ile elde etmiş olduğu edebdir.”¹¹³² Makâma, makâm denmesi sabit oluşu ve istikrarındandır. Makâmlar “kesbîdir; hâller ise vehbîdir” denilmiştir.¹¹³³ Tasavvuf ehlinde bazıları, hallerin “çakan şimşekler gibi olduğunu, eğer kalırsa hâl; yoksa nefsin konuşması, kuruntusu olduğunu ifade etmişlerdir.”¹¹³⁴

Hâlid-i Şîrvânî hâl ve makâmlarla ilgili şu tavsiyelerde bulunmuştur: “Bir mürîd, herhangi bir hâle veya makâma ulaşınca bunu şeyhinin malı ve kendisine verilmiş bir emânet olarak görmelidir mürîd bu emânetin her an kendisinden alınabileceğini bilmelidir. Ona verilen bu hâl ve makâmların kendi nefsinde ait olduğu vehmine asla kapılmamalıdır. Bu konuda dikkat etmesi gereken en önemli noktalardan birisi de kendisine verilen hâl ve makâmı emânet olarak görmesi, ikincisi de mürşidine intisab ettiği ilk zamanlarda ona muhtaç olduğu gibi bu duyguyu her dâim taşımasıdır.”¹¹³⁵

Sezâyî Efendi bir sohbetinde hâllerle ilgili şunları ifade etmiştir: “Allah hergün bir hâldedir, gök ve yerdekiler, her şeyi ondan talep ederler o, her ân ve her zamanda yeni bir ilâhî tasarruf içerisinde.”¹¹³⁶ Ayeti muktezâsınca, Allah’ın zâtının her dâim, sıfatlarının dalgaları tekrar etmeden, kalp gözü açık olanları değişik tecellîleriyle hayran bıraktığından söz etmiştir. Bu halleri ise “*Kimi bilir, kimi bilmez, sana âşık, seni ister, mantûkunca itlâk u kuyûd ile isteyenler ânı ister.*” Mutlak şekilde kayıtlarla istiyenler, O’nu ister demiştir.¹¹³⁷ Büyük Tezkireci Habeşîzâde Rahmî Bey’e gönderdiği mektubunda hâllerle ilgili şu benzetmelerde bulunmuştur: “Seyr u merâtibi hâl, hâl-i intikâl, rûh-ı hayvânîdir, Rûh-ı izâfî,

¹¹³² Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 221; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 137.

¹¹³³ Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif (Gerçek Tasavvuf)*, s. 606-608.

¹¹³⁴ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 139; Hâl ve makâm arasındaki fark, makâmların izâhı, makâmlar hakkında sûfîlerin görüşleri, hâller, hâllare dâir bazı tasavvufî istihlâklar hakkında detaylı bilgi için bkz. Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif (Gerçek Tasavvuf)*, s. 606-688; Ayrıca hal ve makam arasındaki fark hakkında bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 137-140.

¹¹³⁵ Arvâsî, *Minah*, s. 136.

¹¹³⁶ Rahman 55/29.

¹¹³⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 15.

mutlâku'l-inân, mutlak olan bulutlara benzer.”¹¹³⁸ Filibeli Mehmed Efendi’ye gönderdiği mektubunda da Allah’ın her gün bir hâlde bulunduğunu bir ayetle ifade etmiş ve bu konuda kendisine şu dualarda bulunmuştur:

كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ

“Külle yevmin hüve fi şe’n Allah, her gün bir hâldedir”¹¹³⁹

Tecellisine mir’ât olup şüûn-ı ilâhiyyeyi bi-kadri’l-isti’dâd (kâbiliyyete göre) mir’âtında müşâhede etmekle ülü’l-ebîsârdan olasıdır.”¹¹⁴⁰ Dervîş Yusuf Dede’ye gönderdiği mektubunda bu konuda şunları tavsiye etmiştir: “Dâima kendi hâlinle meşgul olasin ve cümle kâinatı kendi yüzüne mir’ât bilip her ne görürsen kendi hâlin bilesin ve dâima teveccühünü bizden ayırmayıp hüviyet rütbesine erişmeye sa’y edesin.”¹¹⁴¹ Kız kardeşlerinden birine mektubunda şu tavsiyede bulunmuştur: “Dâima ehl-i hâl ile görüşüp konuşasın.”¹¹⁴²

İbrahim Efendi’ye gönderdiği mektubunda Dervîş Yusuf’un bazı hâllerinden şöyle söz etmiştir: “Bizim Dervîş Yusuf’la ittihâdını isterim. Dervîş Efendi’nin bazı nâdir bir ahvâli istimâ (hâlleri duyuldu) olundu. Erbâb-ı gafletin hâli ma’lum. İnkâr etmeyip ma’füvi (afv ile bağışlanmış) olasıdır.”¹¹⁴³ Sezâyî Efendi aşağıdaki beyitlerde kâl ve hâl ehlinden şöyle söz etmektedir.

Nice fehîm eylesün kâl ehli aşkı

*Zebânsuz hâl-i aşk güftâr olurmuş (Gazel, 169/7)*¹¹⁴⁴

Bunı erbâb-ı hâl anlar Sezâyî kâl ile olmaz

¹¹³⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 25.

¹¹³⁹ Rahman 55/29. Meali: “O, her gün bir şân işindedir.”

¹¹⁴⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 31; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 139.

¹¹⁴¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 40.

¹¹⁴² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 135.

¹¹⁴³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 38; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 145.

¹¹⁴⁴ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s.253.

*Nice idrâk ider âkıl ki ola katrede ummân (Gazel, 261/5)*¹¹⁴⁵

Hân-ı vaslun dirîg ider benden

*Aç hâlin ne bilsün ol tokdur (Gazel, 106/3)*¹¹⁴⁶

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi şunları ifade etmiştir: Nice kimseler kâl ehli olup konuşmakla aşkı anlayamaz hâl ehli olanlar bunu anlar kâl ehli bunun şuuruna varamaz, tok olan aç olanın hâlini ne bilsin.

2.3.2. Aşk-Muhabbet

Aşk, Arapça “ışk” kökünden gelir. “a-ş-k”dan müştaktır. Yapışmak manasında, “sarmâşık otuna” derler. İfrad üzere muhabbet besleme manasındadır.¹¹⁴⁷ Tasavvuf istilâhında aşk; “Muhabbetin muhibbi, seveni istilâ ederek ona sarınma ve bürünmesidir.” Şöyle ki “Cümle eczâ-yı vücuduna karışması, hâkim olması, onu belâ ve şiddet müştamil olduğu gibi kılmasıdır. Aşkın, âşıkla fazlasıyla iltifâfı, sarınma ve bürünmesi olduğundan buna aşk derler. Bu ecilden ifrat-ı muhabbetle tefsir kıldılar. Kur’ân’da muhib vardır. Aşk nâmı yoktur. Velâkin şiddet-i hub ile aşktan kitâbet olunmuştur. Şevkin harâreti vuslata erince söner. Ancak muhabbet ateşi vuslatla sönmez” denilmiştir.¹¹⁴⁸

Nitekim Hakk Teâlâ buyurdu: “İman edenlerin Allah’ı sevmeleri ise her türlü sevgiden daha üstündür.”¹¹⁴⁹ Yani bu ayetin açıklaması şöyledir: “Kâfirlerin endâd ve esnâma muhabbetlerinden müminlerin Allah’a muhabbetleri eşeddir ki, müminler Rablerine âşıktırlar.” denilmiştir.¹¹⁵⁰ Aşkın aslı kıdemden gelir. Arapça “yuhibbühü

¹¹⁴⁵ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 295.

¹¹⁴⁶ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 226.

¹¹⁴⁷ Fîrûzâbâdî, *el-Okyânûsu’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi*, Mütercim Âsım Efendi, s. 4102-4103; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 43; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 207.

¹¹⁴⁸ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 43; Selami Şimşek, *Edirneli Kabûlî Mustafa Efendi, Kenzü’l-Esrâr ve Dîvân’ı*, Buhara Yayınları, İstanbul 2005, s. 136; Arvâsî, *Minah*, s. 195.

¹¹⁴⁹ Bakara, 2/165.

¹¹⁵⁰ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 43.

O, onları sever” kelimesindeki ‘ba’ harfinin noktası “*ve yuhıbbühü onlar da O’nu sever.*”¹¹⁵¹ Bu ayet muktezâsınca “toprağına tohum olarak atılmıştır. Hayır, eğer nokta ‘hüm’ onlar üzerine atılmamış olsaydı, ‘yuhıbbühü’ ortaya çıkmazdı. Aşkın nergisi büyüyünce tohum meyve ile ve meyve de tohumla aynı renge bürünmektedir” diye ifade olunmuştur.¹¹⁵²

Aşk, “Hakk’ın bir ismidir. Mâhiyeti medârik-i akl ve fehimden müteâlidir.” Aşk, “hidayet yolunun aydınlatıcısı” demektir. Şeyh-i Ekber Muhyiddin İbnü’l-Arabî, aşkı, şöyle târif etmiştir: “Aşk, kalplerdeki ateştir ki mahbûb olan Allah’ın dışındakileri yakıp yok eder.” Cüneyd Bağdâdî’ aşkı şöyle tarif eder: “Muhabbet kalbin meylidir.” Yani muhabbet, “kulun kalbinin tabîî bir şekilde Allah’a ve O’na ait olan şeye meyletmesi ve yönelmesidir.”¹¹⁵³ “Kalbin işlevini aşk üzere inşâ eden Gazzâlî’ye göre âşık olmayan bir kalp boşluk içerisindedir, onun tanınması ancak aşk ile olur. Bu anlamda insandaki her bir uzvun bir işle görevlendirildiğini dile getirdikten sonra kalbin aşk ve âşıklık için yaratıldığını, başka bir görevinin bulunmadığını açıklar.”¹¹⁵⁴ O halde Gazzâlî’ye göre tevhîd ile aşk aynı şeydir denilebilir.

Sâlik, bazı zamanlarda sırf mecâzi, beşerî aşkla amacına ulaşır. Bu yönüyle mecâzî aşkla kişinin kalbindeki dünya muhabbetinin silindiği ve bu sevginin bir daha o kişinin kalbine girmeyeceği ifade edilmiştir.¹¹⁵⁵ Sevgi, “İnsan yapısının haz ve mutluluk veren şeylere meyletmesidir. Bu yönelme güçlenip kuvvet bulursa aşk adını alır. Bu duygu da kişiyi sevdiğine kul yapar, servetini ve malını onun yolunda harcamasına vesile olur” denilmiştir.¹¹⁵⁶

¹¹⁵¹ Maide, 5/54; Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 130.

¹¹⁵² Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 130.

¹¹⁵³ Kelâbâzî, *Ta’arruf*, 1904:109; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 43-44.

¹¹⁵⁴ Halil Baltacı, “*Saf Askın Üstadı*”: *Ahmed Gazzâlî ve Tasavvuf Anlayışı*, Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, sa.32, ss.1-41, s. 20, 2013; Geniş bilgi için bkz. Ahmed Gazzâlî, *Sevânih (Mecmua’-i Âsâr-ı Fârsî içinde)*, haz. Ahmed Mücâhid, Tahran: İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran, 1388, s. 153-154.

¹¹⁵⁵ Arvâsî, *Minah*, s. 172.

¹¹⁵⁶ İmam Gazâlî, *Kalplerin Keşfi*, s. 62.

Muhabbet; hubb kökünden türemiş olup “sevgi, sevmek, dostluk” gibi mânâlara gelen Arapça bir kelimedir.¹¹⁵⁷ “Hub, hab, habbe, hıb, hibbe” kelimeleriyle de birçok anlam ifade eder: “hub, küpe; hab, âmir ve ömür” manasında; “hibbe, sevgi; hıb, su testisi payandası dörtgen sehpa” gibi manalarda kullanılmaktadır.¹¹⁵⁸ Tasavvuf ıstılahı olarak muhabbet “Allah’a ve Allah dostlarına duyulan sevgi ve aşk” mânâsında kullanılır. Tasavvuf’un bir amacı da “İnsanı, Allah’ı aşk derecesinde sevmeye kavuşturmasıdır” Mutasavvıflar da muhabbet ehli zâtlardır. Bu zâtların vesilesiyle hakîkî muhabbete kavuşan sâlik, “Cenâb-ı Allah’tan başka her şeyi yok hükmünde görerek fenâfillaha kavuşmaktadır.”¹¹⁵⁹ Muhakkak “muhabbet, muvâfakattır. Muvâfakatların en üst mertebesi, kalb ile olanıdır. Muhabbet mübâyenetin yok olmasını” gerektirir. Çünkü muhib, dâima mahbûb ile beraberdir.¹¹⁶⁰

Mekkî’ye göre muhabbet özetle şöyle târif edilmiştir: “muhabbet yakîn makâmlarından dokuzuncu ve sonuncusu; âriflerin makâmlarının da en yükseklerindendir. Muhabbet makâmına ulaşan bir kişinin diğer makâmlardan elde edemediği şeyler boşuna sayılmaz. Muhabbet makâmına erişemeyen kimse de ulaştığı diğer makâmların hiçbirini için övünmede bulunamaz. Muhabbet, makâmların en üstünü olup, onun üzerinde yalnızca hullet makâmı yer alır.”¹¹⁶¹

Tasavvuf ehlinden bazı kimseler muhabbet hakkında şunları ifade etmişlerdir: Sehl et-Tüsterî, “Muhabbet, itaate tutunmak ve muhalefetten kaçınmaktır.” Cüneyd-i Bağdâdî, “Mahbûbun sıfatlarını, muhibbin sıfatlarının yerine koymaktır.” Şiblî,

¹¹⁵⁷ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 242; Ayrıca muhib ve muhib âyini hakkında bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 341.

¹¹⁵⁸ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 524.

¹¹⁵⁹ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 641-642.

¹¹⁶⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 534.

¹¹⁶¹ Muhabbetin belirtileri, faziletleri hakkında, bkz. Mekkî, *Kûtü’l-Kulûb*, c. 3, s. 209-347. Kuşeyrî, muhabbetin kelime ve ıstılah mânâsını verdikten sonra kelimenin etimolojisi hakkında bilgiler vermektedir. Akabinde sûfîlerin muhabbet hakkındaki görüşlerini sunar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 520-535; Hucvirî de Kuşeyrî gibi muhabbetin tanımından sonra kelimenin kökü hakkında bilgiler verir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hucvirî, *Keşfu’l-Mahcûb*, s. 366-376.

“Muhabbet, senden başkası mahbûbu severse onu kıskanmaktır.” İbn Atâullah el-İskenderî ise “Nefsi devamlı kınamaktan ibarettir.”¹¹⁶²

Sezâyî Efendi, Osman Dede’ye gönderdiği bir mektubunda muhabbete yönlendirme yapması hakkında şunları söylemiştir: “Ağa-zâde Mehmed Ağa’ya selamımı tebliğ edesin. Dâima sa’y ve muhabbete tergib edesin.”¹¹⁶³ Filibeli Mehmed Efendi’ye gönderdiği mektubunda muhabbet hakkında şunları ifade etmiştir: “Cenâb-ı Allah’ın bu taayyüngâhı isbâtta maksûdu ma’rifet-i zâtı’dır ve ma’rifet-i zâtı insandan hâsıl olur. Taayyünde olan cilve-i muhabbet, cevher-i zâtı’dır. Vücûd-ı vehminin gaymı (bulutu) ol cevheri setr etmekle herkeste ol muhabbetin eseri nümâyân olmaz. Tâ ki ol muhabbetin mazhar-ı tâmmı olan bir merd-i kâmile mukâbil düşüp saykal-dâdesi ol gaymı cevher-i evvel zuhûra gelip ondan ol cevherin gittikçe kuvveti artıp müşâhedesi vech-i mutlak olmaya başlar. Pes ol cevhere saykal-ı muhabbet (muhabbet cilası) ile cilâ-dâde (cila verip) cevher-i mutlak olmaya himmet buyurasız.”¹¹⁶⁴

Damadı Hafız Mustafa Efendi’ye gönderdiği bir mektubunda muhabbet ehlinin hâllerinin nasıl olması gerektiğini şu veciz cümlelerle açıklamıştır: “Bu âlem, devâmî değil, bir gün ansızın bu kesretten ayak çekeriz. Sonra gayre muhtaç olmak lâıyk mıdır? Er gezer avretler gibi olmak ehl-i muhabbete şâyeste midir? (yaraşır mı), ehl-i dünyaya ne diyelim tâlib-i Hak böyle ettiği vakit.”¹¹⁶⁵

Oğlu Sâdık Efendi’ye yazdığı bir mektubunda muhabbet ehli olunması için gayret edilmesini şu cümlelerle ifade etmiştir: “İttihâd üzre ol, dünya fânî olduğun bilirsin. Ne sana kalır ne ona, bâkî kalacak, lillah Allah için olan muhabbettir. O’na sâ’î olasız, çalışasız.”¹¹⁶⁶ Dünya’nın fânî olduğunu, kimseye kalmadığını, bâkî olanın

¹¹⁶² Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 524-526; Muhabbet için bkz. Kelâbâzî, *Ta’arruf*, s. 176-180.

¹¹⁶³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 120; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 218.

¹¹⁶⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 132; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 228.

¹¹⁶⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 68; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 172.

¹¹⁶⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 9.

ise Allah'ın rızası ve muhabbetini kazanmak olduğunu belirtmiştir. Sezâyî Efendi, *Dîvân*'ında muhabbet ve aşk kavramlarını kullanmıştır. Bu konularda bazı beyitleri şöyledir:

Aşk ehlini mestâne göziün itdi harâbât

La'lünde eyâ âfet-i cân girmede kana (Gazel, 316/3)¹¹⁶⁷

Âşık u ma'sûk u aşka virdi kesret cilvesin

Dîde-i agyârdan saklar velîkin yârini (Gazel, 351/4)

Giydi âşık câmesin oldı harîdâr-ı visâl

Kendi aşkıyla SEZÂYÎ kurmuş ol bâzârını (Gazel, 351/5)¹¹⁶⁸

Âşık ne derd çekdiğini derd zevki ne

Bana tarîk-ı aşkda hem-pâ olan bilür (Gazel, 57/3)¹¹⁶⁹

Aşk şarâbını nûş iden âşık

Ebed ayılmaz mestân bulunur (İlâhî, 5/19)¹¹⁷⁰

Yan nâr-ı mahabbetde figân itme SEZÂYÎ

Pervâneyi gör şem'e yanar zemezme virmez (Gazel, 145/5)¹¹⁷¹

Bu gülzâr-ı mahabbet özgedür kim

Kimine nûr kimine hâr olurmuş (Gazel 169/5)¹¹⁷²

SEZÂYÎ Gülşenînün sırrına mazhar olup geldüm

Bugün râh-ı mahabbetde kamunun rehberi oldum (Gazel, 231/5)¹¹⁷³

¹¹⁶⁷ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 320.

¹¹⁶⁸ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 336.

¹¹⁶⁹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 203.

¹¹⁷⁰ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 376.

¹¹⁷¹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 242.

¹¹⁷² Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 252.

¹¹⁷³ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 281.

Çâr yârün mahabbeti variken

Ey SEZÂYÎ yûri selâmetisin (Terkîb-i Bend, 1/5/5)¹¹⁷⁴

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi, aşk, mâşuk ve muhabbetten söz ederek âşığın ne derd çektiği ve derd zevkinin ne olduğunu ancak aşk yolunda bana yoldaş, arkadaş olan bilir, aşk şarabından bir kadeh yudumlayan ebedî ayrılmaz sarhoş olup kendinden geçer mestân olur. Ey Sezâyî muhabbet ateşi içinde yan, feryâd etme, bu muhabbet gülleri bir başkadır kimi için nûr olurken kimi için de ateş olur. Ey Sezâyî, Gülşenî'nin sırrına nâil oldum geldim bugün, muhabbet yolunda umûmun rehberi oldum. Ey Sezâyî dört halîfenin sende muhabbeti olduğu müddetçe selâmette olursun ifadeleriyle aşk yolundan söz etmiş muhabbet ehli olmanın önemine değinmiştir.

2.3.3.Vuslât

Vuslat, Arapça bir kelime olup sözlükte, “kavuşan, ulaşan, bir şey, bir şeye ulaştı” mânâsında kullanılmıştır. “Vasl, visâl, vusûl ve vuslat” aynı kökten türeyip benzer mânâlar içeren kelimelerdir. “Sevgiliye ulaşmaya, ona ermeye, onunla beraber olmaya; vasl, vuslat, visâl, vusûl; ondan ayrı olmaya da hicrân, firkat, firâk, fasl, infisal ve inkıta” denilir.¹¹⁷⁵

Vasl, “Allah (c.c.)’a ilm-i şuhûdla kavuşmak” anlamında kullanılır.¹¹⁷⁶ Tasavvufî ıstılâhta ittisâl kelimesiyle beraber kullanılır. “Hakk’a ve kemâle ermek, ya da seyr ve sülûkü tamama erdirmek, Hakk’la (vahdette) birlikte olma makâmı, Rûhen Hak’la ittisâl birleşmiş halde olup kendinden geçip; sevgiliye ulaşma, kavuşma gibi anlamlara gelir.”¹¹⁷⁷ “Bir şeyin bir şeye ulaşması veya bir şeyle iletişim kurması, sonra da onda yoğunlaşması” anlamında “Allah’ın birleştirmesini,

¹¹⁷⁴ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 159.

¹¹⁷⁵ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. 1, s. 4850; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 371; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 375.

¹¹⁷⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Deyimleri Sözlüğü*, s. 519.

¹¹⁷⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 382.

emrettiğini birleştirenler.”¹¹⁷⁸ Ayetinde, bir kişinin bir kişiye ihsanda bulunup onunla iletişime geçmesinden söz edilmektedir.¹¹⁷⁹

Kelâbâzî, vuslat hâli hakkında şöyle demiştir; “Vuslat hâli şudur: Her konuda beni sevk ve idâre edip yöneten Yüce Allah’tır, fiillerimde olan ben değilim. O, Allah Teâlâ’dır, ben değildir. Fiillerimin fâili gerçekleştireni Allah’tır, tevhid-i ef’aldır.”¹¹⁸⁰ Necmeddîn-i Dâye Allah’a vuslat hakkında şunları demiştir: “Bil ki Hazret-i Allah’a vâsıl olmak, cismin cisimle veya arazla, ilmin ma’lûm, aklın ma’kûl ya da bir şeyin bir şeyle olan birleşmesi gibi değildir. Allah Teâlâ, bütün bunlardan münezzehtir.”¹¹⁸¹

Hasan Sezâyî Efendi, meşâyihten Abdullah Efendizâde’ye gönderdiği mektubunda vuslat hakkında şunları beyân etmiştir: “İlme mazhar olan ehli yakîne tekarrüble o da sahib-i yakîn olur. Ve’l-hâsıl neş’e-yi âdemî, (insanlığın varlığı) çünkü mazhar-ı küldür. Cemî merâtibe vusûle kâbiliyeti hemân iş taleptedir.” “*Men talebe ve cedde vecede* her neye tâlib olursa ve ceddederse matlubuna vâsıl olur.” Bu talep ve vuslat, “ilâhî bir şevktir Yüce Allah’ın sizi hayra sevk edip cemâline kavuşmayı, âdem-i kül derecesine vâsıl olmanıza ber-daşte-i dest-i niyâz-ı berdegâh-ı hüdayız. Yüce Hakk’ın dergâhına dua ve niyâz eylemekteyiz.”¹¹⁸²

Sezâyî Efendi mektuplarının birçoğunda vuslat kelimesini dua maksadıyla kullanmış Hacı Mehmed Dede’ye Hakka’l-yakîne kavuşması için şu tavsiyede bulunmuştur: “Gayb âleminde olanı görmeye çalış, tâ ki ayne’l-yakîn temkin bulup seni Hakka’l-yakîne vâsıl eyleye.”¹¹⁸³ Kız kardeşlerinden birine gönderdiği mektubunda vuslat hakkında şunları ifade etmiştir: “Vuslat-ı tâm gönül âleminde.

¹¹⁷⁸ Râd, 13/21.

¹¹⁷⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 528.

¹¹⁸⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 382; Kelâbâzî, *Ta’arruf*, s.199.

¹¹⁸¹ Baltacı, *Mirsâdü’l-İbâd*, s. 260.

¹¹⁸² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 95; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 196.

¹¹⁸³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 117; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 215.

Dâima kalbe bakıp fikrini Hakk’a rabt edip herşeyi Hakk Teâlâ cemâline âyîne etmeye sa’y edesin.”¹¹⁸⁴

Halîfesi Hacı Mehmed Dede’ye gönderdiği mektubunda vuslat ve firkat hakkında şunları söylemiştir: “Firkat beden-i sûrîdedir. Beden ayrılığı görünüş ve şeklidir. Yoksa gönül âleminde beynimizde asla firkat yoktur. Ba’de’l-yevm bundan sonra da dahî ilâ mâşâallah Allah’ın dilediği zamana kadar olmaz.”¹¹⁸⁵ İbrahim Efendi’ye gönderdiği bir mektubunda vuslatın gerçekleşeceğini şu cümlelerle ifade etmiştir: “Ümîdim oldur ki derûnda olan hâhiş (gönüldeki şiddetli arzu) sûret bulup mülâkât-ı sûrî ve tesliyet-i ma’nevî (görüşme ve ma’nevî tesellî) zuhûr eder, böyle kalmaz.”¹¹⁸⁶ Bu mektubun devâmında şu beyitleri ifade etmiştir.

Âkıbet vuslât bulur âvâreler

*Merhem-i vuslâtla onulur hep yâreler*¹¹⁸⁷

Fehvâsı üzre hecrimiz âhir (ayrılık hasretimiz son) bulup yine bir yere cem olur toplanırız” ifadesiyle boş gezen âvârelerin sonunun vuslât olacağı, tüm yaraların vuslat merhemiyile tedâvi edileceği görüşüyle ayrılık hasretinin birgün bitip vuslata ulaşılacağını ifade etmiştir.¹¹⁸⁸ Sezâyî Efendi’nin *Dîvân*’ında vuslattan söz ettiği bazı beyitleri şöyledir:

Dûr itse bezm-i vuslata uğratmasa seni

Şâd ol karin-i vuslata ol dahı dâldür (Gazel, 66/4)¹¹⁸⁹

Vaslını itdüm taleb cânânımun

¹¹⁸⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 134; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 229.

¹¹⁸⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 123; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 220.

¹¹⁸⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 38.

¹¹⁸⁷ Sezâyî Efendi’nin mektublarında bazı yerlerde beyitlerine rastlanmaktadır. Bu beyitlerinden biri de İbrahim Efendi’ye gönderdiği mektubunda bir beyitle vuslattan söz etmiştir. Geniş bilgi için matbu nüshaya bkz. Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 38.

¹¹⁸⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 38.

¹¹⁸⁹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 207.

Lutfını gördüm hele sultânumun (Terkîb-i Bend, 2/2/10)¹¹⁹⁰

Ümmîd-i visâl idüp sezâyî

Rû-sûde der-i habîbe düşdüm (Gazel, 241/5)¹¹⁹¹

Cenneti bir pula almaz neylesün erbâb-ı aşk

Yâre vuslat kande bulsa olur ol dâğ üsti bâğ (Gazel, 185/3)¹¹⁹²

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi şunları söylemiştir: Aşk erbâbı cenneti bir pula almaz. Yâre vuslatı, ona kavuşmayı nerede bulsa alır isterse dağ üstü bağ olsun.

2.3.4.Kabz ve Bast

Kabz; Arapça bir sözcük olup lügatte: “Bastın zıttı, daralma ve kapanma, tutuk veya sıkılma halleri, tutma” anlamlarındadır. Allah’ın isimlerinden olan “el-kâbız” da aynı kökten gelip ruhları kabzedenden anlamında kullanılır.¹¹⁹³ Bu terim, bast ile beraber kullanılmaktadır. Sâlikte bulunan bu iki zıt hâl şöyle anlatılır: “Biri emin olunan şeyden korkmak; diğeri korkulan şeyden feraha çıkmaktır.” Salikin korku ve ümidden sonra ulaştığı iki haldir.”¹¹⁹⁴

Tasavvuf ehli kabz ve bast hakkında şunları ifade eder: “Kabz ve bast halleri korku ve ümidden sonraki iki hâldir. Ârif için kabz; işin başındaki sâlik için ise havf; Ârif için bast; yeni başlayan sâlik için recâ aynı mesâbedededir.”¹¹⁹⁵ Kabz ve bast, “kulun üzerinden tekellüf düşürür. Bunların gelişi kulun kesbi ile olmadığı gibi

¹¹⁹⁰ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 161.

¹¹⁹¹ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 286.

¹¹⁹² Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 260.

¹¹⁹³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, s. 3512; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 67.

¹¹⁹⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 258-259; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 141.

¹¹⁹⁵ Kabz-bast hakkında detaylı bilgi için bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 141-145.

gidişi de cehdi ile olmaz. Kabz, hicâb hâlinde olan kalplerin kabzı yâni daralmasıyla oluşur. Bast da keşf hâlinde olan kalplerin genişleme ve açılışıyla meydana gelir.”¹¹⁹⁶

Sûfilere göre kabz şu durumda ortadan kalkmaktadır. “Sâlik, vaktin hükmüne teslim olduğu takdirde pek yakın bir vakitte, kabz kalkar.” Çünkü ayette “*Darlık (kabz) veren, bolluk (bast) veren de Allah’tır*” buyrulur.¹¹⁹⁷ Bast, “bazı zamanlarda âniden gelir. Sahibi onunla karşılaşınca hiçbir sebep anlamaz, sahibini sarsıp onu kapsar.”¹¹⁹⁸ Kabz ve bastla ilgili sûfilerden bazıları şöyle demiştir: Vâsıtî: “Hakk seni, senin için olandan alıkoyup kendisi için olana serbest bırakır.” Ebu Hüseyin en-Nûri de şunu söylemiştir: “Seni, sana ait şeyle daraltıp kendisi için olanla rahatlık verir.”¹¹⁹⁹

Hasan Sezâyî Efendi Büyük Tezkireci Habeşî-zâde Rahmi Bey’e gönderdiği mektubunda kabz ve bast hakkında şunları ifade etmiştir: “Rûh-i izâfî¹²⁰⁰ mutlâku’l-inândır, kayd-ı unsûrî (fizikî görünüş) ile bu âleme teşrif etmeleri ancak hod be-hod (kendi başına) merâyâ-yı müteaddideden (çeşitli aynalardan) vech-i ahadiyetin görmek içindir. Ol neş’e sâhibine bir vecihle kabz ü bast ve mahv ü isbât ve celâl ü cemâl dağdağa-res olmaz.”¹²⁰¹ Siyahî Mehmed Efendi’ye yazdığı mektubunda kabz ve bast hakkında bazı açıklamalarda bulunmuştur: “Muktezâ-yı zuhûr-ı kevnîyye (dünyadaki olayların zuhûru) ki kabz ve ki bast, her azlin nasbı ve her nasbın azli

¹¹⁹⁶ Kabz ve bast mukayesesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali b. Osman Cüllâbî Hücvirî; *Keşfu’l-Mahcûb-Hakikat Bilgisi*, (çev. Süleyman Uludağ), Dergâh Yay., 4. bs., İstanbul 2014, s. 433-434.

¹¹⁹⁷ Bakara, 2/245.

¹¹⁹⁸ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 142-143.

¹¹⁹⁹ Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf*, s. 670; Kabz ve bast ile ilgili bilgi için bkz. Cürcânî, *Ta’rifât*, s. 75-76. Kabz için bkz. Ankaravî, *Minhâcü’l-Fukarâ*, s. 459-460; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 258-259. Bast için bkz. Ankaravî, *a.g.e.*, s. 460-461; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 67; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 69.

¹²⁰⁰ Rûh-i izâfî: “Hakk’ın kendine nisbet ettiği ruh, beşerî ruhtur.” Geniş bilgi için bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 298.

¹²⁰¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 24-25; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 134.

tev'em idiği (ikiz olduğu) bedîhâtandır. Bundan akdem ınkıbâzdan teşekkî olurdu.”¹²⁰²

Gördüslü İbrahim Efendi'ye yazdığı mektubunda da buna benzer şekilde ifadeler kullanmıştır. “Muktezâ-yı zuhûr-ı kabz ü bast ve celâl ü cemâl, tev'em üzre cilve-ger olmakla levh-ı âfâkda mersûm (âfak levhinde yazılmış) olan her ne ise yemhullah da Allah mahveder, tekâbül etmesse bir yüzden zuhûra gelir.”¹²⁰³ *Dîvân*'ında bir beytinde şunları ifade etmiştir:

Vardur vücûd katrede ammâ ki lüccedür

*Zerrâtı yâni zâhir iden nûr-ı şems-i zât (Gazel, 32/4)*¹²⁰⁴

Sezâyî Efendi, bu beyitte damlada vücûd vardır ancak ucu bucağı olmayan genişlikte bir ummândır. Zerrelere ortaya çıkaran bast eden O zât, nûr ve güneş gibidir demek istemiştir.

2.3.5. Fenâ-Bekâ

Kelime olarak “fenâ; hiçlik, yokluk, ölümlük” mânâsındadır. Tasavvuf ıstılahında ise; “kulun nefsânî ve behîmî, hayvanî haz ve isteklerinden fânî olma hâli (kendinden geçip) temyiz edebilme vasfını kaybetmesi, dâima içinde kendini yok eden varlıkla meşgul olduğu eşyadan da fânî olmasıdır.”¹²⁰⁵ Fenâ makamında sâlik, “beşerî sıfatlarını kısmen kaybeder, tamamen kaybetmez. Bu makam Allah'a yakınlığın ileri derecelerinden olup¹²⁰⁶ kulun nefsinden, toplum ve halktan fânî olması, onlar hakkında bilgisinin, hissinin ve haberinin ortadan kalkmasıdır. Ancak

¹²⁰² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 76; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 180.

¹²⁰³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 14; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 124.

¹²⁰⁴ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 192.

¹²⁰⁵ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 200; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 134; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 118; Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 217.

¹²⁰⁶ Şimşek, *Edirneli Kabûlî Mustafa Efendi, Kenzü'l-Esrâr ve Dîvânı*, s. 131.

halk ve varlıkların tümü ile nefis mevcûttur, bir yere kaybolmaz. Kul fenâ hâlinde olunca nefsinden ve halktan gafil kalır” denilmiştir.¹²⁰⁷

Bu bağlamda fenâ, “nefsin ortadan çıkması, beşeriyetin düşmesi demek değildir. Fenâ, kulun zât ve özünün ortadan kalkması değil, kötü sıfatların huy ve davranışların yok olmasıdır.”¹²⁰⁸ Fenâ makâmına ulaşmanın belirtisi hakkında Sıbgatullah Arvâsî şunları ifade etmiştir: “Letâifler nûrânî özelliğe sahip oldukları için sâlik bu nur sayesinde hayırlı, iyi amellerini görebilir, letâiflerin âlem-i emre yükselmiş olduğunun emâresi sâlikin yapmış olduğu hayırlı amelleri görmezlikten gelmesi ve önemsememesidir.”¹²⁰⁹

İbrahim b. Şeybân da fenâ ve bekâ hakkında şunları söylemiştir: “Fenâ ve bekâ ilmi Hakk’ın vahdâniyetine ihlâsla bağlanma ve dosdoğru bir kullukla hâsıl olur. Bundan başkası ise hata ve zındıklıktır.” Ebû Said el-Harraz’a fenâ hâline ulaşmanın alâmeti, belirtisi nedir? diye sorulunca: “Kendisinde Allah’tan gayrı dünya ve âhiretle alakalı tüm hazların gitmesidir” diye cevap vermiştir.¹²¹⁰

Bekâ ise sözlükte “kalıcı ve geçici olma” anlamında, tasavvufta ise “kötü huy ve davranışlardan kurtulup, yerlerini güzel huy ve davranışların almasıdır.”¹²¹¹ Bekâ hâli, “fenâdan sonraki bir hâldir. Bekâ, kulun kendine ait olan tüm şeylerden fânî olduğunda içinde bulunduğu hâlde bâkî kalmasıdır.”¹²¹²

Sezâyî Efendi, Hacı Mehmed Dede’ye gönderdiği mektubunda fenâ fî’ş-şeyh hakkında şunları ifade etmiştir: “Tarîk-i Hakk’a gidenler, ibtidâ hevâ-yı nefsi terk edip ve mürşidin rızasını berk tutup şeyhin ihtirâz eyle dediğinden ihtirâz gerekir.

¹²⁰⁷ Fenâ-bekâ hakkında sûfîlerin görüşleri için bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 157; bkz. Sühreverdî, *Avârifü’l-Maârif*, s. 672-676; Kelâbâzî, *Ta’arruf*, s. 200-212.

¹²⁰⁸ Serrâc, *Luma*, s. 510-511. Fenâ hakkında detaylı bilgi için bkz. İbn Arabî, *Kitâbü’l-Fenâ Fi’l-Müşâhede-Fenâ Risâlesi*, (çev. Mahmut Kanık), İz Yay., 6. bs., İstanbul 2016, s. 31-64; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 134; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 161.

¹²⁰⁹ Arvâsî, *Minah*, s. 70.

¹²¹⁰ Sühreverdî, *Avârifü’l-Maârif*, s. 673.

¹²¹¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 70.

¹²¹² Sühreverdî, *Avârifü’l-Maârif*, s. 672; Fenâ ve bekâ hakkında bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 155-158.

Zîra insan fikirden ibâret bir neş'e-yi latîfe'dir. Fikri ne ise bâtını dahî ol sûreti giyer. Şeyhe niçin demeyi men etmişlerdir. Murâd hemen şeyhe mahv-ı küllî edip bâtını şeyhin aynı etmektir. Fenâ fi'ş-şeyh olarak, tâ ki sâhib-i nisbetle tarikatte nisbet-i isbât eyleye.”¹²¹³

Sezâyî Efendi, bir mektubunda Şeyh Mehmed Dede'ye şunları ifade etmiştir: “Dâimâ fikr-i fâsidi def ile mukayyed olup ve mürşidde vücûd-ı mevhûm yani ben dediğin varlığı, nefy etmek ve şeyhini vücudunda isbât etmekle ruhun şeyhin sıfâtını giyip gönlün gözüne ruhun şeyh yüzü görünür. Öyle olunca vuslât-ı dâim hâsıl olup ayrılık kalmaz. Sûrette vuslat bir andadır. Yine beden başkadır ammâ cânıyla vuslât birliktir.”¹²¹⁴

Kız kardeşlerinden birine gönderdiği bir mektubunda şunları ifade etmiştir: “Eğer fikrin mürşide rabt edip devam üzere mürşidde mahv olursan, rûhun mürşidin sıfâtını giyip ayniyet bulursan sahib-i teslimiyet olursun. Onda olan hâl ü zevk sende dahî zuhûr edip dağdağa-i tabiattan (tabiat gürültü ve alâyişinden) halâs bulursun.”¹²¹⁵ Halîfesi Mehmed Dede'ye gönderdiği mektubunda şunları ifade etmiştir: “Benim rûhum hîle-i nefsinden emin olmayasın. Hubb-i riyâset ki vech-i Hakk'a hicâbdır, gönülden çıkarıp dâima nefy-i vücûd-ı mevhûma mukayyed olup Hakk'ı Hakk'a isbâta himmet üzre olasın. Zîrâ insan ne kadar vücûd-ı mevhumdan halâs olursa Hakk'ın varlığına o kadar yetişir.”¹²¹⁶ Sezâyî Efendi, *Dîvân* 'ında birçok yerde fenâ ve bekâ ile ilgili beyitleri bulunmaktadır. Bu konuda bazı beyitleri şöyledir:

Fenâ bul nefs ü ruhundan eser koyma vücûdundan

¹²¹³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 123; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 221.

¹²¹⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 124; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 221.

¹²¹⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 135-136; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 231.

¹²¹⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 125; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 222.

Hüviyet âlemin seyr it duyup remz-i kemâ-kânı (Gazel, 373/4)¹²¹⁷

Fenâ gülzârının servi turur ber-pâ ayag üzre

Hakikat bâğı servisin sana her dem hırâm olsun (Gazel, 264/3)¹²¹⁸

Ki bundan öte marzî olmağa bir özge sır vardur

Fenâ-fillah tahtında çıkar ol yâr-ı kakhârı (Kaside, 3/34)¹²¹⁹

Aşkile sûrete geldi âdem

Aşkile buldı bekâ bu'd-ı fenâ (Gazel, 4/3)¹²²⁰

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi şunları ifade eder: Bundan öte hoşnut olmaya bir başka sır vardır. O kakhâr olan Allah'ın yâri fenâfillah tahtında ortaya çıkar. Âdem aşk ile sûret buldu. Fenâda derinleştikten sonra aşk ile bekâyı buldu.

2.3.6.Mahv ve İsbât

Arapça bir kelime olan “محو mahv” “silme, yok etmek, ortadan kaldırmak, gidermek” anlamındadır.¹²²¹ “Bir şeyin arkasında izi kalmayacak şekilde ortadan kaybolmasına mahv denir. İz kalırsa tams¹²²² olur.”¹²²³ Tasavvuf ıstılahında; “Alışılmış sıfatları, huyları ortadan kaldırmak, kulun fiillerinin Hakk'ın fiillerinde fâni olmasıdır.”¹²²⁴ İsbât ise; “var etme, meydana çıkarma” anlamlarında kullanılır.

¹²¹⁷ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 345.

¹²¹⁸ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 297.

¹²¹⁹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 154; Şimşek, *Halvetîlikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 115.

¹²²⁰ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 180.

¹²²¹ Karaman, Topaloğlu, *Kâmusu'l-Cedîd*, s. 404; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 234.

¹²²² Tams, “silme, yok olmak ortadan kalmaktır. Tasavvufta, açık olan şeyden açıklığın gitmesidir.” Geniş bilgi için bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 343.

¹²²³ Serrâc, el-Luma, s. 417. Kaybolma bakımından daha hızlı olması hasebiyle mahk, mahvdan daha üsttedir. Tams ve mahk, mahv ile ortak kullanılan terimlerdir. Kulun fiilleri Allah'ın fiillerinde fenâ bulursa mahv; sıfatlarında fenâ bulursa da tams; Hakk'ın vücûdunda fenâ bulursa mahk adını almaktadır. Cürcânî, *Ta'rîfât*, s. 83.

¹²²⁴ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 219; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 234; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 316.

Tasavvufta ise; “Hakk’a ait olan sıfatların, zâtında bâki olmasıdır.”¹²²⁵ Bir başka tanımda şöyle denilir: “İbâdetlerin hükümlerini ikâme ile yerine getirmek ve Hakk’ın belirtip gösterdiğiidir.” Ebu Ali ed-Dekkâk bu konuda birisi meşâyihden birine şunları söyledi: “neyi silersin, neyi oluşturursun bu soru karşısında susan kişiye, şeyh şu cevabı vermiştir: Vakıt, mahv-isbâtıdır. Zira mahvı ve isbâtı olmayan kimse muattal (işsiz) manasızdır” diye cevap vermiştir.¹²²⁶

Sezâyî Efendi, mâhv konusunda damadı Hâfız Mustafa Efendi’ye gönderdiği mektubunda şunları ifade etmiştir: “Mahv Allah’ın rızâsıdır. İrâde-i cüz’iyye erbâbı onun keyfiyyet-i hâinden bilmez. Kendine kıyâsla muâmele eder.”¹²²⁷ Damadı Hafız Mustafa Efendi’ye gönderdiği bir diğer mektubunda şunları demiştir: “Her kâr kable’t-taayyün nâsûtî cerîde-i meşîyyette (Allah’ın insanlıkla ilgili kaydı) mürtesemdir.” ifadesinden sonra aşağıdaki ayeti ifade etmiştir:

يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ

Ayette; “Allah dilediğini yok eder dilediğini de bırakır. Kitabın anası onun katındandır.”¹²²⁸ Emri iktizâ eden, “hayrı sâbit kıldıktan sonra, şerri mahvetmesi niyâzıyla teslim olup onun rızasına ulaşma hedefinde olunması” gerektiğini bildirmiştir.¹²²⁹

İbrahim Efendi’ye gönderdiği mektubunda mahv hakkında şunları söylemiştir: “Emr-i festakîmde müstakîm olup rızâ-yı Hak’ta mahv ve fezâ-yı şeriatta sahv üzre ameller ihsân edip mir’ât-ı matlabında cemâl-i maksûd rû-nüma ve hilâf-ı matlab rû-bekazâ olmaya.” “Âmîn”¹²³⁰ Tezkireci Habeşîzâde Rahmi Bey’e gönderdiği mektubunda mahv ve isbât ile ilgili şu tasvirde bulunmuştur: “Neş’e sahibine bir vecihle kabz ü bast ve mahv ü isbât ve celâl ü cemâl, dağdağa-res (sıkıntı)

¹²²⁵ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 179.

¹²²⁶ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 164.

¹²²⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 55; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 159.

¹²²⁸ Ra’d, 13/39.

¹²²⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 68.

¹²³⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 24.

olmaz.”¹²³¹ Bir kız kardeşine yazdığı mektubunda şunları ifade etmiştir: “Eğer fikrin mürşide rabt edip devâm üzre mürşidde mahv olursan, ruhun mürşidin sıfatını giyip ayniyet bulursan sâhib-i teslîmiyet olursun.”¹²³²

Gördüslü İbrahim Efendi’ye yazdığı mektubunda şunları ifade etmiştir: “Muktezâ-yı ‘külle yevmin hüve fi şe’n’¹²³³ ayeti muktezâsınca bahr-i zâtı beher ân envâc-ı sıfâtın bilâ-tekrâr mahv ü isbât edip erbâb-ı basîreti tecellî gûnâ gûn ile hayrân etmededir. Tecellî-i ilâhînin genişlik ve sonsuzluğundan habersiz olanlara zuhûr ve tecellînin böyle başlangıcı muhtelif şekillerde hâtırın kalbin sıkıntı ve ızdırabı görülmüş olması sabit bulunmaktadır. Zamâne insanı olup tecellîde mahv olanlara her bir zuhûr bir çeşit nûr sûretini göstererek her nazarda başka bir cilve hâsıl edip dâimî zevkte olur.” Mısradâ; “kimi bilir, kimi bilmez, sana âşık, seni ister mantûkunca ıtlâk u kuyûd ile isteyenler ânı ister” demiştir.¹²³⁴ Sezâyî Efendi, *Dîvân*’ında mahv ve isbât kavramlarından söz etmektedir. Bu konularda bazı beyitleri şöyledir:

Mahv u isbâtum imiş bana ta’ayyün kaydı

Kaydı ıtlâka virüp oldı âdem bürhânım (Gazel, 230/3)¹²³⁵

Ey tâlib-i cânâne aşk odına pervâne

İsbât-ı vücûd ile gir âteşe merdâne (Gazel, 310/1)¹²³⁶

Vücûdın mahv iden buldı safâ-yı vasl-ı cânânı

Makâm itse aceb mi zerreler hûrşîd-i rahşânî (Gazel, 373/1)¹²³⁷

¹²³¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 25; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s.134.

¹²³² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 136.

¹²³³ Rahman 55/29. Bu ayette, “O Allah her gün bir haldedir,” buyrulur.

¹²³⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 14; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 125.

¹²³⁵ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 281.

¹²³⁶ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 318.

¹²³⁷ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 345.

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Hasan Sezâyî, Ey sevgiliyi talep eden kişi, aşk ateşine pervâne ol, vücudunu isbât ederek yiğitçe o ateşe gir, vücûdunu mahv eden, sevgiliye kavuşma gönül hoşluğuna erişir demiştir.

2.3.7. Ebü'l-Vakt ve İbnü'l-Vakt

Vakt, Arapça bir kelime olup, lügatte “zamandan bir miktar” anlamında kullanılmıştır.¹²³⁸ Istilahta, “kulun üzerine gelen ilahi vâridât ve Rabbanî tecelliyâtın zamanıdır ki o vârid gelince kula tasarrufta bulunup ona etki eder.” Vakti iyi değerlendirenlere tasavvufta ibnü'l-vakt denilmiştir.¹²³⁹ İbnü'l-vakt, vaktin oğlu manasında, tasavvufta, “geçmiş ve gelecek endişesinden kurtulmuş şimdiki anı yaşayan sûfiye ve halin kullandığı kişiye de” denilir.¹²⁴⁰ Ebu'l-vakt ise vaktin babası manasında, “ol kimselere derler ki vakt ve hâl onlarda tasarruf kılmaz. Onlar ahvâl-i muhtelif ile mütelevvin ve mütegayyir olmazlar” denilmiştir.¹²⁴¹

Sûfilerden biri bu konuda şunları söylemiştir: “Vakit mâzî ile istikbâl arasında geçen zaman diliminden ibârettir. Vakit Allah (c.c.)’ın zikrinden gâfil olarak geçirilirse, o an bir daha kesinlikle yakalanamaz.”¹²⁴² Ali ed-Dekkâk da vakitle ilgili şunları ifade etmiştir: “Vakit içinde olduğun nesnedir. Dünyada kaldığın zaman diliminde vakit dünyadır; âhirette olunduğunda, vakit, ukbâdır. Sevinçli olunduğunda vakit sevinç; üzüntü içinde bulununca da vakit üzüntüdür.”¹²⁴³

Sezâyî Efendi İslambol’da¹²⁴⁴ bulunan Gümrükçü-zâde’ye gönderdiği mektubunda vakitle ilgili önemli tavsiyede bulunmuştur: “Feyz-ı irâde olmuşken

¹²³⁸ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, s. 4887.

¹²³⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 516; Detaylı bilgi için bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 135-137.

¹²⁴⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 229; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 179.

¹²⁴¹ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 98.

¹²⁴² Serrâc Tûsî; *el-Luma*, s. 401.

¹²⁴³ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 135.

¹²⁴⁴ “İslâm’ın bol olduğu yer” manasında İslambol bir Ermeni kaynağındaki bilgilere göre İstanbul II. Mehmed tarafından fethedildikten sonra buranın adı olarak kullanılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Halil İnalcık, *İstanbul*, DİA, İstanbul 2001, c. 23, s. 220.

tahsîle himmet buyurup, vakit ki tecellîden ibârettir, zâyî etmeyip cilve-i ma'rifete sa'y buyurular.”¹²⁴⁵ Celâlî Mahmud Dede'ye gönderdiği mektubunda vakit hakkında şunları demiştir: “Vakti ganîmet bilip mücâhedeyi kemâle yetirip bahr-i müşâhedeye vâsıl olasın.”¹²⁴⁶ Damadı Hâfız Mustafa Efendi'ye gönderdiği mektubunda bu konuda önemli açıklamalarda bulunmuştur: “İbnü'l-vakt olup havâdise mukayyed olmakla ebu'l-vakt, vaktini zâyî eder olmayasın.”¹²⁴⁷

Diğer bir mektubunda tekrar Hâfız Mustafa Efendi'ye ibnü'l-vakt ve Ebu'l-vakt hakkında şunları demiştir: “Muktezâ-yı sûret-i tarîkat ibnü'l-vakt olmaktır. Yoksa bu niçin böyle oldu, böyle olsun diyenler, ebü'l-vakt olanlara lâyıktır.”¹²⁴⁸ Bir sâlikine şunları demiştir: “*el-ümûru merhûnetün bi evkâtihâ*” ve “*küllü âtin karîbün*” inşâallâh maksûd hâsıdır. Ancak “Bu âlem çünkü vakte bağlıdır, her iş de vaktiyle zuhûr eder. Öteden beri cümle enbiyâ ve evliyâ sabırla me'murdurlar. Onlara tâbi olanlara da sabra yapışmak lâzımdır.”¹²⁴⁹

Kaynatası Şeyh es-Seyyid Osman Efendi'ye ibnü'l-vaktin önemine dâir şunları söylemiştir: “Yarınki günün kaydını men etmekle ibnü'l-vakt olmak tarîk-i ehlullahâ vâcib olmuştur.”¹²⁵⁰ Siyâhî Mehmed Dede'ye gönderdiği mektubunda şunları ifade etmiştir: “İbnü'l-vakt olup bu niçin böyledir demeyip bâb-ı rızâda sâbit kadem durmalıdır. Tâ ki dâr-ı ma'rifete dâhil olup *la havfün aleyhim* gürûhuna ilhak olalar.”¹²⁵¹ Bir mektubunda Siyâhî Mehmed Efendi'ye şunları tavsiye etmiştir: “Hâl,

¹²⁴⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 114; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 213.

¹²⁴⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 127; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 224.

¹²⁴⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 90; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 192.

¹²⁴⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 75; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 178.

¹²⁴⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 128-129; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 225.

¹²⁵⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 71; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 175.

¹²⁵¹ Bakara, 2/38 Meali: “...Onlara korku yoktur.”

el-ân mâlik olduğun vakittir. Elden çıkan vakte yetişilmez. Gelecek hâl ma'lum değil demek. Görüp ibnü'l-vakt olmaya sa'y buyurasız.”¹²⁵²

Mora Gördüs Tekkesinde görevli İbrahim Efendi'ye gönderdiği mektubunda şu tavsiyede bulunmuştur: “Zuhûrun iktizâsına göre amel lâzımdır. Ebu'l-vakt ardına düşmemelidir, olduğuna göre gitmelidir.”¹²⁵³ Bir diğer mektubunda şunları söylemiştir: “Ebu'l-vakt olup irâde-i cüz'i sa'yile sûret bulursa âdem-i vücûd-numâ kabîlindendir. Yine tez fenâ bulur ve *üfevvizu emrî ilallâh*¹²⁵⁴ makâmında kâim olmayı himmet edesin.”¹²⁵⁵ Sezâyî Efendi'nin *Dîvân*'ında bu kavramlar ikisi bir arada 84. gazelinde verilmiştir. İbnü'l-vakt ve ebü'l-vakt terimlerinin karşılaştırılması aynı gazelde beşinci beyitte yer almaktadır:

İbn-i vakt olan tecellî-zâdedür

Her nefesde Hakkıla âzâdedür (Gazel, 84/1)

Gel ebü'l-vakt olmadan kıl ihtirâz

Kim hakîkat neş'esinden sâdedür (Gazel, 84/3)

İbn-i vaktile nice olur kıyas

Çün ebü'l-vakt lâ'da ol illâ'dadur (Gazel, 84/5)¹²⁵⁶

Hasan Sezâyî Efendi, yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere şunları ifade etmiştir: Vaktin çocuğu olan tecellînin oğludur. Her nefesde Hakk ile nâzırdır. İkinci beyitte hakîkat neşesinden kim yalındır, vaktin babası olmakdan sakınarak gel.

¹²⁵² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 80; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 182.

¹²⁵³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 15; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 124.

¹²⁵⁴ Mü'min, 40/44. Meali “...ve işimi Allah'a ısmarlıyorum.”

¹²⁵⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 66; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 170.

¹²⁵⁶ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 215; Şimşek, *Halvetîlikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 129.

Üçüncü beyitte de O vaktin çocuğu ile asla mukayese edilemez. Zîra vaktin babası lâ'da, o ise illâ'dadır demiştir.¹²⁵⁷

2.3.8. İstiğrâk ve Vecd

İstiğrâk sözlükte, “kendinden geçme manasında, mertebe-i velâyete vusûlden sonra hâsıl” olmaktadır. Tasavvufta, “tevhit ve aşk denizine batmak” demektir.¹²⁵⁸ Batmak, gömülmek manasına gelen gark kelimesi, tasavvufta “sâlikin, sevgiliyi ilâhî sevginin içerisinde temâşâda bulunup maddî âlem ve mâsiva hakkında his, idrâk şuur ve bilincini kaybetmesi” demektir. Bu hâli yaşayan kimseye “müstağrik” denilir. Müstağrik, “suya atıldıktan sonra arkasında bir eser bırakmayan taş benzetilir. İlâhî muhabbet denizinde ve vahdet deryâsında, arkasında bir iz bırakmadan batmış ve kaybolmuştur.”¹²⁵⁹

İstiğrak hâli: “İlâhî sevgi sâlikin üzerine indiğinde maddî âlem ve bedeni hakkında duygu, algı, bilinç ve şuurunun kaybolmasıdır.” Vecdin ileri aşaması olan vucûdla aynı mânâlara gelmektedir. Bu hâldeki sâlik, ilahî muhabbet ve vahdet denizinde iştilal etmelidir.¹²⁶⁰ Sıbgatullah Arvâsî bir sohbetinde bu konuda şunları söylemiştir: “Mercû makâmında (âlem-i melekûtta âlem-i halka dönen) sâlikten âlem-i melekûtta gördüğü lezzetler kesilir. Gerek namaz ve gerekse ölüm anında istiğrak hâline dönünce bu lezzetleri tekrar tatmaya başlar.”¹²⁶¹

Arapça bir kelime olan vecd lügatte, “istenileni bulma, varolma, hâsıl olma, buluş ve malı buldum da” denilir.¹²⁶² Tasavvufta ise “sâlikin zorlaması olmadan kalbe gelen vecd hâli, kulun herhangi bir çaba ve kastı olmaksızın kalbine tesadüf eden ilham, feyz, his ve vârid gibi Allah (c.c.)’tan gelen her türlü mükâsefe ve tecellîlerdir.” Vecd, “kalbin işitme ve görmesi olarak da bilinir. Vecdi zayıf olanlarda

¹²⁵⁷ Şimşek, *Halvetîlikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 130.

¹²⁵⁸ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 182.

¹²⁵⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 193. İstiğrâk için bkz. Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, s. 438-440; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 248.

¹²⁶⁰ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 205.

¹²⁶¹ Arvâsî, *Minah*, s. 120.

¹²⁶² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, s. 4770; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 376.

tevâcüd görülür. Tevâcüd de sâlikin bâtınında bulduğu şeylerin zâhirde ortaya çıkıp görülmesidir.”¹²⁶³

Vecd, “tüm âlemi ve varlığı saran, sözle ifade edilemeyen harâretli yanan bir ateştir.”¹²⁶⁴ “Vecd ehlinin aklı başında değildir. Akıl baştan gitmeyince vecd hâli, insana gelmez.”¹²⁶⁵ “Vecd hâlinde bulunan bir kimse, her nereye baksa, dönse orada Allah (c.c.)’ı görür” denilmektedir.¹²⁶⁶

Sezâyî Efendi, kayınbiraderi İbrahim Efendi’ye gönderdiği mektubunda istiğrâk hakkında şunları ifade etmiştir: “Hâl-i istiğrâkta olan sâlik inkârı dahî galebe-i ikrardan addolunup ‘lâ’ sı ayn-ı ‘illâ’ olur. Zîrâ âdem kemâl buldukta vücûd-pezîr olup her hadden tecâvüzde aks iktizâ eder. Her matlabın dahî acz-i husûlû mûcib-i vusûlûdür.”¹²⁶⁷ Dâmâdı Hâfız Mustafa Efendi’ye gönderdiği mektubunda şunları demiştir: “Henüz hâl-i istiğrâkım küllî mündefî olmayıp eser-i sekr (manevî sarhoşluk) vücudumda mevcûdudur. Eğerçi reddoldum. Ammâ vücûd-ı unsûri henüz mütelâşîdir ki kâh ü kâh kendimi mahv bulurum. Bir nûraniyet bedenimi kaplamıştır. Güyâ ki vücûd-ı unsûrum aslâ yoktur. Ammâ hareket kasdettikçe kendimi bî-tâb bitkin bulurum. El-ân böyleyim.”¹²⁶⁸

Bir diğer mektubunda Hâfız Mustafa Efendi’ye vücûd ile istiğrak hakkında önemli açıklamalarda bulunmuştur: “Herîf-i mezbûrun debdebe-i vehmine ne îtibâr, Hakk’ın vücudunda bâtıl zâhıktır. Tarîkat ricâli tab-ı unsûrisini mahv etmekle hükm-i beşeriyetten çıkmıştır. Vücûd-ı hakkânîdir. Kande gitse mevhumu olan vücûdda

¹²⁶³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 520; Detaylı bilgi için bkz. Rûmî, *Müzekkin Nüfus*, s. 404; Vecdin kısımları için bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 376; Kelâbâzî, *Ta’arruf*, s. 185. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 145—151; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 376.

¹²⁶⁴ Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, s. 253.

¹²⁶⁵ er-Rûmî, *Müzekkin Nüfus*, s. 404; Vecd, tevâcüd ve vücûd mertebeleri vecd ehlinin hâli hakkında geniş bilgi için bkz. Rûmî, *Müzekkin Nüfus*, s. 402-405.

¹²⁶⁶ Serrâc, *el-Luma*, s. 453.

¹²⁶⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 23; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 132.

¹²⁶⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 61; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 165.

sahte debdebesi yok olur. Vücûd-ı asla, mahv ol da varacağın yere öyle var.”¹²⁶⁹ İstanbul’da bulunan bir kız kardeşine şu tavsiyede bulunmuştur: “Kendi vücûdunda şeyhinden gayrı bilmeye ve görmeyesin.”¹²⁷⁰ Sezâyî Efendi’nin *Dîvân*’ında vecd kelimesinden ziyâde vücûd kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz:

Lütfuna müstağrak olup cümlesi

*Her birisi sana ider ilticâ (Kaside, 2/4)*¹²⁷¹

Nefes tut katreni mahv it vücudundan idüp gaybet

*Hüviyet bahrına gark ol haber al dürr-i yektadan (Gazel, 257/3)*¹²⁷²

Görendür görinen anda ikilikten eser kalmaz

*Vücûd-ı mümkünâta bahr-ı vahdet virdi istiğrâk (Gazel, 193/3)*¹²⁷³

Mahv iden aşk âfitâbında vücûd-ı zerresin

*Cümle zerrât-ı cihânda gördi yârin cilve-ger (Gazel, 104/4)*¹²⁷⁴

Merd-i kâmil hizmetinde bu vücûd-ı mahv iden

*Nâsûtin lâhut ider ol kâmil-i insân olur (Gazel, 96/7)*¹²⁷⁵

Ateş-i tevhid ile yâk varını

*Kalmaya sende eser-i mâsivâ (Kaside, 2/32)*¹²⁷⁶

Yolun ugragıdur bir deyr kim râhibleri mahbûb

*İdüp mahv-ı vücûd olmuş kamunun dostıla varı (Kaside, 3/18)*¹²⁷⁷

¹²⁶⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 50-51; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 156.

¹²⁷⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 132; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 228.

¹²⁷¹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 148.

¹²⁷² Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 294.

¹²⁷³ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 263.

¹²⁷⁴ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 225.

¹²⁷⁵ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 221.

¹²⁷⁶ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 150.

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi, kâmil bir mürşidin hizmetinde vücudunu mahv eden insanlığını ulvîleştirir ve kâmil bir insan olur, tevhidin ateşiyle vücudunu yak ki mâsivâdan bir eser kalmasın. Son beyitte ise yolun bir manastıra uğrar ki, rahiplerinin hepsi dosttur. Varlıkları aradan kaldırıp dostun sevgilisi olmuşlardır demiştir.

2.3.9. Müşâhede ve Nazar

Nazar sözlükte: “bakış, göz değmesi” anlamında; sûfiler nezdinde “nazar, mevcûdâtın hakikatleri ve işlerinde dikkat ve teveccühü¹²⁷⁸ mürşidin müridine ma’nevî yolla bakışıdır.”¹²⁷⁹ Nazar etmek, “göz değmesi”, Arapça’da “isâbetü’l-ayn” şeklinde kullanılmaktadır.¹²⁸⁰ Nazâr ber-kadem; “müridin yolda yürürken, bakışlarını ayakuçlarına yöneltmesidir.” Nakşbendilikte, “kalbinin huzuru ve içteki sükûn hâli bozulmasın diye sâlike lüzumsuz bakışlardan kaçınarak önüne, ayakların üzerine bakması tavsiye edilmektedir.”¹²⁸¹

“Hakîkatin akıl ve istidlâlle anlaşılabilceğini savunanlara¹²⁸² bakışlarıyla kişiyi kemâle erdirmeye güç ve kuvvetine sahip kimselere ehl-i nazar denilmiştir.”¹²⁸³ Müşâhede “gözlem” lügatte: “bir şeyi hazır görmek” ıstılahta ise: “hicâbın bir uğurdan sukût etmesi”dir. “Arifler basîret gözüyle görürler ve her ne görmüş iseler onda apaçık Allah’ı müşâhede ederler” denilmiştir.¹²⁸⁴ Müşâhede de kesinti ve perde araya girmeden kalbin üzerine tecellî nurları arka arkaya inmekte olup bu hâl ise şimşeklerin peş peşe gelmesine benzetilmiştir.¹²⁸⁵ Müşâhede, “kalbin tevhîdin

¹²⁷⁷ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 153; Şimşek, *Halvetîlikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları*, s. 86.

¹²⁷⁸ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 261; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 272.

¹²⁷⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 360.

¹²⁸⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 272; Salime Leyla Gürkan, *Nazar*, DİA, İstanbul 2006, c. 32, s. 443-444.

¹²⁸¹ Hamit Algar, *Hâcegan*, DİA, İstanbul 1996, c. 14, s. 431.

¹²⁸² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 118.

¹²⁸³ Gölpınarlı, *Deyimler ve Atasözleri*, s. 234.

¹²⁸⁴ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 255.

delilleri ile eşyâ üzerinde Hakk'ı görmesi ve müşâhede etmesi" olarak da tanımlanmıştır.¹²⁸⁶

Müşâhede, dîvânlarda temâşâ şeklinde de ifade edilir. "Müşâhede etme seyretme anlamlarındaki temâşâ; tasavvufta ise; Allah (c.c.)'ın maddî ve manevî âlemdeki cemâlini ve kemâlini müşâhede etmek; Allah (c.c.)'ın isim, sıfat ve fiillerinin tecellilerini gözlemlemek" şeklinde ifade edilmiştir.¹²⁸⁷ Hadisi şerifte ise Peygamberimiz sallahü aleyhi ve sellem Efendimiz, "*Müminin bakışından kaçının, çünkü o, Allah'ın nuruyla bakmaktadır.*" buyuruyor.¹²⁸⁸ Bu haldeki müminin nazarı böyle etkili olduğu gibi sözlü öğüdü de etkilidir. Denilmiştir ki "nazarı zühd ve takvâya ermeyen kişinin, sözlü öğüdünün de kimseye bir faydası yoktur."¹²⁸⁹

Sezâyî Efendi, halîfesi Hacı Mehmed Dede'ye gönderdiği mektubunda nazarla ilgili önemli ifadelerde bulunmuştur: "İnsan, basîret-i ma'nâdan ibâret bir neş'edir. Nazar-ı hayvânî ancak sûret görür. Sûret ise bir gün ki devamı olmaz."¹²⁹⁰ Fukarâsından Dervîş Ahmed sâlikine gönderdiği bir mektubunda şunları demiştir: "Kalbe nazar olundukta elbette âyîneye bakan kendi yüzün görür. Bu aşikâre bir iştir. Fıkr-i fâside i'tibâr etmeyip sana nasıl söylersem öylece amel edip kendi efkârına uymayasın ki dağdağâ-i hâtıra karışık duygular içine düşmeysin."¹²⁹¹

Fukarâ bir dervişine: "rızâmı istersen pîrlerin sana nazarı vardır" diyerek mürşidin rızasıyla nazarın elde edebileceğini ifade etmiştir.¹²⁹² Sezâyî Efendi Baştabib Hayatîzâde Efendi'ye gönderdiği mektubunda şunları söylemiş ve dualarda

¹²⁸⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 168.

¹²⁸⁶ Cürcânî, *Ta'rîfât*, s. 89.

¹²⁸⁷ Temâşâ için bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 351; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 488.

¹²⁸⁸ Komisyon, *Hadislerle İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017, c.1 s. 455.

¹²⁸⁹ Serrâc, *el-Luma*, s. 341.

¹²⁹⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 116; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 215.

¹²⁹¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 128; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 224.

¹²⁹² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 130.

bulunmuştur: “Cemî eşyânın mazhariyetin müşâhede ve her birini mâ-halak lehinde isti’ mâliyle (yaratılış gayesi uğrunda harcayarak) adâlet-i fitrîde bulunup âdem-i ma’nâ rütbesin hâsıl ve cennet-i irfâna vâsıl olmalarıyla zevk-ı dâime nâil olasınız.”¹²⁹³

Bir mektubunda Mehmed Dede’ye bu konuda şunları ifade etmiştir: “Min-ba’d ihtilâf-ı esmâ ile âfâkta zuhûr eden havâdise aldanmayıp ism-i zâtın cümle esmâya teveccühle tasarrufu sârî olduğun müşâhedeye sa’y edip dağdağayı hâtıra getirmeyesiniz.”¹²⁹⁴ Siyâhî Mehmed Efendi’ye gönderdiği bir mektubunda şu tavsiyede bulunmuştur: “Her ne kârda olunursa kendini âlet bilip *lâ fâile illallah* müşahadesiyle cilve-i tevhidden ayrılmayasınız.”¹²⁹⁵ Sezâyî Efendi *Dîvân* ’ında nazar ve müşâhede ile ilgili beyitlerinden bazıları şöyledir:

İtdükçe hakikatle nazar kevn ü mekâna

Bir başka tecellî görinür dîde-i câna

Feyz-ı nazar-ı mevhîbet-i pîre yetiş kim

Sûret nazarun mahrem ola sırr-ı nihâna (Gazel, 342/1/2)¹²⁹⁶

Bir nazar itmiş ezelden sana Sultan Gülşenî

Himmetiyle bu SEZÂÎ buldı âli menzilet (Gazel, 26/5)¹²⁹⁷

Bir vech imiş dü-âlem ayne’l-yakîn gördüm

Görmez o veçhi ammâ mir’ât-ı kalbi paslı (Gazel, 393/3)¹²⁹⁸

Ko say eyle tevekkül Hudâya görme misin?

¹²⁹³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 105; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 205.

¹²⁹⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 125; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 222.

¹²⁹⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 82.

¹²⁹⁶ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 332.

¹²⁹⁷ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 190.

¹²⁹⁸ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 354.

Gelür ayağına her gün nasibi baykuşun (Müfred, 2)¹²⁹⁹

Ey SEZÂYÎ gel hakikatle nazar kıl âdeme

Sûret-i Rahmânı görmek oldu insandan garaz (Gazel, 178/5)¹³⁰⁰

Bu âlem-i kesretde olan nakş-ı tecellî

Bakdukça virür ârife bin dürlü teselli (Gazel, 392/1)¹³⁰¹

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi, nazar ve müşâhede ile ilgili hakikatle nazar ettikçe oluşan ortaya çıkan şeylere can gözüyle bakınca bir başka tecellî ortaya çıkar demiştir. Bir diğer beyitte (ezelde bir nazar etti, Sultan İbrahim Gülşenî, Sezâyî’de onun himmetiyle yüksek makamlara kavuştu) diğer beyitte de Ey Sezâyî hakikat içerisinde âdeme nazar kıl, insandan maksad Rahmân’ın sûretini görmektir. Müşâhede ile ilgili Hakk’a tevekkül etmeye çalış, hergün baykuşun nasibi ayağına gelir görmez misin? Bu cümlelerle tevekkül edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

2.3.10.Cezbe

Arapça bir kelime olan cezbe lügatte; “Bir şeye çekmek, celbetme, çekme, anne oğlunu çekiyor”¹³⁰² anlamında kullanılır. Tasavvufta, “Cezbü’l-ervâh, sırların müşâhede hâline kavuşması, kalplerin yükselmesi ve Allah (c.c.) ile muhatap olunmasıdır.” Cezbe; “Allah’ın velî kullarını kendine çekerek onları zikir ve kendi yakınlığının lezzetini tattırması, kulunu kendi hazretine çekmesidir.”¹³⁰³ Cezbe hâlinde bulunan sâlik yükümlü ve sorumlu tutulmaz.¹³⁰⁴ Cezbe, “Allah’ın sevdiği

¹²⁹⁹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 366.

¹³⁰⁰ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 257.

¹³⁰¹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 353.

¹³⁰² İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, s.573-574; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 89.

¹³⁰³ Serrâc, *Luma*, s. 431; Cezbe hâlinin şerhi için bkz. Rûmî, *Müzekkin Nüfus*, s. 61; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 89; Cezbe, cezbelenmek, cezbe tarîki gibi konular için bkz.Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 101-102.

¹³⁰⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 89. Sûfilerin galebe konusundaki verdiği bilgiler için bkz. Kelâbâzî, *Taarruf*, s. 187-190; Galebe için ayrıca bkz. Uludağ, *a.g.e.*, s. 141; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 171-172.

kullarına bir ikramıdır. Onların kalbinden perdeyi kaldırıp, iktisabî olmadan zâtının nûru ile birdenbire mânevî derecelere yükseltmesidir.”¹³⁰⁵ Kur’an-ı Kerimde şöyle denilmektedir; “Allah dilediğini kendine çeker.”¹³⁰⁶ Bu ayet ile bazı kaynaklarda hadis olarak aktarılan “Allah’ın kuluna cezbese insanların ve cinlerin amellerine denktir.”¹³⁰⁷ Sözünden hareketle mutasavvıflar bu zikredilenleri cezbenin delili olarak görmüşlerdir.¹³⁰⁸

Âtaullah el-İskenderî *Hikem* adlı eserinde cezbe ile ilgili şunları ifade etmiştir: “Allah yoluna girerek sülûk eden sâlikler iki kısımdır. Biri sâlik-i meczûb; diğeri ise meczûb-i sâlikdir.” “Sâlik-i meczûb; sülûk mertebelerini bilgi vasıtasıyla anlayarak cezbeye ermiş, bilgiyle elde ettiği şeyleri bizzat müşâhede etmiş ve bilâkis yaşamış kimsedir.” “Meczûb-i sâlik ise; önce cezbeye düşüp Cenâb-ı Hakk’ın varlığında fâni olarak, Allah’ın varlığında var olmuş ve aştığı sülûk mertebelerini bilgiyle kavramış kimsedir.”¹³⁰⁹

Avârifü’l-Maârif müellifi Ebû’l-Hafs Ömer es-Sühreverdî cezbe ile ilgili “İrşad için sülûk ve cezbeyi şart olarak kabul etmiş, kendisinde cezbe özelliği bulunan sâlik-i meczûb ile cezbese daha ağır gelen meczûb-i sâlikin seyr u sülûk sonucunda irşad ehliyetini elde edebileceğini” ifade etmiştir.¹³¹⁰

Sıbgatullah Arvâsî tarîkata giren bir mürîdin huzur hâline eriştikten sonra nâra ve sayhalarının kesilmesi hakkında şöyle demiştir: “Yaş bir odun ateşe atılınca ses çıkarak yanmaya başlar. Artık kuruduktan sonra ise sessiz sessiz yanmaya devam eder.”¹³¹¹ Cezbe hakkında sûfilerden biri şunları demiştir: “Cezbe her an devam eden bir durum değildir. İnsan ne kadar günahkâr olsa da bazen Allah’ın rahmet ve feyzini

¹³⁰⁵ Yılmaz, *Cezbe*, DİA, İstanbul 1993, c.7, s. 504.

¹³⁰⁶ Şûra, 42/13.

¹³⁰⁷ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, Hadis no: 1069, c. 1, s. 379.

¹³⁰⁸ Şimşek, *Edirneli Kabûlî Mustafa Efendi, Kenzü’l-Esrâr ve Dîvânı*, s. 135.

¹³⁰⁹ el-Hânî, *Behcetü’s-Seniyye*, s. 51.

¹³¹⁰ Yılmaz, *Tasavvuf Mes’eleleri*, s. 81.

¹³¹¹ Arvâsî, *Minah*, s. 180.

üzerine çekecek ibâdetlerde bulunabilir. Hiç şüphesiz sûfi kâmil bir veli ise cezbesi haktır doğrudur. Zira kâmil velilerde bu durum görülmektedir.¹³¹²

Sezâyî Efendi, halîfesi Hacı Mehmed Dede'ye gönderdiği bir mektubunda cezbe ile ilgili şunları söylemiştir: “Bizim Ahmed Dede'de, ba'de'z-zuhr bir cezbe zuhûra geldi. Bir miktar illete gâlib oldu. Amma külliyyet ile mündefî olmadı. Cümlelerin duâsın ricâ ederim.”¹³¹³ Siyâhî Mehmed Efendi'ye bir diğer mektubunda şunları ifade etmiştir: “Tecellî-i irâdî sâhibine meczûb-ı sâlik derler. Bu makûle olan sâliklerin binde biri azmaz, ammâ bi't-tab meyl edip şeyhinin ya suretine ya etvârına kapılıp rapt edene sâlik-i meczûb derler, çünkü rabt-ı tab'andır, nihâyet vermez tez usanır. Bu mâkülünün binde biri cezbeye düşüp selâmet bulur. Hakk Teâlâ fazl u lütfuyla cümleye selâmet vere.”¹³¹⁴ Cezbe kavramını 176. gazelinin beş ayrı beytinde kullanmıştır. Matla beyitlerinden bazıları şunlardır:

Nigâh-tâbi-i âşık kemend-i cezbe imiş

O rişte-bend-i hayâl nakş-bend i cezbe imiş

Mahabbet ehli görün sifle-bend-i hâk olmaz

İden o murg-ı dili arş-perende cezbe imiş (Gazel, 176/1,2)¹³¹⁵

Cezbesiyle gönlümün mülkini teshîr eyledi

Himmetiyle bu harâb-âbâdı ta'mir eyledi

Bir nefesle zulmetüm tebdîl ü tenvîr eyledi

Kutb-ı âlem Şeyh La'li Gülşenîdür rehberüm (Murabba 9/3)¹³¹⁶

¹³¹² Necmeddîn B. Muhammed Nakşibendi, *Altın Silsile*, (haz. İbrahim Tozlu), Semerkand Yayınları, İstanbul 2011, s. 50.

¹³¹³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 119; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 217.

¹³¹⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 81; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 183-184.

¹³¹⁵ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 256.

¹³¹⁶ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 170.

Yukarıdaki beyitlerde Sezâyî Efendi mürşidi La'lî Fenâyî Efendi'nin cezbesi vesilesiyle gönül mülkünün büyülediği, onun himmetiyle harâb yıkılmış olan gönlünün îmar edildiğinden söz etmiştir.

2.3.11. Tecellî

Tecellî, sözlükte: “açık ve zâhir olmak, görünmek, aşikâr olmak” anlamlarındadır.¹³¹⁷ Tasavvufta tecellî “kudret-i ilâhîye eserlerinin, eşyada ortaya çıkması ile gaybî olan ve kalpte meydana gelen nurdur. Ancak tecellî'nin nasıl oluştuğunu, Allah'tan gayrisi bilemez.”¹³¹⁸ Kur'an-ı Kerimde: “*Rabbi o dağa tecellî edince onu paramparça etti, Musa, baygın düştü.*”¹³¹⁹

Bu ayette tecellînin etkisinden söz edilmektedir. Hz Peygamber tecellî ile ilgili: “*Allah Âdem'i yarattı ve onda tecellî etti.*” buyurmuştur. Necmeddîn-i Dâye, tecellî hakkında: “Tecellî Allah'ın zât ve sıfatlarıyla zuhûrundan ibârettir” demiştir.¹³²⁰ Kâşânî ve Cürçânî'ye göre gaybdan gelen ve kalpte ortaya çıkan nurlara tecellî denir.¹³²¹ Sûfilerden biri tecellîyi şu şekilde tanımlamıştır: “Tecellî beşeriyet perdelerinin kalkmasıdır.”¹³²²

Tasavvufta şöyle denilir: Kâinâtta Rahimî, özel tecellîde bulunan Allah Teâlâ “Mü'minleri, sıddıkları ve ârifleri; tevhid, ma'rifet ve rızâ gibi nimetlere erdirir.”¹³²³ Sûfilerden biri tecellî hakkında şunları söylemiştir: “Hakk'ın sırlara ve ruhlara tecellî etmesinin alâmeti, kelimelerin iletliği veya zihnin ihtivâ ettiği şeyleri görmemek ve

¹³¹⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri sözlüğü*, s. 346; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 480; Baltacı, *Necmeddîn Dâye Râzî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 220.

¹³¹⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 480; Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 224.

¹³¹⁹ A'raf, 7/142.

¹³²⁰ Allah'ın zâtı ve sıfatlarıyla tecellî etmesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Baltacı, *Mirsâdü'l-ibâd*, s. 250-259; Buhârî, *Sahîh*, c. 8, s. 50; Baltacı, *Necmeddîn Dâye Râzî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 227.

¹³²¹ Ayrıca tecellî-i âsâr, tecellî-i ef'âl, tecellî-i esmâ, tecellî-i rahîmî, tecellî-i rahmânî, tecellî-i sıfat, tecellî-i sıfatî, tecellî-i şühûdî, tecellî-i zâtî hakkında geniş bilgi için bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 480-482.

¹³²² Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, s. 681.

¹³²³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 346.

fark etmemektir. Bir kimse anlar ve anlatır durumda olursa o istidlâl hâlinde dir. Allah'ın azâmetini temâşa hâlinde değildir.”¹³²⁴

Şihâbuddîn Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif* adlı eserinde tecellî hakkında şunları ifade etmiştir: “Tecellî fiiller ve sıfatlar bazı zamanlarda zât yoluyla oluşmaktadır. Hakk Teâlâ perdelenme hâlini havas kullarında, kendileri ve başkaları için bir rahmet olarak kılmıştır. Onlar için bunun rahmet olması kendilerinin bu vesileyle ihtiyaçlarını görmelerini sağladığındandır. Diğer insanlar için rahmet olması şudur: onlarda perdelenme olmasaydı. Kendileri ‘cemu'l-cem’ bütünüyle Hakk'ta kaybolma hâlinde kaybolarak tek Kakhâr olan Allah'ın huzûrunda kendilerini onun müşâhedesine kaptırdıklarından dolayı onlardan faydalanmak mümkün olmayacaktı.”¹³²⁵

Sezâyî Efendi, Gördüs'lü İbrahim Efendi'ye gönderdiği bir mektubunda bu konuda şunları ifade etmiştir: “Dünya ahvâli tecellîdir, Ânen fe-ânen tebeddül ve teğayyürdedir. Ricâline dil-beste olmak olmaz. Herhâlde râzı olup sâhib-i tecellî'ye gönül bağlayıp zevk-ı dâime vâsıl olasız.”¹³²⁶ Damadı Hâfız Mustafa Efendi'ye gönderdiği mektubunda tecellînin kâbiliyete göre olduğunu şu cümlelerle açıklamıştır: “Tecellî bi-kadri'l-isti'dâd her nefse bilâ-tekellûf bârın (külfetsiz ve meşakkatsiz) tahammül eder. Buna tahammülüm yok der. Tecellîde ise cehl olmaz. Herkesin mikdârı ma'lum.”¹³²⁷

Bir diğer mektubunda damadı Hâfız Mustafa Efendi'ye gönderdiği mektubunda şu tavsiyelerde bulunmuştur: “Dâima feyz-i tecellî-i cemâlile terâkkîde olup pîrlar dergâhında ber-murâd olasın. Hazret-i Allah her vaktini tecellî-i cilvesiyle ihtilâm edip zevk-ı iltâka vâsıl olasız.”¹³²⁸ Bir başka mektubunda, damadı Hâfız

¹³²⁴ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 198; Tecellî hakkında geniş bilgi için bkz. Baltacı, *Necmeddîn Dâye Râzî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 220-227.

¹³²⁵ Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, s. 680.

¹³²⁶ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 13; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 123.

¹³²⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 53; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 158.

¹³²⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 62-63.

Mustafa Efendi'ye şunları demiştir: “Allah kimseyi gücünün yetmediğiyle sorumlu tutmaz.”¹³²⁹ Tecellî'nin kabiliyetine göre külfet ve zorluk olmadan tüm nefse, yükleneceğini belirtmiştir.¹³³⁰ Siyahî Mehmed Efendi'ye yazdığı mektubunda şunları demiştir: “Vakit tecellîdir, tecelliyi ganîmet bilip râygân elden çıkarmayasız. Ümûr-ı sûrînizi emr-i ma'naya ma'nevî hususa, tefvîz ile abd-i mahz rütbesin ihrâz edesiz.”¹³³¹

Sezâyî Efendi, bir mektubunda Siyâhî Mehmed Efendi'ye şöyle dua etmiştir: “Hem-vâre tecellî-i cemâl ve teselli-i visâl (ona kavuşma tesellisi) ile hoşhâl olup her düserâda (her iki cihânda) ber-kemâl olasınız, Derûnların hayâl-i gayrîden hıfz edip mir'ât-ı Hüdâ'yı cenk-alûde etmeyip (pis ve kirle dolu etmeyip) her an tecellî-i cemâliyle tesliyet-yâb olalar.” “Âmin”¹³³² Gencine-i Esrâr-ı Rabbâni Hazretlerine yazdığı mektubunda şunları ifade etmiştir: “Celâl ve cemâl ânî bir muameledir. İstikrârı olmaz. “în nîz be-güzered bu da geçer yâ hû” zemzemesiyle terennüm sâz-ı evkât buyurasız.”¹³³³ Sezâyî Efendi, *Dîvân*'ından birçok beytinde tecellîye yer verdiğini görmekteyiz. Bazı beyitleri şöyledir:

Tâ tecellî kılmadun mir'ât-ı dil pes tîredür

Sıklet-i tenden rehâ vir bize lutf it ya hudâ (Kaside, 1/2)¹³³⁴

Ey tecellîyle bu vîrân gönlümi ma'mur iden

Pertev-i nûr-ı cemâliyle vücudum nûr iden (Gazel, 263/1)¹³³⁵

Tecellî sırrını aynü'l-ayân it

¹³²⁹ Bakara, 2/286.

¹³³⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 53.

¹³³¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 86; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 188.

¹³³² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 85; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 187.

¹³³³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 80; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 183.

¹³³⁴ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 98.

¹³³⁵ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 296.

*Velî ol sırrı fâş itme nihân it (Gazel, 27/1)*¹³³⁶

Kılmış tecellî sana kerem kânı aşkile

*Ol hâleti alanda mı sandun virandedür (Gazel, 110/2)*¹³³⁷

Yukarıdaki beyitlerde Sezâyî Efendi, Hakk'ın gönül âyînesine tecellî kılmadığı için gönlünün bulanık olduğundan söz etmiş, Allah'a, bize lutf et, bizi ten sıkletinden kurtar, diye niyâzda bulunmuştur. Bir diğer beytinde ise tecellî sırrını gözdelelerin gözü eyle, Velî ol ama sırrını açığa çıkarma gizli tut, tavsiyesinde bulunmuştur.

2.3.12.Rızâ

Arapça bir sözcük olan “rızâ; sızlanmama, yakınmama, hoşnut ve memnun olma hâlidir.”¹³³⁸ Tasavvufta “Rızâ, kulun irâdesini terk etmesidir.”¹³³⁹ Rızânın hâl mi, makâm mı olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerin özeti şöyledir: “Rızânın başlangıcı kulun kendi kazanmasıyla, netîcesi ise hallerin cümlesindendir. Kulun çalışması ve gayretinin etkisi olmamıştır” denilmiştir.¹³⁴⁰ Serrâc'a göre rızâ önemli bir makâm olup makâmların sonuncusudur. Rızâdan sonra ise gaybleri mütâlâa etmek gelmektedir.¹³⁴¹

Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre rızâ: “İrâdeyi ortadan kaldırma”; İbn Atâ'ya göre: “Hakk'ın ezeli tercihini gören müridin Allah'ın kendisi hakkındaki tercihini kendisi için kabul edilen seçenekten daha iyi olduğunu kavrayıp; kızma, öfke ve şikâyeti bırakması, Allah'ın rızâsı dâiresine girerek nefsin rızasından şehvânî lezzetler ve nefsin rızâsı olan tüm şeylerden sıyrılıp çıkması, boyun eğmesi” demektir.¹³⁴² Yâni “Allah'ın rızasına karşı kulun itiraz etmemesidir. Rızâ tasavvufta makamların en

¹³³⁶ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 190.

¹³³⁷ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 228.

¹³³⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 295.

¹³³⁹ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 167.

¹³⁴⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 340.

¹³⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Serrâc, *Luma*, s. 52-53.

¹³⁴² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 295; Kübrâ, *Tasavvufta On Esas*, s. 139.

yüksek mertebesi olup iki kısma ayrılmaktadır.” “Kulun Allah’tan râzılığı; diğeri ise Allah’ın kulundan râzı olmasıdır.”

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَرَضُوا عَنْهُمْ

“Allah onlardan râzı, onlar da Allah’tan râzı olmuşlardır.”¹³⁴³

إَرْجِعِي إِلَى رَبِّكَ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً

“Sen ondan, o senden râzı olarak Rabbine dön.”¹³⁴⁴ Bu ayetler rızâ hakkında bizlere bilgi vermekte olup Allah’ın rızâsını kazanabilmenin önemini açıklamaktadır. Ruveyym b. Ahmed el-Bağdâdî rızâyı şöyle tanımlamıştır: “Rızâ kendisine isâbet eden belâlardan dolayı kişinin haz duyması ve Allah’ın takdirini sevinçle karşılamasıdır.”¹³⁴⁵ Rızâ hakkında Ebû Tûrab en-Nahşebî rızâ makamının tüm sevgilerin üzerinde olduğunu şöyle dile getirmiştir: “Kalbinde bir parça dünya sevgisi ve kaygısı bulunan kimse Allah’tan râzı olma hâline ulaşamaz.”¹³⁴⁶ “Gerçek rızâ hâlinin, belâ ve musibetler kişiye geldikten sonra belli olacağı da ifade olunmuştur.”¹³⁴⁷ Sûfîler rızâ hakkında şunu ifade etmişlerdir: “Kişi elinde bulunana rızâ göstermez de daha fazlasına tâlib olursa dâima zahmet ve sıkıntı içerisinde bulunur.”¹³⁴⁸ Bu bağlamda kişinin elinde bulunan rızık için halkımız arasında “Rızâ lokması, rızâ kapısı, rızâ pazarı” gibi deyimler de meşhur olagelmıştır.¹³⁴⁹ Rızâ konusunda bir diğer görüş de şöyledir: “Rızâ, tevbe-i nasûhun sonucudur. Sâlik, hakîkî mânâda tevbe-i nasûh yapamadığı zaman rızâ hâlinde geri kalır. Tevbe-i

¹³⁴³ Beyyine 96/ 8.

¹³⁴⁴ El-Fecr 89/28.

¹³⁴⁵ Sûfîlerin rıza hususundaki görüşleri için bkz. Kelâbâzî, *Ta’arruf*, s. 167; Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, s. 646; Yılmaz, “*Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*”, s. 175.

¹³⁴⁶ Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, s. 646.

¹³⁴⁷ el-Muhâsibî; *Er-Riâye-Nefs Muhasebesinin Temelleri*, s. 424.

¹³⁴⁸ Rızâ makamının belirtileri, rızâ ehlinin örnek davranışları, rızâ hâlini zarara uğratmayan durumlar, rızâ hâline muhalif olan haller, rızâ ehlinin yapması gerekli olan şeyler hakkında detaylı bilgi için bkz. Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb, Kalplerin Azığı* c. 3, s. 161-208; Rızâ makâmı hakkında detaylı bilgi için bkz. Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif, (Gerçek Tasavvuf)*, s. 621-627.

¹³⁴⁹ Gölpınarlı, *Deyimler ve Atasözleri*, s. 259-260; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 295; Ayrıntılı bilgi için bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 399.

nasûh sabır ve rızâ hâlini içine aldığı gibi sabır makâmı ile rızâ makâmını da kapsamaktadır.”¹³⁵⁰

Sezâyî Efendi damadı Hâfız Mustafa Efendi’ye gönderdiği mektubunda şu tavsiyede bulunmuştur: “Rızâ-yı nefsi, rızâ-yı Hak’ta mahvetmek lâzımdır.”¹³⁵¹ Sezâyî Efendi, mektubunda bir müridine şöyle bir duada bulunmuştur: “Bâb-ı rızâda sâbit kadem olup abd-i mahz olasın.”¹³⁵² Bir diğer mektubunda şunu öğütlemiştir: “Hilâfet erbâbı mahv-ı rıza’da gerek.”¹³⁵³ Bu cümlelerle tarikat halîfeliği görevinde bulunanların rızâda mahv olması gerektiğini vurgulamıştır.

Rızânın önemiyle ilgili, damadı Hâfız Mustafa Efendi’ye gönderdiği mektubunda şunları ifade etmiştir: “Cemî ümûrunda, Cenâb-ı Hakk’a tevîz ile abd-ı mahziyyet tahsîl edip rızâda mahv olasın, rızâ-yı Hakk’ı takdîm edip her hâlde mevcûd bi’l-Hakk olasın.”¹³⁵⁴ Hasan Dede’ye gönderdiği bir mektubunda ehl-i rızâ hakkında önemli açıklamalarda bulunmuştur: “Bu âlem-i kesret hâdistir, yanında vücûd ve âdem-i yeksândır, (varlığı da yokluğu da birdir) maksûd vâhidiyyetini ibâdına bildirip kimini cemâl ile kimini de celâl ile terbiye eder. Ehl-i rızâ (rıza ehli) onun her fiiline teslimdir.”¹³⁵⁵ Sezâyî Efendi, mektuplarının yanı sıra *Dîvân*’ında da rızâdan söz etmiştir. Rızâ kavramının geçtiği beyitleri şöyledir:

Rızâ-yı nefsünü terk it SEZÂÎ

*Bilesin tâ Hudâ Kahrhârlığına (Gazel, 315/5)*¹³⁵⁶

¹³⁵⁰ Sühreverdî, *Avârîfû’l-Meârîf*, s. 621; Rızâ hakkında sûfîlerin görüşleri, rızâ makâmı, rızânın kısımları, rızânın alâmetleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 338-345.

¹³⁵¹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 56; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 160.

¹³⁵² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 62; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 166.

¹³⁵³ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 69.

¹³⁵⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 58-59; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 162.

¹³⁵⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 73; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 177.

¹³⁵⁶ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 320.

Âşıklara cân virme telâşî olmaz

Teslim-i rızâdur mütelâşî olmaz (Gazel, 166/1)¹³⁵⁷

Eyledüm beste rızâya kârûm

Tâ SEZÂÎ diyem abdullâhem (Gazel, 234/5)¹³⁵⁸

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi şunu söylemek istemiştir. Sezâyî, nefsinin rızâsını terk edip hüdânın kahharlık sıfatını bilesin. Diğer beyitte ise rızâya bağlanmayı kendime fayda, eyledim. Ebediyyen kendime Sezâyî desem de ben Allah'ın bir kuluyum demiştir.

2.3.13. Zikir ve Evrâd

Lügatte, Arapça bir kelime olan “ذکر z-k-r” “hatırlamak, anmak, yâdetmek”tir. Namaz, “Kur’an-ı Kerim okumak, tesbih, dua, şükür, taat” manasında kullanılır. “Hatırladı, sonra unuttu” ifadesi de kullanılmıştır.¹³⁵⁹ Tasavvufî ıstılahta zikir “Allah’ı anmak ve hatırlamak; onu unutmadan gaflet halinde olmamak”tır.¹³⁶⁰ “Zikir tohumu velâyetin terbiyesi altında olduğunda gönül toğrağında iradenin tanımı yapıldığında tabiatın gereği olan ayırık otları tarikat eliyle ayıklanıp şeyhin ihlas güneşinden ve himmet suyundan yardım alındığında hakîkî iman yeşilliği hemen bitiverir. Lâ ilâhe illallah sözü suyun çimeni yeşerttiği gibi kalpte imanı öyle yeşertir.”¹³⁶¹ Bu bağlamda “Zikir sevginin alâmetidir. Bir şeyi seven onu çokça anar. Dervişin fikri ne olursa zikri de o olur” denilmiştir.¹³⁶²

¹³⁵⁷ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 251.

¹³⁵⁸ Özüygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 283.

¹³⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 1, s. 1508; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 546; Zikrin çeşitleri, kâiden zikir, kâimen zikir, zikr-i erre, zikr-i minşâri, zikr-i esmâ, zikr-i kıyâm, hakkında bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 393-394.

¹³⁶⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 393; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 546; Baltacı, *Necmeddîn Dâye Râzî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 302, Vird ve zikrin tanımı ve zikrin faziletleri, kısımları, gizli zikir, zikir meclisleri hakkında geniş bilgi için bkz. *el-Hüseynî, Ehl-i Tasavvuf*, s. 237-267.

¹³⁶¹ Baltacı, *Mîrsâdü'l-İbâd*, s. 222; Zikir hakkında sûfilerin görüşleri, zikir çeşitleri, zikrin özellikleri hakkında geniş bilgi için bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 381-388.

¹³⁶² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 393.

Kuşeyrî zikri şöyle ifade etmektedir: Zikir, “Hakk’ın yolunda kuvvetli bir esastır, hatta bu yolun biricik temel şartı zikirdir. Zikre devam edilmezse kimse Allah’a ulaşamaz.” Zikir iki türlüdür: Dil ve kalbin zikridir. “Dil ile zikredilirse, kalbin zikrine erişilir. Kul, hem dille hem kalple zikrettiğinde sülûk hâlindeki vasfı ile kemâl mertebesine ulaşmış olur.”¹³⁶³

Hakîkî zikir, “zikir anında, Allah’tan gayrısını unutmak”tır. Nitekim: “*Unuttuğunda Rabbini zikret*” buyurulmuştur. Bu da “Allah’tan başkasını unuttuğunda onu zikretmiş olursun, yâni; benim dışındaki şeyleri unuttuktan sonra beni zikret ki ortaklık meydana gelmesin” demektir.¹³⁶⁴ “Kalbin itmi’nanı da Hakk Teâlâ’nın zikriyle olur. Fakat bu mücerred dil ile söylemek değildir. Bu tevhidin anlamına vâkıf olup ona bütün varlığı ile sarılmaktır.”¹³⁶⁵ Necmeddin-i Dâye zikir hakkında şunları ifade etmiştir: “Kulun Allah’tan gayrı herşeyi unutup Hakk’ı hatırlamasıdır. Zikir Allah’a yolculuk sırasında sâliklerin dayanağı ve bu yolun direğidir.”¹³⁶⁶

Vird ise Arapça bir kelime olup, “sudan pay, ordu üzerine bir teşbih, kuşlardan bir parça”¹³⁶⁷ anlamlarında kullanılmıştır. “Dua, zikir, Kur’an-ı Kerim okuma ve tefekkür etmek; sabah namazından sonra âhiret yolcusu olan kulun virdidir” denilmiştir. Büyüklerden bir zât virdle ilgili şunları ifade etmiştir: “Vird nurdur, ışıktır, aynı taksinin farı gibidir, taksinin herşeyi olsa far ışığı yoksa yol alması

¹³⁶³ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 382; Dil ile zikir, zebânilerle zikredenler, zikredenlerden kaçan cehennem, zikrin kaideleri, zikreden zikir edilende fâni olması gibi hususlarda geniş bilgi için bkz. Rûmî, *Müzekkin Nüfus*, s. 389-398.

¹³⁶⁴ Kelâbâzî, *Ta’arruf*, s. 169; Baltacı, *Mirsâdü’l-İbâd*, s. 216.

¹³⁶⁵ Rûmî, *Müzekkin Nüfus*, s. 390; Ayrıca zikrin fazileti, zikirle ilgili ayet mealleri, zikirle ilgili hadis mealleri, zikir çeşitleri, kalp zikri, gizli zikir hakkında geniş bilgi için bkz. Tozlu, *Altın Silsile*, s. 28-35.

¹³⁶⁶ Baltacı, *Necmeddin Dâye, Râzî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 302; Zikrin keyfiyeti, şart ve edebleri ile müridin şeyhin zikir telkinine olan ihtiyacı hakkında ayrıca bkz. Baltacı, *Mirsâdü’l-İbâd*, s. 219-221.

¹³⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. 1, s. 4811.

mümkün değildir, kısa zamanda tepe taklak olur” demiştir.¹³⁶⁸ Kur’an-ı Kerim’de bir ayette vird şu mânâda kullanılmıştır.

وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَرِثًا

“Mücrimleri de susamış olarak Cehenneme süreceğiz.”¹³⁶⁹ Tasavvufta “ilk sûfilerin evrâd ile kastettikleri, her gün okunabilecek şekilde Kur’an’dan hergün bir cüz okumayı adet edinmek, âyetler ve zikirleri periyodik olarak okumaktır.”¹³⁷⁰ Kur’an-ı Kerim’de birçok ayette zikirden söz edilmektedir: “Beni zikredin, anın, ben de sizi anayım. Bana şükredin ve küfre sapanlardan olmayın.”¹³⁷¹ “Bu ayetin tasavvuf ehline mânâsı şu şekilde belirtilmiştir. Beni zikredin; eğer zikrederseniz, ben de sizi o zikirden daha yüksek bir zikir lütfuyla anarım.”¹³⁷²

“Allah’ı çokça zikret ve gece gündüz onu tesbih et.”¹³⁷³ Ayetinde Cenâb-ı Hakk “kendisinin gece gündüz zikredilmesini ister. Allah’ı zikirden muradın tıpkı avcı kişinin aç hayvanı yeme çağırdığı gibi zikirle ruh kuşunu cezbeyle davet etmesidir. Bu da’vetten yoksun olarak yapılan zikrin itibarı olmaz, kabul süsünden de hâlî olur” denilmiştir.¹³⁷⁴ “Kalpleri, Allah’ı zikir husûsunda katılmış olanlara yazıklar olsun; işte bunlar apaçık sapıklık içindedirler.”¹³⁷⁵

أَلَا يَذْكُرُ اللَّهُ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

“Bilesiniz ki kalpler ancak Allah’ı zikrederek mutmain olur.”¹³⁷⁶ Bu ayetlerden de zikrin kalplerin huzûra ermesi için gerekli olduğu anlatılmış, zikir konusunda kalpleri katılaştıranların da sapıklık içinde olduklarından söz edilmiştir.

¹³⁶⁸ el-Hüseynî, *Ehl-i Tasavvuf*, s. 254.

¹³⁶⁹, Meryem, 18/86; *İbn Manzûr, Lisânu’l-Arab*, c. 1, s. 4811.

¹³⁷⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 527.

¹³⁷¹ El-Bakara 2/152

¹³⁷² Kübrâ, *Tasavvufta On Esas*, s. 105.

¹³⁷³ Âl-i İmran 3/41.

¹³⁷⁴ Kübrâ, *Tasavvufta On Esas*, s. 106; Zikrin kaide ve usûlleri hakkında bkz. Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekkin Nüfus*, s. 397-414.

¹³⁷⁵ ez-Zümer, 39/22.

¹³⁷⁶ er-Râd, 13 /28.

Sezâyî Efendi, oğlu Sâdık Efendi'ye gönderdiği mektubunun bir kısmında Seyyid Osman Efendi'den söz ederek zikirle ilgili şu tavsiyelerde bulunmuştur: “Seyyid Osman'ı evkât-ı hamsede evrâd ü ezkâra iştiğal ile mevcûd bulunanı zikrullah'a terğib ile emr eyledim.”¹³⁷⁷ Müftî-i Abdullah Efendi'nin necîb evladı Molla Efendi'ye gönderdiği mektubunda tüm mahlûkâtın zikriyle ilgili önemli ifadelerde bulunmuştur: “Daima âgâh uyanık halde bulunup aklını nefsine rabt edesin. Tâ ki evkâtın zikr-i dâim ile geçse. Zira cümle zî-rûh nefes alıp verdiği ‘hâ’ dır ki onunla hayat bulmaktadırlar. Tüm canlılar Hakk'ı zikrederler. Ama zikirlerini bilmezler. Zikri bilmek ve anlamak ise insanoğluna özeldir. Her ruh sahibi canlılar da nefes alıp verdiği içindir ki onunla hayat bulurlar.” Amma “*lâ tefkahûne tesbîhahüm*” “Siz onların tesbihini anlayamazsınız.”¹³⁷⁸ buyurulmuştur. Nefsinden gâfil olanlar da hayvanlar gibi addolunur demiştir.¹³⁷⁹

Halîfesi Hacı Mehmed Dede'ye gönderdiği mektubunda zikirle ilgili bir kuds-i hadisi hatırlatmış ve sözlerine devam etmiştir: “*Ene celîsü men zekeranî*” “beni zikreden kim olursa, onunla beraber olurum.”¹³⁸⁰ “Mefhûm-ı nâsa, insanların anlayışına göre celîsiyyet (beraber oturmak) ile tesliyet, verilmiştir. Yoksa mânâyı insan zikrederse onun sıfatın giyip ene'l-mezkûr ben zikredilenim der. Ateşte demir ene'n-nâr ben nârım dediği gibi ateşin tesir-i harâreti demirde sıfatın giydirip ateş eder. Ve'l-hâsıl zevk ziyâde olsun istersen, devâm-ı zikirden ayrılmayasın.” “*Vallâhü yegûlu'l-Hakk'a ve hüve yehdi's-sebîl*” “Allah hakkı söyler ve o hidayet yoluna iletir.”¹³⁸¹

Oğlu Sâdık Efendi'ye gönderdiği mektubunda Osman Efendi'ye yaptığı tavsiyelerden söz etmiştir: “Mora Tekkesi'nde görevli Osman Dede, tekyenin

¹³⁷⁷ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 10; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 121.

¹³⁷⁸ İsrâ, 17/44.

¹³⁷⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 13; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 122.

¹³⁸⁰ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa*, Hadis no: 613, c. 1, s. 55.

¹³⁸¹ el-Ahzâb, 33/4; Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 117; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 214.

nizâmına çalışıp, beş vakitte evrâd ü ezkâra sa'y etsin. Zîrâ bu kadar emlâk ve vakfına çalışmak, ancak evkât-ı hamsede zikrullah içindir. Maksûd ancak maksat-ı re'sim (doğum yerimde) olan yerde Hakk zikr olmak içindir."¹³⁸²

İnebolu Sol Kol Ağası Hüseyin Ağa'ya gönderdiği mektubunda vebâ hastalığı için okunması gereken bir zikirten şöyle söz etmiştir: "Diyârimıza vebâ isâbet etmiş, Allah def eyleye. Her akşam namazından sonra on dokuz besmele-i şerîfe, on dokuz *Efe men kâne meyten fe-ehyeynâhu*¹³⁸³ on dokuz defa *Ferdün, Hayyün, Kayyûmün, Hükmün, Adlün, Kuddûsün* okuyup bu zikri yapasın ve evde olanlara okutasın. İnşaallah her belâdan ve tâundan emin olursunuz."¹³⁸⁴

Dervîş Yusuf Dede ve Osman Dede'ye gönderdiği mektuplarda şu tavsiyelerde bulunmuştur: "Evkât-ı hamsede zikrullâha bezl-i kudret edip nûr-ı zikrullâh ile tarafınızı tenvîr edesiz. Evrâd ü ezkâra kemâl mertebe iştigal üzre olasınız."¹³⁸⁵ Hasan Sezâyî Efendi, *Dîvân*'ında, zikir ve evrâd ile ilgili birçok kavrama yer vermiştir. Bu konularda bazı beyitleri şöyledir:

Zikr ü tesbîh ile itmez ülfeti

*Dahl ider zâhid anunçün âşıkâ (Murabba, 11/2)*¹³⁸⁶

Gül ismini evrâd it var derd ile feryâd it

*Feryâd ile mu'tâd it vuslat bulasın sen de (Gazel, 308/2)*¹³⁸⁷

Gel zikr idelüm zât-ı hudâvend-i cihânı

¹³⁸² Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 9-10; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 119.

¹³⁸³ Bu ayette: "Ölü iken dirilttiğimiz; ona, insanlar arasında, onunla yürüyeceği bir nur verdiğimiz bir kimse; karanlıklar içinde kalıp bir türlü çıkamayan kimse gibi olur mu?" bkz. el-Enam, 6/122.

¹³⁸⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 22; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 131.

¹³⁸⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 38; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 144.

¹³⁸⁶ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 171.

¹³⁸⁷ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 317.

Kim zâtı nihân oldı sıfâtında ayânı (Gazel, 369/1)¹³⁸⁸

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Sezâyî Efendi şunları demiştir: Zikir ve tesbih ile ünsiyet ülfet kurulamaz zâhid de onun için âşık müdâhele eder. Diğer beyitte gül ismini ders eyleyip derd ile feryadda bulun, feryad ile bunu alışkanlık haline getir ki vuslat bulabilesin. Son verdiğimiz beyitte ise gel cihânın sahibi olan Allah'ı zikir edelim onun zatı gizlidir. Ancak sıfatları ayân ve açıktır.

2.3.14. Zühhd, Takvâ ve Mâsiva

Arapça bir kelime olan zühhd; “dünya ve içindekilere soğuk ve ilgisiz olmak, rağbetsiz olmak, yüz çevirmek olup dünyaya hırs ve rağbetin zıddı”dır.¹³⁸⁹ Tasavvufi ıstılahta, “âhirete yönelmek için dünyadan el etek çekmek, Hakk’a tevcih etmek için dünya ve ahiretten de el etek çekmektir.”¹³⁹⁰ Zühhd, ilk zamanlarda “Dünyâyâ rağbet etmeden nefsi mücâhede ve riyâzete tâbi tutarak ibâdet yolunu seçmek mânâsında, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn dönemleri ile tasavvufun neşv ü nemâ bulmaya başladığı zamanlarda bu mânâ ile ele alınarak dünyâyâ karşı soğukluk duymak ve âhirete yâni Allah (c.c.)’a dönmek olarak ifade edilmiştir.”¹³⁹¹

Sûfiler; zühdü farklı yorumlamışlardır. Bu yorumlardan bazıları şöyledir: “Haramdan zühhd etmek, zühddür, helalden de zühhd edilir. Nasibine düşenin az olanıyla yetinerek artanı fakirlere infakta bulunmak gibi bir fâzilete sahiptir.”¹³⁹² Zühhd, “az veya çok olsun dünya meta’ından ve şehvî arzulardan, mal ve makamlardan bir ölü gibi sıyrılmaktır.”¹³⁹³

¹³⁸⁸ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 343.

¹³⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, s. 1876; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 550.

¹³⁹⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 397.

¹³⁹¹ Mekki'nin *Kûtu'l-Kulûb*'unda ilgili bölüm bu şekilde ele alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mekki, *Kûtu'l-Kulûb*, c. 2, s. 417-522; Zühhd hakkında bkz. Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 396.

¹³⁹² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 550.

¹³⁹³ Kübrâ, *Tasavvufta On Esas*, s. 124; Zühhd hakkında sûfilerin görüşleri, selefîn zühhd hakkındaki ihtilafları için bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 227-234.

Mâsiva ise mâ, şey manasında; “sivâ, başka, gayr” manasında kullanılmaktadır. Ayrıca “mâsivallah, mâsive’l-Hak, Allah’tan gayrı, Allah’ın dışındakiler” anlamlarında da kullanılmaktadır.¹³⁹⁴ Tasavvufta “Vahdet makâmına ulaşamamış müridler, Allah’ın varlığını vücûd; Allah’ın dışındakilerin varlığını ise mevcûdât olarak görmüşlerdir. Allah’ın dışındaki varlıklara tasavvufta; mâsivâ denilir.”¹³⁹⁵ “Kalpte Allah (c.c.)’tan başka ne varsa, onun sevdiği, hatta taptığı ilâhî O’dur. Bu sebeble kalpteki mâsivâ putunun yıkılıp kalbin temizlenmesi, arınması ve Allah (c.c.) hakkında yoğunlaşması önem arz eder.”¹³⁹⁶

Zühdün hakîkatî hakkında Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Dünya, âhiret ehline haramdır, âhiret te dünya ehline haramdır, ehlullah bu ikisi de haramdır.*” buyurmuştur.¹³⁹⁷ Bu bağlamda zühdün hakîkatî hem dünyada hem de âhirette zâhid olabilmek, dünyadan uzak durmaktır.¹³⁹⁸ Mekkî’ye göre: zühd, yakîn makamlarından altıncısıdır. “Elden kaybolana üzülmemek ve ele geçen şeye sevinmemek, zühdün en üstün hâllerindendir. Zühdün en kâmil hâli, zühd hâlinde olunduğunun unutulmasıdır ki zühdde zühd olarak ifâde edilen şey de budur.”¹³⁹⁹

Üstad el-İmam-ı Ebû’l-Kâsım zühd hakkında şunları ifade etmiştir: “Zühd haramdandır. Çünkü helâl Allah tarafından mubah kılınmıştır. Binaenaleyh Allah bir kuluna helâl bir malı nimet olarak verdiğinde, o nimet karşılığında ondan şükretmesini istediğinde, o kişinin o malı kendi isteğiyle terketmesi ile izninin hakkıyla yanında tutması arasında hiç fark yoktur.”¹⁴⁰⁰ Zühd hakkında Süfyanî Sevrî şunları söylemiştir. “Dünya hakkındaki zühd emeli kısaltmaktır. Bu zühd, kaba

¹³⁹⁴ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 223; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 320.

¹³⁹⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 320; Uludağ, *Masiva*, DİA, Ankara 2003, c. 28, s. 76.

¹³⁹⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 320. Ayrıca bkz. Gölpınarlı, *Deyimler ve Atasözleri*, s. 210.

¹³⁹⁷ Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, Hadis no: 1314, c. 1, s. 465.

¹³⁹⁸ Kübrâ, *Tasavvufta On Esas*, s.125.

¹³⁹⁹ Mekkî, *Kûtü’l-Kulûb, Kalplerin Azığı*, c. 2, s. 417-522.

¹⁴⁰⁰ Ehl-i tasavvufun zühd hakkındaki görüşleri için bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 227.

yemekleri yemek ve abâ giymekle değildir.”¹⁴⁰¹ Burada ifade edilen emelden maksat tüm istek ve arzulardır.

Takvâ, Arapça bir sözcük olup “korkma, endişelenme, kaygılanma, çekinme ve sakınma, korunmaktır.” Tasavvufta, “Ehl-i hakikat indinde Allah Teâlâ’ya tâat ile ukûbetinden ihtirâz etmek, cezayı gerektirecek davranışlardan nefsi uzaklaştırarak korunmaktır.”¹⁴⁰² Kur’an-ı Kerim’de birçok yerde takvâdan söz edilir. “*Muhakkak ki Allah’ın katında en keriminiz, üstün olanınız, takvaca en ileride olanınızdır.*”¹⁴⁰³ Bir diğer ayette, “*Ey mü’minler! Gerçek takvâyâ yaraştığı gibi Allah’tan korkup sakının.*”¹⁴⁰⁴ Bu ayetlerde takvânın öneminden söz edilmiştir.

Resûlullâh Efendimiz de takvâ konusunda şöyle buyurmuştur. “*Allah’ın takvâsından ayrılma. Zira o her hayrı derleyen bir derleyicidir. Cihad et. Çünkü cihad İslam’ın parolasıdır. Allah’ın zikrinden ayrılma. Zira o senin için nurdur.*”¹⁴⁰⁵ Ebu Abdullah er-Rûzbârî takvâyı şöyle tanımlamıştır: “Takvâ seni Allah’tan uzaklaştırandan uzaklaşmaktır.”¹⁴⁰⁶ Sehl b. Abdullah demiştir ki: “her kim ki doğru bir takvâyâ varmak istiyorsa bütün günahları terk etsin.”¹⁴⁰⁷

Sezâyî Efendi, damadı Hâfız Mustafa Efendi’ye gönderdiği mektubunda mâsiva ve zühd hakkında şunları ifade etmiştir: “Aynımla her nereye varırsan var, âlem senin olur. Böyle mukayyed bi’t-tab (hep kayıtlara bağlandığındandır ki böyle tabiatına bağlanmanla) vay hâline, köpekler güler. Âşıklar nazarında dünya değil,

¹⁴⁰¹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 228. Ayrıca selefin zühd hakkında ihtilafı mes’elesi için bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 230-234.

¹⁴⁰² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.342; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 472.

¹⁴⁰³ El-Hucurat, 49/13.

¹⁴⁰⁴ Âli İmran, 3/102.

¹⁴⁰⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 212.

¹⁴⁰⁶ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 214.

¹⁴⁰⁷ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 212; Ehl-i tasavvufun takvâ konusundaki görüşleri için bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 212-218.

ukbâ dahî mâsivâdır. Mâsivâ ise hiç yoktur, demektir. Yoksa ârif-i zât olanlar dil-beste olur mu?”¹⁴⁰⁸

Abdullah Efendizâde’ye gönderdiği mektubunda takvâ hakkında şu tavsiyelerde bulunmuştur: “Müridlerin nefsle mücâhede yapmasına destek olunmalı, ruhsatlardan kaçınılmalıdır. Dâima azîmet ve takvâ ile amel edilmesi zarûrîdir.”¹⁴⁰⁹ Sezâyî Efendi takvâ hakkında azîmet-i tâm ifadesini kullanmış, şerâatin en ince teferruatı ihmal edilmeden yerine getirilirse her teveccühe sûret verir” demiştir.¹⁴¹⁰ Sezâyî Efendi’nin *Dîvân*’ında zühd, takvâ, mâsivâ hakkındaki beyitleri aşağıda verilmiştir:

Dîn ü dünyâ zühd ü takvâ akl u sabrum gitdi hep

Varlığım mahv oldu külli şey cihâtım kalmadı (Gazel, 356/3)¹⁴¹¹

Hûr u kusûr zâhidün matlab-ı a’lâsıdur.

Bize sezâyî yeter cennet-i irfânumuz (Gazel, 142/5)¹⁴¹²

Ateş-i tevhîd ile yak varını

Kalmaya sende eser-i mâsivâ (Kaside, 2/32)¹⁴¹³

Tâlib-i Hak ol gönül dünyâyâ gel itme heves

Mâsivâ cânibine der-beste-dil ol itme ses (Gazel, 168/1)¹⁴¹⁴

Men arefün sırrını fehm it nedür

Aç gözüni zâhidüm olma âmâ (Kaside, 2/19)¹⁴¹⁵

¹⁴⁰⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 65; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 169.

¹⁴⁰⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 91.

¹⁴¹⁰ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 30; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 138.

¹⁴¹¹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 338.

¹⁴¹² Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 241.

¹⁴¹³ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 150.

¹⁴¹⁴ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 252.

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere ilk mısralarda Sezâyî Efendi şöyle demiştir: Din dünya, zühd, takva, akıl ve sabrım hepsi gitti. Varlığım mahv oldu altı cihetten (üst, alt, sağ, sol, ön, arka yönlerinden) hiçbir tarafım kalmadı. Diğer beyitte ise tevhid ateşiyle yak varlığını, böylece mâsivâdan hiçbir iz kalmaz, Hakk’a tâlib ol dünyaya heves etme, mâsivâ tarafına gönlünü verme sessiz kal. Son beyitte ise nefisini tanımayla alâkalı sırrın ne olduğunu anlamaya çalış, zâhidim gözünü aç da âmâ olma.

2.3.15.Fakr

Fakr, Arapça bir sözcük olup “yoksulluk, fakirlik, ihtiyaçlılık” anlamında, “Allah’tan başkasına muhtaç olmamak, dünya ilişkilerinden, yani Allah’tan başkasından kesilmektir. Varlıktan kurtulup Allah’ta fâni olmaktan ibârettir.”¹⁴¹⁶ Fakr; “Allah (c.c.) ile ganî olma mânâsına gelmekte olup gınâdan üstün tutulmuştur.”¹⁴¹⁷ Fakrın iki çeşidi bulunmaktadır: “Biri hakîkî; diğeri de sûrî’dir. Sûrî, şeklî fakr, maddî ve manevî yönden iflas etmek; hakîkî fakr ise Allah (c.c.)’a ihtiyarî bir yönelmeden ibâret olup beşerî sıfatlardan sıyrılarak fenâ-i sıfatla kendini bir şeye mâlik olarak görmemektir.”¹⁴¹⁸ Fakr, “şerefli bir makam olup mutasavvıflara da fakîr denilmiştir.”¹⁴¹⁹ Bu bağlamda fakr, “velîlerin şiarı, sâfîlerin süsü, Hakk Teâla’nın hâlis dostları olan nebilerden tercih ettiği özelliktir.” Edhem oğlu İbrahim bu konuda şunları demiştir: “Biz fakirliği istedik, bizi zenginlik karşıladı. Halk zenginliği talep etti, onların önüne fakirlik geçti.”¹⁴²⁰

¹⁴¹⁵ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 149.

¹⁴¹⁶ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 114; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 158.

¹⁴¹⁷ Hücvirî, *Keşfu’l-Mahcûb*, s. 88-89.

¹⁴¹⁸ Fark konusunda detaylı bilgi için bkz. Hücvirî, *a.g.e.*, s. 85-94; Mekkî, *Kûtü’l-Kulûb*, C. IV, s. 93-147; Kelâbâzî, *Ta’arruf*, s. 159-161; Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 178; Fakr hakkında sûfîlerin görüşleri, fakirin vasıfları hakkında detaylı bilgi için bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 450-462.

¹⁴¹⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 158.

¹⁴²⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 451-454.

Serrâc'a göre fakr, "yüce bir makâm olup sabrı gerektirmektedir."¹⁴²¹ Ebu Muhammed Cerîrî, fakr hakkında şunları söylemiştir: "Mevcûd olanı kaybetmemek için mevcûd olmayanı talep etmemektir." Ebu Hüseyin Nûrî de şunları demiştir: "Fakirin vasfı, elinde bir şey olmadığı zaman sükûn; bulunduğu ise başkasını kendine tercih etmektir."¹⁴²² Fakirlik üçe ayrılır: "Avâmın fakirliği, dünya malının olmaması; havass'ın fakirliği, kendi sıfatından fânî olması; havâsu'l-havâs'ın fakrı, kendi vücûdunda fânî olup enesini kaldırmasıdır" denilmiştir.¹⁴²³

Sezâyî Efendi, *Mektûbât* ve *Dîvân*'ında fakr kavramına birçok kere değinmiştir: Oğlu Sâdık Efendi'ye gönderdiği mektubunda şunları ifade etmiştir: "İhtiyârlara izzet ve riâyet eyle, fakîr gördüğün yerde elinde bulunan ile kayır."¹⁴²⁴ Dervîş Yusuf Efendi'ye gönderdiği mektubunda fakîr dervîşlerinden şöyle söz etmiştir: "Bu tarafta Hâfız ve Sâdık ve içeri taşrada olan fukarâ ferden ferden selâm ve duâlar ederler."¹⁴²⁵

Dervîş Yusuf Efendi vefat edince Mora Tekkesi'ne görevlendirdiği Şeyh Osman Efendi'ye gönderdiği mektubunda fukarâ hakkında şunları tavsiye etmiştir: "Kendi varlığından emin olmayasın, hep zarar edenler varlıktan ederler, hizmet-i fukarâyı ibâdet-i mahz bilip en ednâsının hizmetinden âr itmeyesin ki" "*seyyidü'l-kavmi hâdimühüm*" denilmiştir.¹⁴²⁶ Me'mur olduğun tekyenin cüz'î ve küllî ümûruna temşiyet vermeye sa'y edesin. Fukarâ ile ittihâd üzre olup benlikten sakınasın ve cümleyi nefsine takdîm edesin ki Hak Teâlâ da seni cümleye takdîm ede ve fukarâyı kandırasın."¹⁴²⁷

¹⁴²¹ Detaylı bilgi için bkz. Serrâc, *el-Luma*, s. 47-48.

¹⁴²² Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 159.

¹⁴²³ Rûmî, *Müzekkin Nüfus*, s. 298; Fakirlere verilen üç haslet ve fakirlik hakkında sûfîlerin görüşleri için bkz. Rûmî, *Müzekkin Nüfus*, s. 146-149.

¹⁴²⁴ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 9; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 119.

¹⁴²⁵ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 34; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 142.

¹⁴²⁶ Hadis-i şerifin anlamı, "Kavmin efendisi o kavme hizmet edenlerdir."

¹⁴²⁷ Buradaki kandırmakdan kastedilen mana, aldatmak yalan söylemek manasında olmayıp susuzluk giderme manevî bakımdan yeterince takviyede bulunmak anlamındadır. Arzusunu

Mektublarından birinde Gördüsî İbrahim Efendi'ye gönderdiği mektubunda fukarâ hakkında şunları ifade etmiştir: “Behey tarîk-ı ehlullahdan dür ve bîgâne, (Allah dostlarının yolundan uzak ve yabancı) hiç meşâyihden kim fukarâsına meâş-ı sûrîsine tekeffül etmiştir. (Bizden önceki meşâyihden kim fakirlerinin sûrî maaşlarına kefil olmuştur) bizden mukaddem bir etmiş var ise bizde edelim. Seni mukâta’a (arazisini) zabtına ta’yin etmedik.”¹⁴²⁸ Bu ifadelerle fakirler hakkındaki bazı iddialar hasebiyle ağır ifadeler kullanmıştır. Abdullah Efendi'ye gönderdiği mektubunda kısa ve öz cümleyle şunları tavsiye etmiştir: “Fakirden ne işittin, ne gördün ise onunla âmil olasın.”¹⁴²⁹ Sezâyî Efendi *Dîvân* 'ında fakr kavramına yer verdiğini görmekteyiz. Bu konuda bazı beyitleri şöyledir:

Buldı fakr içre kenz-i lâ-yefnâ

Bende-i dergehi SEZÂYÎ fakîr (Gazel, 135/5)¹⁴³⁰

Fakr ile ol ki buldı cihânda gınâ-yı dil

Miss-i vücûdın altundan ider kimyâ-yı dil (Gazel, 220/1)¹⁴³¹

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılabacağı üzere Sezâyî Efendi şunları ifade etmiştir: Dergâhın bağıslısı Sezâyî tükenmez bir hazîneyi fakrı, Hak'ta fânî olduğu bir hal içindeyken buldu. Diğer beyitte ise fakr ile ol ki cihanda gönlün gözün tok olsun, vücûdun güzel kokusu altındandır çünkü o altın mesâbesindeki güzel ahlâk ile kemâle dönüştürülen gönüldür.

yeterince karşılayarak tatmin etme ve yeterince haz vererek doyurmaktır. Geniş bilgi için bkz. Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 151; Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 44-45; <http://lugatim.com/s/kandirmak> (11.11.2021)

¹⁴²⁸ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 19; Konur, *Hasan Sezâyî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, s. 128.

¹⁴²⁹ Sezâyî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, s. 94.

¹⁴³⁰ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 238.

¹⁴³¹ Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 276.

SONUÇ

Anadolu coğrafyamızda 12. yüzyılda Orta Asya'da "Ahmed Yesevî" tarafından tesis edilen dinî, tasavvufî Türk edebiyatı her asırda kat kat büyüyerek genişlemiştir. Bu medeniyetin gelişmesinde büyük etkileri olan mutasavvıflar yaşadıkları asra ıfık tutup hem de Türk kültür ve medeniyetimizin, sonraki nesillere aktarılmasında önemli konumda bulunmuşlardır. Kültürümüzün içerisinde temel taşlardan sayılan bu şahsiyetler, ortaya koydukları önemli eserlerle târih zincirine dâima katkıda bulunmuşlar, bu eserlerle, yaşadıkları bölgelerde toplumun kültürel ve ma'nevî yönünün gelişmesinde önemli görevler üstlenmişlerdir. *"Geçmişini bilmeyen toplumlar geleceğine yön veremez, yok olmaya mahkûmdur."* ilkesi gereği kültürümüz içerisinde önemli konumda bulunan temel taşların ortaya çıkarılması da büyük önem arz etmektedir.

Biz de bu düşünceyle 17. ve 18. yüzyıllar arasında yaşamış mutasavvıf şâirlerimizden Hasan Sezâyî Efendi'nin hayatı, kişiliği, tarîkatı, te'sirleri ve tasavvufî görüşlerini, ele almaya çalıştık. Hasan Sezâyî Efendi, (1738/1151) târihleri arasında yaşamış mutasavvıflardandır. 1080/1669'da Mora, Gördüs'te dünyaya gelen Sezâyî Efendi, hayatının çocukluk ve gençlik çağlarını burada geçirmiştir. Babası Ali Efendi, dedesi Gördes Şehri'nin öncü şahsiyetlerinden Kurtbey-zâde Hasan Efendi'dir. İlmî yönden köklü bir aileye mensub olması hasebiyle tahsîl hayatının bu durumdan olumlu olarak etkilendiği varsayılmaktadır. Ne var ki Sezâyî Efendi'nin yaşadığı asır, Osmanlı'nın şâşaalı devrinin sona ermeye başladığı dönemlerdir.

Bu dönemde Venedikliler'in Osmanlı'ya karşı yaptıkları işgallerle zor zamanlar yaşanmıştır. Bu istîlâlardan biri de Mora'ya yapılmıştır. Hasan Sezâyî Efendi, 1686 yılında bu istîlâ ve işgaller netîcesinde bindiği bir gemiyle İstanbul'a gelmiş, oradan da Edirne'ye geçmiştir. Lehistan seferine çıkacak olan bir ordunun Edirne'de mevzîlendirilmiş olması, padişahın da ordunun başında bulunması, Hasan Sezâyî'nin Edirne'ye geçmesinin sebeplerindendir. Edirne'ye gelince Piyâde Mukabele Kalemi'ne tâyin edilmiştir.

Mora'dan İstanbul'a gelirken gemide tanıştığı Halvetî şeyhlerinden biriyle sohbette bulunmuş, onun yönlendirmesiyle de tasavvufa ilgi duymaya başlamıştır. Resmî görevlerini yerine getirirken tasavvûfî yönden de araştırmalarını artırmış, 940/1533'de Mısır'da vefat eden İbrahim Gülşenî'nin halîfelerinden olan Muhammed Sırrî Efendi'ye bağlanmıştır. Onun vefat etmesiyle Muhammed La'lî Fenâyî Efendi'ye intisab etmiş, dergâhta vakıf gelirlerinin tahsil etme görevi kendisine tevdi edilmiş, bu sebeble Câbî Dede Efendi olarak tanınmıştır. Mürşidi La'lî Efendi vefat edince 6 ay Mahmud Hamdi Efendi postnişin olmuş o da vefat ettikten sonra 38 yıl Âşık Musa Dergâhı'nda irşad görevinde bulunmuştur.

Hasan Sezâyî Efendi, Edirne ve çevresinde binlerce müride ve geniş bir bölgeye hâkim olmuştur. Bir mektubunda evli beş yüz bin dervişinin olduğundan söz etmektedir. Etkisinin ne kadar büyük olduğu buradan anlaşılmaktadır. Sezâyî Efendi, Edirne'de Seyyid Osman Efendi'nin kızıyla küçük yaşlarda evlendirilmiş, bu izdivaçla üç kızı bir oğlu dünyaya gelmiştir. Kızlarından biri küçük yaşlarda vefat etmiştir. Hayatı boyunca şerîatsız tasavvufun olmayacağını, şeriate muhâlif olmaktan sakınılması gerektiğini vurgulamış, devlet yönetiminde bulunanlara bulundukları görevle alakalı ve dinî konuların ciddiyeti üzerine her dâim telkinlerde bulunmuştur. İnsanlara hoşgörüyü yaklaşmış, kimseyi kapısından geri göndermemiş, kardeşlik hususunda örnek ahlâka sahip olmuştur.

Hasan Sezâyî Efendi, Edirne'de Niyâzî-i Mısırî'yle karşılaştığı zaman Niyâzî-i Mısırî kendisine “*kalk afva sezâsın*” demiş, bundan sonraki hayatında Sezâyî mahlasını kullanmış ona vefâ borcu olarak da Niyâzî-i Mısırî'nin bir gazelini şerh etmiştir. İbrahim Gülşenî'den sonra tarîkatın “ikinci pîri” olarak kabul edilmiştir. Tarîkatın günümüze kadar gelmesinde çocukları ve torunları önemli konumda bulunmuşlardır.

Sezâyî Efendi, edebî kişiliği açısından nesir ve nazım alanında başarılı olmuş, Dîvân edebiyatının tüm mazmunlarına vâkıf olduğunu eserlerinde ortaya koymuştur. O mutasavvıf oluşu hasebiyle didaktik bir üslup kullanmış, şiirlerindeki güzelliği her dâim korumuş böylece meşhur olmuş, Türk Tasavvuf edebiyatı alanında Hafız-ı Şîrâzî ile mukayese edilmiş Osmanlı'nın Hafız-ı Şîrâzî'si olarak nitelendirilmiştir.

Onun eserlerinde İslam ve halk kültürü bir hamur gibi yoğurulmuş, eserlerinde kullandığı ayet, hadisler, atasözleri, deyimler, kelâm-ı kibar onun bu konulardaki başarısını ortaya koymuştur. Türkçeyi sâde ve akıcı şekilde kullanan müellifimiz, Arapça ve Farsça'ya da hâkim olarak *Dîvân* ve *Mektûbâtı* 'nda, bu dilleri kullandığı kısımlar da olmuştur. Onun şâirliği hakkında ortaya koyduğu eseri şüphesiz *Dîvân* 'ıdır. O mektuplarında da şiirlerinden bazılarını yer vermiştir. *Mektubâtı* ise nâsirliğini ortaya koyan eseridir. Bu iki eserde de başarılı olmuş kitleleri etkilemiştir. Diğer bir eseri Niyâzî-i Mısırî'nin *Bir Gazeli 'ne Yazdığı Şerhi* 'dir.

Hasan Sezâyî Efendi, *Dîvânı* 'nda, dîvân sıralamasına uymuş ve şiirlerini harf sırasına göre düzenlemiştir. Kaside ve gazelleri ile tevhid, münacaat ve na't türlerinde manzûmeleri bulunmaktadır. Bu manzûmeler harf sırasına uygun olarak gazeliyyat bölümünden ayrı olarak verilmiştir. *Dîvân* 'ında şiir ve gazelleriyle tasavvuf hakkında müridlerine yön vermiş, kimseden menfaat beklememiş, devlet büyüklerine övgülerde bulunma, menfaat bekleme gayretine hiçbir zaman girmemiştir. Etrafında sûfî ve müridlerin olması hasebiyle *Dîvân* 'ında tasavvufî konulara değinmiştir. Müridleriyle diyalogu, devlet yönetimindeki görevlilere karşı tutumu, muhatablarının durumlarına tasavvufî kavramlarla cevap vermesi ve bunun gibi birçok konuyu mektuplarına taşımıştır.

Sezâyî Efendi, her dâim mürid ve sevenleriyle bağını koparmamak için gerekeni yapmış, gönderdiği mektuplarla irtibâtının tâze kalmasını sağlamıştır. Osmanlı toplumunun gözde isimlerinden olup, tarîkat faaliyetlerini sürdürürken her zaman Osmanlı yönetiminde ve toplum nezdinde sevilen, saygı duyulan bir kişiliğe sahip olmuştur. Bu konudaki çalışmamızla Sezâyî Efendi'nin hayatı, kişiliği, halîfeleri, eserleri ile bu zamana kadar yapılan çalışmalara ek olarak tasavvufî görüşleri, *Dîvân* ve *Mektûbât-ı* ışığında ele alınmıştır. Yapılan çalışmalarda değerlendirilmemiş bazı tasavvufî konular ağırlıklı olarak işlenmiştir. Bu çalışmanın gelecekte yapılacak çalışmalara katkı sunmasını arzulamaktayız.

KAYNAKLAR

- ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim (haz. İsmail Belîğ) *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyl-i Zübdeti'l-Eşâr*, AKM Yayınları, Ankara 1999.
- ACLÛNÎ, İsmâil b. Muhammed *Keşfü'l-hafâ' ve Müzîlû'l-ilbâs 'Amme'stehere Mine'l-Ehâdîs 'Alâ Elsineti'n-Nâs* (neşr. Şeyh Yusuf b. Muhammed el-Hac Ahmed), Mektebetü'l-İlmi'l-Hadis, Dımaşk (1421/2000)
- AKKUŞ, Mehmet, *Nazîrâ İbrâhim Efendi*, DİA, İstanbul 2006, c.44/32.
- ALGAR, Hamit, *Hâcegan*, DİA, İstanbul 1996, c. 44/14.
- ALTUNSU, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ayyıldız Matbası, İstanbul 1972.
- AKÜN, Ömer Faruk, *Fatîn Efendi*, DİA, İstanbul 1995, c. 44/12.
- AKÇIL, Nesrin Çiçek, *Sezâyî Gülşenî Külliyesi*, DİA, İstanbul 2009, c. 44/37.
- ANKARAVÎ, İsmail Rusûhî *Minhâcü'l-Fukarâ, Minhâcü'l-Fukarâ*, (haz. Safi Arpaguş), Vefâ Yay, 1. bs. İstanbul 2008.
- ANKARAVÎ, İsmail Rusûhî, *Makâsıd-ı Aliyye Fî Şerhi't-Tâiyye-Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi*, (haz. Mehmet Demirci), Vefâ Yay., 2. bs., İstanbul 2008.
- ÂSİM, Mütercim Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsûl-Muhît Tercümesi*, (haz Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2013, c. 1/6.
- ARABÎ, İbnü'l- *Kitâbü'l-Fenâ Fi'l-Müşâhede-Fenâ Risâlesi*, (çev. Mahmut Kanık), İz Yay, 6. bs, İstanbul 2016.
- _____, *Nurlar Hazinesi*, (haz. Mehmet Demirci) İstanbul 2001.
- ARVÂSÎ, Abdülhakîm, *Râbitâ-i Şerife*, s. nşr. Necip Fazıl, 17. Bs. Büyük Doğu Yay. İstanbul 2016.
- ARVÂSÎ, Seyyid Sıbgatullah, *Minah*, (terc. Siraceddin Önlüer, Hüseyin Okur) Semerkand yayınları, İstanbul 2012.

- AŞKAR, Mustafa *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İz Yay. İstanbul 2006.
- _____, Mustafa, *Son Dönem Tekke Mecmualarından Yeşilzâde Mehmed Sâlih Efendi'nin Rehber-i Tekâyâ'sı*, Sayı. 3, Nisan 2000.
- _____, *Niyâzî-i Mısırî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, 2. Baskı, İnsan Yay., İstanbul 2004.
- _____, *Mehmed Niyazi-i Mısırî el-Malatî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü Tasavvuf Anabilim Dalı, Ankara 1997.
- ATEŞ, Ahmed, *Menâkıb*, İslâm Ansiklopedisi (M.E.B.), İstanbul 1964.
- AYDEMİR, Yaşar *Türk Edebiyatında Kaside*, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Dergipark, Yıl: Haziran Sayı: 24, 2003.
- AYDIN, İbrahim Hakkı, *Kenz-i Mahfi*, DİA, Ankara 2002, c. 44/25
- AYVANSARÂYYÎ- *Vefeyât-ı* (haz. Ramazan Ekinci) *İnceleme Tenkitli Metin*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler Yayınlar Genel Müdürlüğü Yay, Ankara 2017.
- AZAMAT, Nihat, *İbrâhim Gülşenî*, DİA, İstanbul 2000, c. 44/21.
- BÂDÎ, Ahmed Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, (haz. Niyazi Adıgüzel, Raşit Gündoğdu) Trakya Üni Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014, c. 1-3.
- BEYSANOĞLU, Şevket, *Diyarbakır'da Gömülü Meşhur Adamlar Ahmed Şâmîzâde*, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Neyir Matbaası, Ankara 1985.
- BAĞDATLI, İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâ'ü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musânnifîn*, I, nşr. Kilisli Muallim Rifat-İbnülemin Mahmud Kemâl, II, nşr. İbnülemin Mahmud Kemâl-Avni Aktuç, İstanbul 1951-1955, Tahran 1387/1967.
- _____, *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli 'Alâ Keşfi'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn* (nşr. Kilisli Muallim Rifat Şerafeddin Yaltkaya), İstanbul 1945.

- BAĞMAN, Latif, *Uzunköprü Tarihi ve Belgeleri*, Ulusal Bellek Yayınevi, Edirne 2005.
- BALTACI, Halil, *Necmeddîn Dâye, Râzî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2011.
- _____, Necmüddîn Râzî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, Marmara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2009.
- _____, Necmeddîn-i Dâye, *Mirsâdü'l-İbâd, (Tasavvuf Yolu)* (çev. Halil Baltacı), M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2013.
- _____, Pîr Muhammed Erzincânî ve Makâmâtü'l-ârifin Adlı Eserinde Seyr u Sülûk, (Hakemsiz Dergi) Dil-i Halvet, sayı.15, 2017.
- _____, "Saf Aşkın Üstadı": Ahmed Gazzâlî ve Tasavvuf Anlayışı, Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, sayı: 32, yıl:14 (Temmuz-Aralık 2013)
- BAYRAKTAR, Nâil, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâ'ü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musânnifin Şöhretler İndeksi*, I-II, M.E.B, İstanbul 1990.
- BAYRAM, Kahraman, *Tasavvuf'ta Etvâr-ı Seb'a Kavramı ve Üç Etvâr-ı Seb'a Risâlesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001.
- BENİAN, Mısırlı Esin Arif, *Edirne Hasan Sezâyî Dergâhı Üzerine Bir İnceleme*, Turkish Studies Dergisi, 2020, 15(2), 807-830. eISSN: 1308-2140, Nisan 2020.
- BOZKURT, Nebi, *Künye*, DİA, Ankara 2002, c. 44/26.
- BÛSÎRÎ, Ahmed b. Ebû Bekir, *İthâfî'l-hıyere bi-Zevâ'idi'l-Mesânîdi'l-Aşere. İthâfî's-Sâdeti'l-Mehere*, Kahire 1420.
- CEBECİOĞLU, Ethem *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yay, Ankara 2020.
- CEYHAN, Adem, *Enîs Receb Dede Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri*, Marmara Üni Sosyal Bilimler Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990.
- CEYHAN, Semih *Sâdık Vicdânî*, DİA, İstanbul 2008, c. 44/35.

- _____, *Şuayb Şerafeddin Efendi*, DİA, İstanbul 2010, c. 44/10.
- _____, *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, İsam Yayınları, İstanbul 2015.
- _____, *Şuayp Şerafeddin Efendi*, DİA, c. 44/39.
- CANIM, Rıdvan *Başlangıçtan Günümüze Edirne Şairleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.
- _____, *Edirne Şairleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.
- CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerîf, *Ta’rîfât-Tasavvuf Istılahları*, (Çev. Abdurrahman Acer), Litera Yay. İstanbul 2014.
- ÇAYLIOĞLU, Abdullah *Niyâzî-i Mısrî Şerhleri*, İnsan Yay. İstanbul 1999.
- ÇELEBÎ, Evliya *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, (haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, c. 3/2.
- ÇELİKOĞLU, Şahver, *Dîvân-ı Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, Yazı Yayıncılık, İstanbul 1985.
- ÇEKER, Orhan, *Tasavvufî Meselelere Fikhî Bakış*, Ravza Yayınları, İstanbul 2012.
- ÇETİN, Nuran, *Şeyh Mehmed Cemâleddîn-i Uşşâkî ve Cemâlîzâde Tekkesi*, Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 9, Yıl 2017.
- ÇİMEN, Şadiye, *Şuayp Şerefüddin-i Gülşenî, Hayatı Eserleri ve Mektupları*, Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, İstanbul 2002.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yay. İstanbul 1972, c. 1/6.
- DÂYE, Necmeddîn-i, *Mirsâdü’l-İbâd, (Tasavvuf Yolu)* (çev. Halil Baltacı), M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2013.
- DEDE, Esrar, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye*, haz. İlhan Genç, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- DEMİRCİ, Mehmed, *Himmet*, DİA, İstanbul 1998, c. 44/18.

- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Ankara 2001.
- DİKMEN, Hamit, *Seyyid Vehbî, DİA*, İstanbul 2009, c. 44/37.
- _____, “*Seyyid Vehbî’nin Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Şairliğinin Değerlendirilmesi*”, TUBA, XXII (1998)
- _____, “*Seyyid Vehbî Divanı’nın Şekil ve İfade Özellikleri Yönünden Analizi*”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, III/1, Adana 2003.
- ERAYDIN, Selçuk *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2014.
- ERDOĞAN, Kenan *Niyaz-i Mısri’nin Bestelenmiş Şiirleri*, Erciyes Dergisi, yıl:19, sayı: 209, Mayıs 1995.
- _____, Kenan *Niyaz-i Mısri, Hayatı, Edebi Kişiliği Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1993.
- ERDOĞAN, Mustafa, *Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış*, Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi, Celal Bayar Üniversitesi, 11-13 Eylül 1996, MANİSA (Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi), Manisa, 1997.
- ERGİNLİ, Zafer, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yayınları, İstanbul 2006.
- ERKUT, Güngör, *Ahmet Bâdi Efendi, DİA*, İstanbul 1989, c. 44/ 2.
- FATÎN, Efendi, *Hâtimetü’l-Eş’âr*, (haz. Ömer Çiftçi), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, “*İbn Sadruddin eş-Şirvanî ve İtikadî Mezhepler Hakkındaki Türkçe Risalesi*”, AÜİFD, c. 24.
- FÎRÛZÂBÂDÎ, *el-Okyânûsu’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi*, Mütercim Âsım Efendi, (haz Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi) Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013, c.1/6.

- GARİBULLAH, Şeyh Mustafa İsmet *Risale-i Kudsiyye*, (haz. Mahmud Ustaosmanoğlu), Ahıska Yayınları, İstanbul 2015.
- GALİTEKİN, Ahmed Nezih, Ayvansarâyî, Hüseyin Efendi-Alî Sâtı Efendi-Süleymân Besîm Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmî' İstanbul Câmileri ve Diğer Dinî-Sivil Mimârî Yapılar*, İşaret Yay, İstanbul 2001.
- GAZZÂLÎ, Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *Kalplerin Keşfi*, (terc. Ali kaya,) Semerkand Yayınları, İstanbul 2012.
- _____, *Sevânih* (Mecmua'-i Âsâr-ı Fârsî içinde), haz. Ahmed Mücâhid, Tahran: İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran 1388.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *Edirne, DİA*, İstanbul 1994, c. 10.
- GÖKALP, Haluk, *Ahi Evran-ı Velî'nin Menkıbevi Kişiliği*, Ahilik Araştırmaları Dergisi, sayı: 2, Ankara 2005.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılâp Yay, İstanbul 2015.
- GÜNDÜZ, İrfan, *Tasavvufî Bir Terim Olarak Rabîta*, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 19, yıl: 2007.
- GÜNTAN, Halil, *Receb Enis Dede (Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi 1990.
- GÜLŞENÎ, Muhyî-i, *Menâkıb-ı İbrahîm-i Gülşenî*, (haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014.
- GÜLŞENÎ, *Menâkıb-ı Şeyh Sezâyî* İstanbul Üniv. Ktp. TY 424.
- GÜLŞENÎ, Şeyh Şuayb Şerafeddin, *İzâhü'l-Meram fî Meziyyeti'l-Kelam veya (şerhu'n-Noktati ve'l-kalem)* Takdim: Ömer Kirazlı, Takriz: Mehmed Şevket Eygi, Divan Yayınları, İstanbul 2001.
- GÜRKAN, Salime Leyla, *Nazar*, DİA, İstanbul 2006, c. 44/32.

- HAMİDULLAH, Muhammed *Hz Peygamberin Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, çev. Mehmed Yazgan, İstanbul 1990.
- HÂNÎ, Abdülmecîd, *Hadâiku'l-Verdiyye-Nakşi Şeyhleri*, (Çev. Mehmet Emin Fidan), Semerkand Yay., 1. bs., İstanbul 2011.
- HÂNÎ, Muhammed b. Abdullah, *Behcetü's- Seniyye-Nakşibendî Âdâbı*, Semerkand Yay, 3. bs., İstanbul 2012.
- HAŞİMÎ, S. Muhammed Saki, *Arifler Yolunun Edepleri*, Semerkand Yayınları, İstanbul 2012.
- HİBRÎ, Abdurrahman, *Enîsü'l Müsâmirin*, Edirne Valiliği Yayınları, İstanbul 1999.
- HULVÎ, Mahmud Celaleddin, *Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemezât-ı Ulviyye*, MÜİF Yay., haz. M. Serhan Tayşi, İstanbul 1993.
- HÜCVİRÎ, Ali b. Osman Cüllâbî; *Keşfu'l-Mahcûb-Hakikat Bilgisi*, (Çev. Süleyman Uludağ), Dergâh Yay., 4. bs., İstanbul 2014.
- HÜSEYNÎ, Muhammed Mübarek, *Ehl-i Tasavvuf*, Semerkand Yay, İstanbul 2016.
- İPŞİRLİ, Mehmed, *Paşmakçızâde Abdullah Efendi*, DİA, İstanbul 2007, c. 44/34.
- _____, *Mehmed Zeynî Efendi*, DİA, Ankara 2003, c. 44/28.
- _____, *Mülazemet*, DİA, İstanbul 2006, c. 44/31.
- İNALCIK, Halil, *İstanbul*, DİA, İstanbul 2001, c. 44/23.
- ILDIRAR, Mehmed, *Veliler Nasıl Terbiye Eder*, Semerkand Yayınları, İstanbul 2011.
- KARA, Mustafa, *Gülşenîyye*, DİA, İstanbul 1996, c. 44/14.
- _____, *Gülşeniye ve Güldeste*, Uludag Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 7, cilt: 7, 1998.
- KARAKAYA, Enis, *Koca Sinan Paşa Külliyesi*, DİA, Ankara 2002, c. 44/26.
- KAŞ, Ayşe, *Hâfız-ı Şîrazî Divanı'ndaki Bazı Tasavvufî Kavramların Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2018.

- KAZANCIGİL, Ratıp, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*, (1300-1994), İstanbul 1999.
- KAZVÎNÎ, İbn Mâce, Ebû Abdullah b. Muhammed b. Yezid es-Sünen, (tahk, Muhammed Fuad Abdülbaki), (neşr. İsa el-Babî el-Halebî) Dârü'l-İhyâ Kütübü'l-Arabiyye, Kahire 1972.
- KELÂBÂZÎ, Muhammed b. İbrahim, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta'arruf)*, (çev: Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2019.
- KEMÂLEDDİN, Harîrîzâde Mehmet, *Tibyânü Vesâ'ili'l-Hakâ'ik fî Beyâni Selâsili't-Tarâ'ik*, I-III Süleymaniye Kütüphanesi, İbrâhim Efendi, No, 430-432
- KIEL, Machiel, *Filibe*, DİA, İstanbul 1996, c. 44/13.
- KILIÇ, Hulusi, *Bağdatlı İsmail Paşa*, DİA, İstanbul 1991, c. 44/4.
- KILIÇ, Mahmud Erol, *Cemâleddîn Uşşaki*, DİA, İstanbul 1993, c. 44/7.
- KIZILKAYA Müzekkir, *Bursevî'nin Benem İlahisine Muhammed el-Kırîmî'nin Şerhi ve Tasavvufî Açından Değerlendirilmesi*, Dinî Araştırmalar, Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Dergi Park, Makale, Sayı: 24/60, Yıl: 15 Haziran 2021.
- KOCATÜRK, Vasfı Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1964.
- KOMİSYON: İbrahim Mustafa, Ahmed Hasan Ziyad, Hamid Abdülkadir, Muhammed Ali Neccar, *El-Mu'cemü'l Vasit*, Kahire 1960.
- KOMİSYON, *Hadislerle İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017, c.1-7.
- KOMİSYON, *Evliyalar Ansiklopedisi*, (haz. Kemal Yavuz, Ramazan Ayvallı, Ethem Levent) Türkiye Gazetesi Yayınları, 1992 İstanbul, c.1/12.
- KOMİSYON, Batı Anadolu ve Rumeli Evliyaları, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul 2003.
- KOMİSYON, Mustafa İbrahim, Ahmed Hasan Ziyad, Hamid Abdülkadir, Muhammed Ali Neccar, *Mu'cemü'l Vasit*, Kahire 1972.

- KOMİSYON, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, Hayrettin Karaman, DİB Yay., (haz. Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş) 1. Basım, Ankara, 2007.
- KOMİSYON, *Kur'an ve Sünnet Işığında Rabita ve Tevessül*, (haz. Dilaver SELVİ-Enbiya, YILDIRIM, Kemal Yıldız, Ömer Yıldız), Umran Yayınları, İstanbul 1994.
- KONUR, Himmet, *Hasan Sezâî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, Tıbyan Yay, İzmir 2003.
- _____, *Gülşenîliğe Dair Bir Eser: Nazîr İbrahim'in Beyan-ı Tarikat-ı Gülşenî'si*, Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, Makale Baskı Yeri/Yılı Sayı: 3, Ankara 2000.
- _____, *İbrahim Gülşenî Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2000.
- KURNAZ-TATCI, Cemâl ve Mustafa (haz. Mehmed Nâil Tuman,) Tuhfe-i Nâilî, *Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, Bizim Büro Yay, Ankara 2001.
- _____, *Hüseyin Vassâf*, DİA, İstanbul 1999, c. 44/19.
- KUŞEYRÎ, İmam Ebu'l-Kasım Abdülkerim, *Kuşeyrî Risalesi*, Alperen Yay, (haz. Ali Arslan), Ankara 2003.
- KÜBRÂ, Necmeddîn, *Tasavvufta On Esas*, (haz. Süleyman Gökbulut), İnsan Yay, İstanbul 2018.
- MANZÛR, İbn, *Lisanu'l-Arab*, Thk. Abdullah Ali Kebir, Muhammed Ahmed Hasbillah, Hâşim Muhammed eş-Şâzelî, Dar'ul Maârif Matbaası, Kahire 1119.
- MEKKÎ, Ebû Tâlib, *Kûtü'l-Kulûb, Kalplerin Azığı (1-4)* (Çev. Yakup Çiçek, Dilaver Selvi), Semerkand Yay., 5. bs., İstanbul 2014.
- MERİÇ, Rıfkı Melül, *Edirne'nin Târîhi ve Mimari Eserleri Hakkında*, Türk Sanatı Târîhi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul 1963, c.1

- MUMCU, Ahmed, *Dîvân-ı Hümayun*, DİA, İstanbul 1994, c. 44/9.
- MUHÂSİBÎ, Hâris *Er-Riâye-Nefs Muhasebesinin Temelleri*, (Çev. Şahin Filiz, Hülya Küçük), İnsan Yay, 5. bs., İstanbul 2014.
- MUTÇALI, Serdar, *Arapça- Türkçe Lügat*, Dağarcık Yay. 2008.
- MÜBAREK, Abdullah b. *Kitabü'z-Zühd ve'r-Rekâik*, çev. Abdullah Samed Afaracı, İstanbul 2015.
- MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. el-Kuşeyrî (ö. 261/875) *el-Câmiu's-Sahîh*, (neşr. Muhammed Fuad Abdülbaki), Dâru'l-Hadis, hadis no: 95, Kahire 1991.
- NAKŞİBENDÎ, Necmeddîn B. Muhammed *Altın Silsile*, (haz. İbrahim Tozlu), Semerkand Yayınları, İstanbul 2011.
- ONUR, Oral, *Edirne Mevlevîhanesi*, y.y. İstanbul 1999.
- ÖZCAN, Abdülkadir, *Mehmed Süreyyâ*, DİA, Ankara 2003, c. 44/28.
- ÖZCAN, Abdülkadir, *II. Süleyman*, DİA, İstanbul 2010, c. 44/38.
- _____, *Yeğen Mehmed Paşa*, DİA, Ankara 2019, c. Ek 2.
- _____, *Örfî Mahmud Ağa*, DİA, İstanbul 2007, c. 44/34.
- ÖZCAN Nuri, *Abdurrahmân Bahir Efendi*, DİA, İstanbul 1988, c. 44/1
- _____, *Mehmed Efendi Koğacıade*, DİA, Ankara 2003, c. 44/ 28.
- ÖZDAMAR, Mustafa, *Dersaâdet Dergâhları*, Kırk Kandil Yayınları, İstanbul 1994.
- ÖNGÖREN, Reşat, *Sâdık Vîcdânî Tomar-ı Turuk-ı Aliye*, DİA, İstanbul 2012.
- ÖZUYGUN, Ali Rıza, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, Buhara Yay, İstanbul 2019.
- ÖZUYGUN, Ali Rıza, *Hasan Sezâyî-Hayatı-Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni* İnceleme-Metin. Basılmamış Doktora Tezi. Erzurum 1999.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Meb Yayınları, İstanbul 1971.

- PEKTAŞ, Muhittin, (*Câbî Hasan Dede*), *Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniv, 1998.
- PEREMECİ, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*, Resimli Ay Matbası, İstanbul 1939.
- RABBÂNÎ, İmâm-ı, *Rabbânî Nasihatler*, (haz. Mükerrerrem Mete), Semerkand Yay, İstanbul 2016.
- RÛMÎ, Eşrefoğlu eş-Şeyh Abdullah bin Eşref bin Muhammed el-Mısırî, *Müzekkin-Nüfus*, Merve Yayınları, İstanbul 1996.
- SADEDDİN, Müstakimzade Süleyman, *Tuhfe-i Hattatîn*, nşr, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, İstanbul 1928.
- SAFÎ, Mevlânâ Ali b. Hüseyin, *Reşhât-Hayat Pınarından Can Damlaları*, (haz. Mustafa Özсарay), Semerkand Yay., 8. bs., İstanbul 2014.
- SÂLİM, Mîrzâ-zâde Mehmed Efendi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, (haz. Adnan İnce), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018.
- SALLÂBÎ, Ali Muhammed, *Kitabu'l-Esma Metâlib fi Sîreti Emîre'l-Mü'minin Ali b. Ebi Talib*, Diyânetü'l-İslâmiyye, Mektebetü's-Sahabeti, Kahire 2004, c. 1.
- SAMÎ, Şemsettin *Kamûsu'l Âlâm*, İstanbul, 1311.
- _____, *Kāmûs-ı Türkî*, Alfa Yayınları, 1. bs, İstanbul 1998.
- SEYYİD, Muhammed Hoca Efendi, *Tasavvuf Tarikatlar ve Silsileleri*, Ustaoglu kitapevi, İstanbul 2005, c. 1/4.
- SEZÂYÎ, Hasan, *Tercüme-i Hâl-i Hazret-i Sezâyî, Mektûbât-ı Hazret-i Sezâyî*, Matbaa-i Âmire, Taşbaskı (İstanbul 1289/1872) (Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan 268 diğeri Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 201)
- SEZÂYÎ, Hasan, *Divân-ı Sezâyî*, (Bulak-Kahire, h.1256 m.1840) Taş Baskı; *Dîvân-ı Sezâyî*, (Tophane-İstanbul, h. 1267 m. 1851)

- SÜYÛTÎ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfî (ö. 911/1505) *el-Câmiu's-Sağîr fî Ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezîr*, (neşr. Muhammed Ali Beydûn), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Baskı, Hadis no: 4751, Beyrut 2004.
- SUYÛTÎ, Celâleddîn, *Sünnetin Dindeki Yeri*, çev. Ali Kaya, Semerkand Yayınları, İstanbul 2017.
- SÜHREVERDÎ, Şihâbuddîn, *Avârifü'l-Maârif*, (terc. Dilaver Selvi,) Semerkand yay, 5. Baskı, İstanbul 2007.
- SÜREYYA, Mehmed, *Sicill-i Osmânî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, I-V, haz. Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Metin Hülâgü, Sebil Yay. İstanbul 1996.
- _____, Mehmed, *Sicill-i Osmânî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, 1-6, 1327/1909, (haz. Nuri Akbayan, Seyit Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- ŞAHİN, Hasan, *Ayniyyet, DİA*, İstanbul 1991, c. 44/4.
- ŞENGÜN, Necdet, *Hasan Sezâyî Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî-Edebî Muhteva*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Ankara 2001.
- _____, *Kuloğlu Şeyh İlyâs, Etvâr-ı Seb'a*, İlahiyat Yayınları, 2. Basım, Ankara 2015.
- ŞEMSEDDİN, Mehmed, *Bursa Dergâhları Yedigâr-ı Şemsi*, Haz. Mustafa Kara, Kadir Atlansoy, Uludağ Yayınları, Bursa 1997.
- ŞİMŞEK, Selami, *Edirneli Kabûlî Mustafa Efendi, Kenzü'l-Esrâr ve Dîvân'ı*, Buhara Yayınları, İstanbul 2005.
- _____, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, Buhara Yayınları, İstanbul 2008.
- _____, *Edirneli Ahmed Müsellem el-Gülşenî Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvân'ı*, Buhara Yayınları, İstanbul 2016.

- _____, *Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları (Şerh-i Kasîde-i Şumû-ı Lâmi fî Beyân-i Etvâr-ı Sâbi)* Buhara Yayınları, İstanbul 2021.
- _____, *Balkanlar ve İslam*, Tebliğ adı: *Hasan Sezâyî'nin Bir Gazeline Harîrîzâde Tarafından Yapılmış Bilinmeyen Bir Şerh: el-İmdâd fî'l-Mebde' ve'l-Me'âd*, İslamî İlimler Araştırma Vakfı, Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, Trakya Üniversitesi Balkan Kongre Merkezi, Ensar Neşriyat, İstanbul 2020.
- _____, *XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarikatların Genel Durumu*, Ekev Akademi Dergisi, Sayı:20, Yaz 2004. c. 8.
- _____, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Litera Yayıncılık, İstanbul 2017.
- TAHİR, Bursalı Mehmet, *Osmanlı Müellifleri*, (haz. İsmâil Özen-Ali Fikri Yavuz) İstanbul 1972.
- TANMAN, M. Baha, *Beşiktaş Mevlevîhanesi*, DİA, İstanbul 1992, c. 44/5.
- TATÇI, Mustafa, *Sezâyî Gülşeninin Mahlası*, İslamî Edebiyat İnceleme ve Araştırmaları, yıl: 1992.
- TAYŞİ, Mehmet Serhan, *Cemâl-i Halveti*, DİA, İstanbul 1993, c. 44/7.
- TEK, Abdurrezzak, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, Stüdyo Star Ajans Matbaacılık, Bursa 2017.
- TEKİN, Havva İskender, *Ahmed Müsellem Edirnevî 'nin Şerh-i Kasîde-i Şumû-ı Lâmi'* isimli eseri inceleme ve metin İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi 2019.
- TEZCAN, Tuğrul, *Sâdık Vicdânî ve Dînî Eserleri*, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Ankara, 2015, Sayı: 4, c. 4.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b.İsâ, *el-Câmiu's-Sahîh, Sünenü't-Tirmizî*, Darü'l-İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, Şemâil, 17-18, Beyrut 1994. .

- TOPALOĞLU-KARAMAN, Bekir, Hayreddin *Kamusu'l-Cedid*, Yılmaz Ofset Matba, 3. Baskı, İstanbul 1969.
- TOPAK, Zafer, *Ahmed Müsellem Efendi ve Dîvân'ın Tenkitli Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, SÜSBE, Sakarya 2006.
- TOPALOĞLU, Bekir, *Zâhir*, DİA, İstanbul 2013, c. 44.
- _____, *Bâtın*, DİA, İstanbul 1992, c. 44/5.
- TOPBAŞ, Osman Nuri, *İmandan İhsana Tasavvuf*, Erkam Yayınları, İstanbul 2002.
- _____, *Hak Dostlarının Örnek Ahlâkından*, Altınoluk Dergisi, sayı: 289, Mart 2010.
- TOSUN, Necdet, *Hasan Kenzi*, DİA, İstanbul 1997, c. 44/16.
- TURAN, Mehmet, *Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Medâr-ı Sâlikân ve Etvâr-ı Hâcegân İsimli Eserleri (İnceleme ve Metin)* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.
- TÛSİ, Ebu Nasr Serrac, *el-Luma İslam Tasavvufu*, (terc. Hasan Kâmil Yılmaz), İstanbul 1996.
- _____, *el-Luma, İslâm Tasavvufu*, (terc. Hasan Kâmil Yılmaz), Erkam Yay, 2. bs., İstanbul 2012.
- TÜRER, Osman, *Letâif-i Hamse*, DİA, Ankara 2003, c. 44/27.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2012-2016.
- _____, *Halvet Der-Encümen*, DİA, İstanbul 1997, c. 44/15.
- _____, *Hadim*, DİA, İstanbul 1997, c. 44/15.
- UMMÂNÎ, Rebi, b. Habib b. Amr el-Ezdi el-Basri, *Müsned İbâziyye'nin Temel Hadis Kaynağı*, Astana Yayınları 2021.
- USTAOĞLU, Seyyid Osman, *Geçmişten Günümüze Tarikatlar ve Silsileleri*, Ustaoğlu Yayınları, Ankara 2002.

- ÛFÎ, Hazreti Mevlânâ eş-Şeyh Mahmud en-Nakşibendî el-Müceddidî el-Hâlidî, *İrşâdü'l-Mürîdîn*, Sistem Matbaacılık, İstanbul 2012.
- VÂSİF, Mehâsinü'l-âsâr (nşr. Mücteba İlgürel), İstanbul 1978.
- VASSÂF, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, (haz. Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz), Kitabevi, İstanbul 2006, c. 1/5.
- _____, *Mürâselat*, Süleymânîye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar No: 2310.
- VANLI, Murat, *17. yüzyıl Türk Şiirinde Tasavvuf Telakkisi*, Ankara Üniversitesi (Türk-İslam Edebiyatı) Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2017.
- _____, *Kuloğlu Şeyh İlyâs, Etvâr-ı Seb'a*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 0/42 (Eylül 2017).
- VİCDÂNÎ, Sâdık, *Tarikatlar ve Silsileleri*, (haz. İrfan Gündüz) İstanbul 1995.
- YARAR, Cezair, *Mektûbât-ı Hz Sezâyî*, Dîvân Yayınları, İstanbul 2001.
- YAZICI, Tahsin, *Hâfız-ı Şîrâzî*, DİA. İstanbul 1997, c. 15.
- _____, *Sezâyî*, İslam Ansiklopedisi, MEB Yay, İstanbul 1993, c. 10.
- YEMENÎ, Muhammed b. Ahmed b. Yahya b. Carullah es-Sâdî, *Nevâfihu'l-itrati*, (neşr. Muhammed b. Abdülkadir Ata), Kütübü's-Sikafiyye, Beyrut 1412/1993.
- YILDIZ, Naciye, *Menkıbeler*, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, Ankara 2002, c. 2.
- YILMAZ, Hasan Kâmil, *Tasavvuf Mes'eleleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 1997.
- YILMAZ, Hasan Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014.
- YURT, A. İhsan, *Akşemseddin Hayatı ve Eserleri*, Fatih Yayınları, İstanbul 1972.

İTERNET KAYNAKLARI

<http://lugatim.com/s/BETER,Kubbe> Altı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı
(10.10.2021).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Kanl%C4%B1ca,_Beykoz (10.09.2020)

Şeyh Ahmed Şerif en-Nassan, *Hadislerlerle İlgili Fetvalar*, fetva no: 5820;
<https://www-naasan-net.translate> (27.11.2021)

<https://www.haberler.com/hasan-sezai-hazretlerinin-11-kusak-torunlarindan-haberi>
(11.13.2021)

<https://edirne.web.tr/hasan-sezai-dergahi-camii/hasan-sezai-hz-hocasi-hz-seyh-muhammet-lali-fenayi-efendi-ve-muhterem-zevcesi-hanimefendi> (19.06.2021)

ARŞİV BELGELERİ

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, *Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi*,
(BOA) Meclis-i Vâlâ Evrakı, M.VL, Dosya no: 325, Numara no: 37.

(BOA) Cevdet Evkaf (Defter Kodu) C.EV, Dosya no: 602, Numara: 30382.

(BOA) BEO, dosya no: 651, Numara no: 32829.

(BOA) Cevdet Evkaf (C.EV). Dosya no: 494, sıra no: 24951.

(BOA) C.EV. Dosya no: C.EV. Dosya no: 130, Numara no:6474.

(BOA) İrade Dâhiliye (İ.DH), Dosya no: C.EV. Dosya no: 442, Numara no:29208;
Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, C.EV. Dosya no: Dosya no: 571,
Numara no:28817.

(BOA) C.EV. Dosya no: 51, Numara no: 2509.

(BOA) Ş.D, Dosya no: 3089, Numara no: 56.

(BOA) C.EV, Dosya no: İE.EV, Dosya no: 41, Numara no: 4699.

(BOA) C.EV, Dosya no:494, Numara no: 24971.

(BOA) AE. SMST. III, Dosya no: 102, Numara no: 7770.

(BOA), HH.İ, Dosya no: 154, Numara no: 37.

(BOA), ML.EEM, Dosya no: 507, Numara no: 34.

(BOA), TS.MA.e. Dosya no: 1302, Numara no: 58.

(BOA), C.EV, Dosya no: 179, Numara no: 8945.

(BOA), MAD.d Dosya no: 9366.

(BOA), İ.EV, Dosya no: 26, Numara no: 6.

(BOA), İ.DH, Dosya no: 142, Numara no: 7317.

(BOA), TS.MA.e, Dosya no: 1302, Numara no: 32.

(BOA), MKT.NZD, Dosya no: 64, Numara no: 47.

(BOA), MKT.MVL, Dosya no: 59, Numara no: 54.

(BOA), ŞD, Dosya no: 188, Numara no: 27.

(BOA), C.EV, Dosya no: 476, Numara no: 24095.

(BOA), C.EV, Dosya no: 576, Numara no: 29084.

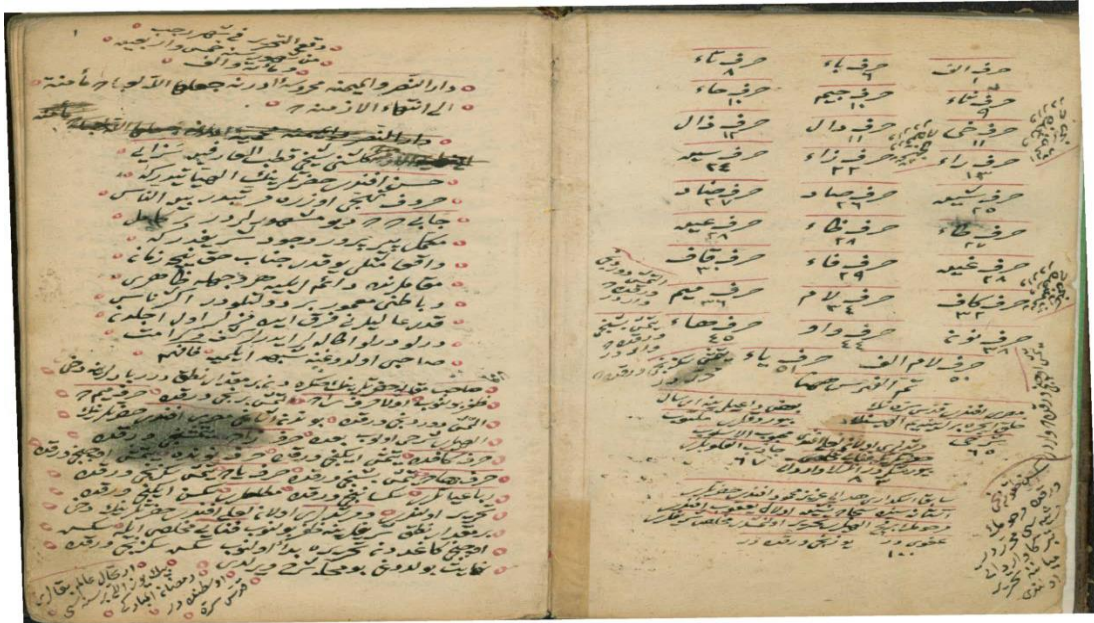
(BOA), EV.d, Dosya no: 12138.

(BOA), İE.NF, Dosya no: 1, Numara no: 87.

EKLER

EK-1. Sezâyî Efendi'nin *Dîvân*'ının Harf Sıralamasına Göre Düzenlediği İlk Sayfaları

کرمه با نرد و ایدوب جستجو	کند و کی کند آره س لکا
شجکه دخل ایلدن وار کل	ساکه حجاب اولدی و زک غلبا
غالب اولوب اولمه صفین مغلوبی	نفسکه بنکه جالش ایفت
کوشکی بور دعوت ایدوب وحدت	جا پدا اولوب نفسکیله دالما
ایتمه صفین کیمسه ایلد چچ جدل	ساکه بور لازم اولان ابتدا
خاکه برابر ایدوبن یوزک	اول متواضع بوری مانندما
قدریکی طو نو بن کبری قو	چونکه کبر و رصفت کبریا
طو رمد بوری جمعه جالش و زکی	فرقه دوش کندیکی وار تانیا
فرقه کتور جمع ایدوبن کند و کی	جمعه فرنی بیلد سن طابا
آتش فوجبدی ایلد یاق واریکی	فالمیه سنده اتر ما سوا
بیت دلی زینت ایدوب و کرله	کانه ظهور ایلد نالیر با
کنز خفی اولدی کو کل محزنی	سن بوری اول کوهری کانه را
مظهر ستر احدی بلکه	ار بعینه کبر کا وله سن آستنا
عشقله اور سینه برنجی داغ	نی کی سنده کله خوش صدا
ایتمه عنا دور و سحاح عجزه	دخنی توکل داخل اولی اسی و عطا
کند و عزیزی درده صالوب پینه بز	کند و مزه کند و مر اولدق و ودا
وحدت ایلد سوید سزانی سوزک	وحدت ایلدی اولدی سکا چون سزا
ایردی چو پابانه سوزک عاقبت	مرسد یکد پس کبر و ایلد دعا
کورمیه قطعاً الم هجر و دست	قیله نجلی و وامن اکا
سایه ز پرنده اولالم امین	
ناکه ایره راهره انتها	
نعت شریف حضرت رسالتنا محمد خاص بزم آله علیه افضل الصلوات والتسلیمات	
بوی زلفک چون الدی با دسحر	سنبه کلشن ایچره و بروی خبر

قل الخير لا فاسكت
هذا كتاب مكاتب حضرت ستر آق قوش الله سره العيون

بنم زاده در حرم بواستخر اجان اخره قيا سن
اولم ان شاء الله تعالى بود لا مثل قرآني غيبه
حكمه دك ان دك بالكه اقتضاء علوم اولين
اولوب علماء بالله فوعلى كشف هو هيد ز بيور
ذيل كوكب عالمينك مانوب باق اولوب هوكسي
جناب فياض مطلق هوكوبه مظهر بالكه انسان
كامل اولور سه بتون اسماء صفاتكه مظهر
بيور كا تعين و يمش اولور و نكي هوكسي
تعين مقدمات اولور لوحى قيا سن هم فكه اولور
ايسه بوعاملن نكي اول مرتبه تعين كسي ايسر
قاله عالم بى التذ بالكه اهل الله كشف كشاف
علوم الغيوب اولور و ان كين فاك باله رساله
بيلور له قاله علم بى التذ و قولار محوى جماله
الك اولوب حروف قولالان وكسروا بسط

۵۸	۸۷	۵۸
۶۸	۶۸	۶۸
۷۷	۷۸	۷۸

دك
۷۷
۷۸
۷۸

بسم الله الرحمن الرحيم
بسم الله الرحمن الرحيم
كل كلامه قديم

دخي برالك اولوب بيلان و بيلان بيلان الله
ذولجلال حضرت قارىد قولاى بوزلورنن كمال
كشف و عيان بيور ز يوخسه قولارك الله
بى بشي يوقدر ان شاء الله الرحمن بعل الخربه
ان كورنى مشاهد اولون الداء ظهور سى ايش
بوقصود هو الله الباقي
نور سنج اولور جانم هو ارقه طيبه سنج اطلاقه
واطلاقه قابليه فقيه اولوب صورت بريد اولملى نوك
ورامن قديم برك طوبى تحصيل رضا يكانه
اوله سنج و ميلان ارادن مردانه اولمغه هت سنج
ايدوب كاله يوم هو فى شان كماله سنج
ناظرى ان اولوب وان مع العسر يسرا ايتك
قيلالى سنج حاضر ناضى و كنه مردم

دك
۷۷
۷۸
۷۸

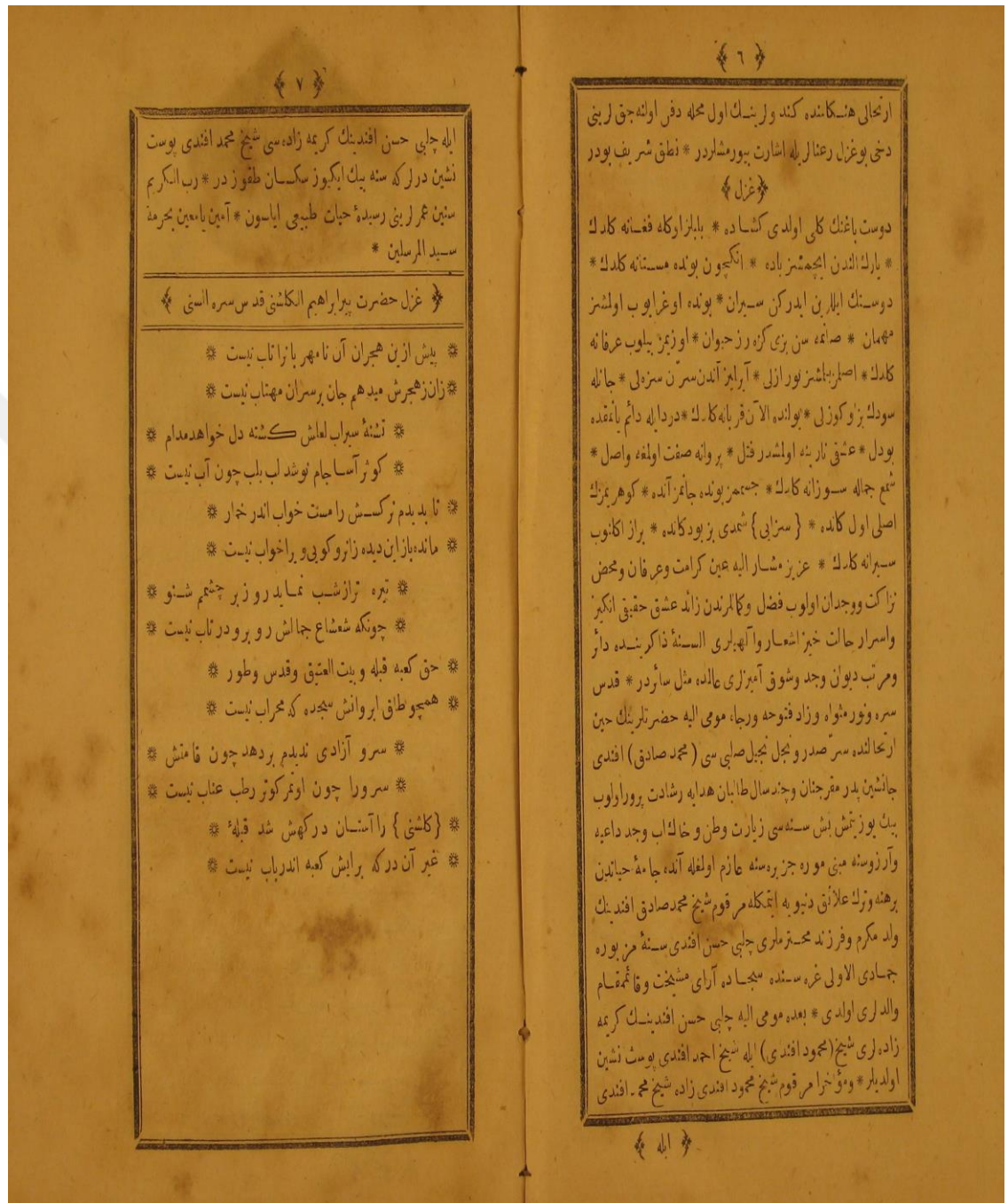
دك
۷۷
۷۸
۷۸

دك
۷۷
۷۸
۷۸

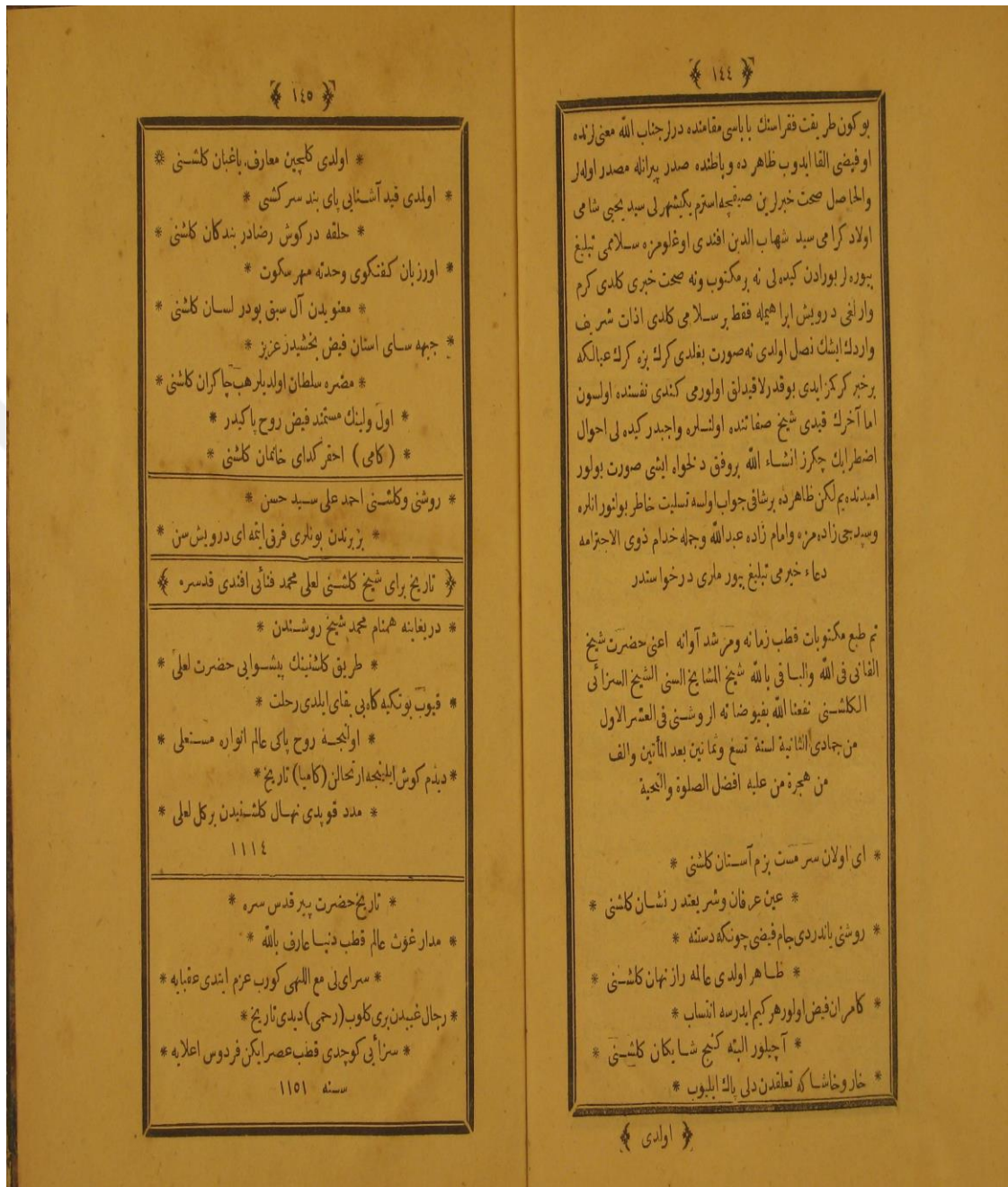
دك
۷۷
۷۸
۷۸

دك
۷۷
۷۸
۷۸

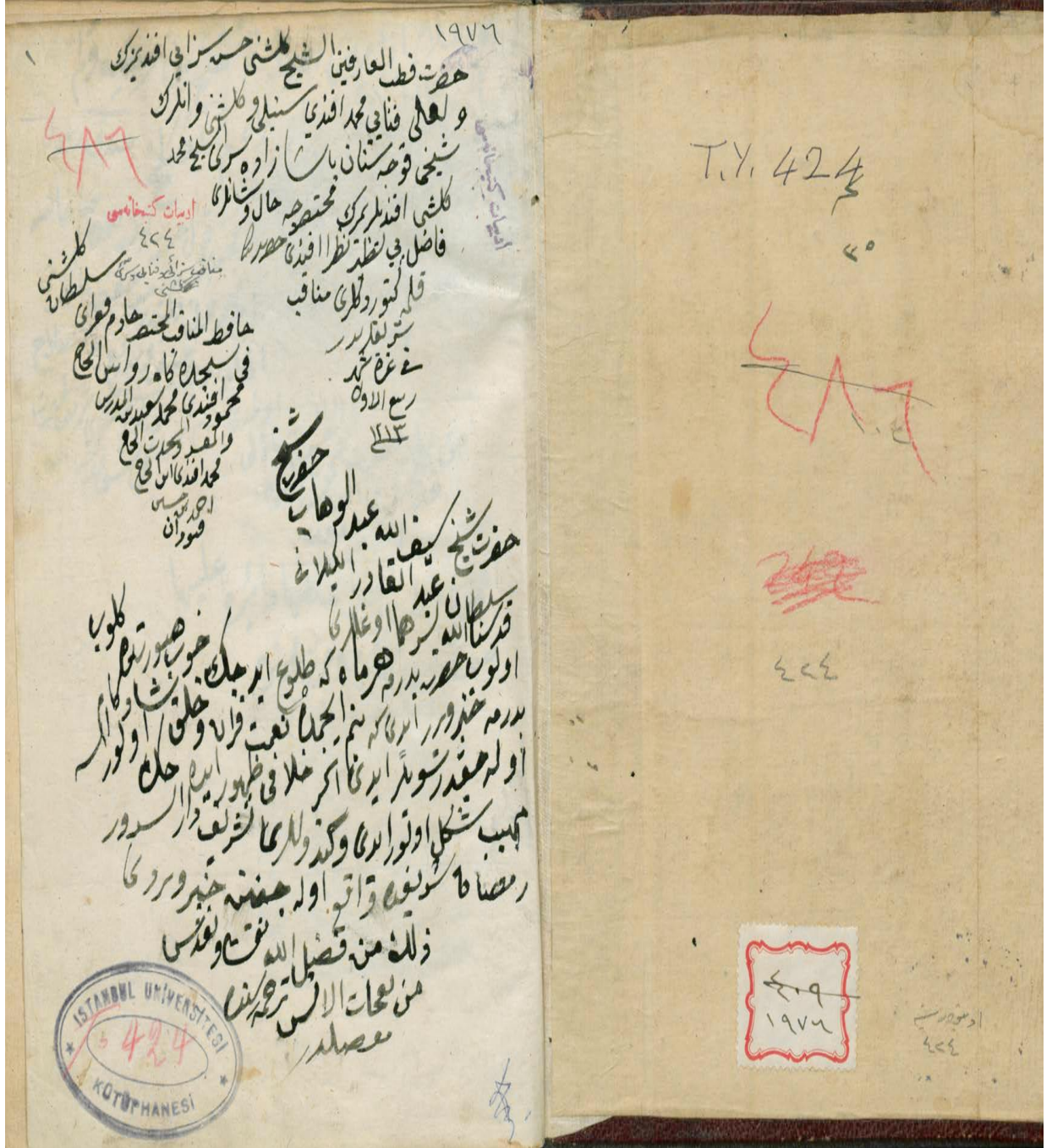

EK-8. Sezâyî Efendi'nin Vefatından Sonra Yazılan *Menâkıb-ı Sezâyî*'nin İlk

Sayfaları

الحمد لله الذي جعل في كل شيء

کورب کند و بانور از سر طریقت علیته
 صیقلیده رک کند کن بر رویای طیفه کرد
 نه در لایق لیره بولید عیان دل لایق فانی
 نه بر بوزده لره بدیدل سهران اولد لایق فانی
 خوشک او را فرجه هم باطن و ظاهر
 ندر بوشش کز نازنه مید اولد لایق فانی
 مطلقه شاف از غزوات لایق کوسه کلانه
 او از خرم خرم بقیمه انده ای ندر بیدم شرط بقیت
 علی بنده و اصلیند و عده و عارضیند اولد
 و اشک کز نازنه ای صاحب داندن اولد
 بیدر قدند منش مبارک نازنه در حال
 افکار سوادن بهایاب اولد فکر صبح ایله
 حور و انصاف اولد و حور اولد شمع خندان
 ابن سلطان ابریم خان خضر تنیک او افر
 سقشدر اولد اولد حور و انصاف اولد
 ادر نه شریف بیورب و دولت علیله
 یا یا تعالی صیقله افند نام بر زات بلکی
 الصفا لوعه و انصاف او کین انرا یاننده
 قلندر کدر اولد اولد حور و انصاف

EK-9. Hasan Sezâyî Efendi'nin Türbe ve Camii (19.06.2021)

EK-10. Hasan Sezâyî Efendi'nin Âsitâne-i Aliyyeleri Kapısında Yazılı Beyitleri şöyledir:

"Menba'-ı feyz ü hidâyetdir makâm-ı Gülşenî

Cây-ı emn-âbâd imiş dâru's-selâm-ı Gülşenî

Sûret erbâbı SEZÂÎ anlamaz nutk ise de

Ma'nevî ilhâm imiş çünki kelâm-ı Gülşenî" (Gazel,395/1,2)¹⁴³²

¹⁴³² Özuygun, *Hasan Sezâyî Gülşenî Dîvânı*, s. 354.

EK-11. Sezâyî Efendi'nin Türbesinin Pencere Pervazlarında Yazılı Olan Beyti

(19.06.2021)

“Eyâ şâh-ı rusûl rahm it SEZÂÎ derd-mendündür

Kapun bekler kadîmî hıdmetünde pîr perverdür” (Gazel,54/6)¹⁴³³

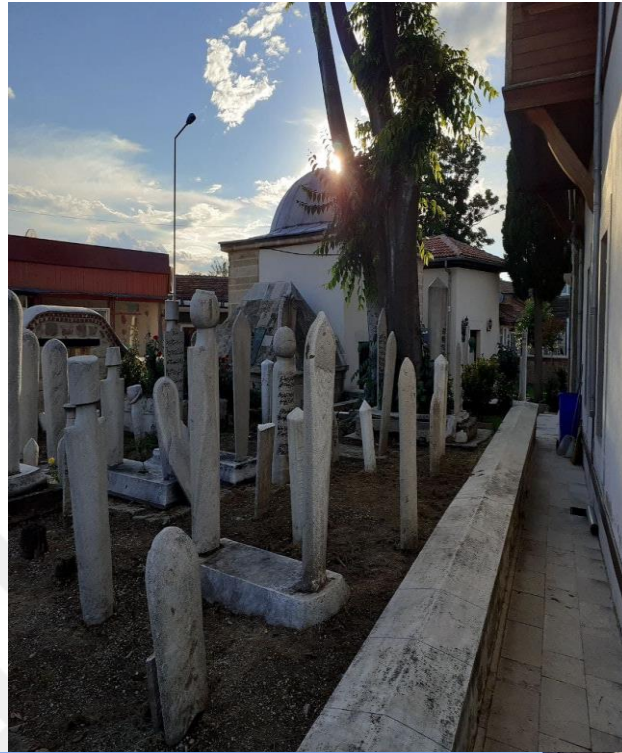
¹⁴³³ Özuygun, Hasan Sezâyî Gülşenî Divânı, s. 202; Bâdî, Riyâz-ı Belde-i Edirne'si 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne'si, c. 2/2, s. 1756; Vassâf, Sefîne-i Evliyâ, c. 3, s.200.

EK-12. Hasan Sezâyî Efendi Türbesi (19.06.2021)

EK-13. Hasan Sezâyî Efendi'nin Türbesinin Bulunduğu Hazîreden Görüntüler (19.06.2021)

EK-14.Türbeye Giriş, Daha Önceleri Çekilmiş Görüntüler (10.10.2020)

(Fotoğraf<https://www.edirnehaberci.com/edirne/hasan-sezai-efendi-turbesi>)

EK-15. Hasan Sezâyî Efendi Camii'nin İç Görüntüsü (19.06.2021)

EK-16. Sezâyî Efendi Türbesi'nin Kapısındaki Kitâbe (19.06.2021)

EK-17. Hasan Sezâyî Efendi'nin Mürşidi Muhammed La'li Fenâyî Efendi ve zevcesinin Sezâyî Tekkesi'nde Bulunan Türbesi ve Sandukaları (ö.1701) (<https://edirne.web.tr/hasan-sezai-dergahi-camii/hasan-sezai-hz-hocasi-hz-seyh-muhammet-lali-fenayi-efendi-ve-muhterem-zevcesi-hanimefendi>) (19.06.2021)

EK-18. Hazîresindeki Bulunan Âşık Musa Efendi'nin Mezar Taşı (19.06.2021)

EK-19. Sezâyî Efendi'nin Mürşidi La'lî Efendi İle İlgili Bir Beyti (10.15.2020)

EK-20. 1800 Yıllarında Tekkeden Görüntüler <https://edirne.web.tr/hasan-sezai-dergahi> (24.09.2021)

EK-21. Veli Dede Tekke ve Camii'nin Eski Bir Hâli

(<https://edirne.web.tr/veli-dede/>) Veli Dede Tekke ve Cami Restorasyon Edilmiş Hâli

